

Ellen Saur

Kulturarena med mulighet for dialog?

Grotta -En fritidsklubb for mennesker
med utviklingshemming

”Målet e vel at vi ska ha det arti, trur æ”

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, januar 2007

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Pedagogisk institutt

NTNU

Det skapende universitet

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Pedagogisk institutt

© Ellen Saur

ISBN 978-82-471-6065-7 (trykt utg.)

ISBN 978-82-471-6079-4 (elektr. utg.)

ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU 2008:14

Trykt av NTNU-trykk

Innhold

Sammendrag.....	1
1. <i>Bakgrunn for arbeidet</i>	3
2. <i>Begrunnelse for valg av de ulike målene</i>	7
Å beskrive et fritidstilbud	7
3. <i>Presentasjon av forskningsarenaen</i>	11
En vanlig kveld på Grotta	12
Den årlige konserten	14
4. <i>Teoretisk ramme</i>	16
Foucault og Bakhtin som referanseramme	17
Andre inspirasjonskilder.....	25
5. <i>Om gangen i arbeidet</i>	27
Intervju som metode.....	28
De ulike intervjusettingene	29
Deltakende observasjon.....	35
Bearbeiding av materiale	37
Diskursanalyse	38
Governmentality- og diskursanalyse	40
Kritisk refleksjon	43
6. <i>Historisk forståelse av forskningsfeltet</i>	46
Rehabilitering som normaliseringsstrategi	49
Strategier i rehabiliteringsfeltet	53
Brukermedvirkning	53
Utvikling av redskaper for å oppnå større brukermedvirkning	55

Kunst, kultur og funksjonshemming	58
Norske offentlige målsettinger	60
7. Diskursiv plassering av virksomheten	62
Normaliseringsdiskursen	63
Økonomidiskursen	77
Pedagogiskdiskursen.....	82
Ekthetsdiskursen.....	96
Kulturdiskursen.....	101
8. Med Bakhtin som lyktebærer	107
Bakhtin, Rabelais og Dostojevskij	109
9. Karneval; kampen mellom det offisielle og det uoffisielle	112
Den klassiske og den groteske kroppen	115
10. Dialogisme	119
11. Kronotoper.....	126
Hjelperkronotopen.....	128
Pasientkronotopen	129
Fysisk miljø	131
12. Forskjellighet og flerstemmighet.....	135
Karakter eller person	139
13. Grotta, -fritidstilbud med rom for dialog?	141
Grotta, -et fritidstilbud tilrettelagt for dialog?	143
Språk og dialog.....	147
Forhandling om tid og rom	150
Å være i dialog med samfunnet utenfor Grotta	152
Et sted med rom for flerstemmighet og forskjellighet?	154
14. Ekthet som styrke og fallgrube	159
Grotta, - en arena for de ekte møtene?	163

Kulturdiskursen som et alternativ	169
15. Tilbake til utgangspunktet.....	172
Litteratur.....	190
Vedlegg:.....	199
Vedlegg 1. Rombeskrivelse Grotta.....	199
Vedlegg 2. Intervjuguide ledere.....	202
Vedlegg 3. Intervjuguide deltakerne.....	204
Vedlegg 4. Intervjuguide musikerne fra videregående skole	205
Vedlegg 5. Utskrift fra Namdalsavisa	206
Vedlegg 6. Referat fra møte i Kulturpriskomiteen.....	237
Vedlegg 7. Ordførerens tale ved utdeling av kulturprisen 2006.....	239

Sammendrag

Mange mennesker med utviklingshemming trenger hjelp for å tilrettelegge hverdagslivet. For noen gjelder dette gjennom hele livet og i alle deler av livet, slik at hjelpen også griper inn i det som defineres som fritid. Jeg har gått inn på fritidstilbudet Grotta for å se på hvilken måte denne arenaen kan forstås ut fra ulike diskurser, og hvordan man ut fra ulike måter å forstå et felt på også anvender ulike styringsredskaper. Jeg har anvendt Foucaults governmentalitybegrep for å se hvordan man skaper forskjellige subjekter innenfor ulike diskurser og med ulike redskaper. Jeg har sett på hvordan Grotta kan beskrives ut fra en normaliseringsdiskurs, en økonomidiskurs, en ekthetsdiskurs, en pedagogisk diskurs og en kulturdiskurs. Med utgangspunkt i Mikhail Bakhtins forståelse av dialog har jeg utforsket kulturdiskursen og hvordan denne kan representere mulighet for dialog mellom tilretteleggere og deltakere. Forhold hos Bakhtin som har betydning for hvordan møter mellom mennesker utvikler seg, er hvordan det foregår en kamp mellom monologiske og dialogiske krefter, mulighet for flerstemmighet og akseptering av forskjellighet, og hvordan oppfatningen av tid og rom har betydning for møtet. Ut fra denne forståelsen av dialog har jeg diskutert hvordan det å møtes i kulturelle aktiviteter kan gi rom for dialog på Grotta gjennom å møtes i skapende aktivitet hvor fokuset er på aktiviteten som noe man skaper sammen her og nå, og ikke på den utviklingshemmedes læring og utvikling eller hvilke terapeutiske effekter aktiviteten kan ha.

Forord

Et slikt arbeid skapes ikke alene, og det er mange som har bidratt for å gjøre dette mulig. Først og fremst en takk til Høgskolen i Nord-Trøndelag som gjennom å gi meg en stipendiatstilling har gitt meg tilliten og rammene for å gjøre dette. I den forbindelse en spesielt takk til Tor og Grethe og dere andre som sto på for at dette skulle bli mulig.

Uten mine veiledere ved NTNU, Kjetil Steinsholt ved Pedagogisk institutt og Svein Gladsø ved Institutt for kunst- og medievitenskap, hadde det heller ikke vært mulig. Særlig takk til Kjetil, din tilstedeværelse, enorme kunnskap og utrolig spennende bokhylle.

En spesiell takk til alle på Grotta som tok i mot meg med åpne armer, og som har delt sine erfaringer så sjenerøst.

Gode kolleger er en skattekiste. Det har vært lærerikt og en stor glede å få være medarbeider på vernepleierutdanninga og avdeling for helsefag. Takk til alle som har holdt ut med mine små foredrag i hverdagen, som jeg har fått prøvd mine tanker for, og som har gitt meg tilbakemeldinger å spekulere videre på. Jeg har også kunnet støtte meg til dyktige og hjelpsomme medarbeidere i bibliotek og datatjeneste, takk til dere.

Takk til Marit for korrekturlesing, for et langt drama- og teatersamarbeid og uvurderlig hjelp i innspurten.

Dette arbeidet har lært meg at det finnes mange sjenerøse fagmennesker der ute som gjerne bidrar i faglige utvekslinger. Først og fremst takk til Sasha som avdramatiserte filosofien og gjorde Buber og Bakhtin til noe som angår meg, og Svetlana som viste så stor omsorg for oss på vårt opphold "over there".

Takk til Astrid, Brit og Tor, Stian og Ragnhild for å stille arbeidsrom til disposisjon når det trengtes.

Lykkelig er den som har mange tante"barn", takk for alle gode film, litteratur og musikk tips. Spesielt takk til Stian og Therese for god hjelp, kaffepausene på NTNU, sms'ene og mailene.

Takk til Oddbjørn og Karin for mange dialogiske møter. Uten dere hadde jeg ikke kommet i mål.

Takk til Anna og Jakob som gjør livet verd å leve, uansett.

Jeg tror at kunnskap skapes *i mellom*, så derfor takk til du som stadig vekk endrer mitt liv, og som alltid er den jeg skriver til.

DEL I

1. Bakgrunn for arbeidet

Mennesker med utviklingshemming¹ har ofte behov for hjelp til å tilrettelegge sitt hverdagsliv. En hjelp som gjerne vedvarer hele livet. Vi er alle underlagt andres påvirkning, kontroll og innflytelse på ulike vis (Foucault 1999a, Dean 2006). For denne gruppen blir det spesielt tydelig at

¹ Jeg vil komme tilbake til hvordan begrep som utviklingshemming og funksjonshemming ikke er entydige begrep, men er avhengig av om man f.eks. tar utgangspunkt i en medisinsk eller en sosialmodell for forståelse. Om jeg anvender funksjonshemming eller utviklingshemming vil avhenge av konteksten. Definisjonen av utviklingshemming som anvendes i kartleggingsverktøyet ICD-10 er: "Tilstand av forsinket eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som spesielt er kjennetegnet ved hemming av ferdigheter som manifesterer seg i utviklingsperioden, ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f.eks. kognitive, språklige, motoriske og sosiale" (ICD-10 2000:346). I NOU 2001:22 *Fra bruker til borger* står det følgende om forståelsen av funksjonshemming: "Om funksjonshemmingsbegrepet sier utvalget at det er et så mangesidig fenomen at en trenger flere begreper: når en i utredningen snakker om *reduisert funksjonsevne* eller *funksjonsnedsettelse* viser det til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. *Funksjonshemmende forhold* viser til et gap eller misforhold mellom individets forutsetninger og de krav miljøet eller samfunnet stiller til funksjon, på områder som er av vesentlig betydning for å etablere og opprettholde selvstendighet og en sosial tilværelse. Når betegnelsen *funksjonshemmet* brukes om personer, vises det til de som får sin praktiske livsførsel vesentlig begrenset på grunn av tapet eller misforholdet mellom nedsatt funksjonsevne og miljøets/samfunnets krav" (Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001 *Fra bruker til borger*). Begrepet utviklingshemmet eller funksjonshemmet anvendt som substantiv viser tilbake til en medisinsk forståelse, mens *mennesker med utviklingshemming* eller *mennesker med funksjonshemming* blir anvendt for å vise at det ikke handler om en egenskap ved personen. Språklig sett er dette vanskelig, jeg anvender derfor begge begrepene ut fra den språklige sammenhengen de fremstår i. Jeg vil også komme tilbake til hvordan språket anvendes for å styre vår forståelse.

definisjonsmakten i liten grad ligger hos de utviklingshemmede. Fordi utviklingshemming er en diagnose knyttet til kognitiv svikt, har det vært sett på både som en rett og en plikt at andre skal gripe inn for å sikre at de utviklingshemmede både blir beskyttet og gitt hjelp, men det har også vært et motiv å beskytte samfunnet mot avvikere (Foucault 1999a, Stiker 1999). Som lærer ved en vernepleierutdanning, men også i møte med andre profesjonsstudenter som skal yte hjelp til mennesker med tildels omfattende hjelpebehov, er det mange utfordringer knyttet til forståelsen for hvilken hjelperolle som oppleves som meningsfull av brukerne og hvordan utdanning kan legges til rette (Saur og Johansen 2002, Johansen og Saur 2005). Jeg vil i dette arbeidet se nærmere på en kulturarena for mennesker med utviklingshemming, fritidsklubben *Grotta*. Med denne arenaen som utgangspunkt vil jeg se på hvordan ulike forståelser av utviklingshemming kan være med på å gi ulike handlingsbetingelser, og dermed legge til rette for forskjellige måter å samhandle på. Jeg vil se på hvordan ulike diskurser anvendes og hvilken praksis som dannes. Jeg ser på hvordan tilværelsen arter seg for den gruppen mennesker som bruker *Grotta* som sin fritidsarena, og hvordan de enkelte aktørene fremstår innenfor de ulike diskurser som jeg har ordnet ut fra det jeg har opplevd som fremtredende i mitt datamateriale. Arbeidet baserer seg på intervju med 3 utviklingshemmede deltakere, 4 ledere (tilretteleggere) og 3 musikere fra videregående skole, og ellers samtaler og deltakende observasjon på fritidsklubben, samt skriftlig dokumentasjon.

Bakgrunnen for arbeidet, eller fundamentet for den forståelsen som jeg legger til grunn, er i stor grad hentet fra Michel Foucault og hans beskrivelser av forholdet mellom styring og makt, og hvordan makt spres og gjennomsyrrer alle former for relasjoner (Foucault 1999a). Foucault ser på makt som produktiv. Det vil si at makt produserer kunnskap og kunnskap produserer makt gjennom den måten kunnskapen blir utøvd på. Makten fungerer når den blir utøvd gjennom handling; "det er når mennesker handler, institusjoner utvikles, strategier bretter seg ut, og grupper møtes" (Steinsholt 2004:241). Foucaults syn på makt, er at makt først og fremst må sees på som noe skapende, og ikke nødvendigvis negativt (Foucault 1999a). Samtidig er det viktig å se at maktbruk ofte har negative slagsider, og for mennesker med utviklingshemming kan det være spesielt vanskelig å etablere en effektiv motmakt². Det er mange forhold som vi opplever som "naturlig" og selvfølgelig,

² Spørsmål om motstand er uløselig forbundet med spørsmål om motstand mot makten. "Der hvor det er makt, er det motstand", skriver Foucault i *Viljen til viten* (Foucault 1999b:106). Og han legger til i "Overvåkning og Straff": "Som modell av makten må man heller bruke den stadige kamp enn en kontrakt som innebærer en overdragelse eller en erobring av et område og makten befinner seg i den evinnelige bataljes element" (Foucault 1999a:29). Hvordan skal relasjonen mellom makt og motstand oppfattes? Foucault tenker her opp mot tradisjonen og lar det klart skinne igjennom at kampen ikke foregår via en motsetningslogikk og via en

men som er resultater av bestemte måter å se ting på, formet både av historie og kultur. For å forsøke å få tak i noen av de mønstrene som danner seg, har jeg derfor også med en kort historisk fremstilling av forståelsen av funksjonshemming og utviklingshemming, før jeg ordner mitt eget datamateriale i ulike diskurser. Det historiske bakteppet er viktig for å forstå dagens situasjon.

Dagens situasjon, med utgangspunkt i *Grotta*, har jeg beskrevet gjennom å anvende diskursanalyse. I arbeidet med å ordne materialet i diskurser har jeg anvendt Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse og governmentalityanalyse som hjelp (Fairclough 2001, 2003, Dean 2006, Masschelein 2004, Masschelein og Quaghebeur 2005, Tremain ed. 2005, Masschelein et al ed. 2006)³. Deretter har jeg med hjelp av Mikhail Bakhtins forståelse av dialog sett på hvorvidt kunst og kulturarenaer kan oppleves som møteplasser for dialog mellom mennesker med utviklingshemming og tilretteleggerne. Fritidstilbudet *Grotta* har blitt omdreiningspunktet for mine diskusjoner og eksemplet som jeg lar mine tanker kretse omkring.

I denne avhandlingen ønsker jeg å beskrive et fritidstilbud for mennesker med utviklingshemming og premissene for tilrettelegging av tilbudet. Hovedfokuset eller temaet for avhandlingen har vært hvordan kan kulturelle aktiviteter bidra til dialog mellom deltakere og tilretteleggere på *Grotta*, en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming? For å belyse perspektiver knyttet til dette har jeg fokusert avhandlingen rundt følgende tre problemstillinger:

utelukkelse av det ene av de to atskilte og motstilte termer. Dette kan bety at motstand overfor makten aldri befinner seg i en rent ytre posisjon i forhold til makten. Dette medfører at makten ikke vil kunne identifiseres som noe som av natur skulle være makt. Spørsmål som det går an å stille i denne forbindelse er hvilken karakter en slik motstand vil ha. Hvor befinner den seg? Hva kan man med rimelighet forvente seg av den? Slik Foucault beskriver denne motstand er den ikke primær eller "opprinnelig" i forhold til den makt den opponerer mot. Den faller sammen med makten, dekker det samme området, og den er samtidig med makten. Men det er ikke bare snakk om maktens motstykke. I så fall vil det ikke kunne være snakk om MOTstand. For virkelig å kunne stå (og gå) i mot, må motstanden tilsynelatende ifølge Foucault være som makten: Like oppfinnsom, like mobil og like produktiv. Som makten må den organisere seg, løpe sammen med og sementere seg. Og som makten må den komme nedenfra og fordele seg strategisk. Slik jeg tolker Foucault vil det han sier være; så snart det oppstår og består et maktforhold, består det en motstandsmulighet. Og han peker på det forhold at vi aldri fullt og helt er fanget i maktens felle: Vi kan alltid modifisere dens overgrep, på bestemte betingelser og ifølge en presis strategi.

³ Diskursanalyse og governmentalityanalyse går jeg nærmere inn på i kapittel 4 *Teoretisk ramme*.

- hvordan kan fritidstilbudet Grotta forstås ut fra ulike diskurser
- hvordan kan dialogbegrepet forstås og anvendes i forståelsen av et slikt fritidstilbud, og
- hvordan kan dialog, kunst og kultur åpne opp for tilrettelegging for mennesker med utviklingshemming

Avhandlinga er bygget opp på følgende måte:

Del I (kap. 1-5), her tar jeg for meg bakgrunnen for arbeidet, begrunnelser for valg av tema og teoretiske valg og forskningsmetodisk fremgangsmåte.

Del II starter med en generell presentasjon av feltet (kap.6). Her ser jeg på hvordan forståelsen omkring funksjonshemming har endret seg opp gjennom historien, og at de historiske linjene er viktige for hvordan funksjonshemming forstås i dag. På bakgrunn av denne generelle fremstillingen, tar jeg i kapittel 7 for meg mitt eget materiale som jeg fremstiller diskursivt, og ser hvordan ulike diskursive forståelser er med på å skape ulike subjekter og handlinger.

Jeg har gjennom denne avhandlinga ønsket å utforske kulturfeltet som arena for møter mellom mennesker med utviklingshemming og deres tilretteleggere. I Del III ser jeg nærmere på hvordan kulturdiskursen kan forstås og utvikles som en mulighet for dialogiske møter. I del III anvender jeg Bakhtin og ved hjelp av hans forståelse av dialog diskuterers den fritidsarenan jeg har sett nærmere på i del IV. Her trekker jeg sammen trådene for å diskutere kunst, kultur og funksjonshemming med de erfaringene jeg har gjort meg, og retter blikket framover for å se hvilke muligheter og begrensninger som ligger i kulturfeltet som arena for møter mellom utviklingshemmede og deres tilretteleggere.

2. Begrunnelse for valg av de ulike målene

Å beskrive et fritidstilbud

Da jeg startet dette arbeidet var begrep som *brukermedvirkning* og *empowerment* sentrale⁴. Dette er begrep som brukes hyppig innenfor teori om funksjonshemming, men har også blitt nedfelt som et prinsipp innenfor offentlig forvaltning, og er knyttet til frigjøring av marginaliserte grupper (Sosial- og helsedepartementet St.meld. nr. 21 1998-99, Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001). Alle skal kunne delta i beslutninger som omhandler deres egne liv, og for å få til reell medvirkning må makt flyttes til eller erobres av de som i utgangspunktet opplever å ha lite makt. Det kan ligge mange agendaer bak idealene om empowerment. Dean viser hvordan anvendelse av empowerment som prinsipp kan skape nye og kanskje mer skjulte maktforhold (Dean 2006), og Masschelein og Quaghebeur (2005) og Quaghebeur (2006) viser hvordan deltakelse og et aktivt selv blir en forutsetning for å realisere seg som individ. Hofsten (2000) og Andreassen (2004) beskriver ulike anvendelsesområder og motiver som kan ligge bak brukermedvirkning som prinsipp. Hofsten skriver at brukermedvirkning både kan sees på som et demokratisk prinsipp, et terapeutisk tricks og en form for kvalitets- og effektivitetsstrategi. Det vil si at begrep som vi tilsynelatende legger samme positive mening i, kan ha skjulte maktstrukturer. Jeg skal se nærmere på brukermedvirkning som begrep og redskap innenfor helse- og sosialarbeid i kapittel 6.

Brukermedvirkning var et sentralt fokus hos meg da jeg startet dette prosjektet. Jeg hadde planer om å intervju mennesker med utviklingshemming for å høre deres opplevelser rundt det å bestemme over og ha råderett over store og små ting i livet, for å se om deres opplevelser var i tråd med det som er intensjonene for offentlig tjenesteyting. Jeg fikk kontakt med *Grotta* fritidsklubb hvor de sa seg villige til å hjelpe med å finne informanter til dette prosjektet.

Jeg fikk tildelt 5 deltakere (plukket ut av lederne), og vi satte oss sammen for å ha et gruppeintervju (hvordan dette forgikk rent metodisk skal jeg komme tilbake til). Under intervjuet så jeg at mine spørsmål og forsøk på å få i gang en samtale om hvordan de opplevde å ha medbestemmelse over store og små avgjørelser i livet, kjapt ble besvart med "ja" eller "nei", for så å pense samtalen over på *Grotta*, hvor de ønsket å fortelle hva de gjorde når de var der. Det kan være flere årsaker til at dette skjedde. Det kan være at mine spørsmål ble opplevd som for abstrakte og vanskelige å svare

⁴ Jeg kommer tilbake til *brukermedvirkning* i kapittel 6

på. Det kan være at valg av tidspunkt og sted var dårlig fordi det ble lagt i starten på en *Grotta-kveld*, og det kan bety at de var mer innstilt på å snakke om *Grotta* fordi det var for å være på *Grotta* de hadde kommet, ikke primært for å snakke med meg. Etter å ha forsøkt å styre samtalen mot det jeg ønsket, begynte jeg å heller høre på hva de faktisk ønsket å fortelle. Og det de mest ønsket å formidle var sin opplevelse av fritidsklubben. Jeg tilbrakte derfor tid sammen med deltakerne inne på fritidsklubben og gjennom samhandling med deltakerne begynte jeg å flytte min oppmerksomhet fra å ha et "utenfra og inn" perspektiv, til å tenke "innenfra og ut". Det vil si at i stedet for å oppfordre deltakerne til å snakke generelt om sin opplevelse av medbestemmelse, snakket vi om *Grotta* og de forsøkte å vise meg hva denne arenaen betydde for dem. Jeg begynte å speile de erfaringene dette ga meg mot andre erfaringer fra andre arenaer, og jeg begynte å tenke denne arenaen som et godt utgangspunkt for å beskrive hvordan ulike oppfatninger av mennesker med utviklingshemming gjør seg gjeldende, og skaper ulike muligheter for hvordan den enkelte handler. Jeg så også på hvordan disse ulike oppfatningene fører til ulik tilretteleggelse og ulike måter å samhandle på. Min interesse for innholdet og tilretteleggingen av fritidsklubben ble også vakt fordi jeg opplevde at dette representerte en annerledeshet i forhold til erfaringer fra andre møteplasser for utviklingshemmede.

Brukermedvirkning og retten til å bestemme over eget liv, handler også om retten til å bestemme hva man ønsker å si noe om. Jeg opplevde at deltakerne hadde et sterkt behov for å formidle sin glede og entusiasme over dette tilbudet. Og dersom dette oppleves som et godt tilbud, hva er det da som skaper dette tilbudet? Hvilke forutsetninger ligger til grunn og hva skiller det eventuelt fra mindre gode tilbud? Finnes det noen slagsider? Urealiserte muligheter?

Det ble viktig for meg å være lydhør for informantenes uttrykksbehov. Brukermedvirkning og brukerdeltakelse er også noe man argumenterer for innenfor forskning. Noen, særlig i engelske forskningsmiljø, mener også at funksjonshemmingsforskning skal bedrives av forskere som selv er funksjonshemmet. Dette er både praktisk og forskningsmessig vanskelig. Bakhtin mener at ingen kan definere seg selv alene og at det er viktig med ulike perspektiv (Schmidt 2003). Det er likevel viktig som et ledd i en demokratiseringsprosess at brukernes stemmer slipper til (Eide 2005). I dette prosjektet har jeg sluppet til deltakerne/brukerne⁵ gjennom å være lydhør for hva de har vært opptatt av, og dermed latt deltakerne ha stor innflytelse på *hva* jeg faktisk har hatt fokus på. Deltakerne på fritidsklubben var sentrale informanter særlig i starten av prosjektet, hvor jeg tilegnet meg informasjon om deres opplevelser knyttet til det å ha et slikt fritidstilbud. Videre ble det på grunnlag av deltakernes informasjon og opplevelse av at dette var et "godt tilbud", interessant for

⁵ Jeg anvender stort sett begrepet *deltakere* og ikke brukere videre i fremstillinga.

meg å prøve å få tak i tilretteleggerens beskrivelser av tilbudet og hvordan de tilrettelegger. Er det spesielle kjennetegn ved selve innholdet, ved lederne? Hvilket fokus har de?

Deltakerne ble premissleggere gjennom at de hjalp meg å sette fokus ved å vise meg det de opplevde som viktig, mens tilretteleggerne ble gjenstand for spørsmål knyttet til deres rolle ved tilrettelegging av tilbudet. Jeg har vært opptatt av hvordan datamaterialet jeg fikk gjennom intervju med deltakerne og observasjon på stedet, kunne fortelle meg noe om *hvordan Grotta* fungerte som fritidsarena og møteplass for ulike diskursive oppfatninger. Jeg har også vært opptatt av å se på hvordan dette tilbudet kan beskrives i forhold til en historisk og ideologisk forståelse av funksjonshemming og utviklingshemming. Jeg var i utgangspunktet ikke opptatt av hvilke profesjoner eller hvilken bakgrunn tilretteleggerne hadde, fordi jeg har vært mer opptatt av hva de faktisk gjorde og sa om sin egen funksjon, og det samspillet jeg observerte mellom tilretteleggerne og deltakerne. Jeg har derfor vært mer opptatt av posisjoner enn utdanning. Jeg har valgt å intervju tilretteleggerne av selve tilbudet, og ikke hjelperne som er med deltakerne som ledsagere, støttekontakter og lignende⁶. Dette fordi det er fritidsklubben som kulturarena, med musikken som en viktig faktor, som har vært hovedfokus. Den generelle samhandlingen på kveldene har likevel vært gjenstand for observasjon. I den grad jeg nevner de andre hjelperne, er det i sammenhenger der de er med på å prege innholdet og de valgene tilretteleggerne gjør, og gjennom at de som hjelpere ofte representerer andre deler av livet til deltakerne, og møter mellom for eksempel bolig/hjem og fritidsarena.

Hvorfor valgte jeg en arena for mennesker med utviklingshemming? Først og fremst handler det om at jeg de siste årene har hatt tilknytning til en vernepleierutdanning, og vernepleiere har hatt og har et spesielt ansvar for å legge til rette for denne gruppen⁷. Mennesker med utviklingshemming er ofte avhengig av hjelp fra andre for å tilrettelegge hverdagslivet sitt. Derfor blir deres liv i stor grad "invadert" av andre, såkalte hjelpere, både i hjemmet, på skole og arbeid og på fritiden. *Hvordan* disse ulike møtene blir, er helt avgjørende for livskvaliteten til de som trenger denne hjelpen. Dette betyr ikke at jeg ikke kunne valgt en annen arena med møter mellom "hjelpere" og "brukere", for

⁶ Jeg bruker begrepet *tilretteleggere eller ledere* om de som er ledere på *Grotta*, mens jeg bruker begrepet *hjelpere* om de som er med deltakerne. Det kan være ansatte i boligen, støttekontakt eller pårørende. Men i første rekke er dette betalte hjelpere.

⁷ Ingen av informantene er vernepleiere. Jeg har sett på *Grotta* som en arena for mennesker med utviklingshemming, og har hatt fokus på møtene, aktiviteten og lederens tilrettelegging uavhengig av deres utdanning. Jeg kommer tilbake til dette i avslutningsvis i avhandlingen.

som jeg kommer tilbake til, inngår vi alle i diskursive mønster og blir utsatt for disiplinering gjennom makt- og kunnskapsregimer. Grunnen til at jeg valgte *Grotta* var opplevelsen av annerledeshet, og den entusiasmen både deltakere og tilretteleggere viste. En annen grunn til å sette søkelys på tilbud for mennesker med utviklingshemming, er at dette er mennesker som i liten grad selv kommer fram med sine stemmer, og at det er viktig å bidra til at dette kan skje i større grad.

Hvorfor har jeg valgt en fritidsklubb som forskningsarena? Jeg ønsket i utgangspunktet å få kontakt med informanter på en arena som var frikoblet fra bolig og opplæringsarena. Da jeg kom på *Grotta* på leting etter informanter, var det opplevelsen jeg hadde da jeg kom dit, som gjorde at jeg valgte å gå videre for å se nærmere på nettopp dette tilbudet. Min bakgrunn innenfor drama- og teater har også vært med på å styre min interesse inn mot kunst- og kulturfeltet, og var en avgjørende årsak til at jeg har gjort de koblingene som jeg har gjort inn mot det kulturelle feltet.

Jeg har vært klar over at det er vanskelig å identifisere ulike variabler som kjennetegner dette tilbudet, på samme måte som overførbarhet til andre arenaer er vanskelig på grunn av store variasjoner. Utgangspunktet i samtalene både med deltakere og tilretteleggere har vært at dette oppleves som et godt tilbud. Å fokusere på det positive i et tilbud kan være med på å gi bedre rom for å se på faktorer som kan hindre god utvikling. Jeg tror at en slik tilnærming som jeg har hatt, har vært en fruktbar fremgangsmåte gjennom å sette fokus på språk og begrep, for å se hvordan ulikt språk former ulike handlingsmønstre, og gjennom en slik bevissthet se hvilke valgmuligheter som finnes.

3. Presentasjon av forskningsarenaen

I løpet av etterjulsvinteren og våren 2005 fikk jeg anledning til å følge med og være deltaker på *Grotta*, og jeg har sporadisk vært til stede også etter at den mest intense datainnsamlingsperioden var over. *Grotta* er et fritidstilbud for mennesker med utviklingshemming. Da jeg startet mitt forskningsprosjekt på *Grotta* ble stedet drevet som en del av den kommunale musikk- og kulturskolen, men hvor deltakerne ikke var medlemmer i det ordinære musikk- og kulturtilbudet. Det vil si at de ikke var skrevet inn som elever, men betalte inngangspenger på de kveldene de deltok. I løpet av forskningsperioden endret dette seg slik at deltakerne ble innskrevet som elever i musikk- og kulturskolen⁸. Drifta ellers, som lønn til lederne, dekkes av Namsos opplæringscenter, som finansierer to av lederne (ca. 150.000 - 200.000). Kulturskolen finansierer en leder og støttemusikerne, og dekker sine utgifter gjennom deltakeravgift (elever i Kulturskolen) og tilskudd fra Norsk Musikkråd.

Grotta oppsto i en forlengelse av institusjonsomsorgen under HVPU⁹, hvor de som ble ledere og delvis også i dag er med som ledere, hadde et musikktilbud for noen av de som den gangen ble omfattet av institusjonsomsorgen innefor helsevernet for utviklingshemmede. Etter nedbyggingen av de store institusjonene fortsatte musikktilbudet, og fant etter hvert den formen det har i dag. Tilbudet flyttet inn i musikkskolens lokaler etter at andre alternativer ble vurdert. Et av alternativene var å ha tilholdssted i eldresenteret, noe som ble vurdert av lederne som en lite egnet plass for aktiviteter som var åpne for alle aldersgrupper fra ungdom og oppover. Fritidstilbudet er sentrert omkring musikk som det bærende elementet, men det foregår også andre aktiviteter som bowling, og mange er bare til stede for det sosiale aspektet sin skyld. Musikken blir det naturlige samlingspunktet ettersom *Grotta* har etablert *GroMus* som et del-konsept¹⁰. *GroMus* er en forkortelse for *Grotta Musikk*, og *GroMus* arrangerer hver vår en konsert i Kulturhuset. Konsertene som jeg fulgte i 2005, 2006 og 2007 var åttende, niende og tiende konsert i rekken.

⁸ Slik var situasjonen under min datainnsamling. Dette er endret pr. idag og deltakerne blir nå registrert som en del av musikk- og kulturskolen.

⁹ Helsevern for Psykisk Utviklingshemmede

¹⁰ Jeg vil anvende *GroMus* og *Grotta* noe om hverandre, men vil oftest bruke *Grotta* som et overordnet begrep som dekker hele virksomheten.

Arbeidet frem mot den årlige konserten er noe av det som skaper struktur og rytme i både året og kveldene for aktiviteten i *Grotta*.

Grotta har åpent hver onsdag fra 19.00 - 21.00¹¹. Fra kl. 18.00 - 19.00 har lederne et formøte hvor de går gjennom kvelden og forbereder den, men hvor det også diskuteres mer overordnede prinsipper for driften. I den perioden jeg var der ble det diskutert om formen for hele opplegget burde revideres i tråd med prinsippene omkring normalisering. Namsos har nylig åpnet en nybygd ungdomsklubb, og det ble diskutert om ikke det burde være den naturlige arenaen for den etter hvert relativt store gruppen ungdommer som finner veien til *Grotta*.

En vanlig kveld på *Grotta*¹²

Fra 18-tida og utover kommer det deltakere ruslende oppover bakken mot *Grotta*. Etter hvert kommer det også mange biler, både fra nærområdet, det er mange som ikke kan gå selv, men det er også mange som trenger skyss fordi de kommer langt unna fra. Noen til og med fra andre kommuner. De finner sine plasser i ballettstudioet i kjelleren, som for anledningen blir omgjort til en sosial møteplass hvor stoler og bord blir satt utover langs veggene, mens det er plass til å danse på en åpen plass midt på gulvet. Det ordnes til bowling i et tilstøtende rom, og kaffe- og matservering forberedes på et kjøkken som forbindes med samlingsplassen med et bord hvor kjøp og salg av mat og drikke foregår i pausen. Det blir også rigget et karaokeanlegg i et tilstøtende rom. Så her i kjelleren er den sosiale samlingsplassen i ballettstudioet senteret, hvor det i de tilstøtende rommene foregår diverse aktiviteter.

Når alle er sånn noenlunde på plass, og har betalt sin inngangsbillett som blir innkrevd av en av de pårørende som er fast med på kveldene, kommer en av lederne inn og roper opp de som skal bruke karaokeanlegget før pausen, og de som skal være med opp på rockeverkstedet. Det må settes opp liste slik at deltakerne rullerer på de ulike aktivitetene fra gang til gang. Det er fordi det etter hvert har blitt så mange deltakere at man må sikre at alle som har lyst får anledning til å være innom aktivitetene like hyppig.

I etasjen over ligger musikkskolens rockeverksted, som på mange måter er kjernen i den aktiviteten som foregår på klubbkveldene. Her øves det på det som skal fremføres på den årlige vårkonserten. På rockeverkstedet venter et band bestående av 3 ungdommer som går/har nylig gått

¹¹ Fra høsten 2006 har man skiftet ukedag, nå er det torsdag som er *Grotta*-kveld.

¹² Vedlegg 1: Romteggning over fritidsklubben viser rommenes plassering og hvor aktivitetene foregikk.

på musikklinja ved den videregående skolen. Ellers består bandet av 2 av lederne som begge spiller sine instrumenter, men hvor den ene har en tydeligere tilretteleggerrolle, og dirigerer og instruerer bandet og solistene underveis. Sangene/diktene er plukket ut av solistene selv, noen ganger med hjelp av lederne. Noen synger samme sangen hvert år, andre øver inn nye. Alle kan delta som solister, uansett funksjonsnivå, så fremt de vil, og repertoaret blir tilpasset den enkelte. Dette er altså ikke et musikktilbud kun for godt fungerende, men gir plass til alle som vil, også de som ikke kan bidra med mer enn svak nynning.

Fra 20.00 til 20.30 er det pause med salg av mat og drikke i ballettstudioet:

"I pausen kjøpte jeg en kopp kaffe og sto og betraktet salen en stund. Det jeg så var et lokale som kunne vært hvor som helst. Det var mange som sto i kø for å handle. I køa var det ro og tålmodighet som rådet. De handlet det de skulle og balanserte brus/kaffe og pølse med brød tilbake til bordet. Det som slo meg var hvor "normalt" det hele virket. Ingen kauking og uro, hele lokalet utstrålte en ro og behagelig stemning. Mange som jeg kjente fra andre situasjoner og kontekster spiste maten sin, konverserte med andre; handlet mer og smilte og koste seg tydeligvis. De som betjente disken kunne stått bak hvilken som helst disk, de snakket normalt til de som handlet. Med normalt ordvalg og toneleie. Ingen overdreven tilrettelegging eller "tulling" og fleiping, bare helt vanlig salg og kjøp. Heller ingen overdreven normalitet - bare helt ordinært. Ingen preg av treningssituasjon" (Logg 9. mars 2005)

Etter pausen roper en av lederne opp nye grupper som skal bruke karaokeanlegget eller skal på rockeverkstedet. På denne måten får alle øve frem mot konserten og aktivitetene blir fordelt:

"Solisten denne gangen sang og resiterte uten å kunne følge rytme og tonalitet i så stor grad. Men med støttemusikerne som "følger solisten" (follow the child)¹³ oppleves dette ikke som et hinder, men sammen skaper de noe nytt ut fra de forutsetningene som de enkelte har. Jeg fikk assosiasjoner til musikk av Tom Waits og kanskje også Nick Cave. Dette er musikere som gir helheten et annet musikalsk uttrykk enn det tradisjonelle, og dersom man ikke hadde visst at dette var mennesker med utviklingshemming, kunne det da ha vært presentert som noe nytt, annerledes og eksperimentelt?" (Logg 30. mars 2005).

Tilbake i ballettsalen hvor det danses, er det en ting som slår meg, det er stort sett bare deltakere som danser, mens hjelperne/ledsagerne sitter og ser på. Jeg noterer denne observasjonen som jeg også får bekreftet senere.

Kl. 21.00 samles alle i ballettstudioet og står i en ring, mens en av lederne går rundt med gitar og markerer at kvelden avsluttes.

¹³ Her fikk jeg en assosiasjon til Timothy Lensmire og hans fremheving av "å følge barnets" utspill i pedagogisk arbeid. Lensmire knytter dette til Dostojevskijs forfatterideal. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 12.

Den årlige konserten

En gang i året, vanligvis i april, har *GroMus* konsert i kulturhuset i byen. Konserten er en samling enkeltnummer med solister, duoer eller mindre grupper som fremfører i hovedsak kjente coverlåter. Hovedtyngden ligger på norsk populærmusikk. Men blues og diktopplesning/resitasjon er også representert. Noen solister er også instrumentalister. Alle konsertene har en fast konferansier, og de avsluttes alle med et fast fellesnummer som er Åge Aleksandersens *Lys og varme*. Ofte har de også med en eller flere gjesteartister. Det er gjerne musikere fra lokalmiljøet. Ved konserten våren 2006 var det koret *Koreill* som var gjesteartister. De opptrådte både med egne nummer, og sammen med deltakere fra *GroMus*. Konsertene bruker å fylle Kulturhusets drøyt 300 plasser, og får behørig omtale i lokalavisen.

De to som var initiativtakerne til opprettelsen av *Grotta* og *GroMus* fikk tildelt kommunens kulturpris for 2006. Begrunnelsen var

"Prisen tildeles GROMUS for deres fantastiske forestilling i Kulturhuset hver vår. Forestillingen er en dokumentasjon på glede over å opptre for en feststemt forsamling under mottoet VI KAN.

Prisen er samtidig en anerkjennelse av det arbeidet ildsjelene Richard Raaen og Håvard Hovik utøver slik at GROMUS i dag er en ukentlig aktivitet for mange gjennom hele året fram til det som for mange er vårens vakreste kulturopplevelse i Namsos" (referat fra Møte i "Kulturpriskomiteen" 2006, mandag 27. november 2006)¹⁴.

Tildelingen falt sammen med at *Grotta* avholdt sitt julebord, dermed var alle samlet og de to initiativtakerne tok imot prisen på vegne av alle sammen. På overrekkelsen holdt ordfører Kåre Aalberg følgende tale:

"Årets kulturpris tildeles ei gruppe - det arbeidet som gjøres sammen med denne gruppa.

Den tildeles ei stor gruppe med mange forskjellige mennesker.

Og den tildeles sentrale aktører som får menneskene i gruppa til å trives og ha det gøy, samtidig som de lager en forestilling som vi i Namsos er utrolig stolte over.

Kultur betyr jo i sin opprinnelse å dyrke fram.

I de siviliserte samfunn er kultur blitt en betegnelse med å dyrke fram kommunikasjon mellom mennesker. Kultur blir kunst når dette blir en kommunikasjon hvor en går ut over de definerte grenser – lager noe nytt – og kommuniserer dette slik at det har en verdi ut over øyeblikket.

I en slikt perspektiv blir årets kulturpris å regne som en kunstpris.

¹⁴ Se vedlegg 6

Her er det mennesker som er villige til å utfordre sine egne grenser
Her er det mennesker som tørr å kommunisere for hele verden
Her er det publikum som opplever en forestilling hvor latter og tårer som vekselvise reaksjoner.

Prisen er en hyllest til alle deltakerne – og like mye en hyllest til alle de som er med og tilrettelegger for at både hverdagen og festforestillinga er høydepunkter. Namsos er glad for at dette arbeidet har lyktes så godt" (Ordfører Kåre Aalbergs tale ved kommunestyrets møte og overrekkelse av kulturprisen 2006 14.desember 2006)¹⁵

Grotta og *GroMus* har dermed fått et synlig bevis på at de er godt etablert i lokalsamfunnet, og at de blir lagt merke til. En kulturpris kan sees på som "kronen på verket" og fungere som en segmentering av tilbudet som "godt nok", eller den kan være en inspirasjon til videre utvikling. Et viktig spørsmål blir hvordan denne arenaen kan forståes både som kulturarena og som arena for mennesker med utviklingshemming, og hvilke muligheter som ligger i å se disse to områdene i sammenheng.

¹⁵ Se vedlegg 7

4. Teoretisk ramme

Ethvert forskningsprosjekt utvikles fra spesielle teoretiske forutsetninger, og må forstås ut fra disse. Jeg skal her skissere mitt teoretiske bakteppe, og vise hvordan teorien legger premisser for dette prosjektet.

Mennesker med utviklingshemming er i stor grad prisgitt andres hjelp gjennom et helt liv, og maktforholdet mellom hjelper og bruker er ofte diskutert som noe det er viktig å bevisstgjøre seg slik at ikke overgrep blir begått. Gjennom å anvende Michel Foucaults forståelse for hvordan ulike praksiser oppstår og vedlikeholdes, og kanskje endres, og ved å anvende Foucaults maktbegrep, har jeg forsøkt å se hvordan mange ulike faktorer er med på å forme praksisen omkring funksjonshemmede. Jeg tar utgangspunkt i en forskningsmessig forståelse som er inspirert av Foucault og hans beskrivelser av hvordan vi alle styres og styrer hverandre gjennom ulike teknikker og mekanismer. Jeg skal skissere bakteppet for mitt arbeid gjennom å se på governmentality-begrepet¹⁶, normalisering, makt og kunnskap og Foucaults subjektforståelse. Jeg vil også se på forholdet mellom Foucault og Bakhtins teorier.

¹⁶ Det er en utfordring å anvende begrep som brukes på tvers av språk og kulturer, men det er også vanskelig å finne dekkende norske begrep. Foucault anvender det franske ordet "Gouvernementalité" som overskrift på en av sine forelesninger. Mitchell Dean anvender Foucault som bakgrunn for sin governmentalityanalyse, og det er denne anvendelsesmåten jeg støtter meg på. Dean bruker det engelske begrepet "governmentality, og som Kaspar Villadsen og Iben Treebak har beholdt i den danske oversettelsen. Kaspar Villadsen beskriver innholdet i begrepet slik: "Hvad betyder governmentality? Der er som nevnt tale om et forsøg på at specificere magtens væsen i det moderne samfund. Foucault siger, at begrebet kan betegne tre ting (1991:208). For det første skal det betegne *en ny styringstænkning*, som opdager økonomien som en ny realitet og retter seg mod befolkningen som det nye afgørende styringsobjekt. Denne styringstænkning benytter sig af såkaldte 'sikkerhedsapparater', dvs. diverse nye institusjoner, apparater, teknikker og kalkulationer, som skal sikre befolkningens sundhed, velfærd, velstand og lykke. Der opstår hermed en ny (og gensidigt stimulerende) forbindelse mellem magt og viden. For det andet skal governmentality diagnostisk betegne *en tendens* i vestlige samfund, hvor en bestemt magtform, nemlig moderne styring, eller 'government', opnår dominans i forhold til andre magtformer, som suverenitet, diciplin etc. Der er tale om en styreform, som søger at styre ved at disponere frie individers handlinger. For det tredje skal begrebet betegne, hvordan staten gradvist er blevet "governmentaliseret", dvs. hvordan statslig styring har bevæget sig fra en suveræn, repressiv magtudøvelse, som opkræver og virker gennem retten til at tage liv, til en magtudøvelse, som derimod taktisk søger at forme, stimulere, fremelske og lægge til rette. Endelig kan der tilføjes, at den

Foucault og Bakhtin som referanseramme

Hos Foucault er normalitet og prinsippet om normer tett sammenvevd med de ulike praksisformene gjennom å produsere ulike former for handling (Steinsholt 2004). Normalisering som prinsipp har preget den politikken som har vært ført overfor mennesker med utviklingshemming de siste 30-40 årene. Normalisering har blitt et sentralt begrep i denne avhandlingen fordi et begrep som *utviklingshemming* pr. definisjon er skapt som kontrast til et normalt utviklingsløp. Foucault viser at normalisering ikke bare er noe som anvendes overfor spesielle grupper, selv om det blir mest tydelig overfor marginaliserte grupper av mennesker. Foucault hevder i sitt verk *Overvåkning og straff* at "normalitetens dommere" er til stede overalt (Foucault 1999a:270). Med dette synes han å mene at det utvikles teknikker og vitensregimer som styrer og utøver kontroll over menneskenes kropp og atferd; der det er handling er det også utøvelse av makt. I *Overvåkning og straff* tar Foucault utgangspunkt i straffesystemet og fengslet, men viser at endring og modernisering av systemet ikke fjerner kontrollen, men at teknikkene for kontroll endres. Det vil si at når institusjonene bygges ned, flyttes kontrollen til andre områder i samfunnet:

"Båret av de allestedsnærværende disiplinære virkemidler, og med støtte av alle de fengselsaktige apparater, er den normaliserende myndighet blitt en av vårt samfunns hovedfunksjoner. Normalitetens dommere er til stede overalt. Vi befinner oss i lærer-dommeren, lege-dommeren, pedagog-dommeren, "sosialarbeider"-dommerens samfunn. Alle utbrer normens universelle herredømme. Og enhver - på den plass han befinner seg - underkaster sin kropp, sine gester, sin atferd og oppførsel, sine ferdigheter og ytelser denne makt" (Foucault 1999a:270).

Foucault kan være til hjelp for å se hvordan vi kan avdekke maktrelasjonene som bidrar til at noen stemmer blir tiet i hjel og andre får slippe til. Når det gjelder mennesker med funksjonshemming står vi ikke minst i fare for å gjøre oss til talsmenn for en hel gruppe, og glemme at gruppen består av individer gjennom den måten vi klassifiserer og kategoriserer på.

Vi blir alle formet, og er med på å forme andre, gjennom den måten vi utøver vår praksis på. Henri-Jaques Stiker har med inspirasjon fra blant annet Foucault, vist hvordan oppfatningen av funksjonshemmede har endret seg i ulike kulturer og til ulike tider (Stiker 1999). Historiske og kulturelle endringer skjer gjennom et samspill mellom makt og kunnskap, og ulike praksisformer skaper ulike "roller" eller ulike subjekter. Det skal jeg komme nærmere tilbake til gjennom en

governmentaliserende stat er en stat, hvor udøverne af magt/viden i lige så høj grad befinder sig ude i samfundet som i toppen av statsapparatet" (Villadsen i Dean 2006:14).

presentasjon av den historiske og ideologiske utviklingen som har skjedd i synet på utviklingshemmede spesielt og funksjonshemmede generelt. Hovedpoenget i en slik forståelse er at et subjekt, ikke er noe som "egentlig" er, men at ulike forestillinger og forventninger skaper ulike subjekter. Foucault er skeptisk til en fremstilling av historien som en kontinuerlig utviklingsprosess, og er også skeptisk til at mennesket kan forstås som å inneha en "essential human nature invoked to provide the ultimate grounds for knowledge and action" (Falzon 1998:2). Har man ingen forventninger om at et menneske med utviklingshemming kan lære, og at det å lære er viktig for å bli sett på som "normal", så skapes det også en bestemt forståelse av utviklingshemmede ut fra denne tankegangen. Å være et individ er noe man er, men å være "utviklingshemmet" er ikke noe man er, men noe man *blir* ut fra andres definisjoner: "My objective...has been to create a history of different modes by which, in our culture, human beings are made subjects" (Foucault sitert i Besley 2002:5).

I et verk som *Seksualitetens historie* (Foucault 1999b, 2001, 2002) viser Foucault hvordan lover og forordninger påvirker den seksuelle atferden, ikke bare gjennom at lovene regulerer, men at lovene skaper motstand og produserer nye og uforutsette praksisformer. Viten om funksjonshemming kan ikke bli sett på som et rent vitenskapelig produkt om evige og konstante størrelser, skapt av forskere som står utenfor og er uavhengige av samfunnet som sådant. Alle inngår i nettverk som produserer makt og kunnskap, og dette er forhold som kan endres. Foucault har blitt kritisert for at dette skaper en relativistisk teori som er uten etiske betraktninger (Falzon 1998, Steinsholt 2004). Dette er en påstand som kan imøtegås gjennom å se hvordan Foucault har vist hvordan koblingen mellom makt og sosialteorier og vitenskaper har ført til undertrykkelse av mennesker som begrenser den enkeltes frihet (Steinsholt 2004:239). Dette er også utgangspunktet for mange studier inspirert av Foucault, studier som gjerne omtales som Governmentality-studier (Masschelein og Simons 2002, Masschelein 2004, Masschelein og Quaghebeur 2005, Tremain ed. 2005, Masschelein et al ed. 2006, Dean 2006)¹⁷. Governmentality-studier ser på hvordan makt og styring arter seg i dagens samfunn:

"At analysere styring består i at analysere de praksisser, der søker at forme, skulpturere, mobilisere og operere gjennom individers eller grupper valg, ønsker, lyster, forhåbninger, behov og livsstil. Det er altså et perspektiv, der søker at forbinde spørsmål om styring, politik og administrasjon, med kroppen, livet, selvet og individet" (Dean 2006:46).

Gjennom styring på ulike måter forsøker man å skape bestemte individer, identiteter og subjekter. Og som Dean påpeker, det finnes et utall av styringsorganer og autoriteter, og det finnes

¹⁷ Jeg bruker begrepene governmentality og styring (styringsmentalitet) noe om hverandre. Dean skriver om governmentality at: "Det drejer sig om, hvordan vi tænker styring, om forskellige styringsmentaliteter" (Dean 2006:51).

et utall av atferdsaspekter som skal styres, normer som skal innpodes og målsettinger som skal følges og som skaper bestemte effekter, resultater og konsekvenser. I boka *Foucault and the Government of Disability* er det for mange av forfatterne et hovedtema hvordan normalisering anvendes både som mål og redskap i forhold til mennesker med funksjonshemming (Tremain ed. 2005). Masschelein og Simons studerer hvilke styringsmekanismer som anvendes innenfor det pedagogiske feltet og hvordan disse styringsmekanismene henger sammen med en generell "økonomisering" av samfunnet hvor individet skaper seg selv gjennom å bli entreprenør for sitt eget livsprosjekt:

"Behaving in this entrepreneurial way implies an understanding of people's lives such that they are taken to be the result of (informed) choices that individuals make and of the commodities they produce. Life, here, is about making choices every day and everywhere, making a project of one self, working on oneself, on one's relations and on professional life, and choosing, of course, ones' 'lifestyle' (see Rose, 1996, p. 157). People are responsible for the 'production' of their own well-being, and therefore a specific kind of self-knowledge and self-mastery is required - opening the way for the 'experts of the self' (the therapists) to sell their expertise. The entrepreneurial self is an active, counting and calculating self" (Masschelein og Simons 2002:595).

Masschelein problematiserer dette og viser i likhet med Quaghebeur (2006) hvordan et aktivt individ med ensidig fokus på seg selv og hvordan egen innsats skal betale seg, ikke bare støtter opp under et autonomt og fritt individ (som det neoliberalistiske idealet har som formål), men også er et styringsredskap. Quaghebeur viser også hvordan et slikt ideal kan oppleves som problematisk i møte med mennesker som i utgangspunktet ikke har ressurser for å møte kravet om å være aktiv og kalkulerende i forhold til de krav som settes av de som har definisjonsmakten (Quaghebeur 2006). Dette vil jeg se nærmere på i kapittel 6 om *Brukermedvirkning*.

I tråd med Foucaults maktbegrep, som ikke er entydig negativt, men en produktiv kraft, presiserer Tina Besley at styring også kan ha positive hensikter:

"On Foucault's view, governmentality means the complex of calculations, programs, policies, strategies, reflections, and tactics that shape the conduct of individuals, "the conduct of conduct" for acting upon the actions of others in order to achieve certain ends. Those ends are "not just to control, subdue, discipline, normalize, or reform them, but also to make them more intelligent, wise, happy, virtuous, healthy, productive, docile, enterprising, fulfilled, self-esteeming, empowered, or whatever" (Rose, 1998: 12). Governmentality is about control not simply in its negative sense but also in its positive sense, in its contribution to the security of society" (Besley 2001:24).

Falzon diskuterer subjektets frihet og mulighet for motstand som en viktig etisk premiss (Falzon 1998). Foucault kan ikke taes til inntekt for et spesielt politisk syn, og kan ikke holdes frem som en

intellektuell som har funnet oppskriften på den ideelle kommunikasjon eller hvordan menneskelig frigjøring skal skje. Men det han kan bidra med, er å vise at det kan finnes alternativer, og disse alternativene kan by på frigjørende muligheter (Steinsholt 2004:234; Falzon 1998). I en governmentalityanalyse knyttes forbindelseslinjer mellom makt, kunnskap og praksisformer på denne måten:

"Hvilke personligheter, selv'er og identiteter forudsættes i forskjellige styringspraksisser, og hvilke former for transformation søker disse praksisser at opnå? Hvilken status og hvilke kapasiteter, egenskaper og innstillinger forventes der af de myndighedsudøvende (fra politikere og bureaukrater til fagspecialister og terapeuter) og af dem, der skal styres (arbejdere, forbrugere, elever og bistandsklienter)? Hvilke former for adfærd forventes der af dem? Hvilke pligter og rettigheder har de? Hvordan skal disse kapasiteter og egenskaper fremelskes? Hvordan bliver deres pligter håndhævet og deres rettigheder sikret? Hvordan bliver bestemte adfærdsaspekter problematiseret? Og hvordan skal de så reformeres?" (Dean 2006:75).

Funksjonshemmede har vært utsatt for mange ulike normaliserings- og disiplineringsstrategier, hvor mulighetene for motstand har vært små (Stiker 1999). Men som det påpekes hos Foucault, styring og anvendelse av makt er ikke i utgangspunktet negativt, men noe som skaper handling (Foucault 1999). En stor utfordring i det feltet jeg beveger meg inn i, er at utviklingshemmede selv kan bli "lette bytter", og prisgitt andres agering i feltet. Og selv om disse "andre" mener det i beste mening, så kan man stå i fare for å skape en praksis som ikke tjener den enkeltes ønsker og behov (Carlson 2004).

Styring kan sees på som en ytre påvirkning, men også som en form for indre styring, *conduct of conduct*. Det vil si at individet blir "selv-regulerende" gjennom at den som styrer og blir styrt utgjør samme aktør. Gjennom påvirkning av ytre forhold tar man opp i seg noen normer, som man forsøker å etterleve gjennom å pålegge seg selv en bestemt måte å handle på. Dean bruker diett og kosthold som et eksempel på hvordan man utøver kontroll på egen kropp for å leve opp til forventninger om å være slank eller se ut på en bestemt måte (Dean 2006).

"Foucault describes government as 'conduire des conduites' or 'the conduct of conduct' (Foucault, 1982, p. 237). This formula expresses that the object of government is not a passive pole (outside) but people who are governing themselves in a specific way. Government thus is acting upon the self-government or 'conduct' of people. This self-government is not something natural, but is being shaped" (Simons og Masschelein 2006:4).

Styringsproblematikken omfatter da ikke bare hvordan vi blir styrt av andre, men også hvordan vi som individ eller gruppe styrer oss selv gjennom å sette spørsmålstegn ved egen atferd, og

derigjennom kunne problematisere denne atferden med det målet å bli bedre til å styre denne atferden selv. Når det gjelder mitt forskningsfelt kan disse to måtene å forstå styring på illustreres ved den ytre styring mennesker med funksjonshemninger har blitt styrt på gjennom en sterk institusjonsomsorg som har regulert deres liv "fra vogge til grav", og hvordan styring av det moderne samfunnet ut fra økonomiske prinsipper hvor man forholder seg til mennesker som humankapital, og hvor funksjonshemmede blir sett på som mer kostbare for samfunnet enn mennesker som kan gi et optimalt kost-nytte utbytte (Simons 2006:121). Samtidig ser vi også at det finnes en indre styring som særlig gjør seg gjeldende innenfor noen grupper av funksjonshemmede, slik som døve-bevegelsens sterke indre justis som legger klare føringer for hvordan subjektet "døv" skal skapes (Jacobsson 2000), og som jeg skal komme tilbake til, hvordan enkelte har sterke meninger om hvordan funksjonshemmede kunstnere skal oppfatte seg selv og sin kunstneriske utfoldelse.

Hvordan har de teoretiske perspektivene påvirket mitt arbeid? Når jeg har gått inn på *Grotta* har mitt forskerblikk vært preget av at målet med beskrivelsen av dette fritidstilbudet har vært å få tak i hvilke styringsmekanismer som gjør seg gjeldende, og hvordan ulike måter å forstå (og styre) denne aktiviteten på, er med på å gi ulike muligheter for å forme identiteter og subjekter, og se på hvordan deltakere og tilretteleggerne skapes i dette tilbudet.

For å hjelpe meg i det praktiske arbeidet, har jeg i stor grad støttet meg til Deans fremstilling av governmentality-analyser og Norman Faircloughs diskursanalytiske arbeider og forståelse (Dean 2006, Fairclough 2001, 2003). Fairclough representerer en kritisk diskursanalyse, hvor fokuset er å se hvordan tekst, diskurser og sosial praksis er med på å skape identiteter og forandring i samfunnet, slik Fairclough har vist til gjennom sine analyser av universitetssystemet og regjeringens velferdsprogrammer i lys av new capitalism og språket anvendt av "New Labour' government" i Storbritannia (Fairclough 2003):

"Their effects can include changes in the material world, such as changes in urban design, or the architecture and design of particular types of building. In sum, texts have casual effects upon, and contribute to change in, people (belifs, attitudes, etc.), actions, social relations, and the material world" (Fairclough 2003:8).

I mitt arbeid representerer *Grotta* et sted hvor ulike diskurser møtes, og gjennom å studere dette stedet forsøker jeg å se hvordan identiteter skapes blant mennesker med utviklingshemming ut fra hvilke diskurser som er i spill. Jeg ser på hvordan tilrettelegging kan anvendes som styringsredskap gjennom ulike teknikker og metodisk tilnærming på denne fritidsarenaen. I forlengelsen av dette har

jeg sett nærmere på de mulighetene som kan finnes innenfor det jeg har kalt kulturdiskursen i lys av Mikhail Bakhtins begrepsverden.

Bakhtin skal jeg presentere grundigere senere, men først litt kort om Bakhtin og den sammenhengen som kan finnes mellom Bakhtin og de Foucault-inspirerte inngangene jeg har skissert.

Da jeg startet dette prosjektet var Mikhail Bakhtin først og fremst en teoretiker jeg hadde stiftet bekjentskap med knyttet til pedagogikk og skole som arena, og da særlig innenfor norskfaget. Det var mitt møte med Peter Good og hans bok *Language for Those Who Have Nothing. Mikhail Bakhtin and the Landscape of Psychiatry* (Good 2001), som åpnet for nye perspektiver, og som aktualiserte Bakhtin i forhold til et mer helse- og sosialfaglig orientert felt. Goods bok viser en alternativ måte å beskrive et fagfelt på, som jeg opplevde som frigjørende og oppklarende, og Goods anvendelse av Bakhtin (i sammenheng med Foucault) ble en viktig inngangsport for å anvende denne teoretiske innfallvinkelen også utenfor det pedagogiske feltet. Bakhtin kan være med på å berike den måten vi beskriver funksjonshemmingsfeltet på, gjennom å tilby et begrepssett som gjør at vi kan beskrive "verden" på en annen måte enn det vi vanligvis gjør, og dermed også se andre ting. Bakhtin er opptatt av de eksistensielle spørsmålene som hvordan vi som mennesker møter hverandre, forstår hverandre og utøver makt over hverandre. Han trekker også linjer mellom det individuelle og levde livet, og de institusjonelle kreftene som finnes i samfunnet. Det at han tilbyr en forståelsesramme som innebærer flere nivå har vært viktig for mitt valg av teoretisk ståsted. Det å bruke Bakhtins begreper som redskap i dette arbeidet har vært nyttig, også fordi Bakhtin har et begrepssett utviklet for å forstå at verden er et komplekst sted, hvor mye handler om at vi forenkler for å forstå, men at det gjennom forenklingene ligger en fare i at vi mister viktige aspekter ved selve livet.

Jeg kom fram til at Mikhail Bakhtin ville være en interessant og fruktbar innfallsvinkel for mitt arbeid, og at på visse felt kan hans perspektiv være interessante i forlengelsen av Foucaults tanker gjennom å være et redskap for å utvikle de mulighetene som kan avdekkes gjennom en governmentality-inngang. Good (2001) trekker linjer mellom Bakhtin og Foucault gjennom deres felles påvirkning fra Nietzsche: "Foucault reinterpreted Nietzsche's concept of the *Entstheongsherd* - the ever-present space open to occupation by various emerging forces - as an opportunistic space (for Bakhtin it would be a *posited space*) whereby various forces engage in the endless play of the dominant force overcoming another" (Good 2001:37). Good mener at det å se Foucaults ideer omkring *kontinuitet* og *diskontinuitet* i sammenheng med Bakhtins sosio-lingvistiske forståelse om hvordan dominerende grupper og stemmer utgjør monologiserende krefter, vil være utfyllende

perspektiv. Foucaults beskrivelse av hvordan spesielle hendelser skaper diskontinuerlige brudd som erstatter det gamle med en ny struktur som tar utgangspunkt i en ny diskurs og et nytt kunnskapssyn kan også sammenliges med hvordan Bakhtin tillegger terskelsituasjoner betydning.

Gjennom flere av sine arbeider viser Foucault hvordan disiplineringsteknikker anvendes i normaliseringens tjeneste, og forsøker å utradere det som er annerledes og truende ved sin forskjellighet (Foucault 1999a, Steinsholt 2004:248). Hos Bakhtin spiller også forskjelligheten en stor rolle. Han viser hvordan ulike krefter, benevnt som sentrifugale og sentripetale krefter, kjemper mot hverandre, hvor de sentripetale kreftene forsøker å monologisere eller ensrette mening. Hos Bakhtin er dette ofte krefter som identifiseres med de offisielle stemmene, mens de andre kreftene drar og utfordrer disse offisielle stemmene. Bakhtin bruker karnevalet som en måte å beskrive hvordan man gjennom å snu opp ned på det vante kan få ny innsikt. Et annet begrep som fremstår som essensen av Bakhtins arbeid, er dialogen (Bakhtin 1991, 2003). Dialog blir et mål i seg selv, og kan forstås på flere plan, både som en dialog mellom individer, men også mellom systemer slik karnevalet representerer.

Foucault blir ikke tradisjonelt fremstilt som å være opptatt av dialog. Michael Gardiner tar opp Foucaults forhold til etikk og dialog i en artikkel hvor han sammenligner Bakhtin og Foucault. Gardiners fremstilling av Foucaults syn på etikk og dialog er preget av et kritisk blikk på det han beskriver som Foucaults individualisme:

"In assessing Foucault's discourse on morality along Bakhtinian lines, my central argument is that it lacks an appreciation of the centrality of intersubjective dialogue, understanding and responsibility for any viable post-metaphysical ethics. Given this, it is my belief that a Foucauldian approach would benefit greatly by an infusion of ideas from the dialogical tradition" (Gardiner 2003a:69).

Noe av det som i følge Gardiner hindrer Foucault i å åpne opp for den dialogiske muligheten ligger i det ensidige fokuset på hvordan subjektet må skape seg selv gjennom indre styring, men også hvordan enhver relasjon er preget av at den ene parten er dominerende. Dette fører til at det er lite rom for den enkelte å engasjere seg i likeverdige dialogiske relasjoner. For Bakhtin derimot er dialogen grunnlaget for å være et etisk refleksivt menneske.

Christopher Falzon viser derimot at det nettopp kan være fruktbart å forstå Foucaults arbeid som et ledd i en sosial dialog. Falzon mener at Foucault viser hvordan makt og kunnskap kan være produktive, og hvordan makt og kunnskapsdyaden ikke bare er middel til å disiplinere og

normalisere, men at man også kan anvende kunnskap og makt for å skape muligheter. Disse mulighetene kan bidra til at man kan se hvor rommene og åpenheten for dialog kan skapes. Disiplinering og normalisering er derimot til hinder for dialog mellom ulike syn (Falzon 1998). Både Bakhtin og Foucault mener at det ikke er mulig eller ønskelig å tenke en universalistisk monologisme (Gardiner 2003a:70). Og som arbeidene til Falzon og Gardiner viser, er det ulike oppfatninger av i hvor stor grad Foucault kan sees inn i en dialogisk tradisjon. Et hovedtrekk ved Bakhtins dialogbegrep er forandringen som skjer i møtet med den andre. Selv om dialog ikke blir anvendt som begrep i Masscheleins drøfting av Foucaults forfatterskap hvor Foucault betegner sine egne bøker som "experience books", kan det trekkes linjer til Bakhtins dialog: "Experience is ment here in the fullest sense possible: 'An experience is something that one comes out of transformed' (ibid., p. 239¹⁸)." (Masschelein 2006:149). Foucault fremholder her hvordan både leser og forfatter kommer endret ut av arbeidet med stoffet. Dette korresponderer med Bakhtins holdning til et dialogisk forfatterskap. I spenningsfeltet mellom det jeg opplever som Bakhtins mer verdiladede teori og Foucaults mer beskrivende, tror jeg at deres ulike perspektiv kan berike hverandre. Innenfor diskursanalyse anvendes deres ulike teorier også som komplementære bidrag.

Bakhtin nevnes hyppig som en av inspirasjonskildene til diskursanalyse (Jørgensen og Phillips 1999, Jacobsson 2000, Fairclough 2001, Horton-Salway 2001), og i følge Jørgensen og Phillips, var Michel Foucault den som for alvor satte i gang diskursanalysen gjennom å utvikle teori og begreper (Jørgensen og Phillips 1999:21). Fairclough trekker også spesielt fram den påvirkningen Foucault og Bakhtin har hatt på utviklingen av kritisk diskursanalyse (CDA). Han trekker fram Foucaults utvikling av begrepet diskurs som systemer av kunnskap (medisinsk, språklig, økonomisk) som skaper ulike former for styringsmekanismer (Fairclough 2001:253). I forlengelsen av å vise hvordan Foucault har påvirket diskursanalysen med sin forståelse av diskursbegrepet, trekker Fairclough fram Bakhtins språkforståelse som viktig. Det som diskursanalysen her spesielt trekker veksler på, er hans forståelse av hvordan alle tekster er linket sammen og påvirker hverandre. Ingen tekster oppstår "av intet". I enhver tekst ligger det en referanse til andre skapte tekster, og en tekst peker bakover i tid, men også fremover.

Bakhtin er opptatt av *språkbruk* og hvordan ulike tekster står i forhold til hverandre, det som Julie Kristeva benevnte som *intertekstualitet* (Jørgensen og Phillips 1999, Jacobsson 2000).

¹⁸ Masschelein henviser her til Foucault, M. (2000a) Interview with Michel Foucault, in: M. Foucault, *Power*, J.D. Faubion (ed.), R. Hurley et al. (trans.) *Essential Works of Foucault, Vol. III* (New York/London, Penguin) pp.239-297).

Fairclough skriver at: "Any text is a link in a chain of texts, reacting to, drawing in, and transforming other texts" (Fairclough 2001:233). Bakhtin mente at "ordet i språket" alltid halvveis tilhører andre og at enhver ytring er rettet mot noen (adressivitet) (Horton-Salway 2001:182). For å forstå hvordan denne språkbruken foregår, må man undersøke det som faktisk blir sagt eller skrevet for å se hvilke mønstre utsagnene danner; hvilke konsekvenser forskjellige diskursive fremstillinger får, og hvordan de ulike tekstene står i forhold til hverandre (Jørgensen og Phillips 1999). Bakhtin skriver også om ytringers flerstemmighet. Han hevder at enhver ytring bærer i seg historie og kultur, og er preget av den konteksten den forekommer i, derfor er det viktig å ha kunnskap om den konteksten man beveger seg inn i. Bakhtins genrebegrep er også noe diskursanalysen har utviklet videre: "Bakhtin also developed a theory of genre - a theorization of the different types of text available in a culture" (Fairclough 2001:233). En sjanger er den formen en tekst blir fremstilt i. Det kan være et intervju, en politisk tale eller et reklameinnslag osv, men man vil også kunne se sammenblanding av ulike sjangrer, slik noen politiske tv-intervju også kan få preg av å være underholdning i talk-shows. Bakhtin og diskursanalysen slik Fairclough presenterer den, ser på ulike måter hvordan språket kan anvendes som styring, gjennom å se på språk som handling.

Fairclough diskuterer i liten grad eventuelle motsetningsforhold mellom Foucault og Bakhtin, men er mer opptatt av at de har ulike bidrag til utvikling av kritisk diskursanalyse.

Andre inspirasjonskilder

Goffman anvendes ofte som referanseramme når man studerer marginaliserte grupper og hvordan *stigmatisering* skjer og resultater av stigmatiserende praksiser. Med mitt fokus på språk, særlig knyttet til de ulike diskursive praksisene, har Goffman vært mindre aktuell å anvende direkte. Men gjennom å ha utviklet sentrale teorier om forståelse av marginaliserte grupper, og ved at andre som jeg trekker veksler på i mitt arbeide, slik som Peter Good og Per Solvang, refererer til Goffman, vil han også indirekte prege min tekst.

Avhandlinga spinner i stor grad omkring Bakhtin og Foucault-inspirert teori, men jeg er også innom andre som jeg ikke presenterer på annen måte enn at jeg anvender deres perspektiver for å belyse det som skal være det som skal utgjøre den røde tråden. En av disse er Maurice Merleau-Ponty, som kunne vært viet langt større plass fordi hans teori om hvordan vi forstår og blir forstått gjennom kroppen, og det som blir omtalt som *kroppens fenomenologi*, er svært interessant. Jeg har likevel vurdert det slik at jeg i denne omgangen bare kort nevner noen av hans tanker for å vise at

dette er perspektiver som også er med på å belyse hvordan vi forstår kroppens tvetydighet¹⁹. En annen er Martin Buber som med sin filosofi om forholdet mellom "jeg" og "den andre" (Jeg-du, jeg-det), også kunne vært spennende å gå videre med i en nærmere forståelse av de relasjonelle forbindelsene mellom tilretteleggere og deltakere. Jeg anvender Buber som en å støtte meg til, men uten å presentere hans tanker inngående²⁰.

Nok en grunn til å velge Bakhtin, er at selv om han har vært anvendt innenfor det pedagogiske feltet, og særlig innenfor norskfaget i stadig tiltakende grad, har han vært mindre anvendt for å forstå det helse- og sosialfaglige feltet i Norge. Men noen unntak finnes, som Per Lorentzen som legger Bakhtin til grunn for sin fremstilling i boken *Fra tilskuer til deltaker. Samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede* (Lorentzen 2003), hvor Lorentzen presenterer en kommunikasjonsmodell på bakgrunn av Bakhtins teori.

Mitt formål har ikke vært å belyse Bakhtin og Foucault, men anvende deres bidrag til forskning for å forstå et nåtidig felt. Jeg bruker ikke mitt forskningsfelt som et utgangspunkt for å forstå Foucault og Bakhtin, men anvender deres bidrag for å kaste lys over den forskningsarenaen jeg har trådt inn i. Jeg har derfor ikke bare anvendt primærlitteratur, men i stor grad også støttet meg til forskere som virker i dag, og som tar utgangspunkt i bidrag fra Bakhtin og Foucault spesielt.

¹⁹ Merleau-Ponty er nevnt i kapittel 10, i underkapitlet *Den klassiske og den groteske kroppen*, og i kapittel 14 *Grotta - et sted hvor ulike kronotoper møtes*, i diskusjonen omkring oppfatninger om hvordan tidsdimensjonen påvirker oppfatningen av kroppen.

²⁰ Buber anvender jeg i kapittel 12 som omhandler dialog-begrepet og i kapittel 13 hvor jeg ser på *Grotta* og dialogens plass

5. Om gangen i arbeidet

Jeg har innledningsvis skrevet at temaet for avhandlingen har vært hvordan kulturelle aktiviteter kan bidra til dialog mellom deltakere og tilretteleggere på *Grotta*, en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming. Dette skal jeg gjøre gjennom beskrivelse av et fritidstilbud for mennesker med utviklingshemming og premissene for tilrettelegging av tilbudet, og ved å se på hvordan ulike diskurser knyttet til forståelsen av funksjonshemming fører til ulike måter å handle på og dermed skaper ulike subjekter. For å kunne beskrive den aktuelle fritidsarenaen har jeg observert samspill og aktiviteter gjennom å være tilstede og delta som en litt perifer deltaker. Jeg har intervjuet deltakere, musikere og ledere, og jeg har vært til stede på møter og lest avisomtaler av tilbudet. Jeg har hatt som formål å få til en rik beskrivelse gjennom ulike innfallsvinkler, og å se på tilbudet fra flere kanter. Gjennom å anvende ulike metoder håper jeg at jeg har skaffet meg en bredde i informasjonen som gjør at beskrivelsene er gjenkjennbare for flere enn meg, og ikke bare representerer mitt blikk.

Jeg bruker governmentalityanalyse og diskursanalyse for å skaffe meg en inngang til forståelse av empirien omkring det feltet jeg trår inn i. Men det var mange rundingsbøyer både før og etter denne prosessen. Deltakerne på fritidsklubben har vært premissleverandører gjennom å sette fokus på *Grotta* som "et godt tilbud" som de ønsket å formidle gjennom å guide meg i miljøet, gjøre aktiviteter sammen og samtaler. Tilretteleggerne har først og fremst bidratt med mye informasjon gjennom intervjuene og på møtene. Informantene har sammen hatt stor innflytelse på hva som ble mitt fokus, så har det blitt min oppgave å samle inn empiri og drøfte materialet opp mot den teoretiske rammen jeg har valgt. Gangen i arbeidet kan skjematisk illustreres slik:

- Jeg møtte opp på *Grotta* for å knytte kontakter med mulige informanter med det formålet at jeg skulle undersøke hvilken opplevelse informantene (som var mennesker med utviklingshemming) hadde av å bestemme over eget liv
- Da informantene ønsket å snakke om *Grotta* og vise meg aktivitetene der, ble fokus endret til å prøve å beskrive dette tilbudet og få de ulike aktørene i tale for å få tak i deres beskrivelser om hva innholdet på *Grotta* er, og hvorfor *Grotta* som er en kulturarena, oppleves som "et godt tilbud".
- Jeg foretok så intervju med de utviklingshemmede deltakerne. Først i gruppe, deretter en til en. Det var 5 stykker på gruppeintervjuet (to kvinner og tre menn i en alder fra 17-32). To stykker ville ikke gå videre med individuelle intervju.

- Jeg har så deltatt i miljøet regelmessig over en periode på 4 måneder, våren 2005, og ellers sporadisk gjennom forskningsperioden. Dette har også inkludert deltakelse på ledernes formøter og tilstedeværelse på 3 konserter som har blitt arrangert, våren 2005, våren 2006 og våren 2007
- Jeg har intervjuet 3 musikere i backing-bandet. Det var 1 gutt og to jenter. Dette er elever fra Olav Duun videregående skole. De ble intervjuet sammen i et gruppe-intervju
- De 4 lederne (tre menn og en kvinne) ble intervjuet hver for seg
- Etter at alle intervjuene var gjennomført foretok jeg en tematisering av det empiriske materialet. Denne tematiseringen var ikke endelig, men har blitt bearbeidet underveis i prosessen og frem til den måten det fremstår på i dag, inndelt i 5 ulike diskurser: Normaliseringsdiskursen, økonomidiskursen, ekthetsdiskursen, den pedagogiske diskursen og kulturdiskursen
- Jeg har lest teori fortløpende gjennom hele perioden, men mest intenst i perioden etter innsamling og organisering av data. Arbeidet kan ikke karakteriseres som en klar lineær prosess, men en prosess hvor jeg gjennom hele perioden har skrevet mye, lest, forkastet og skrevet på nytt. Jeg har vridd og vrent på teksten, både innholdsmessig og formmessig. Jeg har hatt intense erfaringer med at tanken har blitt formet av språket, og at læringen i stor grad har sittet i det å formulere skriftlig. Det å være i dialog med egen tekst har vært en kontinuerlig læringsprosess.

Jeg har deltatt på fritidsklubben *Grotta* over en periode på 3-4 måneder, hovedsaklig konsentrert til en sammenhengende periode fra januar til mai våren 2005. Tilbudet gis en kveld pr. uke. Jeg var deltaker både på formøtene som tilretteleggerne hadde, og på selve gjennomføringen. Jeg vil si at jeg var en deltakende observatør, som ikke deltok som et fullverdig medlem av gruppa, men som deltok i aktiviteter innimellom, men som også hadde det privilegiet at jeg ikke hadde noen faste oppgaver, og derfor kunne velge fritt hvor jeg gikk og hvilke aktiviteter jeg kunne konsentrere meg om. Jeg opplevde en gjestfrihet som gjorde at jeg følte meg inkludert av deltakerne, og ikke ble sett på som noe sært og fremmed, men derimot enda en som kunne være med på fritidstilbudet deres.

Intervju som metode

Under arbeid med intervju som metode, har jeg sett på intervjuet som en metode hvor intervjuer og den intervjuede sammen skaper en form for kunnskap om et tema (Gubrium og Holstein 2003, Lorentzen 2003, Postholm 2005, Fontana og Frey 2000). Jeg har hatt noen tema som jeg har ønsket å ta opp i intervjusettingen, men det har vært åpne spørsmål som mer har handlet om å kaste fram noen tema for samtale, enn strukturerte spørsmål. De jeg skulle intervjuer fikk temaene i skriftlig form

før vi møttes, slik at de kunne tenke gjennom og assosiere rundt disse. Intervjuene har blitt vinklet opp mot den enkeltes posisjon som deltaker eller leder, men også ledernes ulike posisjoner. Det har vært min intensjon å belyse temaet fra ulike perspektiv. Men det er også slik at de ulike aktørene innenfor de ulike posisjonene har påvirket arbeidet i forskjellige faser.

Det er viktig å tydeliggjøre at de ulike aktørene har lagt ulike premisser for arbeidet mitt. Da jeg startet var det deltakerne som var mine informanter. Gjennom deres fokus på innholdet og tilretteleggingen på *Grotta*, ble jeg interessert i å se på premissene for dette fritidstilbudet, og da ble det naturlig å få lederne i tale. Lederne er de som iverksetter planer og tilrettelegger den daglige drifta, og derfor ble de viktige informanter underveis. Ettersom jeg fokuserer på tilretteleggingen og hvilke redskaper som anvendes i tilrettelegging for mennesker med utviklingshemming, fremstår lederne som mest synlig i materialet. Det kunne kanskje vært annerledes, men for meg ble dette naturlig fordi det er lederne som bestemmer utformingen av tilbudet.

De ulike intervjusettingene

Å intervju andre mennesker er spennende og utfordrende, og alltid forskjellig. Fontana og Frey (2000) fremholder viktigheten av å velge en form på intervjuet som tjener hensikten og er tilpasset de man skal intervju. Jeg har forsøkt å la den enkelte slippe til mest mulig på egne premisser, og det har i så måte vært takknemlige samarbeidspartnere for de har hatt mange meninger, og det har i liten grad vært påkrevd å "dra" noe ut av lederne jeg snakket med, og deltakerne tok meg med inn i aktivitetene. Fremgangsmåten i møtet med lederne og deltakerne ble derfor forskjellig.

Intervju av deltakerne

Jeg startet med å intervju de utviklingshemmede deltakerne. Først i gruppe, deretter en til en. Det var 5 stykker på gruppeintervjuet (to kvinner og tre menn i en alder fra 17-32). To stykker ville ikke gå videre med individuelle intervju. Den ene sa etter første samtale at hun ikke ønsket å være med mer, og en uteble uten å si noe. Det var da igjen 3 stykker, en kvinne og to menn. De individuelle intervjuene startet på et møterom, men etter hvert ble samtalene lagt til miljøet der aktivitetene foregår. Samtalene har foregått i løpet av hele den perioden jeg var der, og var i starten strukturerte i den forstand at de var planlagte fra min side. Etter hvert har det gått over til å bli samtaler om tema når vi treffes i tilknytning til klubbkvelder eller konsert. Samtalene i miljøet har også innbefattet flere enn de som opprinnelig var plukket ut som informanter. Det har blitt informert i plenum om hvorfor jeg har vært til stede på *Grotta*, og hva som har vært min hensikt med å være der.

Gruppeintervjuet ble foretatt i en setting hvor vi satt sammen på et møterom med båndopptaker. Det ble organisert som et gruppeintervju fordi jeg ønsket at deltakerne kunne være til hjelp og støtte for hverandre, slik at de gjennom samtale sammen og med meg ville fortelle om sine opplevelser. Her så jeg at informasjonen jeg fikk tak i ble sparsom, og i hovedsak dreide det seg om deres opptatthet av *Grotta*, og de viste tydelig at de ønsket å vise meg fritidsklubben og snakke om den, og ikke sitte isolert fra aktiviteten og snakke om den. Årsakene til dette har jeg allerede drøftet, og ser at det kan være flere årsaker til at fokuset dreide seg fra mitt opprinnelige ønske om å få til en samtale om muligheter for innflytelse over eget liv, og til å dreie seg spesifikt om *Grotta* og innholdet der.

Vi fortsatte samtalen i miljøet sammen med de andre deltakerne. Her ble informasjonen straks mer rik når vi kunne støtte oss til andre kommunikasjonsformer, og i større grad kunne bruke mimikk og kroppsspråk. Samtidig ble det lettere å snakke om det som faktisk skjedde rundt oss når vi var tilstede sammen, og direkte kunne knytte det vi pratet om til faktiske hendelser eller gjenstander. Når vi gikk inn i miljøet brukte jeg ikke båndopptakeren fordi den virket forstyrrende, og det ble praktisk vanskelig å få til gode opptak når jeg gikk inn og samtalte mens jeg deltok i aktiviteter, som for eksempel bowling. Disse følgeintervjuene/samtalene ble beskrevet i notats form umiddelbart etterpå og bearbeidet noe senere.

Det har vært en uttalt skepsis blant mange når det gjelder å bruke mennesker med utviklingshemming som informanter i forskningsarbeid. Slik som hos Tøssebro: "Den første og mest opplagte grunnen er at mange ikke kan intervjues. /.../ For det andre er det sådd sterk tvil om hvorvidt opplysninger fra "intervjubare" utviklingshemmede er pålitelige" (Tøssebro 1996:207), og implisitt som hos Sandvin et al. som gjennomførte en observasjonsstudie i flere bofellesskap, men beskriver hvordan beboernes informasjon ofte ble gjenstand for omfortolkning av personalet, og usikkerhet knyttet til hva beboerne oppfatter som forskernes rolle:

"Naturligvis var også den informasjonen som de (beboerne) formidlet avhengig av hvordan de så på seg selv, og hvordan de ut fra det valgte å presentere seg for oss. Som det går frem overfor har vi ikke like klare forestillinger om hvordan de oppfattet oss, som det vi har for personalets vedkommende/.../ Til dette kommer også at beboerne, deres handlinger og hva de sa, forholdsvis ofte ble utsatt for tolkende kommentarer fra personalet" (Sandvin et al 1998:55).

Jeg opplevde ikke at lederne på *Grotta* gikk inn og fortolket det deltakerne sa eller på annen måte formidlet. Om dette er et bevisst valg eller beror på tilretteleggerens personlige egnethet eller er mer tilfeldig, er vanskelig å uttale seg sikkert om. Det kan være sannsynlig å tenke at dette er en problemstilling som er mer aktuell når man går inn i brukernes hjem og hjelperne er sammen med

brukerne til daglig, imotsetning til dette som er en fritidsarena hvor man i stor grad skal skape noe sammen.

Kari Høium har gjort en undersøkelse på voksne utviklingshemmede og deres mulighet for å øve innflytelse på egen livssituasjon, men tar utgangspunkt i intervju med vernepleiere og ikke brukere (Høium 1999), og viser at fraværet av utviklingshemmede er påtakelig i undersøkelser som gjelder dem selv, og hvor det i stor grad er hjelpere og pårørende som blir talerør på deres vegne. Men det finnes også eksempler der utviklingshemmede selv får fortelle historien om seg selv og sin livssituasjon slik man har gjort i Bærumsundersøkelsen, som refereres i Stortingsmelding nr. 40 *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. Her hadde Bærum kommune gjennomført en undersøkelse blant 50 utviklingshemmede over 18 år som mottok hjelp fra Hjemmebaserte tjenester. Her konkluderes det med: "Det viser seg at det er fullt mulig å gjennomføre denne typen undersøkelser blant utviklingshemmede" (Sosialdepartementet St.melding 40 2002-2003:124). Her forsøker man å forstå den utviklingshemmede ut fra egne premisser, heller enn å direkte overføre sin egen forståelse (Lorentzen 2003).

Man kan kanskje sammenligne statusen mennesker med utviklingshemming har med den posisjon barn hadde for noen år tilbake, hvor de i forskningssammenheng ble representert av andre, men hvor vi i dag ser at de i langt større grad får representere seg selv. Og enkelte ting, slik som Bærumsundersøkelsen, tyder på at også statusen for mennesker med utviklingshemming er i ferd med å endre seg.

Det som ofte slår meg når jeg leser litteratur som omhandler utviklingshemmede eller samtaler om utviklingshemmede, er den utpregede gruppe-tenkningen og generaliseringen. Vi har lett for å glemme at innenfor termen *mennesker med utviklingshemming* rommes et utall av ulike diagnoser og grader av funksjonshemming. Det kan være mennesker med multi-funksjonshemminger som kan innebære at kommunikativ kontakt synes helt umulig, det kan være mennesker med ulike autistiske trekk som kan gjøre kommunikasjon svært vanskelig fordi vedkommende ikke ønsker å kommunisere, eller kommuniserer på måter som ikke er tilgjengelige for de fleste av oss andre. Og det er mange mennesker som tilsynelatende lever som mange av oss andre, dersom de får noe hjelp til å tilrettelegge hverdagen.

Selvfølgelig vil det være vanskelig, og i endel tilfeller umulig, å foreta forskning med utgangspunkt i selvfortalte, muntlige historier hos en stor gruppe utviklingshemmede. I fotnoten på første side tok jeg med ICD-10's definisjon av utviklingshemming, og der beskrives utviklingshemming

som "hemming av ferdigheter som manifesterer seg i utviklingsperioden, ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f.eks. kognitive, språklige, motoriske og sosiale". I møtet med mennesker som har svekkede ferdighet på disse områdene, vil spesielt evnen til kommunikasjon prege møtet. Min erfaring er at mange utviklingshemmede har evne til å fortelle, men at fortellingen ikke er den vi forventer. Vedkommende kan være opptatt av å formidle andre ting enn forventet og det som matcher min historie. Men betyr det at dersom historien og dramaturgien ikke er umiddelbart gjenkjennbar, så er den uten verdi? Eller kan det bety at et tradisjonelt kommunikasjonsbegrep ikke strekker til, og at utfordringen ligger i å åpne opp for å lete etter metoder som bidrar til å innhente informasjon på andre måter enn et tradisjonelt forskningsintervju?

Mitt utgangspunkt er at vi lever i en mangfoldig verden hvor annerledeshet er en berikelse - eller som Per Solvang har som tittel på en av sine bøker: *Annerledes. Uten variasjon, ingen sivilisasjon* (Solvang 2002). Det å være utviklingshemmet er å representere variasjon og annerledeshet. Lorentzen har forsøkt å nærme seg dette feltet med det utgangspunktet at et tradisjonelt kommunikasjonsbegrep ikke er tilstrekkelig, fordi feltet er så rikt på variasjon. Utviklingshemmede er ingen ensartet gruppe, og ulike diagnoser gir ulike forutsetninger for kommunikasjon, og innenfor de ulike diagnosegruppene er det også store variasjoner.

"I forlengelse av denne fokuseringen på relasjonen, samhandlingen og tilstedeværelsen kom også spørsmålet om beboernes annerledeshet. Utviklingshemmede voksne er ikke bare vanlige personer som mangler visse ferdigheter eller funksjoner, men de er mer enn for vanlige menneskers vedkommende annerledes. De byr på en radikal annerledeshet. De har ofte en annerledes omverdenforståelse enn oss andre og er til stede i sin verden på spesielle måter" (Lorentzen 2003:18).

Det at vi ofte opplever at mennesker med utviklingshemming er radikalt annerledes, kan være med på å bidra til at man avskjærer all informasjonsinnhenting. Som forsker har jeg plikt til å forholde meg til, og på samme måte som med intervju med mennesker uten utviklingshemming, være oppmerksom på de spesielle forutsetninger hver enkelt har. Jeg har vært forberedt på at informantene har en annen tids- og romsoppfattelse enn jeg, og i stedet for å forsøke å presse deres meninger inn i en tradisjonelt monologisk forskningskultur, har jeg vært åpen for at tradisjonelle intervju kan gi meg begrenset innblikk. Jeg har hatt som utgangspunkt at jeg ønsket deres fortellinger, så fikk de frihet til å velge det språket og den sjanger som de best kommuniserer gjennom. I dette prosjektet har det å gå sammen med den enkelte inn i miljøet vært forløsende for kommunikasjonen.

Jeg har tatt utgangspunkt i Stortingsmelding nr. 40 *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer* og konklusjonen om at det er fullt mulig å foreta intervju og spørreundersøkelser blant

utviklingshemmede (Sosialdepartementet St. meld. nr. 40 2002-2003). Men også jeg støtte på utfordringer som Tøssebro refererer til knyttet til evne til abstraksjon og språklige ferdigheter. Løsningen for meg ble, som jeg har beskrevet, å flytte samtalene inn i det miljøet som de ønsket å snakke om, og også tematisk la meg lede slik at det de faktisk ønsket å si noe om, også ble oppfattet som viktig informasjon av meg.

Intervju med musikerne fra videregående skole

Musikerne som besto av en gruppe på tre elever fra den videregående skolen, ble også intervjuet som en gruppe. Det var to jenter og en gutt. Noen var med på første året og andre hadde et års erfaring. Gjennom å sette dem sammen hadde jeg en tanke om at de lettere kunne utfylle hverandres informasjon gjennom at de sammen kunne assosiere omkring temaene som ble brakt frem. Det å snakke med dem i gruppe gjorde også at situasjonen ble mindre formell og alvorlig, og det ble lettere å få dem i tale. Denne formen fungerte tilfredsstillende, og ut fra mine utgangsspørsmål kunne de samtale seg i mellom og utfylle hverandres informasjon. Ettersom de hadde ulik fartstid ble dette en god måte å få tak i hvordan de vurderte sin egen og lederens rolle som tilretteleggere ut fra om de hadde mye eller lite erfaring. Musikerne har en posisjon som noe tilbaketrukket i tilretteleggersammenheng, og ble interessante ikke bare i forhold til sin relasjon med deltakerne, men også for å se hvordan de ble styrt inn i sin rolle og ble forventet å ivareta sin funksjon av lederne.

Intervju med med lederne

Jeg intervjuet alle de fire lederne. Tre menn og en kvinne. Tre har lang erfaring fra arbeid knyttet til mennesker med utviklingshemming. Den fjerde er med på første året, og er i ferd med å overta for en av de andre lederne som slutter i løpet av forskningsperioden. Denne fjerde lederen har lang erfaring som musiker og musikklærer i musikkskolen.

Lederne har jeg intervjuet en og en. De var fire stykker som alle sammen er lett å få i tale. Så både for lettere å få tak i forskjellighetene dem i mellom og av praktiske hensyn, fordi jeg var forberedt på en stor mengde data som jeg skulle håndtere, valgte jeg å snakke med dem en og en. De hadde alle hatt mulighet for å forberede seg på de temaene jeg skulle ta opp, og her var det stort sett nok med et lite stikkord når det noen få ganger stoppet opp noen øyeblikk. Alle fikk de samme temaene på forhånd som var knyttet opp mot mitt ønske om å få lederne til å beskrive hvilke faktorer som gjør at *Grotta* oppleves som et godt sted å være. Disse intervjuene ble ikke gjort som en førstekontakt med lederne. Før jeg satte i gang med intervjuene var jeg med på flere formøter hvor alle lederne var til stede. Disse formøtene finner sted umiddelbart før hver klubbkveld.

Forskningmessig kan disse møtene representere en type gruppeintervju, eller det som Fontana og Frey benevner som "naturlige feltintervju" (Fontana og Frey 2000:653). Disse møtene tok både for seg planlegging av kveldens innhold, men var også åpne for mer generelle tema, og da særlig knyttet til stedets forhold til resten av det kommunale systemet. På disse møtene kunne jeg også komme med spørsmål og bringe tema på banen. Jeg forsøkte å ha en mest mulig observerende rolle, men samtidig være oppmerksom på å stille oppklarende spørsmål og be om utdypning når jeg opplevde det som viktig. Disse formøtene danner derfor grunnlag for de individuelle intervjuene jeg foretok.

De enkelte lederne blir benevnt som nøkkelperson, leder II, III og IV. En slik benevning vil ikke sikre anonymisering av den enkelte ettersom de ulike funksjonene kommer klart fram. Det har informantene vært klar over fra starten av, og har samtykket i at full anonymisering ikke har vært nødvendig. Lederne har også lest fremstillingen og sikret at ikke uønsket informasjon fra intervjuene som kunne spores til enkeltpersoner, har kommet fram.

Intervju som prosess

Som beskrevet har jeg valgt ulike settinger for intervjuene. Jeg har latt intervjuobjektene styre prosessen i stor grad, og jeg har tilpasset prosessen ut fra det jeg følte ble riktig underveis. For meg var det viktig at mest mulig informasjon kom fram, og at informantene følte seg rimelig komfortable med den settingen som ble valgt, fremfor å følge lik prosedyre. Å la informantene styre prosessen ved at intervjusettingen endres ut fra hva jeg tror gir best informasjon, har også sine slagsider. Ustrukturerte intervju krever at jeg som intervjuer må gå inn og *forstå* og *tolke* gjennom hele prosessen. Det vil si at jeg forsøker å ta informantens perspektiv og se det hele fra hans eller hennes synspunkt. Et slikt utgangspunkt kan gjøre det vanskelig å skille rollen som forsker og det å ha et blikk utenfra, og det å tilstrebe seg forståelse gjennom et innenfra blikk. Dette kan i følge Fontana og Frey medføre at man blir en talsperson for den studerte gruppen, og at man står i fare for å miste sin objektivitet ved å bli en del av gruppen og gå ut av sin forskerposisjon (Fontana og Frey 2000:655). Dette har helt klart vært et forhold jeg har måttet forholde meg til. Den arenaen jeg har gått inn på er en del av mitt eget lokalmiljø, og for meg har det vært en prosess å klargjøre min forskerposisjon i forhold til at det også er naturlig å tenke at mitt forskningsarbeid kan medføre endringer innenfor den arenaen jeg har gått inn på. Når man setter søkelys på et bestemt felt, vil det i seg selv sette i gang refleksive prosesser hos de som intervjues (Gubrium og Holstein 2003). På *Grotta* har jeg hele tiden fått tilbakemeldinger som tyder på at lederne synes det er interessant at noen "kikker dem i kortene", og at dette i seg selv kan virke motiverende. Jeg har derfor forsøkt å være bevisst på å balansere rollen mellom nødvendigheten av å forsøke å se forskningsarenaen fra deres ståsted, og å tilstrebe et forskningsmessig utenfrablikk.

Deltakende observasjon

Deltakende observasjon stiller krav til forskeren med hensyn til å ha et gjennomtenkt forhold til grad av nærhet og distanse, og til forholdet mellom objektivitet og subjektivitet. Dette er momenter som er viktige å reflektere over også i andre forskningssammenhenger, men er spesielt viktige når man skal gå inn i et miljø for å observere det daglige livet slik det er når man som forsker ikke er tilstede. Det vil si man må reflektere over i hvilken grad man selv påvirker det miljøet man trer inn i, og i hvor stor grad man må delta for å få den informasjonen man er ute etter. Berit Thorbjørnsrud sier det slik: "Målet er selvsagt å finne fram til en balanse mellom nærhet og distanse - mellom å delta og å observere. Men dette fordrer at man også er med iblant. Kort sagt at man deltar. Og ingen, ikke engang de aller mest tålmodige, gidder å omgås en distansert observatør" (Thorbjørnsrud 2005). Selv om man påvirker det feltet man går inn i, har det vært viktig for meg å delta i en viss grad for i det hele tatt å få den informasjonen jeg har vært ute etter. Uansett er det viktig å reflektere over hvilken posisjon man inntar, hvordan man påvirker, hvem man snakker med, og i det hele tatt hvilke valg man tar (Lofland et al 2006).

På samme måte som man må reflektere over sin egen påvirkning av det miljøet man går inn i, må man forholde seg til informantene på to ulike måter; på den ene siden skal man forstå informantene og på den annen side skal man analysere dem. Det første krever nærhet og tillit, det andre krever avstand og vurderingsevne (Planke 2005, Aukrust 2005). Dette to-sidige forholdet er det viktig at informantene er klar over, slik at man unngår at de opplever å åpne seg for en forsker som siden presenterer deres historier og opplevelser i et fremmed og akademisk språk som kan oppleves som fremmedgjørende og krenkende. Formålet med forskningen må derfor gjøres kjent på en slik måte at man i best mulig grad sikrer at de som deltar kan forutse og gi et best mulig informert samtykke om deltakelse. I dette ligger det viktige etiske aspekt. Dette er forhold som særlig blir viktige når man deltar i et miljø og observerer i det daglige. Det er lettere å være klar over at "forskerblikket" er tilstede i en planlagt intervjusetting, enn når forskeren forøker å gli inn i aktivitetene. På mine første besøk ble deltakerne på *Grotta* gjort kjent med formålet med min tilstedeværelse av lederne i plenum, og de deltakerne jeg har intervjuet spesielt, fikk både skriftlig og muntlig informasjon.

Gjennom observasjonene har jeg kunnet tilegne meg en forståelse for konteksten som informasjonen fra intervjuene refererer til. Etersom flere av deltakerne ikke har tydelig og lett forståelig verbalspråk, har det vært nødvendig for meg å gjøre en undersøkelse hvor ikke all informasjon har vært basert på intervju som forutsetter evne til å uttrykke seg skriftlig eller muntlig. Jeg har vært i miljøet og jeg har vært opptatt av se på kommunikasjon som noe mer enn ord. Jeg har

sett på gester, latt meg fysisk lede mot det informanten vil vise meg, og sett hvordan informantene uttrykker ulike sinnsstemninger gjennom mimikk og kroppsspråk. På samme måte som verbal kommunikasjon, er dette kommunikasjon som må tolkes for å gi mening, med den feilmarginen det har. Jeg har vært opptatt av å skaffe meg varierte inntrykk for å minske muligheten for at jeg har tillagt episoder og utsagn annen betydning enn det som har vært intensjonen. Dette har innebåret at jeg har forsøkt å bli kjent, oppnå trygghet i relasjonene til de jeg har omgått med, og jeg har prøvd å være åpen for inntrykk og stadig være kritisk til egne observasjoner. Jeg har derfor både skrevet notater underveis og i etterkant av min tilstedeværelse, og jeg har også anvendt video for å studere samspill under øvingene på rock verkstedet og vår-konserten. Dette har gjort det mulig å gå tilbake til observasjonene flere ganger. Notatene har blitt skrevet ut, bearbeidet og analysert fortløpende slik at jeg har hatt de friskt i minne ved første gangs gjennomgang (Lofland et al 2006).

For at stemmene skal fremstå mest mulig slik de gjorde det i intervjuene, har jeg valgt å skrive sitatene på dialekt. Det kan være med på å forvanske forståelsen for en utrent leser av trøndersk. Jeg har likevel valgt å gjøre det slik, da jeg i et forsøk på å omsette til bokmål, opplevde at det mange ganger ble vanskelig å bevare intensjonene slik de framsto, uten at de i for stor grad ble farget av min oversettelse.

Noen av sitatene anvendes flere ganger fordi det gir inndelingen av temaene noe mer fleksibilitet, og det har vært viktigere enn å unngå gjentakelser. Der jeg opplever at et sitat kan belyse flere tema, har det blitt anvendt på ulike steder. Til syvende og sist er det som formidles et resultat av mine opplevelser og erfaringer²¹, og et utvalg som jeg har gjort.

²¹ Gadamer skiller mellom erfaring og opplevelse. I det tyske ordet Erfahrung ligger verbet "fahren" skjult, som betyr å reise, å nå frem til et sted. Det kan også bety "å reise gjennom et område". Et erfarent menneske har vært på farten og lært livet å kjenne. Erfaringer får man kun ved å gjennomleve dem på egen kropp. Jeg kan fortelle andre om mine erfaringer, men det blir aldri til deres erfaringer. Erfaringer er noe annet enn opplevelser, som man mer gir seg hen i. Opplevelse er mer følelsesbetont enn erfaringer. Den opplevende er sentrum for sine egne opplevelser, smelter sammen med dem. Erfaringer er noe vi gjør sammen med andre og som til en viss grad er noe som skjer med oss. Det er noe uforutsett over erfaringer, noe vi ikke kan planlegge på forhånd.

Bearbeiding av materiale

Jeg har forstått og analysert mitt prosjekt innenfor det som omtales som en sosialkonstruktivistisk²², anti-essensialistisk forståelse, hvor den sosiale verden ikke blir forstått som noe som på forhånd er statisk gitt. Men, derimot en forståelse preget av oppfatningen av at verden der ute skapes av historisk og kulturelt betingede endringer, som opprettholdes gjennom sosial samhandling mellom mennesker i hverdagen (Foucault 1999a, Fairclough 2001, 2003, Jørgensen og Phillips 1999, Neumann 2001). Sosialkonstruktivistiske arbeider har fokus på interaksjon og sosial praksis. I stedet for å lete etter individuelle årsaker til sosiale fenomener, fokuserer man på hvilke sosiale praksiser mennesker tar del i og hvordan den menneskelige interaksjonen foregår som sosial praksis mellom mennesker (Burr 1995). Og den sosiale praksisen jeg har sett på handler om de møtene jeg har tatt del i og observert på *Grotta*.

Når sosiale praksiser og diskurser skal være gjenstand for forskning, blir språket særdeles viktig. Det blir sentralt å se på hvordan språkbruken skaper diskurser, og igjen hvordan språket blir et uttrykk for den maktkamp som finner sted mellom de ulike diskurser som kjemper om retten til hegemoni innenfor sitt område. Innenfor det feltet jeg studerer synes det å være en fruktbar innfallsvinkel å anvende diskursanalyse, noe som innebærer at man leser hendelser og fenomener som fortellinger som kunne vært konstruert annerledes. Fortellingene om funksjonshemming kan være forskjellige alt etter hvem som er forteller, hvor det fortelles og i hvilken tidsepoke. Det vil kunne være ulike "helter" og "skurker", og dramaturgien og fortellerteknikkene vil sannsynligvis være ulike. Dette resulterer ikke bare i språklige ulikheter som kan være interessante å lese ut fra et litterært eller dramaturgisk utgangspunkt, men de ulike fortellingenes gjennomslagskraft vil også ha betydning for maktkonstellasjoner og ulike gruppers gjennomslagskraft.

Vitenskapsteoretisk er dette en referanseramme som for mange er kontroversiell og kritiseres for å være relativistisk og anti-moralsk, fordi man kan argumentere med at det hele er konstruert og det kunne vært konstruert annerledes. Jeg forstår en slik innvending, men tror at et sosialkonstruktivistisk blikk er viktig nettopp for å se hvordan verden kunne vært annerledes, fordi

²² Jeg har valgt å bruke begrepet *sosialkonstruktivisme* og ikke *sosialkonstruksjonisme*. Begge begrepene anvendes i litteraturen, noen ganger om en annen med samme betydning mens noen legger noe forskjellig innhold i de to begrepene konstruktivisme/konstruksjonisme. Jørgensen og Phillips har valgt å bruke *sosialkonstruksjonisme* fordi de ikke ønsker å forvekslinger med Piagets konstruktivistiske teori (Jørgensen og Phillips 1999:13). I mesteparten av den norske litteraturen jeg har forholdt meg til opptrer begrepet konstruktivisme, og jeg anvender derfor dette.

beskrivelser gir oss mulighet for å se om det finnes alternative handlingsbetingelser. Det er viktig å bli oppmerksom på at for eksempel funksjonshemming kan forstås ut fra en medisinsk diskurs, men at det ikke er den eneste måten å forstå fenomenet på. Det er ikke gitt at funksjonshemming er en objektiv størrelse. "Noen" meningsinnfyller begrepene. Hvordan begrepene blir gitt en mening og av hvem, blir avgjørende for hvilke betingelser liv leves under, og det er disse strategiene for meningsinnfyllelse jeg vil få klarere fram, for å se hvilke handlingsbetingelser de ulike representasjonene gir. Her ligger også et etisk aspekt som handler om å sette kritiske spørsmålstegn ved holdninger vi bærer med oss og handlingsbetingelser som vi tar for gitt.

Forskningsmessig gir en slik konstruktivistisk innfallsvinkel noen utfordringer. Kritikken er at dette er et syn som fører til en relativistisk tankegang: "Anything goes", og et syn på at alt er tankekonstruksjoner og ingenting eksisterer som nøytrale observerbare objekter. At "alt er mulig", kan tolkes både positivt og negativt. For noen vil det å åpne opp for tanken om at det meste kunne vært annerledes, og at vi gjennom å ta ulike perspektiv, ikke relativiserer viten, men øker forståelsesgrunnlaget (Falzon 1998). En mer negativ og skeptisk innstilling kan komme fram som kritikk, fordi man gjennom å åpne opp perspektivene mister faste kriterier å vurdere vitenskaplig produksjon ut fra (Taylor 2001). En annen kritikk er at gjennom å postulere at "alt er konstruert", kan man manipulere selv med fysiske fenomener som man i utgangspunktet oppfatter som objektive størrelser. Men det er ikke slik at fysiske fenomen ikke eksisterer, men at *fortellingene om disse fenomenene* kan variere, og gjennom disse variasjonene *oppleves og beskrives* fenomenene forskjellig (Burr 1995).

Diskursanalyse

Én sosialkonstruktivistisk tilgang til å forske på sosiale fenomener er diskursanalyse (Jørgensen og Phillips 1999:13). Utgangspunktet for å velge diskursanalyse som metode i dette arbeidet er antakelsen om at måten vi anvender språk på, er med på å forme vår sosiale konstruksjon av verden, og at det er i språket at mening oppstår (Neumann 2001). Når jeg har gått inn på en arena for å forstå hvordan ulike måter å omtale funksjonshemming på er med på å forme de handlingsbetingelsene vi handler under, blir språket noe mer enn et redskap for formidling av informasjon. I følge Jørgensen og Phillips er en diskurs "en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnitt af verden) på" (1999:9). Og enda noe mer nyansert av Neumann:

"En diskurs er et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er

virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss regularitet i et sett av sosiale relasjoner” (Neumann 2001:18).

Med Taylor kan vi da utlede den konsekvensen at: ”discourse analysis is the close study of language in use” (Taylor 2001:5).

Et begrep som diskurs blir viktig for å forstå hvordan språkbruk rammer inn virkeligheten på bestemte måter, og hvordan oppfatning av funksjonshemming eller en arena som *Grotta* formes i én retning og ikke andre. Diskurser refererer ikke bare til ideer eller tenkemåter, men til praksiser med faktiske konsekvenser. De ulike diskursene gies uttrykk gjennom den innrammingen den aktuelle diskursen gjør av det aktuelle feltet (Neumann 2001:178). Hva innlemmes eller utelates i de ulike representasjonene omkring for eksempel funksjonshemming? Blir medisinske diagnoser innlemmet eller utelatt fra diskursen om funksjonshemming, fokuseres det på samfunnets tilrettelegging eller individets krav om tilpasning? Ettersom diskurser er i endring, og avgrensningen av diskurser blir en del av det diskursive arbeidet, blir det mer korrekt å si at diskursanalyse er en forskningsmessig tilnærming, fremfor å kalle det en metode eller en teknikk. Ettersom man som forsker er en del av det feltet man forsker på må denne tilknytningen klargjøres, og man må ha et blikk for forskningsspillet når materialet skal vurderes:

”Metode fremstår ofte som en fremgangsmåte for å representere noe gitt fra et eksternt ståsted. I og med at diskursanalyse ikke ser noen mulighet for å finne noe slikt ståsted utenfor det sosiale, fra hvilket en analytiker kan belyse noe uten selv å være implisert i det, er denne beskrivelsen av metode ikke bare upassende på diskursanalyse. Den fremstår som generelt upassende, fordi den er urealiserbar” (Neumann 2001:15).

Som diskursanalytiker er man derfor også diskursens medskaper, og min beskrivelse eller kartlegging av hvordan jeg forstår eller leser en diskurs sin frembringelse, vil være preget av min forforståelse, men som forsker er jeg også med på å meningsinnfille diskurser. Og som Gaylene Becker skriver i sin bok *Disrupted lives. How People Create Meaning in a Chaotic World*; bruken av fortellinger og diskurser som innfallsvinkel til forskning vil alltid ha et politisk tilsnitt, ettersom alle velger hvilke fortellinger som fortelles, også forskeren (Becker 1999). I dette ligger en maktfaktor, og maktaspektet er viktig i de fleste former for diskursanalyse, og gjennom å studere språket kan vi også si noe om hvordan makt kan omdefineres og flyttes (Burr 1995, Jørgensen og Phillips 1999, Fairclough 2001, 2003).

Når man skal studere et felt hvor aktørene ofte deles inn i grupper som hjelpere og brukere, blir maktbegrepet særdeles åpenbart. Becker kaller diskursene kvinnelighet, mannlighet og familie for moraldiskurser, og diskurser omkring funksjonshemming må kunne sies å komme inn under hennes

kategori, fordi de reflekterer dominerende ideologier om hvordan liv bør leves (Becker 1999:17). Her kan diskusjonen om hvorvidt barn med hørselshemminger bør operere inn cochlia-implantat være et eksempel på hvordan ulike diskurser, den medisinske og de døves organisasjoner, står mot hverandre i synet på hvordan liv bør leves (Jacobsson 2000). Gjennom begrep som "empowerment", "borgerstyrt (brukerstyrt) personlig assistanse" og "autonomi", begrep som delvis har oppstått blant sterke brukergrupper (Independent Living bl.a.), har maktbegrepet blitt satt på dagsorden (Basnett 2001: 460). Det signaliseres gjennom språket at makten ønskes lagt hos den hjelpetrequende. Prinsippet om brukermedvirkning skal utøves i spennet mellom de hjelpetrequendes behov for selvbestemmelse, og samfunnets behov for kategoriseringer. Ettersom det er knyttet økonomiske bevilgninger til de ulike behovene som dokumenteres, blir det en definisjonskamp, og den posisjonen man forstår brukermedvirkning og funksjonshemming ut fra, vil avgjøre hvordan man definerer.

For å forstå hvordan ulike mekanismer er med på å påvirke dette samspillet, vil et diskursanalytisk perspektiv som setter søkelys på stadige endringer og motsetninger, være naturlig å anvende som en overordnet forståelsesramme (Andersen 1999, Thorsen og Toverud (red.) 2002, Jørgensen og Phillips 1999). Et eksempel er hvordan begrepet "funksjonshemmet" og synet på den funksjonshemmede har endret seg, for å synliggjøre hvordan språklige konstruksjoner også får konsekvenser for hvordan en gruppe mennesker blir oppfattet, og kan komme til å oppfatte seg selv, noe som igjen vil ha betydning for hvordan begrep som funksjonshemming, utviklingshemming og brukermedvirkning forstås og hvilke handlingsbetingelser som gies.

Det opereres ikke med noen klare instruksjoner for hvordan diskursanalysen skal foregå, men det blir slik at gode arbeider foregår som gode eksempler på hvordan man bør angripe arbeidet (Burr 1995). Faircloughs kritiske diskursanalyse legges til grunn for min forståelse og anvendelse av diskursanalysen, supplert med Deans fremstilling av Governmentalitystudier basert på Foucault, samt eksemplariske studier slik som hos Tremain et al, Masschelein et al.

Governmentality- og diskursanalyse

I den danske oversettelsen til Deans bok *Governmentality. Magt og styring i det moderne samfund*, skiller Kaspar Villadsen mellom governmentality-analyser og det han betegner som "de mere 'letbenede', lingvistisk-orienterede diskursanalyser". Villadsen mener at governmentalityanalysens styrke er at den også tar hensyn til at materielle forhold og teknologi er med på å konstituere et praksisfelt, og at målet er å beskrive de relasjonene som finnes mellom "et praksisregimes forskjellige elementer" (Villadsen 2006:16-17). Det er innenfor ulike retninger av

diskursanalyse ulik forståelse av hva som regnes som diskursens *tekst*. I mitt arbeid forstår jeg tekst som et utvidet begrep, og innlemmer både arkitektur og teknologi som en type tekst eller materialitet som er med på å forme diskurser og konstituere praksisfellesskap (Neuman 2001). Fairclough trekker også fram i sin bok *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*, hvordan "social practices from the perspective of this book /.../ they articulate discourse (hence language) together with other non-discoursal elements" (Fairclough 2003:25). Som eksempel bruker han hvordan klasserommets fysiske utforming og bruk er med på å forme diskurser eller være et middel man uttrykker en diskurs gjennom. Fairclough er også opptatt av at man må tilstrebe en tverrfaglig tilnærming til diskursanalyse for en bredest mulig belysning av de fenomener man ønsker å belyse (Fairclough 2003:6).

Jeg vil derfor trekke veksler både på Faircloughs diskursanalytiske tilnærming og governmentalityanalyse. Begge tilgangene er opptatt av hvordan makt anvendes og kunnskap produseres, men man kan se en noe ulik oppfatning av forholdet mellom mening og makt. Dean er opptatt av at en governmentalityanalyse i utgangspunktet ikke vurderer moralske aspekter, men at man gjennom å avdekke at maktmønster også kan være annerledes enn det aktørene sier er intensjonen, kan være med på å gi muligheter for å forstå at maktmekanismer ikke alltid opptrer etter intensjonene. Et eksempel her er Deans beskrivelse av hvordan *empowerment* kan forstås på ulike måter, og at selv om intensjonen sies å være å flytte makt til brukerne, kan det å arbeide ut fra et empowermentprinsipp gi utilsiktede og nye former for maktbruk (Dean 2006). Fairclough er tydeligere på at kritisk diskursanalyse skal ha som mål å gi marginaliserte grupper bedre muligheter til å ta styring over egne liv (Fairclough 2003). Jeg mener at det her er snakk om å arbeide i to stadier. Først å avdekke de mønstre og ulike diskurser som trer fram i et praksisfelt, og deretter se hvilke muligheter som ligger i de ulike diskursene for å se om endring er ønskelig, og da eventuelt se på hvordan denne endringen skal kunne finne sted.

Jeg vil nedenfor skissere hvordan jeg har anvendt Faircloughs diskursanalyse og Deans tilnærming til governmentalityanalyse.

Deans governmentalityanalyse kan kort beskrives gjennom at man ønsker å se på hvilke former for iakttagelse, eller måter å se på, som anvendes i det utvalgte feltet, gjennom å beskrive hvilke begreper og prosedyrer for å frembringe sann viten som er satt i spill. Ved å analysere hvilke måter det intervenseres og styres på, og hvilke mekanismer og teknologier som anvendes for å styre, kan man utlede hvilke subjekter man forsøker å danne (Dean 2006). I tråd med en

governmentalityanalyse forøker jeg å se hvilke teknikker eller metoder som anvendes innenfor de ulike diskursene som igjen skaper ulike subjektforståelser.

Faircloughs tilgang er noe mer detaljert i beskrivelsene av de ulike fasene i en analyse, og har et større fokus på språkets rolle, mens man gjennom en governmentalityanalyse, ser på et bredere spekter med teknologi og fysiske forhold som viktige metoder for disiplinering. Fairclough ser på hvordan aktørene gjennom å anvende språket på en spesiell måte produserer ulike **representasjoner** av seg selv og andre. Han ser også på hvordan de ulike sosiale aktørene gjennom **rekontekstualisering** representerer seg ulikt ut fra hvor de er posisjonert i den aktuelle praksisen. En slik rekontekstualisering viser seg ofte gjennom at aktørene benytter ulike **sjangrer** for å representere det sosiale livet. Det kan være gjennom hverdagskonversasjon, møter, intervju, referat, presentasjoner for andre. Aktørene innenfor praksisfellesskapet representerer derfor sitt sosiale liv på ulike måter, som ulike **diskurser**, ut fra hvor de er posisjonert.

Fairclough deler sin analyse inn i 5 stadier, eller deler. Det første stadiet innebærer at man setter fokus på et "sosialt problem" hvor produksjon av kunnskap kan føre til endring og forbedring av "problemet". Det Fairclough benevner som et "problem", vil jeg kalle et område eller et felt. Dette feltet er valgt fordi jeg ser at det er et område med utfordringer både politisk og pedagogisk. I min sammenheng mener jeg det er viktig å frembringe kunnskap om hvordan livene til mennesker med utviklingshemming arter seg, for å se på hvilke handlingsrom som finnes innenfor ulike diskurser. Gjennom å sette fokus på denne gruppen, kan man også være med på å endre de livsbetingelsene som denne gruppen lever under, dersom dette er ønskelig.

Det andre stadiet hos Fairclough innebærer en identifikasjon av hindringer som finnes for at problemet skal bli løst ved å analysere de nettverkene praksisen er lokalisert innenfor, og å se på sammenhengen mellom diskursene og andre elementer i praksisen. Denne delen innebærer også analyse av hvordan den enkelte diskurs er oppstått og fremstår. Dette har jeg gjort gjennom å forsøke å identifisere ulike diskurser som opptrer innenfor et praksisfelt. Her har jeg først sett på hvordan funksjonshemming ikke alltid har blitt forstått slik vi gjør det i dag, men også hvordan det heller ikke i dag fremstår som et enhetlig begrep. I behandlingen av hver enkelt diskurs har jeg vært spesielt opptatt av styringsbegrepet, og sett på hvordan man gjennom ulik forståelse er med på å forme både egne og andres handlinger, og hvilke mulighetsbetingelser man skaper for den enkelte. Sagt med andre ord, hvilke subjekter skapes innenfor de ulike diskursene?

Den tredje delen innebærer å vurdere om den sosiale ordenen "trenger" problemet. Hvem er det som profiterer mest på den måten det sosiale livet er organisert på? Er det noen som har nytte av at problemet *ikke* blir løst? I min sammenheng er det nyttig med en slik innfallsvinkel fordi den også er med på belyse maktforholdene på en god måte. Hvem er det som tjener på at utviklingshemmede lever segregerte eller integrerte liv? Er det noen som føler seg truet dersom det skjer endringer? På hvilken måte kan *Grotta* forstås i en slik sammenheng? Gjennom å belyse *Grotta* ut fra ulike diskurser vil også ulike aktører tre frem med sine forskjellige agendaer, og i diskusjonen omkring forholdet mellom kultur, kunst og funksjonshemming vil det også fremgå at det er dragninger mellom ulike kunstsyn og syn på funksjonshemming.

Den fjerde fasen innebærer at man identifiserer mulige veier ut av problemene. Dette har jeg gjort gjennom å se på om det jeg har kalt kulturdiskursen, kan være med på å by på alternativer til de andre diskursene jeg har identifisert som normaliseringsdiskursen, økonomidiskursen, pedagogisk diskurs og ekthetsdiskursen. Som utgangspunkt for denne diskusjonen har jeg valgt å anvende Bakhtins begrepsapparat og forståelse.

Kritisk refleksjon

Til slutt er det viktig at man gjør seg en kritisk refleksjon over analysen, og ser hvordan analysen er en del av en lengre prosess. Metodiske tilganger som diskursanalyse og governmentality brukes etterhvert innenfor mange felt (Jørgensen og Phillips 1999, Dean 2006). Men dette er også tilganger som er utsatt for kritikk. Villadsen omtaler diskursanalyse som "lettebente" teorier ettersom diskursanalyse ikke fremstår som en enhetlig metode og består av ulike ideologiske retninger, fremstår den som lite stringent og etterprøvable (Jørgensen og Philips). Det blir derfor viktig å synliggjøre de valgene man tar. Kritikken av governmentality som tilgang faller sammen med en mer generell kritikk av Foucault. Ludvigsen (2006) deler denne kritikken i tre deler. En del som retter seg mot Foucaults forfatterskap som helhet, den andre delen retter seg mot den delen av Foucaults forfatterskap som governmentality-teksten inngår i, men som ellers er positiv til Foucaults bidrag og den tredje delen retter seg mot resepsjonen og fortolkningen av de sene tekstene, det som ofte blir betegnet som governmentality-litteraturen. Ludvigsen trekker frem faren ved "å anvende utelukkende et programmatisk materiale i analyser av styringsteknikker". Dette fører ofte til at man fremskaffer et enhetlig bilde som blir skjematisk og "over-abstrahert" gjennom å generere idealtypifiseringer.

"I mye av denne litteraturen overdrives ofte bildet av myndighetenes programmer som enhetlige, sammenhengende og systematiske" (Ludvigsen 2006:51). En slik fremstilling støtter også under et unilineært historiesyn, men som Ludvigsen påpeker det vil være ønskelig med "en analyse der man åpner opp for endringer som går i flere retninger. Jeg ønsker begrepsmessige redskaper som kan fange inn varierende tendenser, og som samtidig kan belyse både brudd og kontinuitet, usamtidighet og parallellitet" (Ludvigsen 2006:52).

Gjennom å kombinere en fremstilling av ulike diskurser og samtidig anvende en governmentality-tilgang har jeg forsøkt å unngå å fremstille feltet som *Grotta* opptrer i som enhetlig, og den offentlige styringen fremstår heller ikke som enhetlig og programmatisk. Det man kan se er noen tendenser gjennom at det såkalte nyliberalistiske prosjektet (Hagen 2006) brer om seg til stadig større felt. Ludvigsen etterlyser også mulighetene for å se på hvordan man kan fange to-sidigheten ved disiplinering, men hvordan det bare er den disiplinerende og ikke den demokratiserende siden ved individualisering i det ny-liberale som oftest fremheves. Ludvigsen fremhever også at man for å unngå å bli for lineær og programmatisk i sin fremstilling, så må man åpne opp for å se at også programmer for styring er flerstemte: "Motstand og utfordringer og fornyelse i utformingen av diskursene i styringsprogram kan bare fanges ved å studere et bredere spekter av sosiale institusjoner og aktører" (Ludvigsen 2006:55). Ludvigsen mener at for å fange kompleksiteten også blant annet må innlemme beretninger fra praksis. Gjennom mitt arbeide har jeg forsøkt å kombinere blikket på de offentlige styringsmekanismene med beretningene fra praksis. Dette åpner opp for kompleksiteten i feltet. Dette vil da kunne være en styrke, men det å håndtere et komplekst praksisfelt gjør også at de nødvendige utvalgene blir vanskelige. Noen forenklinger vil alltid være nødvendige i fremstillingen av et materiale.

Ingen metode er feilfri, eller kan fremskaffe uttømmende informasjon om et felt. De teoretiske tilgangene jeg har valgt, ser på språket som en viktig kilde til informasjon, men også på språket som handling. Gjennom språket skaper vi relasjoner og vi har intensjoner ut over det å utveksle informasjon. Intensjoner er vanskelig å forske på, men man kan se hvilke konsekvenser ulike handlinger kan ha. Enhver kvalitativ forskning innebærer stor grad av tolkning, og tolkningen kan ikke være fri fra den erfaringen man som forsker bringer med seg inn i et felt. Mikhail Bakhtin skriver at en tekst ikke skapes når den skrives, men når den leses, og med det mener han at en tekst kan leve uavhengig av forfatterens intensjoner fordi den som leser, leser teksten ut fra sin egen bakgrunn, erfaringer og kontekst. Slik vil det også være med denne teksten. Men mine intensjoner har styrt arbeidet, og jeg har forsøkt å si noe om hvorfor jeg har foretatt de valgene jeg har gjort, både i forhold til de målsetningene jeg har hatt og den teorien jeg har valgt å legge hovedvekten på. Selv

om jeg ikke overlater alt til leseren, så skal også denne teksten tolkes ut fra det leseren har som sin forståelsesramme. Som den danske forfatter Carsten Jensen sier: "Ingen reiser uten bagasje" (Jensen 2000:46). Jeg har mine erfaringer som bagasje på samme måte som de menneskene jeg baserer min forskning på, teoretikere og informanter, også er preget av sine erfaringer.

Det å gå inn på en arena slik jeg har gjort gjennom å sette søkelys på aktiviteten og samspillet, vil i seg selv være med på å påvirke de som det forskes på. Jeg har ikke hatt intensjoner om å være en aktiv påvirker innenfor den aktuelle forskningsarenaen. Mine intensjoner var å beskrive det som jeg så og opplevde på *Grotta*, og gjennom mitt arbeid bidra til større forståelse for feltet generelt. Dette prosjektet har verken vært et evalueringsarbeid eller vært definert som aksjonsforskning med endring som mål. Likevel har min tilstedeværelse gjennom å representere et utenfra-blikk, gjennom å vise interesse og sette fokus på aktivitetene, fått et element av aksjonsforskning. I løpet av perioden har lederne vist interesse for å fortsette et samarbeid med sikte på videre utvikling av *Grotta*. Mitt prosjekt har dermed virket som en katalysator på mange tanker og ønsker som har ligget latent hos tilretteleggerne, men som trengte litt energi for å forløses.

Som jeg skrev under presentasjonen av observasjon som metode, har det vært viktig å balansere forholdet mellom nærhet og distanse. Jeg har jevnlig måttet reflektere over min posisjon. Noen ganger har det vært viktig med stor grad av nærhet for å forstå hva de snakket om. Andre ganger har det vært viktig å trekke seg unna for å se med et kritisk blikk både på det jeg opplevde, men også på min egen rolle. Jeg håper jeg har lyktes i balansere dette forholdet

En diskursanalyse inspirert av Foucault, betinger at man ser sitt forskningsobjekt fra mange ulike sider. At man vender og vrir og avslører flest mulig "hemmeligheter". Det finnes et uoverkommelig informasjonstilfang, nesten samme hva vi forsker på (Neumann 2001). Slik sett vil heller ikke dette være en uuttømmelig beskrivelse. Jeg har gjort et utvalg, både når det gjelder informanter, dokumenter og metodiske innfallsvinkler. Disse valgene kunne vært annerledes, og dermed ville også mitt arbeid blitt styrt i andre retninger. Jeg har valgt ut det jeg har sett på som viktig og relevant informasjon, og som dekker både offentlige dokumenter, intern kommunikasjon og pressdekning.

I siste kapittel tar jeg et oppsummert og kritisk tilbakeblikk på hele arbeidsprosessen.

Jeg skal gå over til å beskrive utviklingen av forståelsen omkring funksjonshemming generelt, og litt om utviklingshemming spesielt. Dette historiske bakteppet er viktig for å forstå hvordan vi i dag forstår funksjonshemming og utviklingshemming.

DEL II

6. Historisk forståelse av forskningsfeltet

En governmentalityanalyse kan godt ta for seg en tidsmessig avgrenset periode, men som oftest viser man hvordan et praksisregime har utviklet seg på bakgrunn av ulike historiske elementer (Dean 2006). Og i dette kapitlet vil jeg ta for meg det historiske bakteppet jeg forholder meg til, gjennom en historisk fremstilling av hvordan praksisregimer omkring funksjonshemming har blitt etablert og delvis endret. Jeg har sett på hvordan begrep som rehabilitering og normalisering blir bærende begrep i diskusjonen omkring funksjonshemming. Jeg ser også en tendens til at man i dag er opptatt av begrepet *forskjellighet*, og at dette kan bringe inn diskusjoner som utfordrer de tradisjonelle måtene å tenke på omkring normalitet, og det å oppleve seg og andre som annerledes (Eriksen 2006, Sirnes 2006, Solvang 2006).

Når man skal gå inn i feltet som omhandler og former livene til mennesker med funksjonshemming, kan det være nyttig å se på hvordan slike begreper har blitt dannet og endrer seg gjennom tid, sted og kulturelle forutsetninger. Dean beskriver governmentalityanalyse som en analyse av "de betingelser, hvorunder praksisregimer kommer til verden, opretholdes og transformeres" (Dean 2006:58). Foucault har gjennom mange av sine arbeider vist hvordan ulike vitensregimer har vokst fram og endret seg ut fra de behov samfunnet har hatt, slik som i *Klinikkens fødsel* (2000), *Overvåkning og straff* (1999a), *Galskapens historie i opplysningens tidsalder* og *Seksualitetens historie* 3 bind (1999b, 2001, 2002). Med disse arbeidene viser han hvordan forståelsen av fenomener som sykdom, straff og galskap har endret innhold, og hvordan det anvendes ulike teknikker gjennom å utøve en spesiell form for makt, som kan forme ulike subjektforståelser (Foucault 1999a). Foucaults arbeider er både populære og omdiskuterte, men det må være hevet over tvil at hans arbeider har vært med på å påvirke den måten vi i dag diskuterer kunnskapsproduksjon. Mye av den forskningen jeg trekker veksler på er inspirert av Foucaults arbeid (Stiker 1999, Good 2001, Tremain (ed.) 2005, Dean 2006).

Henri-Jaques Stiker har tatt for seg funksjonshemmingens historie, og vist hvordan det har vært knyttet ulike oppfatninger til forståelse av funksjonshemming, og at disse forståelsene har produsert

ulike praksiser og teknikker, som igjen har skapt ulike subjektforståelser knyttet til det å være funksjonshemmet. Stiker skriver dette i innledningen til sin bok *A History of Disability*:

“Tracing the ways in which different communities and cultures have dressed and managed the question is to follow human debate and see the numerous faces of a problem that is still before us. We illuminate a question better by following its development through time than by trying to fix it in a false eternal moment” (Stiker 1999:13).

Henri-Jacques Stiker viser i sin bok *A History of Disability*, hvordan vi i dag er preget av mange ulike historiske linjer, og at det ikke nødvendigvis er slik at den ene historiske epoken avløser den andre, men at ulike oppfatninger lever side ved side. Stiker tar utgangspunkt i Bibelens fremstilling av funksjonshemming og det som kan benevnes som avvikende atferd; slik som prostitusjon, seksuelle avvik og sykdommer som spedalskhet. Her var det *avvik* som var det sentrale, og avvikets særtrekk eller årsak var ikke fokusert. Stiker viser hvordan fremstillingen i Det Gamle Testamentet skiller seg fra Det Nye Testamentet. I Det Gamle Testamentet blir avvik sett på som en straff fra Gud for menneskers brudd på Bibelens bud og forbud. Denne tanken om at avvik er en straff for de synder man eventuelt har gjort, er heller ikke ukjent for oss i Norge i dag. Retorikken kan gjenkjennes i ytterliggående religiøse bevegelser som anvender trusselen om Guds straffedom som en del av forkynnelsen. En retorikk som var spesielt framtrædende da AIDS ble kjent som en sykdom som i stor grad rammet homofile, og koblingen mellom avvik og Guds straffedom ble brukt som forklaring på at denne sykdommen oppsto. Med Jesus inntreden i Evangeliene brytes denne forståelsesrammen når Jesus selv bryter de gamle forbudene. Dette gjør han blant annet gjennom å helbrede på sabbaten, og spørsmålet er ikke lenger om du er ren i handling, men om du har et rent hjerte som tar i mot frelsen. Stiker hevder at dette destabiliserer hele den sosiale orden: “Jesus says explicitly that the sick, the disabled, the marginalized, are the first in the Kingdom of God” (Stiker 1999:34). Gjennom evangeliene etableres retten for de funksjonshemmede til å bli anerkjente medlemmer av det sosiale og det religiøse livet. Konsekvensen av dette endrede synet på marginaliserte grupper er at *veldedighet* (*charity*) introduseres som en strategi overfor funksjonshemmede. Å vise nestekjærlighet blir en vei til frelse. Veldedighetsprinsippet var sentralt i hele det forrige årtusen, men med ulike begrunnelser. Delvis blir det en del av sosialpolitikken, hvor det å drive veldedighet blir et viktig bidrag til samfunnets omsorg for de som ikke ved egen hånd kan livnære seg innenfor de etablerte rammene. Både den gammel-testamentelige oppfatningen og den ny-testamentlige oppfatningen lever dermed videre. Den greske antikken representerer en tredje strategi i forhold til avvik, som vi også kan kjenne igjen i vår norske debatt om gen-teknologi, abort og fosterdiagnostikk. I den greske antikken ble barn født med ulike deformiteter satt ut for å dø som offer til gudene. Det var knyttet

engstelse til om hvorvidt man ble straffet for tidligere synder eller om det innevarslet noe vondt for fremtiden. Slike hendelser ble sett på som en trussel mot gruppen som helhet, og ble ansett som et sosialt anliggende. Det sosiale aspektet kjenner vi igjen i dag, hvor foreldre opplever at det er vanskelige valg de står overfor når de får vite at de venter et funksjonshemmet barn. Usikkerheten er stor om hvorvidt et annerledes barn, med store funksjonshemminger, vil bli verdsatt og tatt hånd om i det moderne samfunnet. Selv i et av verdens materielt rikeste land, opplever man usikkerhet omkring hvorvidt vi i framtida vil prioritere omsorg for de svakeste.

Stiker viser at det tidligere var liten grad av inndeling mellom de ulike gruppene samfunnet finner avvikende. Man opererte helst med grove inndelinger hvor man skilte mellom de som er født med deformasjoner, de med lepra, gale og fattige. Blinde og døve ble i ulik grad definert inn i disse gruppene. Og det er først i det 19. og det 20. århundre at de inndelinger vi kjenner i dag oppstår, hvor ulike funksjonshemminger og syndromer blir til diagnoser. Middelalderen kaller Stiker "den tause tidsalderen", hvor det kan synes som om fattigdom blir den store sekkebetegnelsen, og almisser blir en stor del av den sosiale og økonomiske ordenen. Funksjonshemming blir bare sett på som en av mange uheldige omstendigheter, og den funksjonshemmede synes å miste noe av sin "hellige" posisjon som ble etablert særlig med det nye testamentets nestekjærlighetsbud:

"But otherwise, losing their sacral function, they also lose their specificity/.../We could say paradoxically, that people often didn't know what to do with them except to make them springboards for charity. The medieval attitude referred the disabled back to a more common fate, a less extraordinary one. In doing so, neither specified them nor treated them" (Stiker 1999:88).

Som Foucault også viser, endrer samfunnet sin praksis overfor avvikere etter de behov samfunnet har (Foucault 1999a, Tremain 2005). I tidlig nordisk sammenheng vet vi at man i ættesamfunnet praktiserte barneutbæring for å bevare ættas styrke, på lignende måte som man gjorde i den greske antikken. Men med innføring av kristendommen i Nord-Europa ble "tap av menneskevett" sett på som djevelens verk, og selv Luther skal ha ment at djevelen byttet bort småbarn de første 6 ukene og la seg selv i deres sted. Ulike begrunnelser til ulike tider.

Mens det var religiøse begrunnelser som sto sterkt før 1700-tallet, er det etter hvert medisinen og de naturvitenskaplige begrunnelsene som overtar. Stiker trekker fram en hendelse han mener har avgjørende betydning for den posisjonen medisinen og legene kommer til å ha i vårt moderne samfunn. I 1770 ble det i Frankrike innført et system hvor leger ble betalt av staten for å etablere seg rundt om i landet:

“But the fact remains that the power of medicine, in particular through the family physician on the one hand and through the uncontested dominance of the new institution of the asylum on the other, would become definitively installed by the close of the eighteenth century” (Stiker 1999:104).

Det medisinske regimet er etablert og får stor betydning både for forståelsen av funksjonshemming, og dermed for hvordan samfunnet forholder seg til funksjonshemming, men også andre former for avvik som psykiske lidelser (Good 2001).

Rehabilitering som normaliseringsstrategi

Stiker kaller det 20. århundre for ”rehabiliterings århundre”, og mener at det i hovedtrekk har handlet om to strategier overfor funksjonshemmede; usynliggjøring gjennom å skjule og gjemme bort mennesker med avvik, eller alternativt å sette inn tiltak for å ”gjøre normal”.

Lars Grue viser i sin artikkel *Normalitetens oppfinnelse. Bidrag til en forståelse*, slik tittelen også sier, hvordan det har vokst fram en vitenskap omkring det å fastlegge hva som er normalt og dermed også hva som er avvikende (Grue 2006). Grue trekker fram utviklingen av normalfordelingskurven, slik vi kjenner den fra Gauss (gauss-kurven), og Francis Galtons utvikling av statistikken som vitenskaplig redskap. Grue viser hvordan denne utviklingen har sterke bånd til eugenikken, oppfatningen om at noen egenskaper blir sett på som mer verdifulle enn andre, noe som igjen har blitt brukt som argument for å ha kontroll med at ”dårlige arvebærere” ikke skulle få reproducere seg. Dette var en tankegang som også lå til grunn for innføringen av steriliseringslovgivningen i Norge på 1930-tallet, som skulle bidra til ”å rendyrke menneskemateriell” (Grue 2006:36). Grue viser at det fra 1750 og frem til i dag har vært en sterk tro på normalitet som et viktig statistisk prinsipp som man kan regne ut fra bestemte variabler, men at det også er på høyre side av kurven de beste kvalitetene ligger representert, noe er altså definert som bedre enn noe annet.

Stiker trekker fram 1.verdenskrig som et viktig vendepunkt i synet på funksjonshemming og hvordan man skulle håndtere denne typen avvik. Krigens store ødeleggelser gjorde at mange mennesker fikk store skader, både fysisk og psykisk, og det ble sett på som viktig å rehabilitere disse tilbake til et aktivt liv. Det er i denne perioden protese industrien etableres og man blir opptatt av at det som mangler kan erstattes (be replaced). Denne tankegangen gjelder etter hvert ikke bare krigsskadde, men blir en generell holdning til funksjonshemmede, uansett årsak til funksjonshemmingen: ”Lastly, rehabilitation becomes a generalized notion and will be extended to all the disabled, to all forms of disability” (Stiker 1999:124).

Velferdsstatens framvekst fra seint på 1930-tallet og utover, gir etter hvert også økonomisk mulighet for en sterkere statlig styring av utviklingen innenfor omsorgen for svakere stilte grupper. Samfunnsmessige endringer både innenfor forskning, økonomi og politikk gjør det mulig utover mot 60-tallet å snakke om *normalisering* som strategi også for utviklingshemmede (Horndalen 2001). Normalisering skal ideelt sett ikke handle om å gjøre det enkelte individ mer "normalt", men å gi den enkelte mulighet for å leve så normalt som mulig med normal dagsrytme, et eget rom, gå på skole og arbeid. For at en slik normalisert hverdag skal bli mulig medfører dette et rehabiliteringsregime med en "hær" av hjelpere som skal tilrettelegge for rehabilitering; fysioterapeuter, spesialpedagoger og spesialister av ulike slag. Dette er det Foucault beskriver som forflytning av makt, fra institusjonene og over til å gjennomsyre alle deler av samfunnet, gjennom det han kaller sitt fengselsaktige nett som "med sine store og små anstalter og metoder, med sine integrasjons-, fordelings-, bevoktnings- og observasjonssystemer - har i det moderne samfunn dannet den brede basis for den normaliserende myndighet" (Foucault 1999a:270).

Stikers observasjon knyttet til en stadig større utbredelse av rehabilitering som strategi gjelder også i aller høyeste grad utviklingen i Norge. Det kan synes som om det har skjedd en språklig vending hvor *rehabilitering* er blitt et nærmest hegemonisk begrep som anvendes innefor ulike diskurser, men hvor målet stort sett er det samme som Stiker påpeker; rehabilitering til det normale. Så anvendes det ulike redskaper for å nå dette målet. Det etableres utdanningstilbud innenfor rehabilitering, kurs- og konferanser om temaet og det utformes nasjonale planer og dokumenter hvor rehabilitering og mål for rehabiliteringsarbeidet beskrives, blant annet gjennom den såkalte rehabiliteringsmeldinga, *Ansvar og meistring. Mot ein heilskapeleg rehabiliteringspolitikk* (Sosial- og helsedepartementet St.melding nr. 21 1998-99). Det er etablert et eget *Nasjonalt kunnskaps- og utviklingscenter for helhetlig rehabilitering (SKUR)*. Det har kommet *Utkast til nasjonal plan for rehabilitering*, med hovedtittel: *"Mestring og medvirkning. Nasjonal strategi for styrking av helsetjenestens rolle i individuelle rehabiliteringsprosesser"* (28.09.2005). Helseforetakene har planer og handlingsprogram for rehabilitering. Helse Midt-Norge har sitt *Handlingsprogram for fysikalsk medisin og rehabilitering og habilitering i Helse Midt-Norge* (10.12.2004). SKUR står som arrangør av den 6. nasjonale SKUR-konferansen: *Vi vil, vi vil - men får vi det til? -Idealer og realiteter om rehabilitering* (24.-25. oktober 2006).

Det kan synes som om "rehabilitering" som fenomen begynner å leve "sitt eget liv". Rehabilitering blir ikke bare en prosess for den enkelte, men fremstår nærmest som en egen industri som skal produsere arbeidsplasser og tjenester, og det skal etableres som et eget forskningsfelt. Det

er interessant å se på hvilke krefter som er i spill i danningen av det diskursive feltet omkring *rehabilitering*, hvordan og hvilke aktører som er sentrale i denne prosessen. Feltet synes å være preget av at det ikke er entydig, men at sentrale aktører ønsker å jobbe for en mer felles oppfatning av begrepet rehabilitering og hva dette skal innebære. Dette gjenspeiles blant annet i St.melding 21, og som tittelen allerede fokuserer på er dette et ledd i å gå *Mot ein heilskapeleg rehabiliteringspolitikk*. Men som SKUR-konferansens tittel peker mot, her kan det tyde på at det er et sprik mellom idealer og realiteter.

Slik jeg leser dokumentene varierer forståelsen av rehabilitering i dag på en linje mellom en medisinsk og en sosial forståelse av begrepet. Som forskere trenger vi både en historisk bevissthet og en klargjøring av vår egen posisjonering i forhold til det feltet vi går inn i. Noe av utfordringen er å bevisstgjøre seg at ulike representasjoner av en diskurs gir ulike handlingsbetingelser, og at disse representasjonene ikke alltid er åpenbare.

Feltet omkring rehabilitering har i stor grad vært preget av tradisjonelle perspektiver innen medisin, men også innen pedagogikk, hvor den enkeltes diagnose blir sett i forhold til potensialet for utvikling og læring. At det fortsatt er et sterkt fokus på en medisinsk forståelse av funksjonshemming, gjenspeiles i utkastet til nasjonal plan for rehabilitering hvor det er *helsetjenestens rolle* i rehabiliteringen som er det sentrale i utredningen. Når det redegjøres for bakgrunnen for å en nasjonal plan, trekkes følgende fram:

”Ved behandling av statsbudsjettet for 2005 i Sosialkomiteen uttrykker et flertall bestående av Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet at det er viktig å følge opp intensjonene i St.meld. 21 (1998-99) Ansvar og meistring med praktisk handling. Det samme flertallet mener at rehabiliteringsinstitusjonene må brukes aktivt i arbeidet med å nå målene om lavere sykefravær og større deltakelse fra flere i arbeidslivet” (Utkast til Nasjonal plan for rehabilitering 2005:11).

Brukergrupper og forskning innen samfunnsvitenskapene har utfordret den medisinske forståelsen, og målet om normalisering som strategi. Fra i hovedsak å være innrettet mot klare mål om endring hos individet, har politikk og forskning dreid seg mot å forstå dette feltet i en større samfunnsmessig sammenheng, hvor funksjonshemming blir sett på som noe relativt og relasjonelt (Froestad og Solvang og Söder 2000). Den britiske forskeren Mike Oliver beskriver samfunnets syn på funksjonshemming slik:

“The hegemony that defines disability in capitalist society is constituted by the organic ideology of individualism, the arbitrary ideologies of medicalisation underpinning medical intervention and personal tragedy theory underpinning much social policy. Incorporated also are ideologies related to concepts of normality, abelbodyness and abel-mindness” (Oliver 1990:44).

Det medisinske hegemoniet innenfor forståelsen av funksjonshemming og rehabilitering synes å ha et fast grep som det er vanskelig å endre fordi det er så innarbeidet, ikke bare som tankemønster, men fordi diagnoser og den medisinske forståelsen legger grunnlag for tildeling av ressurser og hjelpemidler. Hvordan synet på diagnoser og behandling er knyttet til tid og sterke personer innen ulike felt, og derfor endres ut fra ulike behov, beskrives i P.O. Enquists skjønnlitterære bok om Blanche Wittman og Marie Curie. I sin beskrivelse av Blanche skriver Enquist:

”Etter seksten år - mellom 1878 og 1893 - å ha vært innlagt på Salpêtrière-sykehuset i Paris med diagnosen hysteri, ble hun plutselig frisk. Hysteri var en vanlig sykdom blant kvinner på den tiden, sykdommen var vanlig nettopp i disse årene, og rammet nærmere ti tusen kvinner, men etter professor Charcots død opphørte den å være vanlig. Opphørte i realiteten. Eller fikk andre navn” (Enquist 2004:12).

For mennesker med utviklingshemming har denne utviklingen vært preget av en tydelig normaliserings- og rehabiliteringsstrategi, spesielt synliggjort fra den segregerte institusjonsomsorgen som var før 1991, og til å anvende integrering som prinsipp i det man omtaler som *Ansvarsreformen*, beskrevet i St.meld. nr. 67 *Ansvar for tiltak og tjenester for psykisk utviklingshemma* (1986-87). Her trekker man frem *normaliseringsprinsippet* som utgangspunkt for å "gi psykisk utviklingshemma høve til å leve eit liv så langt opp mot det normale som mogleg", et prinsipp som allerede i 1959 var innarbeidet i det danske lovverket (St.meld. nr. 67 1986-87:4). Et endret syn på utviklingshemming blir i denne meldinga trukket fram som en viktig grunn for reformen, for i hele den vestlige verden "voks det fram ei ny forståing av kva psykisk utviklingshemming eigentleg inneber. Endringa av nemninga "åndssvak" til nemninga "psykisk utviklingshemma" skuldast denne nye forståinga" (Sosialdepartementet St.meld. nr. 67 1986-87:4). I dette blir det lagt en forståelse av at også utviklingshemmede har et utviklingspotensiale, derfor legger man i stortingsmeldingen vekt på at man trenger en dreining fra en rent medisinsk modell mot at "Pedagogikk og psykologi blei vesentlege bidragsytarar i den vidare utviklinga av tiltak og tenester" (Sosialdepartementet St.meld. nr. 67 1986-87:4). Habilitering og rehabilitering blir beskrevet som viktige tiltak for mennesker med utviklingshemming, med særlig stor vekt på habilitering av barn. Habilitering vil i denne sammenhengen si "*opparbeideing* av funksjonsevne, heller enn å gjenvinne tapte funksjonar" (Sosialdepartementet St.meld. nr. 67 1986-87:32). Helt fram til i dag har rehabilitering og normalisering vært bærende prinsipper innenfor omsorgen for utviklingshemmede.

Mot slutten av dette kapitlet skal jeg se på noen tendenser som vise at dette kan være i ferd med å endre seg, og at det åpnes for andre måter å tenke på.

Det synes som om det i dette feltet handler om å bevege seg mellom det man ønsker å uttrykke, det politisk korrekte og det hverdagslig opplevde. Hvordan møter vi disse utfordringene? Jeg vil trekke fram fire strategier som jeg kan utlede av dokumenter omkring rehabiliteringsarbeid: forsøk på endring av språk/begreper, brukermedvirkning, ansvarsgrupper (tverrfaglig arbeid) og individuelle planer.

Strategier i rehabiliteringsfeltet

Vi har en tendens i vårt vestlige samfunn til å forsøke å endre det vi oppfatter som stigmatiserende språkbruk (Good 2001). Men det er vanskelig å vedta å endre språk, særlig når de nye begrepene som innføres oppleves som fremmede og oppstyltede. For å vise at funksjonshemming eller utviklingshemming ikke handler om spesifikke kjennetegn ved en person, men noe relativt og relasjonelt mellom individ og samfunn, bør vi ikke lenger si "funksjonshemmede" og "utviklingshemmede", men "mennesker med funksjonshemming" og "mennesker med utviklingshemming". I dagligtale opplever mange at dette blir tungvint og bruker derfor "gamle" og politisk ukorrekte betegnelser. Fortsatt henger begrep som handikappet og vanfør igjen i dagligtalen. Dette medfører at endring av holdninger tar lang tid, men viser også at det er vanskelig å finne begrep som fanger mangfoldet. Blant unge, ressurssterke mennesker med funksjonshemninger, er det en del som ønsker å hevde sin rett til å betrakte funksjonshemmingen som en del av sin identitet, og dermed fastholde funksjonshemmingen som et trekk ved deres personlighet som de ikke ønsker å relativisere bort. Funksjonshemmingen oppleves ikke som et forhold som kun er betinget av graden av tilrettelegging (Solvang 2002). Enkelte funksjonshemmede ønsker å fortelle fortellingen om funksjonshemmingen ut fra sin egen individuelle opplevelse med tekster som *Bring back impairment* (Crow 1996) og *Bring back the body* (Pinder 1995). Det eksisterer mange fortellinger om hvordan funksjonshemming kan forstås, også blant mennesker med funksjonshemninger og/eller de funksjonshemmede.

Brukermedvirkning

Brukermedvirkning er et begrep som går igjen i nyere dokumenter som angår offentlige tjenester for funksjonshemmede. Innenfor helse- og sosialsektoren er det ikke lenger profesjonsutøveren som med nærmest uinnskrenket makt kan bestemme hvilke behov pasienten eller klienten har, for deretter å gi vedkommende den hjelp hjelperen synes er best. I dag benevnes den hjelpetrengende som bruker, og gjennom brukerrepresentasjon i ulike offentlige utvalg skal brukeren være med-

bestemmende i forhold til de tjenester brukeren trenger. Også når det gjelder utforming av hjelpetjenestene skal brukeren være sentral, og et av virkemidlene for at dette skal kunne skje er innføringen av individuelle planer og ansvarsgrupper som redskaper for utforming av et individrettet hjelpetilbud. Tilsynelatende er makten forflyttet fra hjelpeapparatet til brukeren, og *brukermedvirkning* blir så fremholdt som det grunnleggende demokratiserende prinsippet i denne maktforskyvningen (Sosial- og helsedepartementet St.meld. nr. 21 *Ansvar og meistring* 1998-99).

Denne forflyttingen av makt finner vi igjen i begrepet *empowerment*. Askheim fremholder at det er vanskelig å gi en entydig og kortfattet definisjon av begrepet. Men at det handler om at makten "gis eller tas tilbake av de som er klienter eller brukere av omsorgstiltak slik at de kan gjenvinne styringen over egne liv" (Askheim 1998:86). Det er maktdimensjonen som er sentral i dette begrepet. På norsk brukes ofte begrepet myndiggjøring, men som Askheim påpeker er det vanskelig å finne et dekkende norsk begrep. Empowerment må både "betraktes som et *mål* for å komme ut av en undertrykt posisjon, samtidig som det beskriver et *virkemiddel* for å oppnå sosial endring" (Askheim 1998:88). Normann, Sandvin og Thommesen peker på at Sosial- og helsedepartementet i sin engelske utgave har oversatt *meistring* med *empowerment* (2006).

Hvordan blir så begrepet *brukermedvirkning* anvendt? Er det et begrep som blir anvendt som om innholdet blir forstått på samme måte av de om anvender det? Hvem er brukeren, og medvirkning i forhold til hva? På hvilken måte foregår meningsinnfyllelsen av dette begrepet, hvem er aktørene og hvilke konsekvenser får "kampen om meningen"? Man kan se for seg flere mulige meningsinnhold. Et mulig meningsinnhold er en brukerdiskurs hvor brukerne ønsker å se på brukermedvirkning som et prinsipp styrt ut fra brukerens frie valg med utgangspunkt i brukerens egne definerte behov. Brukermedvirkning er heller ikke et entydig begrep og kan danne grunnlag for ulike praksiser. Christina Hofseth peker i sin rapport *Brukermedvirkning i psykiatrien - fra politikk til praksis*, på ulike former for medvirkning, og identifiserer 3 målsettinger brukermedvirkning kan ha: brukermedvirkning som kvalitets- og effektiviseringsstrategi, brukermedvirkning som terapeutisk "tricks" og brukermedvirkning som rettighet (Hofseth 2000).

Dean viser også hvordan *empowerment* betinger aktørenes (de undertryktes) handlingsevne. Skal du frigjøre deg fra undertrykkelse gjennom deltakelse i beslutningsprosesser, må du som bruker være deltakende i disse beslutningsprosessene (Dean 2006:123). Masschelein og Quaghebeur (2005) har skrevet artikkelen "Participation for Better or for Worse?" hvor de stiller kritiske spørsmål til hvordan *deltakelse* kan forstås som en diskurs som reflekterer spesielle mål og verdier:

"participation as discourse and technology generates a particular way of looking at oneself (and others), a particular way of bringing freedom into practice and a particular way of behaving for the individual that always excludes others" (Masschelein og Quaghebeur 2005 : 53).

De tar utgangspunkt i utdanning og undervisning, men trekker linjer til hvordan *deltakelse* blir sett på som et viktig prinsipp i moderne samfunnsliv generelt, og hvor målet er frigjøring og individuell frihet. Masschelein og Quaghebeur stiller spørsmål ved om det virkelig er slik, eller om *deltakelse* anvendes som et styringsredskap som skaper individualisering og det de omtaler som "immunisation". Immunisation kan forstås som en nøytralisering av individet gjennom anvendelse av styringsredskaper hvor individet skapes og skaper seg selv i bildet av et selv-reflekterende, aktivt subjekt som selv kan og vil formulere sine egne behov.

I et slikt perspektiv blir maktfaktorene mer åpenbare. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen blir hvordan mennesker med utviklingshemming kan oppfylle kravene som stilles for å bli *deltakere*. Dersom kravet er å være selv-reflekterende, aktive subjekter som selv kan formulere egne behov blir dette en utfordring når definisjonen av utviklingshemming tar utgangspunkt i nedsatt hemming av "ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f.eks. kognitive, språklige, motoriske og sosiale" (ICD- 10 2000:346). Masschelein og Quaghebeur skriver avslutningsvis i sin artikkel at:

"participation relies on an understanding of the individual as a free person unaffected by dependencies. It calls into being a subject that has to consider herself as an individual, with her own needs and interests, exercising her capacities to satisfy them, and investing in these capacities in a participatory process of self-actualisation and self-determination" (Masschelein og Quaghebeur 2005: 63).

Masschelein og Quaghebeur problematiserer *deltakelse* som prinsipp i forhold til undervisning og som et generelt samfunnsprinsipp i dagens samfunnssystem, og spør seg om de kravene vi stiller til det deltakende subjektets ferdigheter, skaper den typen subjekter vi ønsker oss, og som vi selv ønsker å være. Dette er aktuelle spørsmålsstillinger for det feltet mennesker med utviklingshemming beveger seg innenfor også. Man kan spørre seg hvilken effekt har de styringsredskapene vi anvender for å oppnå brukermedvirkning, og hvilke subjekter er disse redskapene med på å forme? I et slikt perspektiv ligger det også en maktfaktor, for hvem skal legge til rette for at dette skjer? Og hvordan kan for eksempel mennesker med utviklingshemming bli likeverdige aktører?

Utvikling av redskaper for å oppnå større brukermedvirkning

Som Stiker påpekte, rehabiliteringsregimet medfører en "hær" av hjelpere som på ulike felt skal bidra i arbeidet med å "normalisere" brukeren til et sosialt liv og et arbeidsliv som "alle andre". Dette

krever tverrfaglig samarbeid, og mange har opplevd at det kan være vanskelig og by på mange utfordringer (Aune 2002, 2006). Demokratiseringsprosesser og brukermedvirkning krever ikke bare at de profesjonelle skal samarbeide, men at brukeren også skal være en sentral aktør i eget rehabiliteringsarbeid. Denne individualiseringstendensen gjelder ikke bare rehabiliteringsområdet, men er et trekk ved samfunnsutviklingen generelt. De tyske sosiologene Ulrich Beck og Elisabeth Beck-Gernsheim (2001) skriver om hvordan samfunnsutviklingen i vesten har ført til en dreining mot et individualisert samfunn, hvor det har skjedd en kollaps av de stats-sanksjonerte felles biografiene, referanserammene og rollemodellene. De sosialdemokratiske verdiene som den moderne velferdsstaten har vært bygd opp rundt, har vært kollektive løsninger og solidaritet. Dette er begreper som i dag byttes ut til fordel for privatisering og individualisering. Beck og Beck-Gernsheim reflekterer rundt muligheten for at det ut av dette "kollapset" av gamle felles-fortellinger kan vokse fram noe nytt og annerledes, og kanskje bedre. Funksjonshemmedes hjelpebehov blir ikke lenger nødvendigvis møtt av en ferdig og ens pakke fra hjelpeapparatet. Intensjonene er at tjenestene skal individualiseres. Dette gjenspeiles blant annet i etablering av brukerstyrte tjenester som innføring av Brukerstyrt Personlig Assistent, senere endret til Borgerstyrt Personlig Assistent (BPA). Dette er en ordning hvor den som trenger hjelp fungerer som arbeidsgiver for en personlig assistent, og dermed har styring med og ansvar for organisering av tjenesten selv.

Etter hvert som brukerorientering har vokst fram som prinsipp, har man også sett at hjelpeapparatet trenger nye tilpassede redskaper for å møte disse nye utfordringene. Noe av det som er tenkt å fange opp disse nye behovene i det norske hjelpeapparatet ved siden av BPA, er *individuell plan og ansvarsgrupper*. Ansvarsgrupper er satt sammen av de fagpersonene som har mest kontakt med brukeren, og målsettingen er å koordinere tiltakene fra de ulike yrkesgruppene som er involvert i brukerens rehabiliteringsprosess (Sosial- og helsedepartementet St.meld. nr. 21 *Ansvar og meistring* 1998-99). Mennesker med behov for langvarige og koordinerte tjenester har rett til å få utarbeidet en individuell plan som skal bidra til at tjenestemottakeren får et "helhetlig, koordinert og individuelt tilpasset tjenestetilbud" (Forskrift om individuelle planer 2005). Intensjonene synes å være gode, men mye tyder på at de ikke er like enkle å sette ut i praksis på en slik måte at brukeren føler seg ivaretatt. I et Foucaultperspektiv kan man forstå disse redskapene som redskaper for å disiplinere brukerne inn i bestemte subjektposisjoner.

Ansvarsgrupper og individuelle planer skal være redskaper for samarbeid mellom brukere og hjelpere, og sikre at brukerne får den hjelpen de trenger. Dette er redskaper som betinger at den som trenger hjelp forteller om sitt liv, sin funksjonshemming og sine behov, slik at dette kan beskrives og igjen utløse den hjelp som trengs. Dette er en prosess som med Foucault kan beskrives

som anvendelse av bekjennelsen som disiplinerende faktor. Gardiner sammenligner Foucaults beskrivelse av bekjennelsens funksjon med Bakhtins forståelse av bekjennelsen. "For Foucault, the confession is emblematic of the hermeneutics of desire; it is a technique of domination whereby an individual's innermost desires and fantasies are exposed to technologies of examination, classification and control (1978:59-67)" (Gardiner 2003a:72). For Bakhtin kan bekjennelsen være en berikende mellommenneskelig opplevelse, men også bidra til objektivisering. Det kommer an på den relasjonen som er mellom individene, og den sosio-institusjonelle konteksten møtet foregår i (Gardiner 2003a:73). I en slik forståelse kan redskaper som ansvarsgrupper og individuelle planer stå i fare for å bli forsvunnet hvor den enkelte blir utsatt for å måtte utlevere sitt liv fordi det er forutsetningen for å utløse hjelp. Samtidig kan man med en Bakhtinforståelse se på at det kan ligge muligheter for dialogiske møter i en bekjennende prosess, men det betinger at begge parter erkjenner den andres forskjellighet og bekjennelsen blir gjensidig. Bakhtins dialogbegrep skal jeg se nærmere på i kap. 11, men foreløpig konstatere at hvordan man forvalter andres bekjennelser blir viktig for den opplevelsen brukere har i møtet med hjelpeapparatet.

Karin Ellingsen Aune har skrevet en rapport fra et utviklingsprosjekt i Nord-Trøndelag om brukermedvirkning og koordinering, hvor brukere ble intervjuet om sine erfaringer med hjelpeapparatet, og da spesielt i forhold til sine opplevelser av ansvarsgrupper og utarbeidelsen av individuelle planer. Opplevelsene er forskjellige, men mange føler seg ikke vel i møtet med hjelpeapparatet: "Noen ganger vil kanskje diskusjonen gå veldig heftig mellom alle andre uten oss. Vi som foreldre blir bare sittende der. Jeg vet ikke om det er bevisst, men at det bare blir sånn." Sitatet er hentet fra Aunes rapport (Aune 2002:80), og tilhører en mor til et barn med kompleks funksjonshemming og behov for bistand fra flere offentlige tjenester. Aune har fulgt opp med en evalueringsrapport i 2006 i etterkant av et kompetanseprogram for tjenesteytere i hjelpeapparatet, knyttet til anvendelse av individuelle planer og ansvarsgrupper, og her kommer det fram at dette kan bli redskaper for hjelpeapparatet, og ikke brukernes "eiendom" (Aune 2006). Moren overfor beskriver her litt av sin opplevelse med å delta på ansvarsgruppemøter med representanter for hjelpeapparatet.

Sitatet beskriver de nye utfordringene hjelpeapparatet står overfor i det samfunnet Beck og Gernsheim-Beck er opptatt av. Hvordan skal brukernes stemme bli hørt slik at de positive mulighetene som kan ligge i de pågående individualiseringsprosessene når frem, og slik at vi ikke får et "dog-eat-dog society", hvor kun den sterkestes rett når frem? Med Becks refleksjoner i minne, er det viktig at vi ikke møter nye spørsmål med gamle svar. Det å evne å kunne se forskjelligheten både i

utfordringene og løsningene, blir viktig; å håndtere kompleksitet uten å søke de enkle ensrettede løsningene (Beck og Beck-Gernsheim (2001).

Stiker sier i slutten av sin bok følgende om sin analyse av foreliggende forskning på området, og hva han ser for seg som utfordringer videre:

“Through political and social analyses, whose schematic nature must be recognized, I believe that I can make out the underlying protest: “we are ‘disabled’ and we know it, but we challenge integration, rehabilitation that works by labeling, specialized treatment, aid - all intended to make producing-consuming agents of us. Put another way, we want our place, and not a place that has been designated for us, similar and different, equal and different, disabled but able (valid, valorised, validated)” (Stiker 1999:188).

En slik innfallsvinkel krever at man tenker noe nytt, i norsk sammenheng kan man lese utfordrende tanker i arbeider til blant andre kriminologen Nils Christie og psykologen Per Lorentzen. Dette er arbeider jeg vil komme tilbake til. Sosiologen Per Solvang setter fokus på hvordan det ser ut til å vokse fram en ny bevissthet blant mennesker med funksjonshemming: “But today, in some areas, an emerging celebration of disability as difference can be observed, initiated by disabled art and performers /.../ In disability studies, there is a corresponding theoretical focus on processes of change from medical pathology to minority pride” (Solvang: <http://www.persolvang.no/PRINT/disability.html>). Hva kan en dreining fra en medisinsk forståelse mot *minority pride* innebære? Jeg har sett på redskaper som anvendes i tilrettelegging for funksjonshemmede, slik som brukermedvirkning, ansvarsgrupper og individuelle planer. Redskaper som anvendes fordi man har som intensjon å bidra til bedre liv for den enkelte, men kan også oppleves som disiplinerende redskaper mer til hjelp for hjelperen enn for brukeren. Disse redskapene som jeg har beskrevet må fylles med innhold, de må ha en hensikt ut over å bli arenaer for brukernes bekjennelser. Solvang peker i retning av kunst og kultur som arenaer hvor man er i ferd med å utvikle forståelsen av funksjonshemming. Jeg skal derfor se nærmere på kulturfeltet slik det fremstår generelt som en arena for funksjonshemmede og hvilke målsetninger som kan leses i norske offentlige dokumenter.

Kunst, kultur og funksjonshemming

"Disability culture" er en samlende betegnelse på funksjonshemmedes organisering i retning mot en subkultur. Lennart Sauer forsøker å nærme seg begrepet gjennom Colin Barnes, og Barnes undring i forhold til om det i det hele tatt er mulig å si at funksjonshemmede er en gruppe som kan utvikle en alternativ kultur, en sub-kultur. Jeg skal ikke gå gjennom hele resonnetet, for som Sauer også

påpeker, er begrepet disability culture mangefasettert. Jeg vil ta ut ett av momentene som jeg videre legger vekt på. Dette er erfaringer knyttet til de miljøer (i stor grad bokollektiv) og den omsorgstjenesten mennesker med utviklingshemming må forholde seg til, og som skiller seg fra de erfaringer andre gjør seg (Sauer 2004). Det andre begrepet jeg vil anvende er begrepet "disability art". Sauer sier om dette begrepet eller fenomenet at:

”Det framväxande disability arts fältet utgör en sociokulturell rörelse och konstnärlig uttrycksform där konstnärer med funktionshinder inom poesi, konst, drama, teater, litteratur etc. hämtar kraft och näring. Denna näring används för att hantera de erfarenheter man har av social bortvaldhet. Disability arts utgör också, för de funktionshindrade, ett medium för att förmedla till andra sin kultur och sina specifika erfarenheter” (Sauer 2004:92).

Slik det fremstilles her handler disability art om at den kunstneriske produksjonen skal være knyttet til den identitet vedkommende har som funksjonshemmet. At dette ikke bare er enkelt viser andre innspill.

I følge Sheila Riddel og Nick Watson, kan kultur og kunst anvendes både til undertrykking og frigjøring innenfor funksjonshemmingsfeltet: “The socially dominant culture shapes the way in which disability and impairment are viewed, and has contributed to the oppression of disabled people. At the same time disabled people have forged their own cultures as act of resistance” (Riddel og Watson 2003:1). Riddel og Watson tar opp problematikken omkring at en gruppe konstruerer sin egen kultur. En slik gruppetenkning kan medføre at man bedriver sterk disiplinering, og ikke tillater alle å uttrykke seg dersom de oppfattes å komme på kollisjonskurs med gruppen som sådan. Dette kan da oppleves som truende. Utfordringen blir å kunne samle seg så mye at man kan virke som en motkraft mot det bestående, samtidig som man ivaretar forskjelligheten og den enkeltes uttryksform. I sin artikkel “Now I Know Why Disability Art Is Drowning in the River Lethe (with thanks to Pierre Bourdieu)”, beskriver Paul Anthony Darke sin oppfatning av Disability art/culture, og hvilke muligheter og begrensninger funksjonshemmede møter i utøvelse av sin kunst. Darke har sett på hvordan Disability Art kan være en potensiell samfunnsmessig kraft:

“I argue that Disability Art has had such significance because it has the potential, as we will see, to deconstruct the images which society creates through its art and other hegemonies of normality. Such hegemonies legitimise society’s own sense of what is ‘good’ art, a ‘normal’ body and a ‘vibrant’ culture” (Darke 2003:131).

For Darke blir det et poeng at for funksjonshemmede vil det å innlemmes i den hegemoniske kulturen alltid bety at den funksjonshemmede må kompromisere fordi de idealer som gjelder innenfor mainstream kunst og kultur, har den normale kroppen som referanseramme.

Darke trekker også fram sponning av kunst og kultur som en disiplinerende faktor. Sponsorere er opptatt av å få noe tilbake fra kunstneren, og det er ikke den funksjonshemmede "groteske" kroppen²³ man vil presentere. Et annet moment er at store multinasjonale selskaper som er med på å sponse kunst, slik som farmasiindustrien, markedsfører løsninger som ikke er forenelig med den funksjonshemmede. Dette er industri som bidrar i gen-forskning og medisinsk industri knyttet til fosterdiagnostikk etc, som for mange funksjonshemmede oppleves som vanskelig å støtte. Men dette er en pengesterk industri som gjerne vil profilere seg gjennom kunst og kultur og som har store midler å sprøyte inn i dette markedet. Darke påpeker på den annen side at man gjennom kunst har mulighet for å dekonstruere etablerte oppfatninger om normalitet, og hva som er "god kunst".

Norske offentlige målsettinger

I Norges offentlige utredninger NOU nr. 22 2001; *"Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer"*, er kapittel 14 viet Kultur - og fritidstilbud. I dette dokumentet er man opptatt av at det er viktig at alle mennesker skal sikres tilgang til kulturfeltet, og "at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha reell anledning til å delta i kulturlivet i bred forstand og på lik linje med andre" (Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001:198). Her tar man utgangspunkt i FN's standardregel 10 om kultur, og trekker fram 3 strekpunkt som oppsummert går på at funksjonshemmede 1) må få muligheter for å bruke sine egne kreative, kunstneriske og intellektuelle evner, også som en berikelse for samfunnet, 2) dernest sikre tilgjengelighet til kulturelle forestillinger og 3) til slutt at staten bør ta initiativ til å utvikle og bruke tekniske hjelpemidler som letter tilgjengelighet til teater, litteratur og film. Videre i kapitlet er det særlig de to siste punktene knyttet til tilgjengelighet som utdypes med fokus på hvilke praktiske ordninger som må til for at funksjonshemmede skal kunne få en mer aktiv fritid. Diskusjon knyttet til det første punktet om funksjonshemmedes rett til å bruke egne kreative, kunstneriske og intellektuelle evner, og den samfunnsmessige betydningen av dette, er stort sett fraværende. Det som står om utviklingshemmede er knyttet til evalueringen av HVPU reformen, og man konkluderer med: "at fritiden ikke i særlig grad er integrert. Tvert om tegnes et bilde av en segregert fritid, som er organisert av personalet. På dette området tyder altså mye på at reformens mål ikke er realisert"

²³ Bakhtin opererer med begrep som "den groteske" og "den klassiske" kroppen. Dette er begrep jeg kommer tilbake til under fremstillingen av mine utvalgte Bakhtin-begrep.

(Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001:200). Men det foretas ingen diskusjon omkring dette, man konkluderer bare med at tidligere mål ikke er nådd. Det fritidstilbudet jeg presenterer i denne avhandlingen kan kalles et segregert tilbud, men det oppleves som et godt og populært tilbud, selv om det ikke fremstår som politisk korrekt dersom integrering er målet.

Kanskje må blikket i større grad rettes mot funksjonshemmede som kulturelle aktører på flere nivå, ikke bare som deltakere i pre-fabrikerte opplegg og som konsumenter. Vi lever i et samfunn hvor det å forholde seg til forskjellighet er en utfordring på mange områder, ikke bare i forhold til rehabiliteringsfeltet og det å etablere gode liv for mennesker som trenger hjelp på ulike vis. Det blir viktig å utforske nye, alternative måter å forholde seg til feltet på som kan representere fruktbare innfallsvinkler som ikke bare har en medisinsk, diagnostisk forståelse presentert gjennom hegemoniske medisinske miljøer, men hvor den funksjonshemmede kan uttrykke seg selv gjennom medier som har en annen dynamikk enn den etablerte helsefaglige diskursen.

Videre i avhandlinga ser jeg nærmere på en bestemt kulturell arena; en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming. Jeg beskriver dette tilbudet gjennom å ta utgangspunkt i ulike diskurser tilbudet kan forstås innenfor. Jeg analyserer de ulike representasjonene i forhold til måter å meningsinnfille funksjonshemmingsbegrepet på, før jeg i siste del spesielt tar for meg kulturdiskursen, og ved hjelp av Bakhtins begrepsapparat ser på hvilke muligheter og utfordringer som ligger i å utvikle *Grotta* innenfor en kulturdiskurs.

7. Diskursiv plassering av virksomheten

For bedre å forstå hvilke styringsmekanismer som preger *Grotta*, har jeg forsøkt å identifisere ulike diskurser som synes å eksistere side om side i representasjonen av *Grotta*. Dette er et forsøk på å vise at *Grotta* på samme måte som andre fenomen, kan forstås ut fra ulike perspektiv, og at de ulike perspektivene vil gjenspeiles i forskjellige typer språk og tekst. Dette har vært viktig for å kunne gjøre meg opp en mening om hva som har vært med på, og fortsatt former tilbudet. Jeg trekker med meg governmentalityanalysens fokus på styring ved å se etter hvordan aktiviteten på *Grotta* formes gjennom både ytre påvirkning og gjennom aktørenes indre styring. Jeg vil se på hvordan tilbudet, ikke bare kan sees på som en isolert virksomhet, men må sees i sammenheng med andre praksiser, og hvordan forholdet til andre praksiser er med på å prege innholdet. I et diskursanalytisk perspektiv ligger en antakelse om at språket og handlingene formes ut fra den posisjonen man inntar. Jeg ser derfor på hvilke posisjoner de enkelte aktørene uttaler seg fra, og hvordan posisjonene påvirker handlingene. Gjennom å se på disse ulike tilgangene ser jeg hvordan ulike subjekter kan dannes på bakgrunn av de strategier som velges.

Jeg har organisert materialet i følgende diskurser:

- Normaliseringsdiskursen
- Økonomidiskursen
- Ekthetsdiskursen
- Pedagogiskdiskursen
- Kulturdiskursen

De ulike diskursene opptrer ikke isolert fra hverandre, men er innleiret i hverandre på ulike vis, og de kunne vært konstruert på en annen måte. Jeg har navnsatt de ulike diskursene ut fra det jeg så som typisk i materialet.

Jeg har konstruert diskursene på bakgrunn av intervjuene jeg har gjort med de ulike aktørene på *Grotta*,

- observasjon på *Grotta*
- uttalelser i pressen, både hvordan journalister og aktørene selv fremstiller aktiviteten
- deltatt på møter hvor lederne har diskutert indre anliggender som angikk tilrettelegging av aktivitetene, men også diskusjon omkring korrespondanse med andre kommunale organer
- innsyn i skriftlig materiale hvor lederne begrunner virksomheten

- Begrunnelse fra Kulturpriskomiteen og ordførerens tale ved utdeling av kulturprisen 2006

Jeg har konsentrert meg om muntlig og skriftlig språk i første rekke, men har en utvidet forståelse av tekstbegrepet slik at også fysiske forhold kan beskrives som tekst, fordi de fysiske forholdene er med på å forme det språket som anvendes (Neumann 2001, Fairclough 2003). Jeg har i mine observasjoner også lagt vekt på bruk av nonverbalt språk gjennom aktørenes bruk av gester, bevegelser og valg av aktiviteter. Når selve klubbkveldene blir omtalt, ligger fokuset på prosess og det relasjonelle i en samhandling, mens når konserten omtales er fokuset i større grad på hvordan aktørene blir fremstilt og fremstiller seg selv, og virkningen dette har på tilskuerne. Denne distinksjonen er viktig å ha i mente i den videre lesningen, og vil også bli kommentert nærmere. Fremstillingen gjennom diskurser er en måte å skille ut forskjellige lag i et praksisfellesskap. Det er ikke slik at *Grotta* kan forstås ut fra bare én diskurs, diskursene må sees som tråder som tilsammen kan danne et mer fullstendig bilde. Hensikten med å skille ut diskursene slik jeg har gjort, er å kunne holde fram enkelte særtrekk hver for seg, får bedre å kunne se at her er det mange mønster som veves sammen.

Normaliseringsdiskursen

Normalisering og rehabilitering, hvordan påvirkes *Grotta* av disse styringsredskapene?

Grotta er en forlengelse av et tilbud som startet allerede mens omsorgen for utviklingshemmede ble organisert under HVPU, det vil si i perioden før 1991, og var dermed ikke en del av den vanlige kommunale omsorgen for kommunens innbyggere, men et særtilbud. Flere ledere og mange brukere av *Grotta* har vært med helt siden dette vokste fram som et tilbud fra tida før Ansvarsreformen²⁴. Man hadde intensjoner om at også mennesker med utviklingshemming skulle delta i det lokale forenings- og organisasjonsliv på lik linje med alle andre. Det var samfunnet som i første rekke skulle tilpasse seg, ikke den enkelte bruker. *Grotta* er i første rekke et tilbud for mennesker med utviklingshemming, og markedsført som det gjennom bl.a. media. Dette gir inntrykk av et segregert fritidstilbud hvor de utviklingshemmede er deltakere, og de som ikke er utviklingshemmet er tilstede i kraft av å være betalte hjelpere eller ledere. Når man omtaler tilbud for utviklingshemmede, er HVPU et stadig referansepunkt, og i samme åndedrag kommer også referanser til normaliseringsideologien. Omtale av *Grotta* er intet unntak. Både i intervjumateriale og

²⁴ Betegnelse på overgangen fra det fylkeskommunale ansvaret som lå i HVPU, til kommunalt ansvar. Dette innebar at særomsorgen for utviklingshemmede skulle vike til fordel for en normalisert hverdag hvor mennesker med utviklingshemming skulle få hjelp fra et kommunalt nivå på linje med alle andre innbyggere (Sosialdepartementet St.meld. nr. 62 *Ansvar for tiltak og tenester for psykisk utviklingshemma* (1986-87)).

pressedekning blir det stadig referert til historiske hendelser, og hvordan man har gått fra "å skjule" mennesker med utviklingshemming, til at de faktisk kan ha sin egen konsert på kulturhuset: "og ikke minst gleden av å sjå dæm som vi faktisk stengt inn og isolert vekk fra samfunnet fer 20 år sia, dæm står idag å gir konserta som e meir gripanes einn nån ainnan pop-artist kain gjørra" (Leder IV).

Videre sier leder II dette på spørsmål om hvorfor dette synes som et godt tilbud:

"Leder II: nei, det e det vi lure på å, vi veit no kanskje itj om det e så vellykka, men det verke som det e det, verke som om det fungere, iværtfaill får vi no tebakemeldinga som tyde på det, men det har no skjedd my de siste åran, fer 20 år sia va no de flæstan stuva bort på ein måte

E: ja

Leder II: Å det siste ti åran, ja å fer ti år sia fikk dæm no itj vær med i kulturhuset

E: fikk dæm itj vær med?

Leder II: nei, det va mang som skjemtes av det å at dæm ødela, så fra det å te å stå på scenen med egen konsert"

Begge disse lederne er opptatt av at *Grotta* er et ledd i en utviklingsprosess knyttet til en normaliseringstankegang, hvor fokuset ligger på synliggjøring av utviklingshemmede og tilgang på en offentlig scene, men fortsatt som segregert gruppe. Det blir trukket fram som viktig at utviklingshemmede har tilgang til fellesgoder, slik som kommunens kulturhus, men organiseringen av *Grotta* som et særtiltak er fortsatt utgangspunktet. Aktiviteten legitimeres som et ledd i en utviklingsprosess, men uten å ta diskusjonen helt ut og diskutere hva som legges i en normaliseringsideologi, og vurdere egne valg ut fra en slik klargjøring. Dette kan være en årsak til at uttalelsene fra tilretteleggerne er preget av ambivalens og brudd i beskrivelsene. Nøkkelpersonen gjør et forsøk på en ideologisk forankring, og synliggjør dilemmaet mellom segregering og integrering, særlig knyttet til legitimering av tilbudet utad:

"å det har jo itj skjedd så my fra ansvarsreformen i 1991, vesst vi ska sei dein djupar grad av integrering, det vart jo oppslutning om en del sånn tiltak som på ein måte va lagga te, avisgruppa å sånn, men derre med idrettslag å sånn, der va det jo itj skjedd nån ting, så dæm hadd jo itj fått så veldig mytji, sånn som vi oppfatta det da, sånn at dæm va inkludert der..

E: i vanlige idrettslag da..

Nøkkelperson: nei, det hadd itj skjedd, å det va vel nesten sånn ideologisk, det gikk 6-7 år da, fer det va i -96 derre da, å ansvarsreformen va 1.1.91..å da trur æ at dæm som skoill planlegg derre der hadd gjort sæ nok erfaringa te at det va mulig å komma med ein såpass gammeldags ide som vi kom med, dæm hadd sletti nok i motbakka te at dæm koinn sei at vi kain gå med på det". (Nøkkelperson).

Hva som legges i "*djupar grad av integrering*", er noe uklart. Men det synes som om det med dette menes at utviklingshemmede også skal anvende de "vanlige" fritidstilbudene. Samtidig refereres det til "*en del sånn tiltak som på ein måte va lagga te*" spesielt for denne gruppen. Dette

sitatet viser at tiden etter ansvarsreformen var en tid med prøving av ulike tiltak og diskusjon om hva som var politisk riktig, men også hva som opplevdes som kvalitetsmessig bra for de utviklingshemmede. Både nøkkelpersonen og leder II og III har jobbet lenge innenfor omsorgen for mennesker med utviklingshemming. Som jeg skrev ovenfor er Ansvarsreformen generelt et hyppig referansepunkt, og det er rimelig å anta at dette forsterkes ettersom flere av lederne arbeidet innefor HVPU. Legitimeringen av tilbudet i forhold til Ansvarsreformen synliggjøres gjennom et noe ambivalent forhold; mellom det å skulle rette seg etter normalisering som offentlig prinsipp, og at et segregert tilbud synes å ha så stor betydning for livskvaliteten for deltakerne. I sitatet hevdes det at integreringen i liten grad var et oppfylt mål, samtidig som ideen om *Grotta* blir betraktet som en "gammeldags ide". En slik uttalelse kan forstås på ulike måter, på den ene siden kan det bety at *Grotta* er en gammeldags ide fordi den representerer et brudd med det nye. På den annen side kan det også bety at det "gammeldagse" har overlevd ved siden av det nye, eller at det nye bare har blitt ideer og ikke realiteter.

Noe av det jeg observerte i den perioden jeg var på *Grotta*, var de hyppige diskusjonene og samtalene omkring historiske og ideologiske tema. Lederne var i det daglige opptatt av hvordan de skulle forholde seg til offentlige styringsmekanismer. Det ble stadig referert til fritidstilbudets historie, og da gjerne i sammenheng med en mer generell omsorgspolitisk historie. På formøtene som alltid samlet tilretteleggerne en times tid før deltakerne kom, ble *Grotta* stadig forankret i en historisk utvikling knyttet til Ansvarsreformen, utvikling av normalisering som strategi overfor mennesker med utviklingshemming og det som har skjedd i det drøye ti-året som har gått etter at HVPU ble lagt ned i 1991. Dagens politiske og økonomiske situasjonen og hva som er politisk korrekt vs. faglig forsvarlig og ønsket, ble diskutert opp mot dette historiske bakteppet: "*No e no mang av dæm samla neppå Østre i egne boliga, æ trur nok at det bli tett, tett kanskje meir einn nok. Men innhold i kvardan, det har kanskje gått på bekostning av det, gått veldig på det å få ein fin bolig, men på bekostning av innholdet i kvardan*" (Leder II). Her stilles det spørsmål ved eventuelle slagsider som reformen kan ha hatt, hvor det pekes på om det materielle har fått for stort fokus i forhold til andre viktige sider ved livet. Og i denne sammenhengen hvor *Grotta* er utgangspunktet for samtalen, er det nærliggende å tro at vedkommende tenker på kulturelle opplevelser og møteplasser for sosial omgang utenfor hjemmet til den enkelte. Denne uttalelsen korresponderer med en kommentar jeg overhørte fra en av deltakerne som hadde kommet nesten en time før *Grotta* åpnet, og uttalte at hun heller kunne sitte der å vente enn å være alene hjemme. Hun fortsatte med å si at på *Grotta* måtte hun, for det var den eneste dagen hun kom ut av leiligheten.

Oppstarten av dette tilbudet ble oppfattet som et ideologisk brudd med klare offentlige føringer for normalisering og integrering av mennesker med utviklingshemming, inn i ordinære fritidstilbud i lokalsamfunnene. At det hadde vært aktiv motstand mot dette som av noen ble oppfattet som et "politisk ukorrekt" tilbud, ble også uttalt:

"å det siste æ gjor, å huske på, det va vel dein historia i dein planleggingsperioden som æ huske på som mest vanskelig fer mæ. Fer det har tatt lengst tid fer æ hi verti ferdi me a, vesst æ e ferdi me a. Å det va da æ tok det opp i Rådet fer funksjonshemming fer å få ein sånn ideologisk back-up på at vi valgt å gjørra det vi gjor, lagga det mang vil sei e et segregert tilbud, bærre fer dæm. Å, åh æ huske på ein kommentar som kom "e det dine behov, eiller e det dømmes behov?"..ailtså ein slags sånn... æ følt mæ heilt avkledd da æ gikk derifra, fer æ vesst itj ka æ skoill svarra te det ailtså, ei sånn mestenkeliggjøring på om itj æ tenkt på dæmmes behov, å om itj æ va i stαιν te å tenk integreing, å om itj æ va.. om æ va ut etter å lagga mæ ein arbeidsplass eiller.. æ følt mæ heilt parkert, å når æ..æ va sint når æ kom heim, åsså mått det ikke kost pæng.."
(Nøkkelperson).

Dette utsagnet viser at virksomheten ikke har sklidd fram uten motstand og gnisninger med omverden, men at man har vært en del av den aktuelle debatten omkring hva som skulle skje etter 1991, og hvordan dette skulle håndteres. Her blir det gjort forsøk på å legitimere virksomheten i *Rådet for funksjonshemmede*, en brukerorganisasjon. Denne strategien blir møtt med motstand, og kan forstås som Rådets forsøk på å styre tiltak for mennesker med utviklingshemming bort fra egne segregerte virksomheter og inn mot ordinære, allmenne fritidstilbud. Styringsstrategien blir å mistenkeliggjøre motivene for å drive et fritidstilbud som *Grotta*. I nøkkelpersonens beskrivelse er det ingenting som tyder på at det var innholdet i selve aktiviteten som ble kritisert, men at det var et brudd med en normaliseringsideologi.

Denne hendelsen kan illustrere at det kan være vanskelig å ha to tanker i hodet samtidig, hvor man på den ene siden sikrer mennesker med utviklingshemming tilgang til vanlige fritidsarenaer, samtidig som de har mulighet for velge å være sammen med andre som har noen felles opplevelser. Det er lett å glemme at det siste er et viktig kriterium de fleste av oss legger til grunn når vi skal bestemme oss for hvem vi vil tilbringe fritiden sammen med.

Når vi ser på hvordan begrunnelsene for innholdet i aktiviteten beskrives, ser vi igjen referansene til normaliseringsideologien. Begrunnelsene er klart knyttet til refleksjoner omkring normalitet og avvik:

"..å sjøl om æ hadd jobba mytji oppi hauve mett om ka det herre skoill bli, fer vi skoill ikke lagga et opplæringstilbud der vi skoill sett å gjørra sånn, å sånn, å sånn. Men det va heile tida derre at vi skoill prøv å få te eit samspell, mellom funksjonsfriske, å på ein arena med musikk kor vesst at dæm skoill bidra så va det opp te oss å bidra med

det som dæm ikke koinn, men at vi skoill få te et produkt, vesst vi kain kaill det det, eiller ei opplevelse der vi fikk løfta dæm å, å ..

E: så det va ein klar ideologi

Nøkkelperson: ein klar ide! Å det skoill værre orntli, fer det har æ sagt, ikke setti å slå på nå xylofona, åsså skoill dæm som va roint værre døkti åsså skoill dæm itj værre nå sånn alibi, det sei æ bli ikke aktuelt, det vil æ ikke ha når ting tå! Itj saint, fer æ har jo sjett det, æ har jo hatt når opplevsa. Som æ sei at musikk ska vurderes etter ein faktor å det e som æ bruke å sei e nakkehårsfaktor'n, ja det e bærre dein det ska vurderes etter da, bruke æ å sei når gong" (Nøkkelperson).

Her snakkes det om samspill med funksjonsfriske, det skal ikke være et opplæringstilbud, og de utviklingshemmede skal ikke være et "alibi". Dette forstår jeg som at alle (både funksjonsfriske og utviklingshemmede) skal delta i aktiviteten på ut fra egne forutsetninger. De utviklingshemmede skal fremstå som en del av gruppa, og skal ikke taes spesielt hensyn gjennom at tilretteleggerne gjør seg dårligere enn det de egentlig er, for at de utviklingshemmede ikke skal fremstå i et uheldig lys. Dette kan på den ene siden forstås som et forsøk på å skjule funksjonshemmingen i et samspill hvor de funksjonsfriske skjuler de mangler som de utviklingshemmede har gjennom å spille teknisk godt, eller det kan forstås som et møte mellom flere hvor alle bidrar med sitt og gjennom det skaper noe nytt. En mulig måte å se på forståelsen av aktiviteten på er også ut fra musikkfaglige vurderinger, og ikke forholdet mellom avvik og normalitet, gjennom at det er det musikalske produktet som er i fokus²⁵. Dersom ønsket er å skape noe sammen hvor alle har sin naturlige plass, uavhengige av diagnose eller ikke, oppleves konsertene som et brudd mot en slik tanke. På konsertene er det ikke produktet som sådan som er i fokus, men den enkelte solist. Det er solister med backing-band, og ikke et band, eller ulike nummer som blir fremført av en sammensatt gruppe. På klubbkveldene får arbeidet i rockverkstedet en annen karakter gjennom at alle skal øve inn noe nytt, og man får i større grad inntrykk av at produktet og samspillet er i fokus, og ikke ensidig den enkelte solist som er solist fordi han eller hun er utviklingshemmet. Kanskje kan man derfor se på de utviklingshemmede som et slags "alibi" på konsertene. Gjennom å fremheve solistene som alle er utviklingshemmede, blir det diagnosen som blir referanserammen og ikke det musikalske produktet og samspillet. Musikere og ledere fremstår som hjelpere, og ikke som del av et fellesskap på konsertene, mens på klubbkveldene er det samhandlingen frem mot å øve inn nye sanger som er i fokus.

Maktforholdet mellom ledere og deltakere er også tema for refleksjon:

"å vi har drevi å proklamiseret det å, æ syns at vi ska det..det e itj nå, det e itj nå sånn likemainnsarbe. Sjøl om det langt på vei e likemainnsarbe fer det at det gir oss nå å sånn, men det e itj det, vi e tross ailt funksjonsfresk. Vi har muligheten te å organiser,

²⁵ Dette diskuterer jeg nærmere under *Kulturdiskursen*

å te å led å sånn. Å heile tida det at det e itj nå aktive diskusjona som pågår roint det herre her, det e itj nå ideologiske diskusjona som pågår længer..at vi heile tida må værre både bukken å havresekken... ” (Nøkkelperson).

Maktforholdet mellom ledere og deltakere blir belyst gjennom refleksjoner om at lederne har makt i kraft av at de er ansvarlige for aktiviteten, men også fordi funksjonsnivået er ulikt. Det hadde ikke vært mulig for de utviklingshemmede brukerne av dette tilbudet å gå inn og på eget initiativ ha stor påvirkning på hvordan virksomheten organiseres, og heller ikke på innholdet. En slik påvirkningskraft vil være avhengig av ledernes velvilje og evne til å fange opp signaler, og her erkjennes det klart at definisjonsmakten og makten til å lede, sitter hos lederne. Med denne erkjennelsen, samt bekymringen for at det utenfor virksomheten ikke lenger foregår noen aktive diskusjoner omkring det som har skjedd etter Ansvarsreformen, og som kan være med på å bidra til innspill om denne virksomheten, signaliserer lederen et behov for kommunikasjon og innspill fra omverdenen. Nøkkelpersonen distanserer seg fra likemannsbegrepet, fordi han er klar på at noen leder og andre blir ledet. Men trekker også fram at det er en gjensidighet i forholdet mellom ledere og deltakere, ved at det også oppleves som givende for han som leder å arbeide på *Grotta*.²⁶ Begrep som brukermedvirkning og empowerment er fraværende i det språket som brukes, mens man anvender begrep som deltakelse og samarbeid. Distinksjonen mellom hvem som leder og hvem som blir ledet knyttes til funksjonsnivå, ikke til behov for organisering av et fritidstilbud, hvor noen har *funksjon* som ledere og andre brukere. Kan dette være med på å frata deltakerne mulighet for å få en posisjon som kan gi innflytelse, gjennom for eksempel et klubbstyre eller gjennom bruker- eller konsumentmakt? Eller er det sånn at brukermakten ligger i at tilbudet har en stadig større oppslutning, og derfor blir opprettholdt? Og hvorfor har tilbudet stadig større oppslutning? Er det fordi det ikke finnes andre tilbud, fordi det er enkelt for hjelperne i boligene eller fordi deltakerne opplever det som et godt tilbud?

Dette er også tanker nøkkelpersonen berører:

”Jo det e det, det e behovet fer å værre sjølkritisk, å æ tenke at vi ska ikke sei at ikke nån ainnan ska koinna få te ting. Det behøve vi itj å gjørra så komplisert, å æ har å eit ønske om at dæm ska ha fleire ting å vælg i. Ikke som det vart sagt at vesst dæm fer dit så ska dæm ikke få komma hit. Det har ikke æ sagt nån ting om, men æ vil at nån ainnan å ska ut å tenk nån ting om det herre her, fer vi har ein ailt fer sterk posisjon på fritidsområdet i Namsos. Fer det foregår itj nå diskusjona, det e ikke nå tema. Å der det ikke foregår nå diskusjona der foregår det ikke nå utveking. Så æ syns på ein måte at nån ainnan koinna ha prøvd. Å det e heiller itj sånn at æ ska sei kolles dæm ska gjør det. Fer det e liksom det å ta i bruk gløden som e der, løsta, men vesst dæm ikke har løst, så ska dæm ikke bli nå kastebaill tænke æ, da ska ikke vi byinn å steng igjen her.

²⁶ Dette diskuterer jeg nærmere under *Ekthetsdiskursen*

Men det e problematisk fer mæ at 7-8 åringen syns det e like arti som 70-åringen. Ja det e det, fer at vi levve i det samfunnet som vi levve i. Å ansvarsreformen dein va ein ansvarsreform, så vi ska på ein måte inn i det strukturan som man i utgangspunktet har i det samfunnet man leve i. Så vil æ gjern at nån ska sei nån ting om det herre i kommun. Vil dæm at det ska værra sånn? Dæm må ta nån stillinga her, så æ utfordre dæm litt, vi gjer det, vi syns det e meget stille rundt dein gruppa her..” (Nøkkelperson).

Nøkkelpersonen trekker veksler på en normaliseringsideologi gjennom å problematisere at tilbudet oppleves som bra for så godt som hele aldersspekteret. Slik jeg tolker utsagnet mener han at det ikke bør være så stor aldersblanding. Her aner man den ambivalensen jeg tidligere har trukket fram, en ambivalens mellom å gjøre det politisk korrekte, og det å vurdere tilbudets innhold. En av de andre lederne derimot, ser på dette som en styrke, og knytter det ikke først og fremst til en normaliseringsideologi, men til generelle samfunnsendringer og at dette representerer noen langt på vei "tapte" verdier som det er viktig å holde i live fordi de representerer noen kvaliteter gjennom å åpne opp for mangfold:

”Men det e no litt rart da når'n sjer på dein sammensetninga som e her, her e det fra pensjonista ne te småskoleonga, å det verke jo itj som nån har nå imot det. Dæm utfylle no kværteinner på mang vis fer de e vel itj alder men funksjonsnivå som tæle meir på ein sånn plass

E: har vi itj det litt sånn sjøl å..

R: Ja vi snakke no om det aill om kor vi savne dein tia kor vi aill va ilag. Ja, å æ huske no på dein tia kor æ byint å gå på fæst, å hadd det no itj vorri fer aill der gammel onklan å der gammel naboan så hadd vi no vel aldri lærd å dans.(latter) Ja fer de va no dæm som tok sæ av oss. Så, nei æ trur no at det e nokka som koinna vorri brukt meir ferøvrig i samfunnet, det å samlast på tvers av alder, men kanskje meir av interessa, vi e jo så båssatt.” (Leder III).

Min gjennomgang av normaliseringsdiskursen, viser at *Grotta* både i sin opprinnelse og forankring i dag forholder seg aktivt til en normaliseringsideologi. Spesielt med referanser til det tidligere HVPU og utfordringene etter Ansvarsreformen i 1991. Uttalelsene kan oppfattes som ambivalente i den forstand at man uttaler støtte til integrering og det som betegnes som Ansvarsreformens intensjoner, samtidig som man ser på sitt eget tilbud som en gammeldags ide. Man ønsker på den ene siden å være politisk korrekt, og på den andre siden har man en opplevelse av at ikke alt har fungert etter intensjonene og derfor er det behov for et tilbud som er på de utviklingshemmedes premisser. Det virker som om dette er en vanskelig balansegang, fordi den ytre og den indre styringen ikke automatisk går overens. En mulig vei kan være at man starter med å avklare hva man legger i normalisering. Er målet å bli lik eller ha like muligheter? Det å ha krav på kvalitativt gode tilbud kan være noe annet enn tilgang til kvantitet i tilbudet, men begge deler kan være viktig for å oppleve at man får oppfylt sine rettigheter. Er det opp til de "normale" å bestemme at *Grotta* ikke er et godt tilbud fordi det er et segregert tilbud, selv om brukerne av tilbudet sier at

det er et tilbud de ønsker? I samtale med noen brukere diskuterte vi muligheten for at deler av virksomheten (for ungdommene) skulle flyttes, og bli en del av det "vanlige" kommunale ungdomstilbudet på ungdomsklubben *Lagre'*. Den ene oppsummerte det jeg oppfattet som en holdning blant flere på denne måten: "Ja de andre må gjerne gå dit, men jeg vil nå være her".

Hvordan formes de ulike aktørene på *Grotta* av normaliseringsdiskursen?

Dean beskriver hvordan man i analysen av praksisregimer ser på former for individuell og kollektiv identitet som styring opererer gjennom, og som de enkelte styringspraksiser og styringsprogrammer forsøker å skape (Dean 2006:74). I en slik analyse vil man se etter hvilke subjekter som skapes gjennom den praksisen man studerer. Hvilken status, hvilke egenskaper og innstilling forventes det av de som utfører makten (politikere, byråkrater, tilretteleggere, hjelpere av ulike slag)? Og av den som skal styres eller tilrettelegges for, i denne sammenheng deltakerne på *Grotta*? Hvilken atferd blir det forventet av dem? Hvilke plikter og rettigheter har de? Hvordan skal egenskapene og innstillingen fremelskes? Og hvordan kan disse prosessene problematiseres? Og eventuelt reformeres? (Dean 2006:75).

Hvilke forventninger blir det stilt til de ulike aktørene på *Grotta* når man tar utgangspunkt i en normaliseringsdiskurs? Er det slik at fordi dette er et segregert tilbud så blir de også behandlet som en gruppe, mer enn individer? Igjen opplevde jeg at det var forskjell på rollene som ble tatt og eller gitt når det var vanlig klubbkveld og når det var konsert. Den følgende uttalelsen sier noe om hvordan den ene lederen opplever at dette er en arena for fellesskap og samhandling som ikke fokuserer på ulikhet mellom normalitet og avvik:

"ja, æ føle itj at æ e læmme folk som e så mytji ainnsles heiller, fer vi e me på dæmmes nivå /.../ (ler) ja, så normalt, det e så vanvettig normalt, fer du føle itj at du e læmme når som e ainnsles, gjer itj det i det hele tatt. Å dæffer så syns æ at æ glir så godt inn i lag me, å det syns æ aill gjer, så dæm e jo akkurat som oss, bærre at vi kanskje i ainna sammenhenga fungere ber. Men i dein her sammenhengen så fungere dæm lik godt som oss" (Leder III).

Normalitet og avvik blir en klar referanseramme når man omtaler deltakerne på fritidsklubben, men det som blir trukket fram her er hvor *normalt* samværet oppleves og lite annerledes de andre er, og denne opplevelsen knyttes raskt til organiseringen av stedet, og at det ikke nødvendigvis oppleves like normalt i andre kontekster. Dette kan tolkes som at *Grotta* er med på å skape en type normalitet. I det følgende sitatet utdypes dette, og inntrykket er at opplevelse av *normalitet* er viktig, men at man i denne normaliteten ikke legger at man skal være *lik andre*, men det å ha et sted hvor man kan få være *lik i sin forskjellighet*. Et segregert tilbud kan på denne måten forstås som et sted

som gir rom for forskjellighet. Bortsett fra fellesnevneren *utviklingshemmet*, er menneskene som møtes her svært forskjellige.

Leder III fremholder at hun har tro på at vi som mennesker i sosiale sammenhenger velger ut fra interesse og funksjonsnivå, og at i en setting utenfor *Grotta* ser hun det som lite trolig at hun ville ha inngått nære vennerelasjoner med mennesker som har et svært ulikt funksjonsnivå enn henne selv. På den annen side uttaler hun at hun på *Grotta* ikke opplever å føle seg så forskjellig fra de som er deltakere der. Hun skiller altså mellom opplevelsene hun har på *Grotta* og en tenkt situasjon utenfor, hvor det kan være snakk om omgang med naboer eller andre i nærmiljøet. I sin beskrivelse skiller hun mellom *Grotta* som arena og andre sosiale settinger. Det handler ikke bare om menneskene, men også menneskene sett inn i ulike sammenhenger. Det synes som om hun legger vekt på at vi som mennesker oppfører oss og blir oppfattet ulikt i ulike sammenhenger:

"det å ha ein plass der du e på høyden me ainna folk, der du slæpp å føl dæ ainnsles å der du kain værre dæ sjøl. Så, æ trur at det å værre ilag med likesinna e vektig fer aill, sjøl om det med å sei likesinna, vi trøng jo itj å værre på samma platået fer det, vi må ha nåkkå felles, vi må ha nåkkå felles interessa, nåkkå, kanskje litt felles humor e nok å ha" (Leder III).

Videre trekker hun fram at i sosiale sammenhenger hvor du møter de samme over tid er det viktig at man opplever å ha noe til felles. Hun snakker om viktigheten av felles funksjonsnivå uten å definere det klart, og ender opp med litt felles humor som en fellesnevner. Det synes som om hun gjennom samtalen endrer og modifierer sitt syn noe, fra det å ha et individualistisk syn på utviklingshemming, til å få en mer sosial definisjon hvor omgivelsene og samhandlingen har betydning for opplevelsen av hverandre.

Hvordan samhandling og samarbeid utøves, synliggjøres i ballettstudioet hvor de fleste aktivitetene utenom rockeverkstedet arrangeres, og hvor det også skal organiseres matsalg. Med til sammen 40-50 brukere, hvor mange også har med seg ledsagere, er det mye som skal organiseres og det er bare en av lederne som er fast til stede her. Hun presiserer at hun legger vekt på å trekke flest mulig av deltakerne inn i det som foregår. Dette begrunner hun ikke bare med arbeidsbesparelse for egen del, men at samarbeidet også gjør noe med samholdet og atmosfæren blant deltakerne. Gjennom å trekke med andre blir dette et sted hvor de som deltar, etter hennes mening, føler større tilhørighet enn om de bare blir tilskuere eller konsumenter av aktiviteter, ikke ulikt det som vil være målet for en hvilken som helst fritidsklubb. Hun nevner at flere deltakere, noen med til dels store

funksjonshemninger, deltar med å rydde bord, vaske kopper, koke kaffe og ha ansvar for ulike aktiviteter som bla. karaokeanlegg:

"Ássá syns æ det har vorri vældi vektig á finn brukera som kain værra me á hjølp te me de, at dæm á får ein tilhørighet te det me at det ein ting dæm kain gjerra fer det. Sá det á styr me der musikken, det syns æ det e vældig greitt at det e nån tå dæm som tar sæ av. Á likæns hain X som har vorti sá flink på karaokeanlegget, á at nån kain ta sæ av bocchian. Vi hadd jo ein, hain e itj her kvar gong, men vi hadd jo ein bruker som tok sæ av det fer á byinn på med, á nån hain e her sá e'n kjempeflink. Á likens X på kjøkkenet, Fer det syns æ e sá vektig at dæm får ein naturlig posisjon i det dæm á, at dæm e vektig fer at det ska gå i roint, á det e dæm ailtsá, á X på kaffekokinga, fer itj á glømm.." (Leder III).

Her ser vi altså at organiseringen går ut over å organisere aktivitetene, men innebærer også et arbeid, eller snarere en holdning om å trekke flest mulig med slik at det hele oppfattes som en felles aktivitet hvor alle er deltakere og færrest mulig tilskuere til det som skjer.

Dette gjelder også holdningen til de om er med som ledsagere eller hjelpere. Disse ledsagerne er ofte betalte hjelpere som jobber i hjemmene til de som er primærbrukere av *Grotta*.

"Ja det e veldig varieranes, veldig varieranes. Æ syns det e veldig arti á sjá der ungdomman som byinne i dag. Det har vorri ein del onge folk á arbet, blant ainna som kain kom på kjøkkene á spør om " e det nákká vi kain hjølp te me", sá gjør dæm det. Á det e sánn te á gå i take tå, fer det e sá herlig at nån kjæm á tilby sæ. Á det syns æ det har vorti mytji tå. Da sjer du ein forskjell på dæm som har holdt på på árevis, på institusjonan dæm har idag á e litt lei. Men det e jo ferståelig á at det kain værra sánn, men æ syns det e frøktelig arti at dæm tilbyr sæ á hjølp te i værtfaill, fer det gjer jo at du får tida te á fá te meir. Du hadd jo itj koinna hatt der karaokeanlegget á der bocchian á der ainner tilbudan vi har, vesst itj nánn hadd vorri me á hjølpa te, hadd jo itj voinni á vorri overalt" (Leder III).

Her gies det uttrykk for at også ledsagerne trør til i stor grad og går inn i aktivitetene og gjøremålene. Men det kommer også videre fram i løpet av samtalen at de betalte hjelperne som ledsager deltakerne på kveldene, også har innflytelse på, eller ønsker å ha innflytelse på organiseringen av tilbudet. Noen ønsker at tidspunktet for tilbudet skal reguleres etter deres turnus og arbeidstid, og at innholdet er av en slik karakter at det ikke skaper endringer i rutinene som gjør at hjelperne f.eks. må lage ekstra kveldsmat dersom det ikke er et tilbud om å kjøpe mat på *Grotta*:

"sá vi koinn jo ha prøvd á komm i gang litt tidligar, sá hadd dæm fått gått halv ni da. Men sá e det me balletten da, á ballettsalen e jo opptatt, sá vi kjæm jo itj i gang før, á vi kain jo itj kutt ne meir på tia fer da bli det itj tia te det vi ska gjerra. Ássá mein æ no at kanskje sá går det no an á gå eit kvarter tidligar ein ainnan dag, da eiller ná sánt, derre e no sánt som det går ant á ordn opp i, mein æ da.

E: ja det skioll'n tru

Leder III: likens hadd vi ein runde på det at vesst itj det va servering her, kveldsmat, da vart det ekstrabelastning, fer da mått dæm gi dæm mat da når dæm

kom, å da vart det liksom eit krav som vi mått ta, ellers vart det værtafaill overtid på dæm vesst dæm mått byinn å lagga te mat når dæm kom heim. Men no har vi no fått ordna det, så dæm får no mat. Men æ syns no kanskje dæm ska værta gla fer at dæm får et sånt tilbud ein gong i vækka, fer dæm e no pålagt å gi dæm litt glede å, å ainna litt ferskjellig aktiviteta i løpet av ei vækka da. Å det e no itj så my å finn på, i værtafaill itj på svartaste vintern, så dein variasjon som ligg i å koinna komma hit burd dæm kanskje værta gla fer. Men stort sett syns æ vi har eit veldig godt samarbeid me dæm som e me å, det syns æ" (Leder III).

Hjelperne som er med brukerne fra boligen der de bor, blir på denne måten representanter for institusjonsomsorgen. Det vil si at selv om institusjonene er avskaffet lever mennesker med utviklingshemming under en institusjonalisert omsorg som reguleres av turnuser og rutiner, og ikke en tilpasning til et normalisert liv hvor de kan delta i det vanlige fritids- og foreningslivet. Dette ble tydelig da jeg var til stede under en generalprøve før en av konsertene. Mot slutten av generalprøven var det flere hjelpere som ga beskjed til deltakerne om at de måtte gå før det var slutt. Jeg spurte en av lederne om det var fordi det var tid for vaktskifte for hjelperne som arbeider på boligene til brukerne, og fikk dette bekreftet. Her ser man at selv om man har intensjoner om et integrert og normalisert liv for mennesker med utviklingshemming, blir livene fortsatt styrt på en slik måte at de vanskelig kan gjøre det de ønsker om det går på tvers av de rammene hjelpen setter. Mange av hjelperne synes også å sette seg selv på sidelinjen og dermed forsterke sin rolle som "voktere", når de er tilstede sammen med deltakerne i oppholdsrommet (ballettstudioet) hvor det danses. Her blir de sittende som tilskuere, mens det i hovedsak er deltakerne som danser. En student som hadde vært med som helper kommenterte også dette, fordi hun opplevde at hun hadde blitt sett rart på fordi hun hadde danset sammen med de andre, og opplevde at dette ble sett på som et brudd med hennes rolle som helper av de andre hjelperne. Disse observasjonene kan tyde på at det er etablert en felles oppfatning blant mange hjelpere som gjør at de distanserer seg fra innholdet i fritidstilbudet. Det blir ikke en arena hvor man gjør noe sammen, men hvor hjelperen blir et middel til at deltakeren praktisk skal kunne delta, men innenfor hjelpeapparatets rammer. En slik rolleoppfatning kan være begrunnet i ytre rammer, men også i at aktivitetene føles fremmede og heller ikke er tilgjengelige. På rockeverkstedet er det bare deltakerne som synger sammen med lederne av fritidsklubben, og hjelperne deltar bare med fysisk å hjelpe til med at deltakerne kommer seg dit og passe på at de ikke har en uhensiktsmessig atferd gjennom å forstyrre når de er tilhørere osv. På rockeverkstedet blir ikke hjelperne gitt noen funksjon utover vokterrollen, og på dansegulvet gjør de lite for å erobre en mer aktiv posisjon. Noe av unntaket er da deltakelse i det praktiske rundt servering, en aktivitet som kanskje oppleves som nærmere den rollen man har knyttet til deltakerne når disse er i egen bolig.

Hvilke roller og posisjoner tar eller får deltakerne? Hvordan overføres den ytre styringen til å bli en del av deltakernes og tilretteleggerens indre styring? Det blir trukket fram at det å arbeide med musikk og de opplevelsene deltakerne får gjennom å stå på en scene fremfor et publikum, gir rom for å kunne utvikle seg som menneske gjennom å få økt selvtilit. Det blir lagt vekt på at dette ikke er et behov som bare utviklingshemmede har, men som er en generell erfaring. På den måten blir det ikke bare forskjellighet som preger opplevelsene mellom lederne og deltakerne, men at det å stå på en scene og opptre gir noe av de samme følelsene og erfaringene uansett ståsted:

"men det e klart, herregud, det gjør jo my fer dæm som fer oss ainneran, det derre med sjølfølelsa, sjøltilliten, når vi føle at vi lykkes me nå, som med ainneran når vi skape nå, bærre det å få værre stjerne, stå på scenen, stå å vink te dæm som sett å sjer på dæ" (Leder II).

Selv om dette blir trukket fram som felles behov uansett diagnose eller ikke, beskriver nøkkelpersonen at han har gått mange runder med seg selv for å vite hvor grensene for eksponering av forskjellighet går, og hva som er motivet hos de som står ansvarlig for dette.

"fer vi eksponere dæm, men e..vi gjør jo de, vi sætt dæm frempå, vi skruve på lyd, å vi lætt dæm søng surt, å vi lætt dæm søng hardt, å vi lætt dæm ikke søng, å vi gjør vorres, å da e det klart at vi eksponere, da eksponere vi mytji trur æ" (Nøkkelperson).

Han forteller om sin usikkerhet etter den første konserten hvor han måtte konsultere en annen fagperson som han hadde sett på konserten:

"så æ ringt på hainn etterpå å "kolles va det, klard vi å vis dæm respekt?" "ja" svara hain, "lagga vi klovna?", "nei", sa'n. Neimen da så har æ egentlig fått svar på det, å da så torsa vi å fortsett, fer det va det siste æ villa, å det sjer vi å så vi tar hensyn te det" (Nøkkelperson).

Men det kommer også fram at dette ikke betyr at alt pakkes inn i bomull, og at det bare kjøres safe løp:

"Men det e jo foillt av vanskelige avgjørelsa som du ska ta, om kor mytji du ska tora å sånn, men vi har jo vorti tøffar å trur æ te å stol på dæm sjøl. Vil itj dæm så vil itj dæm, så e dein grei, å vil dæm så tåle dæm det. Itj det at vi ska beskytt heile tida. Utsætt dæm fer utfordringa men ha ei tru på at dæm tåle skuffelsa å, fer det har vi ingen garanti fer, sjøl om vi tepasse ting å sånn så har vi ingen garanti fer det" (Nøkkelperson).

Det gis uttrykk for at man her opplever en balansegang mellom ivaretagelse og utfordring. Man ønsker ikke å eksponere deltakerne "for mye" eller "feil". Man er bevisst på at deltakerne ikke skal bli "klovner". Klovnebegrepet som brukes kan sees på flere måter. I det kan det ligge en bekymring for at atferden i seg selv er så spesiell hos den enkelte, at de i kraft av sin utviklingshemming blir sett på

som noe som gir assosiasjoner til en "klovn". Det kan også ligge en bekymring om at fokus rettes mot utviklingshemmingen fremfor det musikalske uttrykket. I det siste sitatet åpnes det opp for at lederne i større grad bør slippe kontrollen, og gi deltakerne muligheter for både seire og nederlag. I en slik uttalelse kan det ligge en åpenhet for å utfordre det kunstneriske uttrykket. Men det disse sitatene i første rekke viser er at man gjennom de virkemidler man har som tilretteleggere, er opptatt av å styre aktiviteten slik at deltakerne fremstår på best mulig måte og at man ikke ønsker å eksponere uheldige sider. I disse uttalelsene kan det leses en stor grad av selvstyring hos tilretteleggerne gjennom at man hele tiden ønsker "å være snill" og ivareta deltakerne. En slik selvstyring kan også føre til handlingslammelse, og at deltakerne blir fratatt muligheten for utfoldelse som ligger i et ungdomsopprør, for eksempel.

Tilretteleggerne opplever at det er mange hensyn de må ta. Hensynet til foreldre og andre pårørende kan oppleves som vanskelig når de opplever at deres barn blir eksponert på denne måten. Det trekkes fram at for mange har det vært en vanskelig prosess, og kanskje også tildels motvillig prosess å være med på. Nøkkelpersonen trekker fram møtene med pårørende som en viktig del av arbeidet, og en del som har gitt mange sterke opplevelser, og som ikke alltid har vært like lett å håndtere:

"nei, fer at det som går igjen fortsatt, å som ikke har endra sæ, e det æ sjer kor ont det e å treff nye ongdomma å nye foreldre å sjå på ... ja æ trur æ sei at.. ka dæm hi sletti, nei det e feil å bruk skamma, men æ trur æ må bruk det ordet læll, "ka e det dæm ska utsætt ongan min fer no? Som på ein måte ska tilfør mæ ei ny opplevels av at dæm e så ferskjellig". Altså på kor tebakeholdne mang e på at.. vi ska gi dæm dein følelsa igjen..men det kain heinn at det e æ som føle at..men det syns æ at æ sense. Å te å byinn med va det meget sterke opplevs på det..kor gla dæm vart når vi ikke...når dæm såg at dæm gjor nån ting i læmme, dæm fikk ei opplevs som dæm aildri hadd drømt om. At dæm ikke skoill setti å slå på orf-instrument, at dæm ikke skoill stå der å eksponer kor forskjellig dæm va, men at vi koinn gå med dæm å lagga ei heilheit som dæm på ein måte aldri hadd opplevd før. Så det va dein gledesbiten av det, men førri igjen, dein fasen førri dæm bli kjeint me ka herre e fer nån ting, så får æ ein sånn tanke om at "Guri mæ, kor mytji ont dokk har opplevd". Ein gong, det kom inn ein far å æ spurd om'n koinn værre med opp: "jahh", men det tok et par øvelsa. Å når'n kom å sætt sæ, da så va det næsten som ein metafor, fer hain kom å æ sætt sæ bakom dein store høytaler'n sånn at'n ikke skoill sjå ka som foregikk, men i løpet av sangen så kom'n kryan fram, å æ såg smile kom, å da tænkt æ "okey", itj saint. Kain vi værre me på å bidra te at dokk bli stolt av ongan dokkes, asså at dæm får gjørra ting som dokk itj har opplevd før å så...åsså ein viktig ainnan ting: som nån ainnan sei e bra fer at det e bra, å ikke bærre at no har dæm fått te nån teng som e bra fer at det e litt over det som e forventa" (Nøkkelperson).

Det beskrives både faglige og emosjonelle utfordringer. Det at man blir konfrontert med mennesker som i utgangspunktet er skeptiske til tilbudet, beskrives som en utfordring, men dette omtales også med en stor grad av faglig vurdering. I dette sitatet blir referansene til

normaliseringsideologien tydelige gjennom viktigheten av å ikke eksponere forskjellighet og det å legge vekt på mestring. Det blir et eget mål å skape deltakere man kan være stolt av, og gjennom det også stolte foreldre.

"det tar lang tid førri dæm kain sei nån ting om det: Dæm har vorri skeptisk te oss, dæm syns det e gæli av oss det herre at vi ska sammel dæm, men dæm..det e nån som hi sagt det at "Vi villa det itj, men ho villa, å vi har lærd det at det faktisk e nån ting med det herre her, å ho eiller hain må få bestem, fer det e kvaliteta her, åsså sjer vi det no". Men, altså vi har tatt med oss folk på det her prosessan /.../ ja men dein derrin med det å skjønn ka det e å ha, å kjeinn på å værri i læmme foreldre å voksne som på ein måte gir oss så pass så my, dæm gir oss jo ein vanvettig tillit som e heilt utruglig, vi får jo lov te å ta med ongan dæmmes, fer dæm e jo ongan dæmmes længer, kom itj å sei når dæm e atten at.. å dæm e jo længer onga einn ainneran e onga, kom itj å sei nå ainna fer sånn e det..å det kain man ferstå, så vi får ein vanvettig te tillit å det..så vi får å veldig mytji positiv tebakemelding, men læll så kjeinne æ på dein biten" (Nøkkelperson).

Det trekkes her fram at det er viktig å spille på lag og ha bevissthet omkring hvilke store emosjonelle prosesser pårørende ofte må gjennom for i det hele tatt å åpne opp for de kvalitetene som kan ligge her. Tryggheten og erfaringen denne lederen har, er med på bidra til at han kan komme de pårørende i møte i disse prosessene, og det synes avgjørende. Han sier at "dæm gir oss jo ein vanvettig tillit", men det synes også som om dette er en tillit lederne må gjøre seg fortjent til. Når det gjelder enkelte foreldre til barn og unge, og deres skepsis til at dette er et segregert tilbud, viser dette også at pårørende i dag har gjort seg andre erfaringer knyttet til integrering og inkludering enn man gjorde for 15-20 år siden, noe som gjør at de har forventninger om et mer integrert tilbud.

Oppsummering

Innenfor en normaliseringsdiskurs, hvor målet er habilitering og rehabilitering, blir referanserammen å bli mest mulig normal og å skille seg minst mulig ut fra majoriteten. Dette skaper hjelpere som blir lærere og terapeuter som gjennom ulike metoder og treningsopplegg skal hjelpe brukeren til å fremstå som minst mulig avvikende. Det er likhet og ikke forskjellighet som blir fremelsket, og for mennesker med utviklingshemming står de i fare for å havne i en evig opplæringsssituasjon, hvor alle hverdagslige gjøremål også har en funksjon for læring eller vedlikehold av ferdigheter. Dette skaper brukere som i stor grad blir "elever" i de fleste sammenhenger, og som stadig må forholde seg til hjelpere som ønsker å endre dem og hvor den enkeltes opplevelse i nuet blir lite verdsatt. På *Grotta* uttaler man at dette ikke er noe man ønsker. Fra tilretteleggerens side er man opptatt av at dette skal være en fritidsarena hvor opplevelsen skal være i sentrum, og at dette ikke er en arena for opplæring. Normalisering som prinispp slipper man likevel ikke å forholde seg til. Det kan komme av at dette er så sterkt nedfelt som offentlig målsetning, og var et av de sentrale kampsakene i forbindelse med *Ansvarsreformen* (Sosialdepartementet St.meld. nr. 67 1986-87). Det kan også komme av at man for å beskytte deltakerne mot å fremstå som annerledes og avvikende,

styrer disse mot sceniske uttrykk som underbygger normalitet, fremfor å understreke forskjellighet. En stram organisering kan også være med på å strukturere aktiviteten slik at det ikke gir rom for at deltakerne skaper sine "egne" uttrykk.

I det som jeg har omtalt som *normaliseringsdiskursen* synes det å være klare forbindelseslinjer mellom det man kan kalle offentlige styringsredskaper og de refleksjonene jeg gjenfinner hos lederne, men også den praksisen som utøves.

Videre skal jeg se nærmere på det jeg omtaler som *økonomidiskursen*, *ekthetsdiskursen* og den *pedagogiske diskursen*. Ekthetsdiskursen er preget av en "rørende godhet", opplevelse av autentisitet som gir en opplevelse av oppriktighet og kanskje også medlidenhet. Her synliggjøres opptattheten av det emosjonelle aspektet og hvordan følelsen av ekthet i relasjoner med mennesker med utviklingshemming oppleves som sentral. Pedagogiskdiskursen viser hvilke tanker man gjør seg omkring selve tilretteleggingen, og hvordan praksisen arter seg omkring utøvelsen av aktivitetene. Hvilke ledere er det som trer fram gjennom den pedagogiske praksisen? Og hvilke muligheter og begrensninger gis det for deltakerne? I behandlingen av begge disse diskursene beveger jeg meg noe bort fra de offentlige styringsmekanismene, men dette er likevel mekanismer som er med å konstituere det indre livet, selv om det ikke kommer så klart til uttrykk i det utvalget jeg har gjort. Både *ekthetsdiskursen* og *pedagogiskdiskursen* må leses i lys av normaliseringsdiskursen.

Økonomidiskursen

Innenfor det helse- og sosialfaglige området, i likhet med offentlig sektor generelt, har det vært en utvikling hvor språket har fått sterkt innslag av new-public-management terminologi knyttet opp mot krav om større effektivitet på tjenestene for å oppnå bedre økonomistyring, og dette gjøres gjennom forsøk på standardisering av tjenestene (Petersen og Schmidt 2003, Good 2001, Rønning 2004, Hagen 2006). Et redskap som innføres i kommunal sektor er "balansert målstyring".

Kommunal- og regiondepartementet har gitt ut veilederen *Balansert målstyring (BMS) i kommunal sektor*. Her synliggjøres hvilke dilemmaer man står overfor. Veilederen har fått den interessante tittelen *Resultat og dialog*. Balansert målstyring skal være et redskap for kommunene for å løse sine velferdsoppgaver for mennesker gjennom hele livsløpet. Det skal være et redskap for styring og måling av egen virksomhet, og nødvendigheten av langstiktige visjoner, tydelige mål og systematisk måling av resultater presiseres. Det fremholdes at det er viktig at dette arbeidet skjer ut fra ulike perspektiv, og må omfatte mer enn økonomiske mål som budsjettstyring, produktivitet eller

økonomisk resultat. Dette "mer" beskrives som målinger av for eksempel medarbeider- eller brukertilfredshet. Å måle resultater er en viktig del av balansert målstyring som modell:

"Om ikke alt kan måles, ligger det i balansert målstyring at det meste kan måles. Noen vil dermed kunne rynke på "nesen", men utfordringen ligger nok i å kunne tenke utradisjonelt når det gjelder måling. Et annet viktig aspekt ved modellen, er betydningen av dialogen og det å involvere de sentrale aktørene i virksomheten. "Å så" visjonene, tydeliggjøre målene, diskutere kritiske suksessfaktorer på bred basis, være enige om hvordan en måler resultatoppnåelse, gi honnør ved gode resultater og oppmerksomhet ved dårlige, står sentralt." (Kommunal- og regiondepartementet 2002:5).

Dette sitatet kan tolkes som et forsøk på å imøtekomme kritikken om å overføre en økonomisk tankegang også på andre områder enn det økonomiske. Språket som anvendes tyder også på et forsøk på å skape en "hybrid" mellom de myke kvalitative innfallsvinklene og en hardere økonomisk realitet. Hvordan gjør man så dette? På den ene siden fremholder man ønsket om et utvidet perspektiv hvor man i tillegg til økonomiske forhold introduserer "kundeforspektivet, interne prosesser/rutiner og fornyelse og utvikling som sentrale områder for enhver organisasjon med utviklingsambisjoner". Ved å bringe inn menneskelige faktorer som medarbeidere, brukere og tilfredshet, utvider man områdene for styring, men ikke metodene eller perspektivene. Det ligger ingen erkjennelse eller diskusjon om at dette er områder med ulik dynamikk. Alt skal omsettes til målbare indikatorer:

"I kjernen av balansert målstyring står styringsindikatorene, som også betegnes som resultatindikatorer, måleindikator, styringsparametre eller rett og slett indikatorer. Begrepene brukes om hverandre - det sentrale er at de måler organisasjonens prestasjoner på helt spesifiserte områder. En styringsindikator er en beskrivelse av en aktivitet som faktisk lar seg måle. Det vil si at en indikator må kunne fremstilles i antall, i kroner, i prosent eller i score på en skala, f.eks. fra 1 til 6. Hensikten med indikatorene er at de skal gi et faktisk anslag på hvordan organisasjonen ligger an i forhold til måloppnåelse innenfor en gitt kritisk suksessfaktor. Styringsindikatoren vil kunne gi svar på om organisasjonen er på rett vei i forhold til målsettingene. Typiske styringsindikatorer kan være *kostnad pr. enhet, saksbehandlingstid og brukertilfredshet* innenfor henholdsvis økonomi-, intern- og brukerfokuset." (Kommunal- og regiondepartementet 2002:28)

Det vises til to sentrale måter å innhente målbare data på, det ene er knyttet til produktivitet og den andre måten er brukerundersøkelser. Den første omhandler i første rekke den kvantitative tjenesteproduksjonen, og det trekkes fram som en utfordring å fange opp den kvalitetsmessige siden ved tjenesteproduksjonen. Det tilbakevises at dette er umulig, og at dette fanges opp gjennom drøfting av årsakene til forskjellene i produktivitet. Når det gjelder brukerundersøkelser, trekkes

dette fram som et nødvendig, men svært usikkert måleredskap. Til syvende og sist er det drøftingene og analysene basert på tolkning som blir det springende punkt også her.

Det har også vært en diskusjon gående på *Grotta* om hvordan tilbudet lettere skal tilpasses andre kommunale tilbud, og da i første rekke tilbudet ved kulturskolen. Denne diskursen fremtrer i diskusjoner om fremtidig organisering, og hvordan kulturskolen skal møte kravene om å dekke eksisterende underskudd. Det diskuteres bl.a. hvordan kontingent eller billettinntekter skal innkreves. Skal deltakerne på *Grotta* innskrives som regulære elever i musikk- og kulturskolen, eller skal man fortsatt kreve inn penger ved døra?

Så har gruppa en diskusjon angående billettinnkreving, skal de fortsatt ta inn penger i døra eller skal det kreves inn en sum pr. giro noen ganger i året som det ordinære musikkskoletilbudet. Hva er argumentene for og mot? Spørsmålet har tydeligvis vært reist av en av hjelperne og lederne antyder at det kan være fordi det vil gjøre det enklere for hjelperne å slippe å ha med penger å gjøre. Så kan hjelperne bare betale giroen på vegne av brukeren.

Men det trekkes også frem at dette kan være et argument for å få det hele inn i mer ryddigere former, og mer likt resten av systemet.

Diskusjonen kan grovt deles inn i forhold til denne argumentasjonen:

- økonomiske motiver - mer ordnede forhold
- pedagogisk - hva gjør det med tilbudet at det blir definert som et opplæringstilbud fremfor et fritidstilbud, med krav til fagplaner, kursplaner etc.
- innfri hjelpernes ønsker, gjøre det mer lettvtint

Denne diskursen synes å være et uttrykk for ønske om å lage et mer strømlinjeformet opplegg som kan møte krav om at alle tilbud innenfor musikk- og kulturskolen skal organiseres mer likt. (Logg 16. mars 2005).

At dette er en diskusjon som ikke bare gjelder *Grotta* sin finansiering og organisering, viser et intervju med rektor for kulturskolen i forbindelse med et ønske om å legge ned Foreldreforeninga for dans som en selvstendig forening, og hvor begrunnelsen er at man ønsker større helhet og man oppfatter at Foreldreforeninga blir en "butikk i butikken". Foreldreforeninga som på sin side kan oppvise stor aktivitet og ikke ønsker å bli nedlagt, forstår ikke vedtaket og uttaler at det sittende styret ikke ønsker å jobbe videre under en ny organisering (Namdalsavisa 24. april 2006). Både Foreldreforeninga og *Grotta* opererer i et gråsonefelt mellom kommunalt drevne tiltak og det frivillige kulturfeltet, og kan oppleve dilemmaet som kulturaktører kan komme i; skaper man kultur gjennom vedtak eller virksomhet? *Grotta* er avhengig av kommunal støtte, spørsmålet blir på hvilken måte økonomi og organisering av tilbudet skal påvirke innholdet.

Organisering - knyttet til kommunal virksomhet

Når det gjelder virksomhetens forankring i kommunen er situasjonen i dag slik at den i hovedsak finansieres gjennom kommunens opplæringscenter og kulturskole som er lokalisert sammen og i det

daglige har et samarbeid. Det er også lokalene til opplæringscenteret og kulturskolen som *Grotta* bruker til sin virksomhet. Til tross for at dette er kommunale virksomheter omtales "kommunen" gjerne som en motpart som omtales som "dæm", noe man kan tolke som "de andre" og som en gruppe man selv ikke inkluderes i: "*ja, å kommunen har jo ansvar fer dein reformen som kom, men dæm har no liksom sloppi oinna da*" (Leder II).

Når lederne omtaler *Grottas* forankring i kommunen er det tydelig at de har ulikt fokus. En av lederne (Leder II), har et klart økonomisk og finansielt perspektiv som nok kan sies å henge sammen med dobbeltrollen som rektor for musikkskolen med et faktisk direkte økonomisk ansvar. Mens den lederen som har det største organisatoriske ansvaret, i langt større grad vinklet sin interesse, slik det kom fram i intervjuene og på møtene, mot ideologiske refleksjoner knyttet opp mot Ansvarsreformen, faglige spørsmål og utfordringer knyttet til dagens situasjon.

"så dæffer så e det nåkka av hovedutfordringa, så e det å sjå på om det itj e fleire som bør vær med å finansier, fer vi har jo et veldig te trøkk på økonomin å vesst itj vi finn måta å generer meir inntekt på så e det fara fer at vi må legg med, å da e det spørsmål om en kain prøv å omorganiser på ein måte, å få dæm inn som eleva, å vertfaill få te en egenandel, som kain dekk nåkka av kostnadan." (Leder II).

Argumentasjonen for å legge tilbudet inn under kulturskolen blir her knyttet til økonomi. Men man kan også se for seg en argumentasjon knyttet til normaliseringsprinsipper. Det at *Grotta* blir en del av kulturskoletilbudet, kan også sees som et ledd i å ivareta kommunalt ansvar for denne gruppen.

Det økonomiske fokuset knyttet til forankring var til stede som en underliggende premis for virksomheten hos den andre lederen som kommenterte dette aspektet, men her ble økonomien i større grad en konsekvens av de pedagogiske og organisatoriske valgene som blir tatt, mens det hos den første ble en motsatt logikk: hvor organiseringen må justeres etter økonomien. Disse to ulike tilnæringsmåtene til økonomi og organisering kan være et resultat av ideologiske ulikheter, eller det kan også være et resultat av ulike roller og posisjoner i systemet.

Dette kommunale tiltaket, i likhet med de fleste andre kommunale tiltak opplever å bli satt under økonomisk press. En kamp om midler kan være med på å forsterke følelsen av å være "alene mot resten av verden":

"ein gong på øving så kom'n X²⁷ fra Kulturkontoret å sa at "no må dokk slutt! Bærre slutt å spælla! Fer da hadd kommunestyre sagt at det itj va nå meir pæng. Å det

²⁷ En ansatt i kommunens kulturretat

syns vi no va heilt forferdelig, så vi prøvd no å driv med de midlan vi hadd på Kulturskolen å opplæringscenteret, å æ sjer no at fer vorres del ²⁸så blir no det herre belasta budsjettet med 120 000." (Leder II).

Til tross for kamp om midler og forsøk på å få flere kommunale etater til å være med på et spleiselag, er det et annet trekk ved diskusjonen knyttet til den kommunale virksomheten og forankringen som står sentralt, og det er ledergruppas behov for sjølkritikk og innspill utenfra. De gir uttrykk for at de i større grad ønsker en dialog med et høyere kommunalt forvaltningsnivå for å få legitimitet for det de gjør i forhold til kommunale handlingsplaner og sentrale ideologiske føringer. De uttrykker et behov for å være deltakere i en debatt som inkluderer flere enn dem selv, men som det gies inntrykk av at i stor grad er fraværende. En slik debatt fikk ny næring da det kom et brev fra skole- og kulturetat med ønske om å kartlegge fritidstilbudet for barn- og unge i kommunen. Dette satte fart i en diskusjon knyttet til virksomheten på *Grotta*, særlig knyttet til hvorvidt dette skal være et tilbud for barn og unge. I utgangspunktet var dette tilbudet tenkt som et tilbud for voksne, men i dag ser man at det stadig kommer flere unge og barn helt ned i 9-årsalderen. Endringen i alderssammensetningen, samt den store økningen av det totale antallet som ønsker å benytte seg av tilbudet, stiller virksomheten overfor nye utfordringer. Det at kommunen også har nyåpnet den kommunale ungdomsklubben, har også vært med på å revitalisere denne diskusjonen. I et integreringsperspektiv ville det vært mer naturlig at ungdommene på *Grotta* fikk et tilbud der.

Hvordan formes de ulike aktørene av den økonomiske diskursen?

Organiseringen av *Grotta* gjør at man i stor grad er fristilt fra den kommunale virksomheten som regulerer hverdagslivet til mennesker med utviklingshemming. Det gjør at man i liten grad blir påvirket av omorganiseringer og tiltak i det resterende helse- og sosialfeltet og kulturetat. Det kommunale hjelpeapparatet er generelt utsatt for økonomisk press som resulterer i omorganiseringer og innføringer av kvalitets- og effektivitetsmålinger (Petersen og Schmidt 2003, Rønning 2004). Det at man på *Grotta* i stor grad kan operere fristilt fra disse ytre forutsetningene, gjør at man skaper tilretteleggere som i stor grad kan operere som autonome og selvstyrte aktører som kan representere en motvekt til kravene innenfor en økonomisk diskurs. Utfordringen videre blir hvordan endringer i tilbudet blir påvirket av det som skjer utenfor *Grotta*. I dag er det et stort press gjennom stadig økende deltakerantall, og dersom man skal opprettholde det fokuset man i dag har på å skape et kvalitativt godt tilbud, samtidig som mange skal kunne ta del i det, vil det kreves endringer. Det vil da bli avgjørende hvorvidt kvaliteten ofres på bekostning av kvantiteten, og om det fortsatt vil bli lagt vekt på at dette er et tilbud som krever en spesiell personalsammensetning og

²⁸ Henviser her til Musikk- og kulturskolen

hvor tidsaspektet er avgjørende for hvordan tilretteleggere og deltakere sammen skaper dette tilbudet.

Oppsummering

Innenfor en økonomisk diskurs forholder man seg som tilrettelegger i første rekke til tall og budsjetter. Den enkelte deltakers behov blir underordnet den økonomiske organiseringen og blir i ytterste fall en "brikke" som flyttes dit det er mest lønnsomt. Styringsredskaper innenfor denne diskursen blir budsjetter, skjema, effektivisering og målbarhet. Man kan tenke seg at *Grotta* kan bli rammet av en økonomisk argumentasjon hvor man legger ned tilbudet med støtte i prinsipper om normalisering og integrering. Et segregert tilbud som *Grotta*, som har relativt stor bemanning til fritidstilbud å være, kan bli sett på som økonomisk ulønnsomt. Det kan bli sett på som et rent fritidstilbud, et sted å være, hvor kvaliteten på tilbudet går på bekostning av kvantiteten. Det er ingenting som tyder på dette i dag, men det har vært episoder tidligere hvor man har blitt truet med nedleggelse. I dag kan det synes som om den økonomiske diskursen blir "holdt i balanse" gjennom at *Grotta* har blitt innlemmet i det kommunale kulturskoletilbudet, og at man ble tildelt kommunenes kulturpris 2007, må forstås som en anerkjennelse av den måten man driver på i dag.

Pedagogisk diskursen

Å tilrettelegge for et fritidstilbud innebærer at lederne tar pedagogiske valg. Gjennom å se på hvordan den pedagogiske tilretteleggingen fremstår, trer også de ulike aktørene klarere frem. Hvordan ønsker man å fremstå som leder gjennom de pedagogiske valgene man tar? Hvordan ønsker man å etablere relasjoner mellom deltakere og ledere? Står den pedagogiske praksisen i forhold til målsetningene? Hvilke deltakere skapes gjennom den pedagogiske praksisen?

Et typisk trekk som gikk igjen under intervjuene med lederne var uttalelser om at de ikke samsnakker om hva de skal gjøre. På spørsmål om rolle- og arbeidsfordelingen var avtalt ble det kommentert slik:

"Det e itj det, det e ikke overhodet avtalt, det e itj de, å æ veit itj koffer det bli sånn. Æ trur at vesst at'n like å hoill på med det herre her så bli det sånn, da bli du sånn. Hadd du itj syntes det herre va ok å holl på me så hadd du fer det første antakelig ikke greidd å skap stemningen, men da hadd du heiller ikke vorti her, så æ trur næsten at det e ein forutsetning. Å æ veit overhodet ikke kolles nøkkelperson²⁹ e, å'n leder II e, fer æ har aildri tia te å værre me dæm. Dæm e jo ned å tar me sæ (deltakere, min

²⁹ min benevnelse, den jeg intervjuer bruker navnet på vedkommende, og slik også videre der jeg skriver leder I, II, III, IV og nøkkelperson

anmerkning) opp å sånn, men eillers e vi jo på kvar vorres arena og har meir einn nok med det, men vi snakke jo ilag selvfølgelig å sånn førri, men det bli jo litt sånn. Men det bli jo litt planlegging å sånn, med innkjøp å sånn. Men dein måten å værre på, å sånn dein..Hain nøkkelperson å æ har jo arbett mytji me psykisk utviklingshemma sjølsagt i ferskjellige sammenhenga, å'n leder II hain e no tydeligvis ei naturbegavels, så æ trur nok at det hi nokka me, næi, ja, det har nok kanskje nokka me... Æ trur no at aill hi vorti like bra vesst dæm bærre hadd fått sjansen te å prøvd det, så det e no nesten synd at itj fleir får det, men det e no einda håp (lett latter) /.../ Der konsertan å det der føle æ mæ liksom som litt sånn hantlangar på, fer det at de e å ein funksjon. Musikken e det i høy grad hain leder II å'n nøkkelperson som e mestra fer, men samtidig så må du ha ein vaktmester der å, å æ syns det e frøktelig arti å værre me på, men der funksjon æ har på onsdagskeivillan dein syns æ jo e minst like viktig, ja, ja du føle på ein måte at du kain gjørra nåkkå, fer nån" (Leder III).

og av andre på denne måten:

"vi har no, ska æ sei, gått så mang år i lag at, at vi tenke itj på det sånn, vi bærre veit at vi fungere ilag vi så, både privat og profesjonelt, så det e greit ja" (Leder IV).

og

"men æ sjer no at vi har veldi sånne avklarde rolla. Æ har vært dein som har vorri støttemusiker å sanger, sånn bærre med nikk å sånn, mens'n nøkkelperson e dein som organisere, plukke ut låta å får dæm med, så der syns æ vi har matcha bra. Likens dæm ned å da, itj saint, det e no kanskje dæm som har mest kjøre da, med å skaff nok mat å sånn." (Leder II).

Til tross for at man tilstreber en "flat struktur" er det en uttalt forståelse og aksept for lederfunksjonen den ene i ledergruppa har³⁰, både når det gjelder det organisatoriske, men også når det gjelder virksomhetens innhold, og da særlig på rocke-verkstedet. Når det gjelder den totale virksomheten gies det uttrykk for aksept om at det er denne personen som holder i trådene til syvende og sist. Den tydelige rollefordelingen og ledernes brede erfaringsgrunn og lange fartstid, synes å gi en trygghet og ro som gjør at de mer detaljerte metodiske diskusjonene uteblir, og gjør at de unge musikerne fort finner sin rolle. Dette er ikke fordi det ikke ligger mulige diskusjonsområder og eventuelle konfliktområder som kunne vært trukket inn i en metodisk diskusjon:

"men æ har liksom ikke vorri så opptatt av å gjørra herre te ein sånn fagplass på gruinn av at æ veit at vi har veldig sånn forskjellig faglig ståsted, å da kain det fort bli sånn at/.../ nån har språket men at nån ainnan ikke har språket å da, du kain få ein makt..Fer leder III e vel så viktig som oss ainneran fer å få det herre te å gå. Og X hain e utdanna førskolelærer å hain e rektor å har dein biten, mens æ har gått min vei å har mett språk, å det gjelds å finn et felles språk her;" (Nøkkelperson).

³⁰ Av meg omtalt som "nøkkelperson"

Musikerne fra videregående skole som utgjør backing-bandet, oppfatter det heller ikke som om at de har fått instruksjoner om hvordan de skal "te seg". Uavhengig av hverandre gir alle på tilretteleggersiden inntrykk av at dette er et tilbud som blir til underveis, mer eller mindre av seg selv, i allefall ikke på grunn av diskusjoner om metodikk og pedagogisk plattform. Dette kan være et uttrykk for at man har et ambivalent forhold til styring og styringsredskaper, eller et uttrykk for hvordan man ser på forholdet mellom rammer og frihet.

Språk

Språk er et viktig styringsredskap, og det er også nøkkelpersonen seg bevisst, slik han er referert i sitatet ovenfor. Hans måte å forholde seg til dette er å unngå å anvende språk som middel for å uttrykke forskjellighet i faglig ståsted. Språket kan brukes som middel til å skape fellesskap, men også til å befeste skiller, og å synliggjøre hvem som er "innefor" og hvem som er "utenfor". Dette kan leses som et uttrykk for den harmonilinen jeg har beskrevet. Intensjonen blir ikke å misjonere for et bestemt pedagogisk syn, men å sammen skape noe basert på denne spesielle konteksten. Dette betyr at man vet at man har forskjellig faglig ståsted, men at dette underkommuniseres for å styrke fellesskapet. Men det kan også tenkes at man gir uttrykk for sitt faglige ståsted på andre måter enn gjennom direkte, verbalt språk, og at det får sitt uttrykk gjennom handlinger og den praksisen man etablerer.

Opptattheten av å utvikle et felles språk og et godt kommunikasjonsklima, gjelder også mellom ledere og deltakere. Nøkkelpersonen snakker om at "ord bli så fattig" - og belyser viktigheten av å se på kommunikasjon i et utvidet perspektiv. Når "den andre" uttrykker seg mindre verbalt er det lett at man selv kompenserer med å prate mer. Det synes som om det på *Grotta*, i alle fall hos enkelte ledere, er en oppfatning av at dersom "den andre" prater lite eller ingenting, så må også tilretteleggeren endre sitt kommunikasjonsmønster, nettopp for å finne fram til et felles språk og ikke bare overta for "den andre". Og på rock-verkstedet er det musikken som i stor grad blir utviklet som et språk å kommunisere via.

Personlig egnethet

Til tross for det tilsynelatende fraværet av samsnakking og instruksjoner for arbeidet, ligger det en bevissthet om at sammensetningen av personer ikke er tilfeldig:

"så pass ukomplisert kain det værre...at æ vart spurd, men det kain jo komma av at dæm kjeint mæ som type å da. I å me at dæm kjeint mæ så godt som dæm gjor så va vel kanskje det groinn te at æ vart spurd å da. Fer ærlig talt det finns mang gitarista som e

my flinkar einn mæ, så reint teknisk sett så e jo itj æ så flink, men så kain det værra at dein personligheta á va det dæm ság etter, det får du spør dæm om" (Leder IV).

Det så ut til å være en tendens til at ansvaret for de mer pedagogiske betraktningene ble overlatt til nøkkelpersonen, eller denne ble betraktet som et sikkerhetsnett:

"sånn som'n nøkkelperson hain e no dein som e dein mest administreranes typen, dein som veit kor'n vil hæn, ássá veit'n ka'n vil ha. Så hain e ein veldig sånn perfekt ledertype fer hain e så målbevisst på kor'n vil hæn /.../ jobben som æ har hatt så langt e bærre á fargelægg tægningan som hain streke opp, sånn at æ bærre må prøv á fargelægg sånn at det bli dynamikk i det da. Vi snakke jo om farga i musikken á så" (Leder IV).

Her kommer nøkkelpersonens rolle fram som en som legger tydelige rammer som de andre kan improvisere innenfor. Hvor uanstrengt denne kommunikasjonen oppleves forteller en av de andre lederne:

"men æ sjer no at vi har veldi sånne avklarde rolla, æ har vært dein som har vorri støttemusiker á sanger te, sånn bærre med nikk á sånn, mens'n nøkkelperson e dein som organisere, plukke ut låta á får dæm med, så der syn æ vi har matcha bra. Likens dæm ned á da, itj saint, det e no kanskje dæm som har mest kjøre da med á skaff nok mat á sånn" (Leder II).

Likevel er det en klar oppfatning av at man ikke har fått spesielle instruksjoner for hvilke rammer man skal improvisere innenfor, hvilke grep som er ønsket og hvilke som ikke er det. Gjennom min observasjon av samspeilet mellom nøkkelpersonen og de andre lederne, synes jeg å se at kommunikasjonen i stor grad skjer indirekte gjennom kroppsspråk og det å være en tydelig rollemodell i arbeidet.

Er det noen spesielle kvalifikasjoner man trenger for å arbeide på *Grotta*? Er det slik at kravet til kvalifikasjoner handler om en personlig holdning, en ønsket personlig egnethet, eller er uttrykk for mer formell kompetanse? I sitatene over sier den ene at det ikke er hans kvalifikasjoner som gitarist som i første rekke oppfattes som årsaken til at han er spurt om å være med, men han antar at det kan ha noe med hans personlighet å gjøre. Nøkkelpersonen omtales som *en perfekt ledertype* gjennom å være målbevisst og vite hvor han vil. Og det legges vekt på at det ikke er et poeng å være lik, men at det å ha egenskaper eller kvalifikasjoner som utfyller hverandre er viktigere. Men først er det at: *"ein má no værra interessert i det herre da"* (Leder II). Interesse og engasjement er noe av det som går igjen, mens det som ofte blir trukket fram som viktige egenskaper for å jobbe med andre mennesker slik som det å være "snill" og "tålmodig", blir definitivt forkastet som egenskaper man kjenner seg igjen i:

"ja det e dæffer det bli så meiningsløst fer oss når nån kjæm å sei at vi e snill.. fer det skjønne itj vi, å at vi e så tolmodig, det har ingenting med det herre å gjørra, fer da e du terapeuten da e du lærar', da e du pleier'n å da e du dein som går sånn.. å dein e det ingen av oss som har, trur æ itj.." (Nøkkelperson).

Her blir det også lagt vekt på en tilnærmet likeverdighet i relasjonen hvor det presiseres at dette ikke er en arena hvor man møtes som bruker og hjelper, eller hvor lederne har et ønske om å innta en posisjon som lærer eller pleier. Dette ønsket om gjensidighet i relasjonen mellom deltakere og tilretteleggere blir presisert av nøkkelpersonen gjennom at dette er en arena som er viktig for lederne også. Ikke viktig fordi de får gjøre noe for andre, men fordi det er en arena å spille musikk på:

"ja å at æ skape mæ nån rom sjøl å sei at æ å e her. Æ å vil spæll. Æ å vil gjørra nån ting. Æ å vil værre med å bidra. Ikke på nån måte å ska værre så snill, men at det eit eiller ainna her som gjør det herre vældig greitt fer mæ" (Nøkkelperson).

En annen leder trekker fram ydmykhet som en egenskap eller en holdning til arbeidet som han anser som viktig: "Åsså trur æ det går litt på ydmykhet å, å personligheta å" (Leder IV). Neste utsagn kan leses som et uttrykk for denne ydmykheten. Her konkretiserert med at resultatet av å være ydmyk gir et annet utgangspunkt for hele samhandlingen enn det han opplever at mange andre opplæringstilbud, og kanskje også livet generelt har:

"Æ trur nok at nokka av det som e viktig e at dein som heile livet har gått roint å lærd at ting haindle om prestasjona, "du ska prester det, du ska lær dæ det og det", man må vel egentlig lær sæ nåkka nytt, at', bærre må gløm det, heiller værre meir menneske einn det.." (Leder IV).

Når det gjelder de musikalske egenskapene og ferdighetene er det åpenhet og ikke mål og enkeltprestasjoner som står i fokus. Det er samspill og "modenhet som musiker" som blir trukket fram som en måte å forklare hva som kreves av den enkelte i møtet med deltakerne. Her er det ikke teknisk gode musikere som er viktige, men musikere som kan improvisere og se kvaliteten i det "uvanlige":

"å vesst du itj kain sjå kvalitetan i det herre her, å sjå ektheita, å e meire opptatt av dein flybridgen å det perfekte.. da ..vesst du e der einno da kain du itj byinn åt oss, men det e deffer æ sei at det e vi i Namsos å ainna jazz-musikera som kain hoill på sånn som det herre her..altså leit etter nå klanga å leit etter nå samspell her, æ veit itj om moden e det rette, men du må iværtfaill ha passert dein der. Åsså må du værre opptatt av at det funke, at du ska skap nåkka da også, ikke først å fremst at du ska opptre, det trur æ du må.." (Nøkkelperson).

Denne holdningen til at improvisasjon er viktig i samspill gjenspeiler seg også i forberedelsene til årets konsert:

"nei, fer sånn som på konserten der, å så på øvelsan, så hadd æ itj med steel-gitar i det hele tatt, men på konserten hadd æ det, så det vart bærre lagt på der. Hain leder II sa bærre "ta med dæ steel'n nedover", åsså gjor æ det, fer dæm veit no kor dæm har mæ hæn, åsså bli det no bærre sånn.." (Leder IV).

Man kan stille spørsmål om det avslappede forholdet man har til hverandre, men også til det musikalske arrangementet, handler om at konserten ikke oppleves som så viktig. Ville han gjort det samme i en annen setting, med andre samarbeidspartnere, eller ville det da ha vært større grad av planlegging og struktur?

Det er både faglige og personlige egenskaper og holdninger som trekkes fram som viktige av lederne. Det som etterspørres er en egen holdning til omverden. En holdning som ikke fokuserer prestasjoner og målbarhet, men et ønske om å se det enkelte mennesket og kvaliteten i det mellom-menneskelige samværet. I et sitat fra nøkkelpersonen, sier han noe om at det viktigste ikke er organisering og metodikk, men holdningen til det man gjør og den aktiviteten man samles omkring:

"du kain itj sætt inn kæm som helst her, nei det trur æ faktisk ikke, nei fer at det e musikk det dreie sæ om, du må lik musikk, du må koinna..du må ha et litt modent forhold te musikk..æ trur det..jo du må heint fram, du må ha nok opplevsna med musikk te å kjeinn at det e nokka kvaliteta i det bortsett fra teknikk å fungering" (Nøkkelperson).

Det å sette musikken i fokus som omdreiningspunktet for samhandling er også et metodisk valg.

Tid

I det følgende sitatet fra ledergruppas nøkkelperson kommer det klart fram at det fokuseres på det som kan kalles "de lange tankebanene", fremfor presentasjon av et detaljert metoderedskap:

"æ bli meir å meir skeptisk te dein såkailt korttids.. asså dein metodebiten..det æ snakke om no e ramma..: det å lætt tida få lov te å ha ein funksjon..åsså pusteromman imellom at du sjøl får lov te å bearbeides litt.. å sånne ord som æ bruke, med at ting får lov te "å søkk inn", åsså lætt det gå litt tid, åsså gå på igjen te bake te situasjon... Fer æ trur det e meir sånn..æ huske næsten ikke på begrepan længer, men sånn.. Du tar inn åsså bearbeide du, åsså gjør du det te dett eget, å så tar du med te næste..åsså går du videre, å på dein måten skjer det ei utvikling. Åsså æ trur at det går ei vækka imellom, å folk gler sæ å... (Nøkkelperson).

Her snakkes det om *rammer, tid, pusterom* og *bearbeiding* som pedagogiske styringsredskaper. Det benyttes overordnede begrep og det uttales en viss skepsis til metode, her benevnt som noe knyttet til en mer kortidspreget innfallsvinkel, og dermed også en mer detaljert beskrivelse av

aktivitetens innhold. Begrep som *tid*, *pusterom* og *bearbeiding* gir assosiasjoner til en viss langsomhet og mulighet for å dvele ved samværet, og dette er begrep som kan kontrasteres med *effektivitet* og *raskt tempo*. Kanskje ligger det i en litt mer langsom tid større mulighet for å forhandle om en felles oppfatning av tid og rom? Man kan tenke seg at det å ikke ha fokus på detaljstyring og metodikk, men forhandlinger og samarbeid, også bidrar til å flytte initiativet og ansvaret fra ledere til deltakere, gjennom å skape rom for delaktighet gjennom å ta seg tid til "å se den andre". Tid som en pedagogisk ressurs ble nevnt av flere i beskrivelsen av tilbudet. Man har en klar oppfatning av at dette er et tilbud med en klar dagsorden som gir trygghet, og gjennom denne tryggheten gies de gode møtene en mulighet. Det er en holdning om at tid i seg selv er viktig for muligheten for å bearbeide inntrykk, og også kunne repetere for enten å forbedre og øve seg musikalsk eller på andre måter (f.eks.sosialt). Dette gir et inntrykk av en avslappet og rolig stemning.

På første treff etter den årlige konserten var stemningen preget av et visst brudd på de vante rutinene og strukturene, noe en av deltakerne kommenterte da vi satt sammen. Hennes kommentar var at nå hadde de øvd så mye og vært så opptatt av konserten, at nå var det tillatt med litt kaos, det måtte i grunnen være slik. Og når jeg refererte denne samtalen til en av lederne samtykket vedkommende klart i dette synet. Selv om man har faste strukturer å forholde seg til, er det en holdning om at disse strukturene ikke er absolutte, men at ulike tidsrom må gi ulikt utslag i hvordan man forholder seg:

"ja, men det ska værria litt sånn, fer det va jo litt my blodig alvor, my som skoill innøves å, æ syns det va litt godt æ at no koinn vi ta det litt me ro" (Leder III).

Grotta blir fremstilt som en "egen verden", med sin egen tidsforståelse som kan oppfattes som en kontrast til de profesjonelle hjelpernes forståelse og opplevelse av arbeidet i deltakernes hjem som en kolliderende oppfattelse av tid og rom, slik jeg har sett på dette under beskrivelsen av *normaliseringsdiskursen*.

Slik det fremstilles her, blir det et poeng å *ikke* være for opptatt av organisering, og det man kan kalle styringsredskap. Det blir trukket fram som viktig at fokus på organisering ikke må overskygge kvaliteten i de relasjonene som kan skapes når man lager musikk sammen. Men som jeg skal komme tilbake til, er man også opptatt av at rammene for virksomheten er viktige, men at rammene skal bygge opp omkring det å gi plass for "de gode møtene".

Leder III gjør seg noen betraktninger om at hele virksomheten på *Grotta* preges på en positiv måte av deltakernes ro og evne til å være tilstede i øyeblikket. En refleksjon om hvordan vi "andre" ville forholdt oss i en slik situasjon som generalprøven før konserten, var at:

"fer det første hadd vi sekkert ikke hatt tida te det, å setti å sjett på klokka å sagt "no må æ gå", no hi æ nå ainna æ ska gjørra, å det e som du sei, dæm sett der som når lys heilt te dæm bli oppropa, å går opp å gjer jobben sin, å takke fer sæ å går ned, jaa, du sjer liksom itj der store nervan å de derre, det e så naturlig" (Leder III).

Det synes å være et tosidig forhold til tid som blir beskrevet; på den ene siden er man preget av en på forhånd bestemt struktur, men med plass for ro og pusterom - forutsigbarhet, men hvor det på den andre siden også er en forventning om det totalt uforutsigbare, som gir inntrykk av at det ikke er ønske om disiplinering inn i en bestemt oppfatning av tid og rom som preger holdningen. Derimot ser det ut til at dette tilsynelatende "slakket", gir muligheter for gjensidig forhandling innenfor den tiden som er til rådighet. Dette romslige forholdet til tid gir plass til at det uforutsigbare kan bli en ressurs.

I forlengelsen av det å være opptatt av tidsaspektet kan man se hvordan lederne behandler forholdet mellom prosess og produkt, eller kanskje mer presist forholdet mellom målorientering for å oppnå et produkt, i motsetning til å se at en positiv opplevelse er bra i seg selv:

"fer heile foretake e basert på å værre glad å positiv, å få værre me på å mester nokka, både fer brukaran å lederen. Å vi sjer at vi stadig kain nå målan vi. Vi arbe liksom ilag mot nåkka som e positivt, vi har itj nå sånn tentamena på det, på ein måte, det vi gjer e bra nok å det e liksom gleden som driv det vidare, det e itj nå store krav. Målet e vel egentlig det å ha det bra, trur æ" (Leder III).

Her snakkes det om mål, men ikke om mål knyttet til kartlegging av den enkeltes ferdigheter og muligheter for å forbedre disse. Målet er knyttet til den enkeltes livskvalitet, det å ha det bra. Redskapene for å oppnå dette målet blir å være avslappet, ikke mase og ta seg tid. Dette gjelder ikke bare for deltakerne, men for lederne også:

"det e vel nåkkå med det derre at vi som ledere like å kos oss, dein sosiale stoinna kor vi e avslappa, å senke skuldran med det vi får te, å e fernøgd med det, det trur æ smette på dæm å. Det e itj nå mas å pæs, det ska bærre værre arti, å det trur æ e godt ferankra i heile lærerstaben på kulturskolen. Som lærerkollegie trur æ vi har derre at e det itj arti så e det itj musikk, så det e nå der da" (Leder IV).

Tilretteleggingen skaper tilfredse, fornøyde ledere som opplever at de har det "arti". Det blir trukket fram at dette blir en sirkelprosess hvor de gode følelsene smitter over på deltakerne. I et intervju med *Namdalsavisa* i forbindelse med overrekkelse av avisas *Lørdagsbukett*, blir en av lederne

spurt om hva som er det beste ved å jobbe på *Grotta*. Her forsterkes inntrykket av at man tilstreber harmoni og fellesskap. Hun trekker fram samholdet og humøret som den viktigste faktoren:

"Hun klarer ikke helt å beskrive den. Hun skryter gang på gang av gruppa hun jobber med. Hun forteller om det gode humøret som alltid ligger på lur. Et humør som smitter over på henne sjøl. Et humør som også hun smitter videre. Det er derfor hun har fått Lørdagsblomsten". (Sagmo i Namdalsavisa 6. januar 2007).

I begrunnelsen som er gitt av forslagsstillerne til å få Lørdagsbuketten står det "Hun er alltid blid og trivelig og passer godt til den rollen hun har fått". Det å være *blid og trivelig* blir et viktig middel i tilretteleggingen slik det fremstilles her. Det står i begrunnelsen at dette er en rolle hun har fått, men kanskje handler det like mye om å skape en rolle. Hun har noen arbeidsoppgaver som skal fylles, men man trenger strengt tatt ikke godt humør for å servere mat. Holdningen til arbeidet fremstår derfor som et viktig kriterium for at også andre trives og opplever at tilbudet er godt.

Struktur og fleksibilitet

Mitt førsteinntrykk av *Grotta* var at dette er et godt sted å være. Jeg opplevde en stemning som var inkluderende. Et tilbud som blir drevet av tilretteleggere med avklarte roller, og det som jeg oppfattet som et avklart syn på hvordan virksomheten skulle drives. Jeg ble derfor svært overrasket da jeg spurte hvordan de hadde avtalt og klart å gjennomføre en slik felles holdning og enhet, og fikk til svar fra alle lederne, uavhengig av hverandre, at de diskuterte ikke metodikk og hadde ikke avklart dette mellom seg. Særlig overraskende opplevde jeg det at også musikerne fra videregående skole, som ikke hadde vært der i flere år, men som var der på første eller andre året, også sa det samme i intervju, at de ikke hadde fått noen instruksjoner om hvordan de skulle "oppføre seg" eller tilnærme seg oppgaven sin. Alle oppfattet at de hadde sine klare arbeidsoppgaver med ulikt ansvar, og dette var det klar enighet og forståelse for.

Ut fra mine observasjoner vil jeg trekke frem spesielt tre faktorer som er med på å strukturere aktiviteten på *Grotta*. Det er 1) det felles møtet man har i forkant av hver klubb-kveld, 2) avklart rolle- og arbeidsfordeling og 3) nøkkelpersonen som sterk rollemodell. Ledergruppa har en times møte før aktivitetene starter, og denne timen brukes til diskusjon og samtale, men heller ikke her hadde de noen oppfatning av at de diskuterte metodikk og tilnæringsmåte. Dette var et treffpunkt for å avklare praktiske spørsmål, som kunne gi rom for noen "overordnede diskusjoner". Gjennom samtaler og observasjon av samspill har jeg fått en opplevelse av at man i ledergruppen har en uuttalt felles forståelse av den indre organiseringen som en løst sammensatt organisasjon med noen faste ytre strukturer som gir rom for improvisasjon og fleksible løsninger. Strukturen i organisasjonen

viser seg først og fremst i den klare rolle- og arbeidsfordelingen, en struktur som gir opplevelse av rom for improvisasjon innenfor rammene:

"derre med å lægg nåkkå millom oss, det e jo my snakk om struktur. Struktur e mang gong viktig fer å skap rom, å friheit å tryggheit fer å heint ut ainna ting. Fer det e ganske strukturert heile opplegget her..men når det e på plass, på ein måte, har fått tepassa det te det vi ska hoill på med, så gir dein tryggheita ein sånn fantastisk ro te at vi kainn ikke gå å pøkk på deinn, men byinn å gjørra ainna ting. Å æ trur det at det som ... ein ainna ting som æ har tenkt litt på...ein struktur som kain værra med på å strukturere mæ like my som dein strukturere dein ainnerin så..som dein ainnerin har foreslått" (Nøkkelperson).

Her snakker nøkkelpersonen om struktur som et felles utgangspunkt for forhandlinger. Musikken blir i seg selv et strukturerende element som alle parter må forholde seg til og som i seg selv oppfattes som et element i rollefordeling. Stikkord blir struktur, trygghet og fleksibilitet. Nøkkelpersonen har en oppfatning av at selv om opplegget er lagt etter faste rammer, så er det nettopp disse rammene som gir den tryggheten som igjen er nødvendig for å få ro til å konsentrere seg om det som faller utenfor rammene.

"Ein ainna ting som æ har tenkt litt på...ein struktur som kain værra med på å strukturere mæ like my som dein strukturere dein ainnerin så..som dein ainnerin har foreslått. Det vil sei at vesst at ein kjæm å sei at'n vil søng "Pippi Langstrømp", så har hainn bestemt struktur'n fer det tre-fire eiller fæm menuttan vi ska hoill på, å det e ikke æ..æ må ferhoill mæ te dein struktur'n æ å. Å hain har en oppfatning av dein struktur'n vi ska gjør ilag, dein heite "Pippi Langstrømp", å det e ikke æ som har lagga dein , det trur æ e Georg Riedel, å det trur æ e et vesentlig poeng her ailtså, at vi itj..Vi tar nå struktura som vi har nå felles språk omkring..det e nå felles meining å nå felles oppfattelsa oppi haue som gjer at vi kain gjørra nån ting å samskap omkring dæm etterpå det..det trur æ ..å da kain vi utforsk kværteinner på ein heilt ainna måte.." (Nøkkelperson).

Her blir struktur trukket inn som noe som har betydning for samspillet med deltakerne/solistene. Strukturen ligger i stor grad i noe utenfor dem begge, i musikken og i låtvalget. Strukturen blir til omkring noe som er felles skapt eller valgt. Det at man har trygge rammer og et strukturert opplegg, blir brukt som et viktig moment for å forstå dynamikken i samspillet. Her blir ikke struktur sett på noe som skaper begrensninger, men nøkkelpersonen har en klar oppfatning av at strukturene i seg selv skaper kreative muligheter. På spørsmål om han hadde noen tanker om overføringsverdi ved å tenke strukturer som et pedagogisk virkemiddel mer generelt, svarte han slik:

"..altså sånne struktura e veldig viktig, æ trur jo te å med at sånne struktura åsså har terapeutisk effekt..vi tåle ailt som skjer her, å gikk det gikk bra eiller itj bra så ska vi gjørra det igjen..det har æ tru på. Æ tenke at det at vi utforske kværteinner på ein litt ainna måte ..i nære relasjona einten det heite familie eiller nå ainna så e det på ein måte det at vi ska klar å contein eit eiller ainna, man lagge nå ramma fer dein

conteinbiten, main har nån opplevsa inni der som einten e god som ein kain..  ein har nån som ikke e så god, å main har nån som e problematisk, men det trur   e ..  ss  kj em nok ein gong ramman som e ei tryggheit i det å bring ting inn i rommet som ikke e så greit da, som hadd vorri t nger   bring inn vesst main ikke hadd d em, så main e nødt te å bruk ganske mytji ti på det derre der da. N n tar det fort da men..trur vi, men det verke nesten sånn som at det flestan tr ng ein sånn periode..på ein måte..førri d em på ein måte føle så heim" (Nøkkelperson).

Rammer er viktig for lettere å kunne håndtere det som er vanskelig. Rammene eller rytmen i samværet gir forutsigbarhet og mulighet for bearbeiding av det som skjer, og blir derfor et viktig styringsredskap, selv om man som jeg startet med i beskrivelsen av den pedagogiske diskursen, også var opptatt av at organisering ikke skulle ha et hovedfokus. Det at man også har en klar og generell oppfatning av at man ikke diskuterer metodikk og hvordan man tilrettelegger, gjør det nærliggende å tro at den indre styringen er stor fordi resultatet er at man i stor grad fremstår som enige om det pedagogiske opplegget.

Pedagogisk dialog

Timothy Lensmire bruker begrepet "follow the child" som en måte å omskrive Dostojevskijs forfatterideal til moderne, praktisk pedagogikk³¹ (Lensmire 2000). Dette blir et uttrykk som signaliserer at makt flyttes fra tilretteleggeren til eleven, eller i denne sammenhengen deltakeren. Det er ikke snakk om ubegrenset og ensidig maktforskyvning, men et krav om lydhørhet for "den andre". Når jeg her snakker om pedagogisk dialog mener jeg ikke bare den verbale dialogen mellom ledere og deltakere, men også dialogen og kommunikasjonen som skjer gjennom musikken og den non-verbale kommunikasjonen. Det er flere brukere som ikke har et funksjonelt verbalspråk, slik at endel av kommunikasjonen støttes av gester og et variert kroppsspråk:

""Ord bli fattig" lært a bestemor m , men i v rres verbale verden har vi kanskje itj ..har vi itj vorri d kti nok te å erkjeinn dein..Kain vi itj b erre værra ilag..kain vi itj b erre værra, må vi .. Fer d em e rimelig ordfattig mang av d em,   d em kommunisere med oss på ein heilt ainnan m te..kroppsspråk, smil åsså videre, så vi e nødt te å værra..nedstemt, protesta, vil ikke, ailts , så du e nødt te å ta i bruk ainna ting av d  fer   koinna l ssa det herre her, så du tr ng itj   l tt moinn gå heile tida,   heilst ikke, fer det e ikke d mmes, det e ikke d mmes sterke side..så.. Så det kain heinn det e nå der at det e.. men   mein virkelig at det e mellommenneskelig, det e ikke nå sånn at du, fer at det røre skikkelig kjeinne  , men her sjer du kor fattig ord bli, fer å klare itj   beskriv men det e ein connection her kjeinne  .." (Nøkkelperson).

  "følge den andre" blir også viktig for å få til et godt musikalsk uttrykk:

³¹ Dostojevskijs forfatterideal blir ytterligere beskrevet under gjennomgangen av de utvalgte Bakhtin-begrepene

"nån har no språk, å nån har ikke, så da bli det mæsta lalling da, så min jobb bli da å støtt dæm så pass at dæm itj dætt ut, æ sjer at vesst æ søng litt læmme så dæm kjæm igang så, så går det" (Leder II).

Dialogen mellom tilretteleggere og deltakerne beskrives som en tett prosess hvor man søker å følge hverandre, og nærme seg den enkelte slik at uansett kommunikasjonsform, så tar lederen ansvar for å forsøke å komme inn i den andres "kommunikasjonssfære" gjennom å lede og støtte solisten frem mot et vellykket resultat:

"nei vi nynne no læmme a, åsså det som kjæm, så fersterke vi det da, så det e klart når vi får'a med på det da, å får lagt te rett dur'n, så bli det jo itj så værst /.../ det e jo det som e greia da, å få rett nivå på så det passe stemmen, å at vi får et fint komp, da bli det oft ganske greit" (Leder II).

Dette samarbeidet mellom lederne og solistene kan ligne på samspillet i et jazz-ensemble. Det er improvisasjon omkring kjente tema, og musikerne følger hverandres utspill. En annen av lederne trekker også fram gjensidigheten i relasjonen som gjør at dialogen ikke oppleves som kunstig eller påtatt, men hvor hun har inntrykk av at dette er noe begge parter tilpasser seg:

"ja, æ trur det, fer i å me at du føle at du får mytji, så oppleve du å at du har mytji å gi tebake. Så æ føle at æ får fram min beste sia oppi det, å det bli på ein sånn naturli måte at du behøve itj å anstreng dæ fer det" (Leder III).

Dette utsagnet kan tyde på at dialogen oppleves som et mål i seg selv, også for denne lederen og ikke bare for deltakerne. I den grad man kan oppnå likeverdighet i pedagogiske møter eller møter hvor maktforholdet er skjevt, tyder dette utsagnet på at det i alle fall oppstår øyeblikk hvor begge parter opplever gode møter.

Tilbudets frivillighet blir tillagt betydning, ikke bare det at det er frivillig å møte opp, men det ligger heller ingen forpliktelser i det å være tilstede. Det eneste er at skal du være med på konserten, må du også være med på øvelsene, av den enkle grunn at det er så mange om beinet at det ikke er praktisk mulig å passe inn nye solister i siste liten. Det trekkes også frem at det å være med på et frivillig tilbud som ikke stiller krav om spesielle ferdigheter, eller at du må utvikle de ferdighetene du har, gjør noe med hele opplevelsen av å være "god nok". Dette synes å være et syn som er allment blant lederne:

"Kanskje kain det kom folk som har opptrådt i mang år kjæm å sei at i år vil itj æ, da e det greitt, da slepp du det, vi har itj nå krav, å æ trur at hadd vi kommi inn oinner en sånn ordning at det liksom va sånn at du må mester en ting, du må få te nåkkå, du

må vis at du når de målan vi satt da vi starta opp i høst, så hadd vi vel kommi i en annan situasjon trur æ.” (Leder III).

Under intervju med en av lederne ble *Grotta*-kveldene sammenlignet med et annet opplegg innen musikk som også finnes på musikkskolen. Dette er et opplegg som i større grad satser på instrumentopplæring. Under beskrivelsen av dette opplæringstilbudet kommer det fram at dette er et opplegg som legger vekt på innlæring av spesielle ferdigheter etter en bestemt metodikk som er tilpasset denne gruppen elever. Det kommer også fram at dette tilbudet ikke oppleves som spesielt vellykket, og at det sliter langt mer på de som leder dette tilbudet, selv om de elevene som har tilbudet synes å trives greit. For de som er ledere oppleves dette som et langt mer slitsomt opplegg, og de går fortere lei:

”ja det vart det, meire terping ja, itj vart det så fint heiller da men det går eida altså, men det må bli å skift litt på mannskapet, da e det ainnsles på GroMus synes æ, fer der e det skikkelig bra, der e det bærre arti” (Leder II).

Refleksjoner over målet med aktivitetene, og synet på hva som er kvalitet, blir trukket frem av flere. Det som tidligere ble benevnt som *Grottas* hovedmål, nemlig glede, blir her nyansert og videreført inn mot den musikalske aktiviteten og innfallsvinkelen til arbeidet:

”Fer det flæst musikeran e veldig ærekjær, veit du, det gjels no kanskje det flæstan da men, men når har kanskje holdt på så læng at dæm e flinkar te å slæpp sæ, dæm e itj så blånøye på at det ska værre musikalsk korrekt, tone fer tone, men, kanskje meir opptatt av å finn stemningen i det, einn å finn dein rette tonen, men så bli det å finn rette tonen som passe inn i sammenhengen, da, så, ja æ veitj ka æ ska svar æ, men du sjer at ongdommen som e me på det herre her, dæm å bli greppi av det herre her. 16-17-18 åringa som kanskje e veldig fiksert på at det ska spælles veldig teknisk korrekt å, men så kjæm dæm i dein settinga her åsså bli dæm tatt av det dæm å, fer dæm oppleve nåkkå dæm aldri har opplevd før, å som dæm garantert ikke vil opplev sia heiller” (Leder IV).

Her snakkes det om å finne den ”rette tonen”, som ikke er den musikk-teoretisk rette tonen, men det som i situasjonen oppfattes som riktig, tilpasset den enkelte solist. Dette utsagnet sier også noe om hvordan nye musikere blir sosialisert inn i denne kulturen.

Åpenhet og fleksibilitet synes viktig for å oppnå en god pedagogisk dialog. I det ligger det at opplevelsene og møtet i seg selv blir fokuset, og ikke læring og utvikling i en målstyrt tilrettelegging.

Hvilke tilretteleggere og deltakere skapes gjennom den pedagogiske diskursen på *Grotta*?

Jeg har trukket fram følgende faktorer som jeg ser er viktige for den pedagogiske tilretteleggingen på *Grotta*: Personlig egnethet, språk, tid, struktur og fleksibilitet og pedagogisk dialog. Tidsaspektet synes å være særdeles viktig, og har innflytelse på de andre faktorene jeg har trukket fram. Det å bruke tid på å rette oppmerksomheten mot hverandre og gjennom det skape rom for forhandling om det som skal skje, gjør at tilretteleggerne i stor grad blir "forhandlere" fremfor noen som ensidig tilrettelegger for andre. Dette medfører igjen at brukerne av tilbudet blir deltakere i en felles aktivitet, fremfor å være målet for andres styring.

Samlet profesjonell kompetanse kan betegnes som en helhet bestående av personlig kompetanse, yrkesspesifikke ferdigheter og teoretisk kunnskap³². De ulike lederne har sine styrker innefor ulike områder, og det er nøkkelpersonen som i størst grad blir bærer av alle disse komponentene og som blir en garantist for at de andre ledernes egenskaper og ferdigheter kommer til sin rett gjennom å legge til rette for en struktur som gir trygghet, men samtidig gir rom for de andres stemmer.

Oppsummering

En pedagogisk diskurs kan lett bli en normaliserende diskurs, hvor man anvender pedagogiske metoder for at den utviklingshemmede skal kunne tilegne seg ferdigheter i normaliseringsenes tjeneste. Men pedagogikk kan også anvendes som et styringsredskap for å tilrettelegge for større åpenhet og muligheter for at deltakerne kan være med å styre aktivitetene selv. Jeg skal senere se på skepsisen til at det er mulig med likeverdige, dialogiske møter innefor pedagogisk virksomhet. Foucault viser hvor subtil styring kan fremstå gjennom utviklingen av et terapeutsamfunn hvor bekjennelsen blir et viktig middel for kontroll. Man kan også tenke seg at den pedagogiske tilretteleggingen blir så velmenende at det ikke er rom for protest og opprør. Man kan så spørre seg om styringsstrategiene blir et ledd i å unngå uro. Anvender man strategier som ikke skaper motstand, og derfor fremstår opplegget som positivt? Er det et sted for konfliktvegning på grunn av sterk indre justis? Eller klarer man å gå inn i en tilretteleggerrolle som ivaretar deltakerne som likeverdige samhandlingspartnere, slik det står i avisreportasjen i Namdalsavisa 13. januar 2007: "*Her er det ikke "oss" og "dem". Vi er en samlet gjeng med venner*" (Høigjelle i Namdalsavisa 13. januar 2007). På

³² Dette er beskrevet som kompetansetrekanten hos Greta Marie Skau (1999) *Gode fagfolk vokser- personlig kompetanse som utfordring* Cappelen Akademiske Forlag Oslo

Grotta legger man vekt på at det er samarbeid og samhold som er viktig, og at man som tilretteleggere lar seg lede av de initiativ som deltakerne kommer med. Dette skaper tilretteleggere som tåler å bli mer opptatt av det som skjer i nu'et enn hva som skal bli resultatene fremover. Deltakerne slipper å forholde seg til på forhånd formulerte mål, og fokuset blir på hvem man "er" og ikke på hvem man skal "bli". Pedagogisk styring blir dermed et redskap for å legge til rette for opplevelse og likeverdighet. Det handler om at anvendelsen av tilgjengelige styringsmetoder må være resultat av bevisste og etisk reflekterte prosesser som ivaretar den svakeste parts mulighet for å inngå i dialogiske relasjoner.

Ekthetsdiskursen

Lederne trakk i flere sammenhenger frem hvor positivt de opplevde det å være på *Grotta*. Når de skulle beskrive hva dette kunne innebære, kom de tilbake til at her kunne de oppleve noe som de sjelden opplevde andre steder. Dette ble oppfattet som en av de triveligste jobbene de noen gang hadde hatt, og en forklaring på dette var at her "kunne de være seg selv". Her blir de møtt av en positivitet og glede som blir opplevd som ektefølt. Her slipper de å forstille seg, og til tross for (eller kanskje på grunn av) kommunikative utfordringer, kommer man i tett kontakt med mennesker.

"æ får lov te å værra veldig mytji ænkla æ, så æ behøv itj å forestill mæ her..æ trur det e nokka med det å..fer det finns itj nokka "dein ene og hele forklaringen" her, men æ trur at det på ein måte e det ekte å direkte samspillet som e her å no, å opptatt av det som vi har ilag her å no ..og det trur æ dæm e opptatt av å, fer dæm e lagga litt sånn. Å at det å gjer oss ein mulighet te å utvekel nå, å værra i lag her å no. Fer en skoill jo tru at dæm skoill få oss te å problematiser, men det gjør itj det. Fer ailså vart det greitt så vart det greitt, å vart det ikke greitt så kain vi gå videre med det å.. så æ veit itj æ, men det e nå her ailså å æ har aildri heilt skjønt ka det e men..fer det e nåkkå, å det e nån gong når main fer hit å main e trøtt å klar fer ailt e så komplisert, ja kain heinn at det e nåkka med at vi har så tru på det verbale bestaindi..."
(Nøkkelperson).

Her blir opplevelsen av det ekte knyttet til en egenskapsforståelse. Dette kan forstås som at mennesker med utviklingshemming er mer direkte av natur enn andre, og derfor er med på å skape en mer ekte samhandling. Videre trakk nøkkelpersonen fram at det å være autentisk og ekte i de ulike møtene med menneskene blir sett på som noe "forferdelig viktig" å tilstrebe seg også for tilretteleggerne. Det å ha skjulte agendaer blir sett på som noe ødeleggende og forstyrrende. Det blir også trukket fram at ikke alt kan forklares, og at det er noe udefinert, noe som er vanskelig å beskrive i opplevelsene, men at det synes å ha sammenheng med at man ikke trenger å forholde seg til komplekse problemstillinger, men være i opplevelsen.

Uavhengig av nøkkelpersonens refleksjoner omkring autentisitet og ekthet, har også leder III en oppsummerende kommentar koblet opp mot disse faktorene som svar på hva som kan være noe av årsaken til at dette tilbudet fremstår som vellykket:

"Ja så da trur æ derre der får fram nokka i aill i hop som vi kanskje har lite tå, så kanskje ligg suksessen der, i det ekte" (Leder III).

Nøkkelpersonen går noe mer konkret inn på hvordan han opplever at det å velge hvilket språk man anvender, knyttet opp mot pedagogisk tilnæringsmåte, har noe å si for nærhet og autentisitet i relasjonene. Her er en kommentar til hans opplevelse av å bruke en atferdsanalytisk tilnæringsmåte til et tilbud som dette:

"det villa vorri som ein sjablong mellom oss å dæm vi ska jobb med, har æ tenkt, å folk bli ståan å tenk "ka gjor æ no" å.. nei altså skit i det, funka det du gjor no?" (Nøkkelperson).

I denne uttalelsen kan vi finne noe av forklaringen på hva lederne mener når de oppfatter tilbudet som ekte, nettopp i noe nøkkelpersonen trekker fram som hinder for god kommunikasjon. En atferdsanalytisk forståelse vil etter nøkkelpersonens mening virke forstyrrende fordi den vil styre samhandlingen inn i bestemte mønstre som gjør at du som tilrettelegger vurderer det du gjør etter en bestemt målestokk, og som tilretteleggeren kontrollerer helt og fullt. Mens det ekte oppfattes som en mer direkte kommunikasjon uten "baktanker", men hvor man i større grad bare "er" i situasjonen og er åpen for det umiddelbare. Her trenger man ikke forstille seg eller ha skjulte agendaer, man er ganske enkelt opptatt av å ha det trivelig sammen. Det oppleves som enkelt og ukomplisert i en komplisert verden. Gjennom å ikke ha så klare styringsredskaper som en atferdsanalytisk tilnærming vil være, styrer man praksisen fra å være en tilretteleggerstyrt praksis, til å åpne for forhandling mellom "partene". Resultatet av denne samhandlingen oppleves som "det å ha det trivelig". Det legges stor vekt på å ha det trivelig, og med et kritisk blick kan man stille seg spørsmål om dette bidrar til at man velger en harmonilinje hvor konflikter blir underkommunisert, eller at det ligger et konformitetspress i ikke å skulle forstyrre harmonien.

Å gi rom for følelsene

Selv om man er opptatt av det som skjer her og nå, og ikke ønsker sterke styringsredskaper påvirket av for eksempel en atferdsanalytisk tilnærming, fremstår tilbudet likevel som ganske strukturert for meg som utenforstående. Men også det emosjonelle eller det å ha en sterk betoning på det følelsesmessige, blir trukket frem som viktig i møtet med mennesker med utviklingshemming.

Flere av lederne trekker frem den emosjonelle opplevelsen i det å arbeide med mennesker med utviklingshemming. Man snakker om den store gleden det gir å arbeide på *Grotta*. Og om utfordringer knyttet til det å takle umiddelbare følelsesuttrykk, også på scenen i full offentlighet. Det blir trukket fram at det å arbeide med mennesker som avviker fra den såkalte normalen, kan gjøre at man overfokuserer på diagnoser og det avvikende, særlig i starten. Det blir beskrevet at dette arbeidet stiller spesielle krav til ledernes personlige egnethet:

"æ trur det e ganske personrelatert, ja det e vel som æ sa tidligar at du må tørs å slæpp det inn på dæ. Fer vesst du e redd fer det så trur æ itj du har my å gjørra her, nei, du må værri i stand te å ta ainna folk innpå dæ, å ikke minst dein gruppa her da, fer det e jo ein sånn kakafoni av følelsa, å vesst du itj tørs å slæpp det inn på dæ, da kain du bærre lættværra å søk på.." (Leder IV).

At det er følelsesmessige utfordringer i møtet med mennesker med utviklingshemming er også et tema hos nøkkelpersonen, og i hans beskrivelse av hvordan han forholder seg til de emosjonelt ladede møtene, ligger det også en beskrivelse av metodikken. Hans holdning til det emosjonelle synes å ha stor betydning for hvordan tid blir brukt som et virkemiddel, eller en viktig faktor å regne med. Han legger vekt på at det å møte mennesker med utviklingshemming er spesielt, og det setter en selv på ulike prøvelser i forhold til å håndtere egne følelser i møte med mennesker som i følge nøkkelpersonen kan ha en radikalt annen væremåte enn en selv:

"Ja fer det va ein ainnan bit som æ hadd gått mæ på allerede at når æ har jobba så læng med dein gruppa her, så vesst æ at det e ein emosjonell bit her, som aill sammen må gjørra sæ ferdig med. Ailtså ska du bortåt dein typen eleva, eiller det e fer aill, men det bli jo tydeligar her, fer ska du bortåt aill eleva, så må du gjennom ein sånn bit, dæm vil utforder dæ emosjonelt på ein ainnan måte, fer dæm har ein spesiell væremåte som du må gjør dæ ferdig med. Så derfor så fainn æ ut at det va itj nå vits å forser, ailtså når æ har brukt så lang tid på min, på å kommi gjennom derre sjøl, så mått dæm som skoill jobb i lag me få lov te det å. Å det skjer itj me at æ sett å forklare. Det skjer me at du må ta dæm med på nån treff læmme, bring dæm ihop åsså får dæm ut av sine treff med det dæm har med sæ, så det va itj nå ainna. Æ koinn itj setti å sei at vi skoill gjørra sånn og sånn å sånn fer der e æ, men så va spørsmåle kor e dokk hæn, itj saint. Å det sjer æ at det va nå vi tenkt, fer vi har vel diskutert veldig lite sånn metodiske greier.." (Nøkkelperson).

Nøkkelpersonen er opptatt av at de emosjonelle erfaringene og utfordringene er ulike for alle som går inn i disse møtene. Derfor må det gies rom for at alle løser eller håndterer dette ulikt. Den lange fartstiden til nøkkelpersonen har gitt ham (og de andre) trygghet til å gjøre dette.

"Men æ sjer jo å at vi e trygg nok i forhold te det vi gjør, åsså får folk reguler sæ i forhold te det vi gjør, æ trur dæm skjønne at vi, æ trur vi må bli så pass trygg på at vi e ferdig med dein biten, altså ta ansvar fer det vi gjør, åsså e vi trygg på det åsså får dokk lov te å reguler det åsså har vi foill respekt fer det.." (Nøkkelperson).

Det blir trukket fram som viktig at alle får lov til å kjenne på følelsene det skaper å være sammen med mennesker som er oppfattet som annerledes, og som på ulike vis kan oppfattes å ha

utfordrende atferd. Nøkkelpersonen er opptatt av at dette er prosesser som arter seg forskjellig fra person til person, men fremholder viktigheten av å respektere at dette kan være møter som setter i gang mange tanker. Det blir sett på som viktig å anerkjenne forskjelligheten, fremfor å presse noen inn i en form av bestemte forventninger.

Hvordan det følelsesmessige aspektet er med på å prege oppfatningen av *Grotta* vises også i omtalen i pressen. *Grotta* fremstilles for offentligheten først og fremst gjennom reportasjer i lokalavisen tilknyttet den årlige konserten på våren. Disse reportasjene er preget av utelukkende positive kommentarer, særlig knyttet til hvordan denne konserten rører ved noe spesielt i oss. Her er noen karakteristikk som blir brukt:

"Gromuskonserten henter frem følelser", "henter fram følelser, rører ved strenger i oss og gjør noe med oss alle", "den ekte gleden de oppviser", "flott og gripende", "den gjør noe med oss", "vi blir påvirket av sanggleden og spontaniteten", "Gromus er som trekkfuglene. De kommer oss i møte omtrent samtidig som de flygende og fjærklede skapningene sørfra, og de fyller oss med den samme gleden", "vi var med på noe stort og verdifullt som vil følge oss i dagene som kommer", "vårens store opplevelse", "møtet med smilende aktører, musikken, gleden og det smittende humøret", "de ivrige aktørene".

I disse utdragene fra presseklipp fra 1999 og frem til i dag, er det visse karakteristikk som går igjen. Det er hvordan våre følelser som tilskuere blir berørt, rører ved strenger i oss, men også hvordan tilskuerne er til stede for utøverne sin skyld. Presseklippene synes å behandle disse konsertene på en annen måte enn andre arrangement, særlig gjennom å i så stor grad henvise til både tilskuernes og aktørenes emosjonelle bevegelser. Dette gjør at konsertene fremstår i det jeg har kalt *ekthetsdiskurs*, hvor vi som tilskuere nærmest trer inn i en annen følelsesmessig dimensjon i møtet med disse menneskene. Forstått i denne diskursen gies tilbudet delvis legitimitet gjennom hvor godt det gjør for oss andre å få ta del i disse konsertene. Dersom man inntar en slik holdning, hvilken oppfatning skapes da av aktørene? Hvilken rolle og hvilke forventninger skal de oppfylle? Og hva er det som skaper brudd med disse forventningene? Dersom man ser på deltakerne som representanter for noe ekte og opprinnelig, er det naturlig å tenke at man ser etter egenskaper og atferd som bekrefter denne holdningen. Dette kan resultere i en type selvoppfyllende profetier gjennom at både tilretteleggere og tilskuere søker bekræftelse på dette "ekte". Det kan medføre at man i utvalget til repertoar på konsertene tar mer hensyn til at man skal bygge opp under dette, fremfor å velge noe som kan gå på tvers av en oppfatning av utviklingshemmede som snille, artige og umiddelbare. Dette skal jeg diskutere mer inngående senere i avhandlinga. En slik holdning kan også "skape" en spesiell type publikum; et publikum som viser medfølelse, er opptatt av å la seg røre av av

sin egen godhet og som er mer opptatt av å komme på konsertene som en slags veldedighet, fremfor å være åpne for nye kulturinntrykk.

Denne diskursen blir noe utfordret i et intervju med lederne i forbindelse med at de har fått avisas lørdagsbukett for innsatsen med konserten, hvor en av lederne sier at det er positivt med responsen etter konserten, men tilføyer: *"Mange sier at de skal komme på øvelsene i Grotta, men uten at vi ser dem."* (Iversen i Namdalsavisa 13.04. 2002). Det ble også trukket frem i diskusjon mellom ledere når jeg var til stede, at mange kommer og gråter noen tårer på konsertene, men ellers er det ikke så mye å se til dem. I denne sammenhengen ble det henvist til kommunale ledere. Det jeg har kalt ekthetsdiskursen, men som også kunne vært omtalt som den rørende godhetsdiskursen, slik den blir presentert som et bilde laget av andre enn aktørene selv, blir ikke uten videre godtatt av lederne og deltakerne selv. Men det følelsesmessige er også et viktig element for tilretteleggerne, slik som jeg tidligere har vært inne på knyttet til opplevelsen av ekthet og autentiske møter.

Hvilke aktører skapes innenfor en ekthetsdiskurs?

I en ekthetsdiskurs fremstår deltakerne som snille, søte, uforfalskede, rørende mennesker som sprer hygge og glede på en måte som gjør at det er trivelig og godt å være sammen med dem. Dette er positive følelser som de fleste trakter etter, utfordringen oppstår når dette blir endimensjonalt, og det ikke gies rom for de andre mer utfordrende sidene ved oss mennesker. En ensidig ekthetsdiskurs legger stort press på at man oppfyller disse egenskapene, hvem vil vel være den som bryter idyllen? Et slikt syn kan føre til at tilretteleggerne bygger opp om dette gjennom å kjøre safe løp med hensyn til reportoarvalg og hvilket uttrykk man har på scenen. Gjennom å anvende et språk som er gjennomsyret av begrep som snill, god, ekte, understøtter man også synet på den utviklingshemmede som et medium for vår godhet.

Det er ikke bare de utviklingshemmede som påvirkes av en slik diskurs. Gjennom å forfekte en ekthetsdiskurs skaper man også et spesielt publikum som kan gi assosiasjoner til begrep som veldedighet og at den som yter noe i denne sammenhengen, ikke er de som står på scenen, men at vi som publikum gjør "en god gjerning" gjennom å komme på konserter, og vi ønsker ikke å bli utfordret, men snarere få bekreftet våre forventninger om hvordan de utviklingshemmede "er". Dersom en ekthetsdiskurs får råde grunnen kan man også risikere at både deltakere og tilretteleggerne vektlegger å tilfredstille et slikt syn hos publikum, fremfor å utfordre etablerte oppfatninger.

Oppsummering

Grotta blir fremstilt som "10 år med ekte musikkglede" i lokalavisa, hvor "Alle er sjarmert over den musikalske stå-på viljen til aktørene" (Høigjelle i Namdalsavisa 13. januar 2007). Et ensidig fokus på harmoni kan være med på å hindre utvikling. Potensialet som ligger i at *Grotta* kan være en arena for politisk ytring gjennom at mennesker med utviklingshemming kan anvende kunst og kultur for å nyansere et stereotypisk bilde. Det er et stort antall ungdommer som bruker *Grotta* og det er langt fra *Grotta* til *Uffa* eller *Blitz*. Konsertene reflekterer i liten grad en ungdomskultur. Det er vanskelig å se for seg at andre ungdommer i så stor grad ville valgt et tilsvarende "snilt" repertoar som det de gjør på *Grotta*. Språket vi bruker blir en effektiv teknikk for å skape selvoppfyllende profetier, og dersom det er uttrykk som hyggelig, koselig, snill og rørende som blir rådende, kan det være lite rom for mer utagerende ungdommelige uttrykk.

Kulturdiskursen

Den siste diskursen jeg skal ta for meg her er det jeg kaller kulturdiskursen. *Grotta* er en fritidsaktivitet som faller inn under kulturfeltet. Kulturfeltet er heller ikke et entydig felt, og defineres på ulike måter. Det er et begrep som kan defineres ulikt, med ulike formål. På den ene siden har man den *kvalitative kulturen* (Baklien og Carlsson 2000). Det vil si et snevert kulturbegrep som i første rekke ser på kvalitet i uttrykket og hvor kunsten har sin sentrale plass, og som tradisjonelt har vært forbeholdt en sosial elite. Så har vi *det utvidede kulturbegrepet* som favner videre og åpner opp for mange ulike aktiviteter, og som har vært et kjennetegn ved politiske mål om å demokratisere kulturen hvor "alle former for kulturaktiviteter og kulturopplevelser må anses som likeverdige" (Kirke- og undervisningsdepartementet St.meld. nr. 52 *Ny kulturpolitikk 1973-74*). Et annet moment som også ble fremhevet i St.meld. nr. 52, var den enkeltes behov for selvrealisering. Det var ikke lenger det offentlige ønske om at man skulle fremme enkelte gode egenskaper, men de enkelte skulle ut fra sine forskjellige utgangspunkt gies mulighet for selvrealisering gjennom allsidige tilbud. Det ble med andre ord lagt vekt på kulturens egenverdi i det enkelte individets liv, og ut fra de preferanser den enkelte måtte ha. Slik ser vi at det helt fra 1970-tallet har skjedd en perspektivendring innenfor kulturområdet mot en større demokratisering og brukerorientering.

Men vi ser også en klar instrumentell bruk av kulturbegrepet: "Det nye i *Kultur gir helse* - satsningen lå i at kultur ble tatt i bruk som *virkemiddel* for å bedre livskvaliteten for bestemte pasient/klientgrupper (SHD), og for på mer generelt grunnlag å "styrke lokalsamfunnets og

kommunene innsats i det helsefremmende og forebyggende arbeidet med basis i lokalt kulturliv" (Norsk kulturråd referert i Baklien og Carlsson 2000:14).

Jeg har tidligere referert fra Norges offentlige utredninger NOU nr. 22; *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*, hvor kapittel 14 er viet Kultur - og fritidstilbud. Her står det at det er viktig at alle mennesker skal sikres tilgang til kulturfeltet og "at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha reell anledning til å delta i kulturlivet i bred forstand og på lik linje med andre" (Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001:198). Konklusjonen er "at fritiden ikke i særlig grad er integrert. Tvert om tegnes et bilde av en segregert fritid, som er organisert av personalet. På dette området tyder mye på at reformens mål ikke er realisert" (Sosial- og helsedepartementet NOU nr. 22 2001:200). Også på kulturfeltet er normalisering det rådende prinsippet, og kultur og fritidsaktiviteter blir sett på som et middel for normalisering.

Fritid er et mangslungent begrep som får sitt innhold i forhold til hva det blir satt opp i mot. Fritid kan bli sett på som "frihet fra andre og annet", "frihet fra arbeidsgiver" og som "en mental tilstand" (Säfvenbom 2004). *Grotta* innskriveres tilsynelatende automatisk i en fritidskontekst gjennom at det pr. definisjon er en fritidsklubb. Denne fritidsdiskursen fremtrer gjennom ønsket om at dette skal være et fritidstilbud uten fag- og kursplaner slik resten av tilbudet ved kulturskolen gjør, men et utvidet kulturtilbud. Frivillighet blir trukket fram som et nøkkelbegrep:

"fer sånn som det e i dag e det frivillig om du vil delta på rockeverkstedet åom du vil delta på kulturhuset e ein frivillig sak, du kain delta med akkurat det du vil, vi har itj nå sånn at du må mester ein ting fer at du ska få vær me det e itj nå sånn at du må komma et steg videre som det e i ainna sammenhenga, du må kom litt videre, du må vis at du når nye mål, her e ailt basert på liksom det at det, det e frivillig" (Leder III).

En av rammene man diskuterer for å opprettholde dette som et fritidstilbud, er nettopp måten man innkrever billettinntektene på, ettersom noen frykter at innføring av et annet innkrevingsystem kan medføre at brukerne går over til å endre sin status til elever med egne planer for virksomheten som vil gi den en annen karakter enn det den har i dag. Her kan det ligge en mulig konflikt mellom en fritidsdiskurs og en opplærings/pedagogisk diskurs. Man kan anta at virksomheten dermed kan få en form som gjør at skillet mellom *Grotta* som en arena som gir "frihet fra arbeidsgiver", eller frihet fra et pedagogisert omsorgsregime, vil kunne forvitte. Utviklingshemmede er ofte utsatt for tiltak og opplæring, også ut over det som ellers anses som pedagogiske arenaer, og dermed kan det bli vanskelig å skille mellom fritid og annen tid som skal brukes mer instrumentalistisk for å oppnå bestemte resultater (Lorentzen 2003, Rapley 2004). Det å legge tilbudet inn under musikk- og

kulturskolen hvor de økonomiske rammene sikres, men hvor man får stor frihet for å utvikle tilbudet, kan også gi muligheter for å argumentere tilbudet gjennom kultur som viktig i seg selv.

Brukerne selv gir inntrykk av at de opplever *Grotta* som et frivillig tilbud som de velger selv, og som de sjelden velger bort fordi det er forbundet med så mye glede. Ved siden av å være et sosialt samlingspunkt, er de kulturelle innslagene viktig for hvordan *Grotta* oppfattes. Musikken er det felles referansepunktet, og da særlig knyttet til den årlige konserten som er med på å synliggjøre tilbudet i lokalsamfunnet gjennom at den årlige konserten blir dekket med både bilder og reportasje i den lokale pressen.

Grotta og *GroMus* slik det fremstår i dag, med musikk som et bærende element i tilbudet, hadde sin opprinnelse i at musikk var en viktig ferdighet hos de lederne som så smått startet å utvikle dette tilbudet. Det handlet om å lete etter en metodikk eller en kommunikasjonsform hvor man så at konvensjonelle metoder ikke var særlig gangbare. Det handlet om å finne en kommunikativ vei inn til mennesker som ikke behersket et funksjonelt verbalspråk og som nøkkelpersonen fremstiller det, det var en dyd av nødvendighet:

"når man kom dit som ny lærar med det vanlige teorian, så renska dæm rimelig fort haue dett, da, fer det funka jo itj. Fer du va nøtt te å byinn å ha ei nysgjerrighet fer det først; kolles ska vi grei å skap kontakt? Kolles ska vi koinna kommuniser? Å ja, å kolles ska vi koinna ha det trivelig å, itj saint? Så æ trur det va dein der nysgjerrigheta som gjor det. Å når man no dreiv med musikk da så, så va det naturlig å bruk deinn å.. Så trur æ at i ein sånn søkenperiode, ein søken pedagogisk å metodisk, åsså tok du bruk heile dæ, deinn du va, fer det oppdaga du rimelig fort at du va nødt te, åsså, ja fer å sei derre kort da, så fer å sei ka vi såg som gjor at dæm på ein måte samla sæ, så va det jo på ein måte når vi lagga sånne stoinni, da va det jo liksom itj nå spørsmål"
(Nøkkelperson).

Selv om det kommunikative aspektet legges frem som utgangspunktet for det tilbudet som er idag, gjør nøkkelpersonen seg også refleksjoner omkring at det skal være et kvalitativt godt tilbud, også musikalsk. Det handler om å finne alternative veier for å kommunisere, men man skal ikke tilby deltakerne hva som helst:

"Å det skoill værre orntli, fer det har æ sagt, ikke setti å slå på nå xylofona, åsså skoill dæm som va roint værre døkti, åsså skoill dæm itj værre nå sånn alibi, det sei æ bli ikke aktuelt, det vil æ ikke ha nån ting tå! Itj saint, fer æ har jo sjett det. Æ har jo hatt nån opplevelsa, som æ sei at musikk ska vurderes etter ein faktor, å det e som æ bruke å sei nakkehårsfaktor'n. Ja det e bærre dein det ska vurderes etter, bruke æ å sei nån gong. Åsså har æ jo opplevd det nån gong da, æ har jo hatt nån stoinni me gitarn å bortpå der at æ tenkt at "det herre e det læng sia æ har opplevd". Fer det skjedd nåkkå der da i møte mellom nån, dæmm å mæ når vi satt der når vi satt å spælla at "dæørsommitt, åsså fik æ opplevva det igjen". Itj saint det bærre va eit eiller ainna som bærre va heilt rætt. Så æ ha vel med mæ det å trua på det" (Nøkkelperson).

I denne uttalelsen kommer også betoningen av gjensidigheten i kommunikasjonen fram. Dette oppleves som en kommunikasjonsform som gir lederen store rent musikalske opplevelser. Det gies uttrykk for glede over å sammen kunne få lov til å skape unike musikalske øyeblikk:

"så vesst at du leite etter dein, så gir dæm jo fantastiske muligheta te å finn fram nye klanga, først gongen æ la på saks te ein, å fikk te å spælla "Blott en dag" læmme'n X, så syns æ jo at det va heilt fantastisk å få lov te det "tenk at æ fikk lov te det da"..åsså hørd æ at hain brumma litt høggar, itj saint åsså kjeint æ at hain kikka bortpå mæ, å æ fikk et lite smil, å hain brumma einda høggar, så tænkt æ at "okey" itj saint, det va jo bærre heilt suverent.." (Nøkkelperson).

Her gies det uttrykk for behovet for ydmykhet i møtet med andre. Det er ikke bare i den verbale kommunikasjonen at lederne tuner seg inn mot deltakerne og tar dem på alvor, men dette er også viktig i den musikalske kommunikasjonen. Dette er ikke en setting hvor lederne legger alle premissene. Hovedstrukturene er lagt, men i den musikalske utøvelsen har deltakerne mulighet for i stor grad å påvirke kommunikasjonen, slik at dette kan bli kommunikasjon også på deres premisser. Denne gjensidigheten og opplevelsen av å møtes i musikken beskrives slik av en annen leder: *"Jo, den musikalske dialekten å det musikalske språke e no nåkka vi bærre bli ein del av" (Leder IV).* Og igjen blir "glede" trukket fram som en sentral faktor, også for den musikalske kommunikasjonen: *"det e pur spilleglede" (Leder IV), og "fer i dein musikalske opplevsa så e det nåkka sterkt inni der (Nøkkelperson).*

Musikk kan være så mangt, men alle har vi et eller annet forhold til dette mediet. Musikk har en egen evne til å røre oss emosjonelt. Med et bredt syn og stor åpenhet i forhold til musikalske uttrykk, kan mennesker med ulike kvalifikasjoner møtes og skape et musikalsk uttrykk sammen. Slik sett er musikk en takknemlig kommunikasjonsform. Med den klassiske musikkens matematiske oppbygning, kan også musikk bli et stengsel, og noe som markerer forskjell mellom den som mestrer og den som ikke mestrer. På *Grotta* har man vært bevisst på at uansett hva du kan, så skal du få bruke dine evner, og i møtet mellom de ulike musikalske uttrykkene er alle likeverdige. Én blir ikke bedre av at en annen gjør seg dårligere enn han/hun er. For om man lykkes med arrangementen kan det bidra til at hvert uttrykk får sin rettmessige plass. Det kan synes som om dette balanseres gjennom forholdet mellom fokus og formell musikalsk dyktighet. Det er de utviklingshemmede solistene som er i fokus, mens det er de formelt dyktige musikerne som bærer det musikalske.

Hvilke aktører skapes innenfor en kulturdiskurs?

Innenfor en kulturdiskurs møtes man med det formålet sammen å lage et kulturuttrykk. I en slik kontekst er det ikke primært viktig om man er bruker eller hjelper. Det er funksjonene man fyller i forhold til det man skal gjøre som blir viktig. Man er trommeslager, sanger eller gitarist i et band.

Metodikken blir knyttet til hvordan alle medlemmene i bandet skal utvikle sitt uttrykk og bli en del av det felles produktet som skapes. Det er ikke en situasjon hvor tilretteleggerne skal undervise deltakerne, men hvor alle må tilegne seg det nye musikalske uttrykket, og man må samarbeide for at det skal fremstå som noe felles. Det å være instruktør eller produsent for en kunstnerisk forestilling gjør at man har forestillingen som sin oppgave, ikke deltakerne. Når man skal sette opp en forestilling er alle viktige for at den skal komme i havn. Det å flytte fokuset fra den enkelte deltaker som individ til det som skal skapes er heller ikke problemfritt eller snakk om enten -eller, men det gir rom for andre kamper og utfordringer.

Oppsummering

Innenfor en kulturdiskurs er det avgjørende for de valgene man tar om man ser på kultur som et instrumentelt redskap for å oppnå klare målsetninger som ligger utenfor kulturoplevelsen, eller om man ser på kulturopplevelsen som et mål i seg selv. På bakgrunn av de to første delene i denne fremstillinga, vil jeg nå se nærmere på hvordan kulturdiskursen kan være et utgangspunkt for å diskutere muligheter og begrensninger i tilrettelegging for mennesker med utviklingshemming. Jeg skal utforske de mulighetene og utfordringene som kan ligge i kunst- og kultur som arenaer for møter mellom utviklingshemmede og tilretteleggere, og hvordan kulturfeltet kan være med på å gi andre muligheter for forhandling om hvilke roller man kan innta i møter mellom tilretteleggere og deltaker. Som redskap for å gjøre dette har jeg valgt å anvende Mikhail Bakhtins begreper.

I kapitlet hvor jeg beskriver gangen i arbeidet (kap. 5), ser jeg på utfordringer som ligger i bruk av governmentality og diskursanalyse. Ved anvendelse av governmentality står man i fare for å bli for programmatisk og se på historisk utvikling som en lineær prosess hvor diskurser avløser hverandre. For å nyansere bildet foreslår Ludvigsen (2006) at det er viktig å trekke fram praksis beretninger ved siden av at man ser på statlige programmer for styring. Slik jeg har framstilt *Grotta* så er det mange prosesser, perspektiv og diskurser som opptrer ved siden av hverandre. Diskursene kan oppfattes som både motstridende og komplementære.

Innefor det feltet jeg beveger meg er det særlig to diskurser som har stor innflytelse. Det er en økonomisk, ny-liberalistisk diskurs og en normaliseringsdiskurs. Men ingen av disse diskursene fremstår som enerådende og "renskåret". Den ny-liberalistiske økonomiske diskursen fremstår først og fremst som et ideal innenfor statlig styring. Dette gir seg utslag i offentlige programmer som balansert målstyring (BMS) og serviceerklæringer (Kommunal- og regiondepartementet 2002, Petersen og Schmidt 2003, Rønning 2004, Hagen 2006). Den ny-liberalistiske tankegangen har ikke

slått rot eller fårr stor innvirkning på *Grotta* pr. idag, men preger livet til deltakerne utenfor *Grotta* gjennom de redskapene som anvendes for å regulere hjelpen som gies i bolig, skole og på arbeidsplassen.

Normaliseringsdiskursen forstås på ulike måter. Og det er mye som tyder på at normalisering som prinsipp og mulighet for et mer nyansert syn på forskjellighet diskuteres i stadig større grad, også innenfor *Grotta*. Man har i løpet av de 16 årene som har gått etter innføringen av Ansvarsreformen gjort seg erfaringer som gjør at man tør å diskutere både prinsipper og ideologi uten at det blir sett på som bakstreversk.

Mennesker med utviklingshemming utsettes for en praksis som ofte er styrt av følelser hvor ikke-utviklingshemmede oppfatter utviklingshemmede som ekte og opprinnelige. Dette er en styring som er mer skjult og sammensatt, og som ikke så enkelt lar seg styre og endre gjennom programmatisk styring, men er et resultat av historiske og folkelige oppfatninger, ofte med veldedighet som resultat (Stiker 1999).

Ludvigsen poengterte at det er viktig å se på styring ikke bare som disiplinering, men også som mulighet for demokratisering. Demokratisering kan skje gjennom aktivt valg av pedagogisk styring hvor kulturelle arenaer kan gi mulighet for dialog. Dette skal jeg se nærmere på videre i dette arbeidet.

DEL III

8. Med Bakhtin som lyktebærer

Kunst- og kulturfeltet er stort og omfattende, og det er mange oppfatninger av hvordan dette feltet både skal defineres, avgrenses og forstås. I denne avhandlingen anvender jeg en bred forståelse, hvor innrammingen først og fremst gjøres av deltakerne selv. I denne sammenhengen er det aktiviteten og organiseringen som er det interessante, og fokuset er på aktiviteter som ligger i skjæringspunktet mellom kultur, fritid og kunst. I den grad jeg trekker inn diskusjoner omkring hva som forstås som kunst og ikke, er det for å vise at det er ulike oppfatninger innenfor ulike miljøer og til ulike tider. Jeg vil også ta opp ulike oppfatninger av kunst laget av mennesker med funksjonshemninger. Både mennesker med behov for hjelp og tilrettelegging av hverdagslivet og tilretteleggere opplever at det kan være vanskelig å gi hjelp på en meningsfull måte som ivaretar integriteten til den som trenger hjelp. Lennart Sauer har i sin doktoravhandling intervjuet de ansatte ved *Ållateatern*³³, et teater for utviklingshemmede i Sundsvall. Hans konklusjon er at teateret byr på andre muligheter for samvær og roller enn det tradisjonelle dagsentertilbud gir:

"Skillnaden mellan teatern och andra verksamheter inom handikappomsorgen är så märkbar och påtaglig för lederna och aktörerna att den leder till att teatern blir unik i förhållande till den mer traditionella omsorgsverksamheten. /.../De är alla bärare av samma kulturgemenskap och företräder denna gentemot socialtjänsten, boende, socialnämnden och andra dagliga verksamheter" (Sauer 2004:209).

Grotta fremstår også som en arena som bryter med den tradisjonelle omsorgsvirksomheten, og jeg har ønsket å se nærmere på hvorfor det oppleves slik, og hvordan kulturdiskursen kan by på disse "andre opplevelsene". For å gjøre dette arbeidet har jeg hatt behov for hjelp. Denne hjelpen har jeg hentet hos Mikhail Bakhtin. Bakhtins teorier om dialog og hvilke faktorer som påvirker menneskelige møter, har vært utgangspunktet for den videre drøftingen.

³³ De ansatte ved *Ållateatern* består av mennesker både med og uten utviklingshemming.

Mikhail Bakhtin (1895-1975) levde i et Russland preget av dramatiske hendelser; med den russiske revolusjon etterfulgt av regimer styrt av Lenin og deretter Stalin. Bakhtins arbeidsforhold blir preget av disse hendelsene. Han flyttet mye, både frivillig og ufrivillig, og det blir av mange trukket fram hvordan den sosio-historiske konteksten har vært med på å prege det han skrev, og at verkene må tolkes ut fra at han ikke skrev under frie forhold (Good 2001, Bruhn og Lundquist i Bachtin 2003, Mørch i Bakhtin 2003, Schmidt 2003). Bakhtin har vært en inspirasjonskilde i mitt prosjekt, men jeg påberoper meg ingen "riktig" tolkning av hans tanker og arbeider. En slik tilnærming ville etter min mening vært i strid med Bakhtins hensikt også. Bakhtin var født i 1895, og selv om han var produktiv allerede på 1920-tallet, var det først på 1970-tallet at han ble publisert i vesten. Bakhtins arbeid anvendes i dag for å belyse mange ulike områder og innen mange fagdisipliner (Bruhn og Lundquist i Bachtin 2003).

Det råder usikkerhet om hvorvidt Bakhtin har skrevet de tekstene som tillegges ham, og om han muligens kan ha skrevet tekster som andre står som forfatter av, slik som Valentin N. Voloshinov og Pavel N. Medvedev (Schmidt 2003). Bakhtins kildebruk er også omstridt, og som Schmidt skriver i sin bok *Bakhtin og Don Quixote*, var Bakhtin selv en mytemaker som fortalte ulike historier om seg selv. Dette er kilde til mange forskningsprosjekt i seg selv. Jeg tar ikke her stilling til stridighetene omkring Bakhtins forfatterskap, men konstaterer at det tankestoffet som i dag tilskrives Bakhtin eller kretsen omkring Bakhtin, er av nytte for meg - og så får jeg følge forskningen og debatten omkring Bakhtin, men holde det utenfor dette prosjektet.

Det er en utfordring å "overføre" det som er skrevet som litteratur og litteraturteori til andre felt, slik som det pedagogiske feltet og tenkning omkring helse- og sosialfag. Hos Bakhtin er *dialog* et sentralt begrep, og han er opptatt av hvordan man skaper forutsetninger for dialog gjennom en åpen og *uavsluttet* holdning i møtet med verden i kamp mot monologisering og ensretting (Bakhtin 1984:68). Dette er sentrale temaer langt utover litteraturteorien, så for meg har det vært et fruktbart møte.

Jeg har vekselvis gått ut og inn av litteraturen, teorien og min egen praktiske forskning i feltet i løpet av hele perioden. De ulike elementene har påvirket hverandre hele veien, det ene har gitt næring til det andre (Postholm 2005). Jeg har, med Bakhtin som utgangspunkt, søkt etter andre som i samtiden anvender hans perspektiv for å forstå ulike felt innen pedagogikk og helse- og sosialfaglig arbeid. Jeg har i hovedsak anvendt arbeider av Peter Good, Timothy Lensmire og Alexander Sidorkin. Good har nærmet seg det psykiatriske feltet, og de to andre befinner seg innenfor det pedagogiske. Jeg har valgt ut noen sentrale begrep hos Bakhtin for å belyse det området jeg har gått inn på.

Bakhtin, Rabelais og Dostojevskij

Store deler av Bakhtins arbeid tar utgangspunkt studier av litterære verk. I boka *Rabelais and His World* (Bakhtin 1984b) presenterer han middelalderens karnevalstradisjon og latterfester, i første rekke med utgangspunkt i Rabelais verk *Gargantua og Pantagruel* fra 1532-48. Ut fra studiene av latterkultur og middelalderens karneval, har et begrep som karnevalisme utviklet seg, hvor Bakhtin ser på hvordan tingenes dobbeltbetydning og ambivalens er det som preger den altomfattende karnevalistiske latteren (Schmidt 2003). Gjennom karnevalet skaper folk seg rom for å snu opp ned på vante forestillinger, og gjennom denne prosessen åpnes det for å kunne se nye muligheter. Karnevalet blir et utgangspunkt for å analysere forholdet mellom de offisielle og de uoffisielle kreftene som finnes i samfunnet, og som jeg etter hvert skal se nærmere på.

Den andre forfatteren som er sentral i teoriutviklingen hos Bakhtin, er Fjodor Dostojevskij og det Bakhtin benevner som Dostojevskijs dialogiske romaner (1984). Jeg har ikke bedrevet noen grundig litteraturanalyse, men har forsøkt å forstå hva Bakhtin legger til grunn for sitt syn på forholdet mellom forfatteren og bokens karakterer. For å forstå forholdet mellom Bakhtin og Dostojevskij bedre, har jeg lest Dostojevskijs verk *Forbrytelse og straff* (2000) og *Idioten* (2001). I tillegg har jeg lest Geir Kjetsaas biografi *Fjodor Dostojevskij: et dikterliv* (2003).

Mitt første møte med Dostojevskijs forfatterskap skriver seg fra langt tilbake. I mitt barndomshjem var det tidlig på 1970-tallet fast rutine å høre på radioteateret hver lørdag ettermiddag. Mitt første møte med Dostojevskij var gjennom dette mediet. Dramatiseringen av *Forbrytelse og straff* gjorde et uutslettelig inntrykk på et ungt sinn. For meg var det den gangen først og fremst en rå og spennende kriminalhistorie, og enda kan jeg framkalle bildene jeg skapte meg av Raskolnikovs hvileløse vandringer i St. Petersburg. 20 år etter det første møtet møtte jeg verket igjen på scenen, denne gangen iscenesatt av Västernorrbottn Teater. Senere har jeg lest boken flere ganger og sett ulike sceneversjoner, men timene foran radioen sitter fortsatt sterkt i. Det var derfor rart å oppleve at Dostojevskij hadde så stor plass i Bakhtins arbeid. Av og til lurer man på om det er tilfeldighetene som spiller en et puss, eller om det dreier som om noen ubevisste valg som likevel er tuftet på en slags viten.

Men hva var det som karakteriserte Dostojevskijs forfatterskap? Dostojevskij-biograf Geir Kjetsaa skriver dette i sitt forord til sin oversettelse av "En forfatters dagbok" bind 1:

”I sine romaner tenker han ikke med tanker, men med synspunkter, med stemmer fra personer som er likeberettigede deltakere i en stor dialog. Han stiller oppfatninger opp mot hverandre, oppfatninger som både er og ikke er hans egne. Nettopp ved å la motstridende stemmer og oppfatninger komme til størst mulig utfoldelse er dikteren i stand til å nærme seg sin visjon av sannhet” (Kjetsaa 2003:8).

Også nobelprisvinner Toni Morrison er inne på en lignende karakteristikk av Dostojevskij i sin roman ”De blåeste øyne”, gjennom beskrivelsen av den perverterte og pedofile Elihue Micah Whitcomb og hans syn på litteraturen:

”Den dikteren han satte høyest, var Dante, den han foraktet mest, var Dostojevskij. Han leste den vestlige verdens beste tenkere, men var kun mottakelig for de snevreste tolkninger. Han svarte på farens kontrollerte vold ved å utvikle harde vaner og en bløtaktig fantasi. Et hat til, og en facinasjon for den minste antydning til uorden og forfall” (Morrison 2004:140).

Disse ”motstridende stemmer og oppfatninger”, som Kjetsaa kaller det, og den ”uorden” som Morrisons karakter Elihue forakter, benevner Bakhtin som Dostojevskijs polyfoniske (flerstemmige) tilnærming til romanen:

”A plurality of independent an unmerged voices and consciousnesses, a genuine polyphony of fully valid voices is in fact the chief characteristic of Dostoevsky’s novel. What unfolds in his works is not a multitude of characters and fates in a single objective world, illuminated by a single authorial consciousness; rather a plurality of consciousness, with equal rights and each with its own world, combine but are not merged in the unity of the event” (Bakhtin 1984a:6).

Bakhtins begrepssett utformet gjennom Dostojevskijs forfatterskap, bygger på et utgangspunkt hvor han så på verden som et sted hvor dialogen var betinget av muligheten for å unngå den ensrettede monologiske tanken, gjennom å anerkjenne flere stemmer. Her ligger noe av utgangspunktet for at jeg har valgt Bakhtin som redskap for mitt arbeid. Innenfor pedagogisk og helse- og sosialfaglig arbeid er det fare for at tilretteleggerne (forfatteren) overstyrer de som skal ha tilrettelagte tilbud. Bakhtin viser alternative tilnæringsmåter gjennom å anvende Dostojevskijs forfatterskap som eksempel.

Bakhtin opererer med begreper som tildels er kjente begreper som vi har en hverdagsforståelse av; slik som karneval og dialog. Men han anvender også begreper som han har konstruert selv, eller begreper han har satt inn i en ny kontekst; slik som heteroglossia og polyfoni. Jeg har valgt å starte med en fremstilling av det karnevalske og forholdet mellom de offisielle og uoffisielle kreftene. Dette er begreper som kan være med på å forstå samfunnsmessige forutsetninger og strukturer. Deretter

tar jeg for meg dialogisme som i større grad flytter oppmerksomheten mot de nærere forholdene mellom mennesker. Karnevalisme og dialogisme er to hovedbegreper, slik jeg ser det. Men for å forstå disse blir begreper som kronotoper (tids-rom), heteroglossia og polyfoni³⁴ (flerstemmighet) viktig.

Jeg har kjent på det umulige behovet for å formidle det meste samtidig. Jeg har kommet fram til at det er mest hensiktsmessig å fremstille Bakhtins begreper samlet først, fordi de i stor grad henger sammen og det ene begrepet støtter opp om forståelsen av det andre. Deretter diskuterer jeg det empiriske materialet i forhold til Bakhtins begrepssett.

Det som har blitt sentralt i dette arbeidet er hvordan vi håndterer forskjellighet, og hvordan vi kan legge til rette for at man i pedagogisk og helse- og sosialfaglig arbeid forholder seg til hverandre som personer som alle er medskapere i dialogen, og ikke gjør "de andre" til karakterer som vi kan manipulere med?

Jeg er ikke opptatt av å finne ut hva Bakhtin *egentlig* mente, i den grad det skulle være mulig. Jeg forsøker å utlede noen tanker som igjen kan hjelpe meg til å forstå mitt eget forskningsfelt, gjennom å anvende både hans egne og andres forståelse av hans arbeider.

Forholdet mellom samfunn og individ er et viktig aspekt hos Bakhtin. Jeg starter derfor fremstillingen av Bakhtins begrepsverden med å se på forholdet mellom det han benevner som de offisielle og de uoffisielle kreftene. I denne fremstillingen står karnevalet og ulike måter å forstå det kroppslige på, sentralt. Disse kreftene danner forutsetninger for hvordan de mer nære dialogiske forholdene utvikles, noe som jeg videre ser på. Jeg ser først på hvordan dialog oppfattes av Bakhtin og andre som har arbeidet med Bakhtins dialogbegrep. Jeg tar så for meg faktorer som er med på å fremme eller hemme dialogiske møter. Her har jeg spesielt trukket fram Bakhtins kronotop-begrep, det fysiske miljøets betydning, forskjellen mellom å bli opplevd som karakter eller person, og til slutt flerstemmighet.

³⁴ Jeg anvender den norske termen *flerstemmighet*, og ikke polyfoni i den videre teksten.

9. Karneval; kampen mellom det offisielle og det uoffisielle

Bakhtin har skrevet om middelalderens karnevalstradisjoner og latterkultur. Disse beskrivelsene anvendes for å forstå hvordan ulike krefter står mot hverandre i et samfunn, men også at det finnes rom for å "snu det hele på hodet" i gitte situasjoner. Den middelalderske verden deles opp i to motpoler hvor den offisielle verden er preget av makt, enhetspråk, autoritet, og hvor den uoffisielle verden er en verden som preges av felles deltakelse, flerstemmighet, brudd på tabuer og en folkelig latterkultur:

"A free and familiar attitude spreads over everything: over all values, thoughts, phenomena, and things. All things that were once self-enclosed, disunified, distanced from one another by a noncarnevalistic hierarchical world view are drawn into carnevalistic contacts and combinations. Carnival brings together, unifies, weds, and combines the sacred with the profane, the lofty with the low, the great with the insignificant, the wise with the stupid" (Bakhtin 1984a:123).

I følge Bakhtin er det ulike krefter som utspilles i forholdet mellom monologisme og dialogisme, og han benevner disse kreftene som *sentripetalkrefter* (*midtpunktsøkende krefter*) og *sentrifugalkrefter*. Den midtpunktsøkende kraften arbeider for å monologisere ytringene og skape enhet gjennom en bærende stemme, som igjen fører til ensretting av mening. Men den midtpunktsøkende kraften er under konstant press fra den flerstemmige sentrifugalkraften som sliter og trekker i den monologiske stemmen fra alle kanter og truer med å splitte enheten. I arbeidet med det karnavalske (Bakhtins arbeid med Rabelais forfatterskap) blir dette gjenkjent i begrepene om *det offisielle* og *det uoffisielle* språket, hvor det offisielle blir representert av de monologiske midtpunktsøkende kreftene, mens det uoffisielle språket er preget av *heteroglossia*³⁵ og flerstemmighet³⁶ (polyfoni) som en sentrifugalkraft. Bakhtin skriver om hvordan forholdet mellom ensretting og forskjellighet preges av at monologiserende og autoritære stemmer ikke slipper til andre synspunkt, og hvordan den offisielle kulturen preges av at noen sterke krefter påberoper seg definisjonsmakten.

³⁵ Heteroglossia forklares som *forkjelligtale*; og er Bakhtins begrep for sosiale språkforskjeller (Schmidt 2003).

³⁶ Polyfoni oppstår når "*det dialogiske udfolder sig som en brydning mellem forskellige, ideologiske stemmer*" (Schmidt 2003).

Bakhtin bruker middelalderens og renessansens karnevalstradisjon som en beskrivelse av hvordan de offisielle kreftene kan snues på hodet og utfordres. I karnevalet driver man gjøn med det etablerte, og Bakhtin kaller karnevalet folkets "andre liv" (Bakhtin 1984a, Lensmire 2000, Gardiner 2003b). Og i dette andre livet kan folk fri seg fra det etablerte samfunnets normer og relasjoner, og det bestående hierarkiet blir snudd på hodet gjennom blant annet kroning av narrekongen som i slutten av karnevalet avkrones igjen. I karnevalet er alle deltakere hvor begivenhetene skapes sammen: "Carneval is not contemplated and, strictly speaking, not even performed; its participants live in it, they live by its laws as long as those laws are in effect; that is, they live a carnevalistic life" (Bakhtin 1984:122).

I karnevalet oppheves hierarkiske rangordninger og de sosiale forskjellene, og alle forenes i karnevalslatteren. Karnevalslatteren er altomfattende og rommer motsetningsfylte følelser som liv/død, glede/sorg. Karnevalslatteren får dermed en overskridende funksjon, og blir en kollektiv latter som favner alle. Parodien i karnevalet sparker "oppover". Bakhtin var skeptisk til den moderne latterkultur hvor man etter hvert synes å få en tendens til at sterke rammer de svake, i motsetning til i karnevalet hvor latteren har en frigjørende effekt (Schmidt 2003).

Michael Gardiner ser på Bakhtins karneval som et blant mange utopiske samfunnssyn i sin artikkel *Bakhtin's Carnival: Utopia As Critique* (Gardiner 2003b). Gardiner deler inn i ulike utopiske samfunnssyn eller modeller som han kaller "traditional" og "oppositional", med "vitenskaplige" og "totalitære"; samt "konservative" og "nostalgiske" utopier som undergrupper. Han trekker fram dagens fokus på utopiske samfunnssyn som ofte knyttes til en arketypisk form for terroristisk metanarrativ. Han plasserer Bakhtins karneval inn i en annen sammenheng, og forsøker samtidig å imøtegå Morson og Emersons kritikk om at Bakhtins karneval må sees på som et uttrykk for en nihilistisk feiring av uro og opprør. Gardiner benevner Bakhtins karneval som "Utopia As Critique", som artikkelens tittel viser til:

"Critical utopias reject domination, hierarchy and 'identity-thinking' in order to explore 'emancipatory ways of being as well as the very possibility of utopian longing itself'. They are not merely imaginary projections of ideal cities or societies, in that they are aware of the limitations of the dominant utopian tradition, but also in that they are self-ironising and 'internally' deconstructive. Accordingly they attempt to realise the contours of a desired future society in their very textual form via the incorporation of elements of contradiction, ambiguity, and openness" (Gardiner 2003b:179).

I artikkelen trekkes det linjer til motkulturer på 1960- og 70- tallet, blant annet feministiske, anarkistiske og økologiske bevegelser, hvor håpet om en annerledes samfunnsorden også har bidratt

til faktiske endringer, fordi håpet og det å gå på tvers av etablerte hierarkier gir næring til nye tanker. Karnevalet kan også brukes som inngang til å forstå det helse- og sosialfaglige feltet.

Peter Good anvender den Bakhtinske forståelsesrammen knyttet til det karnevalske og kampen mellom det offisielle og det uoffisielle, for å forstå hvordan psykiatrien som felt har vokst fram og består. Good har som formål å forstå det psykiatriske landskapet med andre midler enn de mer tradisjonelle, nettopp for å løfte frem det selvfølgelige. Slik kan man si at han anvender Bakhtins begrepssett for å bedrive en type diskursteoretisk analyse. De ulike diskursene er pasient- og hjelperdiskursen, og analysen blir i stor grad gjort gjennom språklig analyse av kampen mellom det uoffisielle og det offisielle språket. Good viser hvordan den offisielle hjelperdiskursen kjemper for å beholde hegemoniet gjennom et sett språk, handlinger og fysiske omgivelser som arkitektur og interiør som midler. Denne diskursen blir igjen truet gjennom en forskyvning av makt, hvor nye prinsipper om den enkeltes rett til å være med å forme sitt eget tjenestetilbud blir ansett som en viktig del av tjenestetilbudets innhold: "the older forms of hierarchy are under constant challenge as a commitment to consumer choice and rights gains a popular foothold." (Good 2001:16). Dette mener Good igjen resulterer i at hjelperdiskursen trekker frem "gamle spøkelser" fra skapet i form av å samle seg om en "uangripelig" faglig sjargong, et forsøk på å gjenopprette den monologiske diskursen.

Good påpeker - noe vi også kan kjenne igjen fra det norske landskapet - at den offentlige diskursen som springer ut fra sterke fagmiljø - også blir satt under press fra generelle samfunnsstrømninger, gjerne materialisert gjennom offentlige forordninger som stortingsmeldinger og lovverk. Disse strømmingene er selvfølgelig også påvirket av fagmiljøene gjennom f.eks. høringsrunder, så her foregår det bølgebevegelser frem og tilbake i et diskursivt rom.

Det offisielle landskapet skapes av sentrale fagpersoner som definerer hva landskapet består i, og beskriver hva som er viktig på vegne av den andre. Innenfor alle fagområder har vi slike personer eller ideologier som vi samles rundt for å ha noe å begrunne våre handlinger ut fra. Good viser sågar hvordan det å opptre som fagperson i ytterkanten av det offisielle landskapet medfører at aktørene i kjernen av de midtpunktsøkende kreftene, vil arbeide for enten å sørge for at vedkommende retter seg etter vedtatte normer, eller helst blir utelatt fra "det gode selskap". Good bruker bl.a. eksemplet med psykologen R.D. Laing, som gjennom å viske ut det hierarkiske skillet mellom pasient og psykolog blir en trussel for det etablerte miljøet. Peter Good er opptatt av å vise hvordan representanter for det offisielle språket har behov for å skape avstand, distansere seg fra det uoffisielle og holde på makten.

Den klassiske og den groteske kroppen³⁷

Forholdet til kropp, mat og hygiene er sentralt i Bakhtins behandling av Rabelais og det karnevalske, og ulike oppfatninger blir stående som beskrivelser av forskjelligheten i ulike verdener (offisiell og uoffisiell) og historiske epoker: "Mot medeltidens grova, harklande, fisande, gäspande, spottande, hickande, högljutt snytande, måttlöst frossande och drickande kropp ställs humanistens av idrott välutvecklade, vackra och kultiverade kropp" (Bachtin 1991:94). Leonardo da Vincis kjente tegning av den vitruvianske mann, hvor en naken mann blir fremstilt balanserende i sentrum av universet, blir brukt som et symbol på skiftet fra den "mørke" middelalder til humanismens inntog i renessansen. Vitruvieren symboliserer balanse, kontroll og korrekte proposjoner. Dette skiftet innebærer også et skifte i tidsoppfattelsen, fra en sirkulær til en lineær oppfatning av tid, og som Bakhtin observerte: "Philosophy, scientific knowledge, human practice and art, as well as literature, all worked on this new model" (Good 2001:74). Motsatsen blir den groteske, karnevalske kroppen som er en kropp av kroppsåpninger, sekreter, seksualitet, deformiteter og som er en utflytende kropp, og det er mot denne kroppen at den neo-klassiske kroppen speiles: "By displaying the grotesque against specifically approved sites the classical body is able to tame and control human aberration. The more the grotesque is seen as ill mannered or gross the more the classical body can generate its own self-regulatory identity" (Good 2001:63).

Kunstkritikk opp gjennom tidene har ofte vært knyttet til disse ulike kropps-forståelsene. I Atle Næss sin biografi om Edvard Munch, beskriver han mottakelsen som et bilde av Gustav Wentzel fikk etter en kunstutstilling i 1883. Bildet het *Dagen derpå*, og fremstilte en fyllesyk pike og "man kunne visstnok til og med skimte en nattpotte under jentas seng!" Bildet skapte reaksjoner, sannsynligvis ikke på grunn av de kunstneriske kvalitetene, men på grunn av at modellen ikke "tilfredstilte konvensjonelle krav til skjønnhet" (Næss 2004:50).

Reaksjoner knyttet til fremstilling av det "groteske" i form av fokus på fråtsing av mat, fremstilling av kroppen med fokus på kjønnsorganer og kroppsåpninger, frembringer også i dag reaksjoner, slik Kristopher Schou har fått etter sine show, både alene og sammen med komikerparet

³⁷ Det kan virke uheldig og stigmatiserende å anvende et slikt begrep som "den groteske kroppen" i sammenheng med mennesker med funksjonshemninger. Det er ikke intensjonen. Slik jeg tolker Bakhtin er dette heller ikke et negativt begrep.

Harald Eia og Bård Tufte Johansen. Eia og Tufte Johansen har "brukt" mennesker med utviklingshemming i sine stunts, i ulike roller og med varierende mottakelse.

Forståelsen av den klassiske og groteske kroppen, og dragingen mot den klassiske, kontrollerte, rene og skjønne kroppen som ideal, nedfeller seg ubevisst i mye av vår tenkning omkring kunst og kultur. Psykiater Finn Skårderud har vært opptatt av hvordan vi i ulike tider har disiplinert kroppen ut fra ulike idealer, og med spiseforstyrrelser og anorexi som den ultimate disiplineringen. I sin artikkel "Idéhistorier om kroppen" i boka *Kroppstanker. kropp-kjønn- idéhistorie*, presenteres flere innfallsvinkler til det å forstå kroppen og forholdet mellom kropp og samfunn. Dialektikken mellom det dionysiske (begjær, drifter, villskap) og det appoloniske (det kjølige, rene, beherskede), har vært representert hos flere enn Bakhtin, også hos Nietzsche. Og Merleau-Ponty mente at strategier som dans, bevegelse og pust kunne brukes for "å gjenreise den kroppen man mener er tapt i sivilisasjonens disiplinering" (Skårderud 1998:63).

Forholdet mellom den "normale" mainstream kulturen og de funksjonshemmedes plass er også et tema for Ann Cooper Albright i boka *"Choreographing Difference. The body and Identity in Contemporary Dance."* Albright har med utgangspunkt i blant andre Jacques Derrida, Helen Cixous, Maurice Merleau-Ponty og Mikhail Bakhtin, sett på spenningen mellom dans og ulike diskurser knyttet til kroppen. Hun utforsker hvordan forskjellige innfallsvinkler til dans er med på å understøtte ulike identitetsprosjekt. Hun har tatt for seg dans hvor danserne er funksjonshemmede, og sett på hvilken funksjon dans med funksjonshemmede synes å ha. Jeg tror at Albrights fremstilling ikke bare gjelder dans, men at hennes betraktninger også kan overføres til andre kunstneriske og kulturelle områder. Betraktninger omkring dans kan være med på tydeliggjøre noen dilemmaer fordi dans er en uttrykksform hvor kroppen er det du fremstiller på en scene. Som kunstner blir du direkte synlig. Det er ikke bare en re-presentasjon, men også en presentasjon: "Thus when we look at dance with disabled dancers, we are looking at both the choreography and the disability" (Albright 1997:63). Klassisk dans er kjennetegnet ved ballettdanserens sylfide-aktige kropp, og danserens betvinging av kroppen for å kunne utføre fysisk krevende og nesten unaturlige bevegelser. En ballettdanser har en på alle måter "abel body". Det er ballerinaen som står frem som idealet innefor klassisk dans, og det er denne "klassiske kroppen" Albright stiller opp mot den "den groteske kroppen"³⁸:

"The grotesque body is open, protruding, extended, secreting body, the body of becoming, process and change. The grotesque body is opposed to the classical body,

³⁸ Albright har hentet dette begrepet fra Mary Russo "Female Grotesques: Carnival and theory", Bloomington:Indiana University Press, (1986)

which is monumental, static, closed and sleek, corresponding to the aspirations of bourgeois individualism; the grotesque body is connected to the rest of the world" (Albright 1997:63).

Det å være funksjonshemmet danser bryter dermed med hele grunnforestillingen om fremstillingen av den klassiske kroppen. Albright beskriver hvordan samtidsdans og performance har påvirket og utviklet synet på kropp og dans og kjempet fram alternative former. Mange av disse formene for dans er knyttet til fremstilling av rase, kjønn, seksualitet og kropp, og hvor dansen brukes for å sprengre grenser og ta et oppgjør med det bestående. Likevel viser Albright hvor lett det er også for dansekompanier som har funksjonshemmede dansere fortsatt å forholde seg til klassiske idealer for dans. Noe som medfører at de funksjonshemmede danserne ikke nødvendigvis etablerer en "ny" måte å se på dans på, men presses inn i gamle mønster, og hvor det spektakulære blir at de klarer å overkomme sine funksjonshemminger: "in order to become a "real" dancer, one whose "spirit" doesn't let the limitations of her body get in the way" (Albright 1997:66). Albright ser på hvordan funksjonshemmede dansere inntar andre posisjoner enn de funksjonsfriske danserne. Det er ikke de funksjonshemmede som får rollene som uttrykker sensualitet og seksualitet, det synes å være forbeholdt de andre. Den funksjonshemmede kan være søt og romantisk, men ikke sexy og spennede. Etter en beskrivelse av et amerikansk dansekompani reflekterer hun slik:

"Certainly Cleveland Ballet Dancing Wheels has increased the visibility of dancers with various disabilities - but, we must ask, visible in what way, and at whose expense? For as long as the representational basis for their work is steeped in the ideological values of classical dance and formalist aesthetics (complete with the fetishization of "line"), their attempts to include dancers on wheels can very quickly get recast within the same old patronizing terms of ables and disabled" (Albright 1997:68).

Hun trekker fram tendensen til at funksjonshemmede dansere ender opp som statiske, arkitektoniske "rekvisitter", som de funksjonsfriske danserne travelt danser omkring for å vise sine "ordentlige" og "hele" kropper i "skikkelig" dans.

Funksjonshemming kan også forstås som noe grensesprengende. Per Solvang har et kapittel i sin bok *Annerledes. Uten variasjon ingen sivilisasjon* som heter *Mongoer på offensiven* (Solvang 2002). Han ser på at det også kan ligge et frigjørende aspekt i det å være utviklingshemmet, selv om det som dominerer er det stigmatiserende, selvforsterkende og begrensende. Som utviklingshemmet er det rom for annerledes oppførsel. Det å være ved siden av det etablerte gir rom for det karnevalske. Men dette frigjørende aspektet kan også oppleves som truende, som da Jan Werner Danielesen skapte debatt omkring PU-bandet Dissimilis, da han lanserte turneen "Er du helt mongo, eller...?". Denne tittelen skapte debatt, og tanken på at det i denne forestillingen kunne ligge et politisk og

ironisk perspektiv, hvor utviklingshemmede også kan kommentere seg selv, ble ikke sett på som en viktig faktor ved utviklingshemmedes kulturproduksjon (Solvang 2002).

Solvang viser også til eksempler fra film hvor utviklingshemming blir brukt som tema, slik Lars von Trier gjør det i sin film *Idiotene*. Denne filmen skapte debatt fordi man mente at man viste manglende respekt for utviklingshemmede. Filmen kan også forstås på en helt annen måte; hvor det å vise at det å være "idiot", ikke nødvendigvis er knyttet til den groteske kroppen, men like gjerne til "den indre idioten" som såkalt normale kan bære med seg. Prosjektet som beskrives i *Idiotene* er å vise en alternativ verdsetting av galskap og utviklingshemming, og avdekking av de fordommene vi alle bærer med oss, og hvordan vår toleranse blir satt på prøve når vi "rammes" selv, slik *Idiotene* ble skapt etter masseprotester i et velstående boligområde da det skulle opprettes boliger for utviklingshemmede i nærområdet. I konfrontasjon med den groteske kroppen mister vi kontroll, og våre klassiske idealer kan bli truet. I *Idiotene* var det "normale" som agerte utviklingshemmede, men det har også vakt oppmerksomhet når utviklingshemmede selv har vært med i ulike kunstneriske sammenhenger. Ofte har innsigelsene gått på at utviklingshemmede må beskyttes fordi de er i en spesiell sårbar situasjon. Det har også vært en tendens til å fokusere på et tragediesyn hvor man skal synes synd på, og gjennom å vite bedre på vegne av andres misære, holdes utviklingshemmede og funksjonshemmede bort fra mange arenaer (Albright 1997, Solvang 2002).

Begrep som *den groteske* og *den klassiske kroppen* oppleves som fruktbare begrep for å forstå dragningen mellom ulike kroppslige idealer, og at ulike idealer medfører ulike handlingsbetingelser. Det synes klart at innenfor et felt som kulturfeltet, er det mange ulike valgmuligheter, som preges av dragningen mellom en vedtatt normalitet og det å akseptere forskjellighet. Karnevalet blir en dialogisk arena hvor mennesker sammen kan skape noe nytt gjennom det felles skapte hvor hierarkier snus på hodet og ingen er tilskuere, men alle deltakere.

Bakhtin snakker om dialog på mange nivå, hvor enhver ytring er dialogisk rettet, hvor alle tekster er dialogisk knyttet sammen med hverandre og at påvirkning utenfra er uunngåelig, for vi bygger alle på andres erfaringer og tekster. Jeg skal videre gå nærmere inn på Bakhtins dialogbegrep, og vil foruten Bakhtin anvende Alexander Sidorkin og Peter Goods arbeider innenfor pedagogikk og psykiatri for å nærme meg dette begrepet.

10. Dialogisme

“Thus the new artistic position of the author with regard to the hero in Dostoevsky’s polyphonic novel is a fully realized and thoroughly consistent dialogic position, one that affirms the independence, internal freedom, unfinalizability, and indeterminacy of the hero. For the author the hero is not “he” and not “I” but a fully valid “thou”, that is, another and other autonomous “I” (“thou art”). The hero is the subject of a deeply serious, real dialogic mode of address, not the subject of a rhetorically performed or conventionally literary one. And the dialogue - “the great dialogue” of the novel as a whole - takes place not in the past, but right now, that is, in the real present of the creative process. This is no stenographer’s report of a finished dialogue, from which the author has already withdrawn and over which he is now located as if in some higher decision-making position: that would have turned an authentic and unfinished dialogue into an objectivized and finalized image of a dialogue, of the sort usual for every monologic novel. The great dialogue in Dostoevsky is organized as an unclosed whole of life itself, life poised on the threshold (Bakhtin 1984a:63).

Fra dette sitatet hos Bakhtin kan man trekke ut noen kjennetegn på dialog. Dialog er noe som skjer *her og nå*, hvor man møtes i en prosess som ikke er bestemt på forhånd, men som skapes i møtet. Det vil si at den enkeltes frihet er ivaretatt, det er et uavsluttet og ikke forutsigbart møte. Med det forstår jeg et møte hvor det er åpenhet for det som skjer, hvor man tar inn over seg den andres rett til å være seg selv og hevde sine meninger, men uten at man gir slipp på seg selv og blir selvutslettende. Det er et møte hvor begge må være åpne for endring.

Alexander Sidorkin utforsker dialogbegrepet med utgangspunkt i Bakhtin og Buber. Han trekker et hovedskille i hvordan dialogbegrepet fremstilles generelt gjennom å skille mellom en ontologisk og ikke-ontologisk forståelse. Den ontologiske innfallsvinkelen til dialog plasserer dialogen i sentrum for menneskelig eksistens, der dialogen blir et mål i seg selv, slik Buber og Bakhtin gjør, fremfor et ikke-ontologisk utgangspunkt, der dialogen blir et middel, en form for kommunikasjon som skal lede fram mot et annet mål, f.eks. læring av spesielle kunnskaper og ferdigheter. Og med Buber sier Sidorkin “all real living is meeting”, og mener at vi bare er “truly human” når vi inngår i dialogiske relasjoner med andre (Sidorkin 1999). Dialog i denne forståelsen lar de “andre stemmene” slippe til, mens en monologisk tilnærming forklarer “den andre” på en måte som fratrer “den andre” viktige aspekt ved det å være menneskelig gjennom ensretting av mening. Målet er ikke at stemmene skal smelte sammen eller å finne gjennomsnittet mellom to eller flere stemmer. Stemmene må rette seg mot hverandre. Sannheten fremtrer når en kan høre og sammenligne begge/alle stemmene samtidig, og når ens egen stemme klinger med som en del av en musikkakkord. Dialogen bringes utover diskursen, og den blir mer enn en form for kommunikasjon. Den er både en spesiell form og et

spesielt aspekt ved menneskelig eksistens. Dialog er en helhetlig, direkte og gjensidig relasjon. Dialog er primært relasjon, og med det menes at fullbyrdelsen av menneskelig eksistens skjer mellom individer, fremfor inne i en selv. **Å være** er å være deltaker i dialog.

“The basic scheme for dialogue in Dostoevsky is very simple: the opposition of one person to another person as opposition of “I” to “the other” /.../ Dialogue here is not the threshold to action, it is the action itself. It is not a means for revealing, for bringing to the surface the already ready-made character of a person; no, in dialogue a person not only shows himself outwardly, but he becomes for the first time that which he is—and, we repeat, not only for others but for himself as well. To be means to communicate dialogically” (Bakhtin 1984a:252).

Dialog er en spesiell hendelse i vanlig menneskelig liv. Det krever en alternativ form for tid, rom og årsaksforhold (causality). Dialog kan oppstå spontant eller være fremskaffet av spesielle kulturelle fenomen slik som innenfor karneval, folkelige fester og latterkultur. Det ontologiske synet på dialog står i motsetning til både monologisk språk i samfunnsvitenskapene og ikke-ontologisk forståelse av dialog. Sidorkin påpeker at man innenfor postmodernismen argumenterer for et mangfold av isolerte monologer hvor hver og en beveger seg mot enighet. En ontologisk forståelse av dialog forholder seg derimot til all mening som delt, og alle ord som delvis andres: "Texts are inevitably and unavoidably dialogical in the sense that 'any utterance is a link in a very complexly organized chain of other utterances' with which it 'enters into one kind of relation or another' (Bakhtin 1986a:69)" (Fairclough 2003:42)³⁹. Det er ingen mening utenom den dialogiske relasjonen. En mangfoldig representasjon er et uavvendelig krav til sannhet. Ikke-ontologisk forståelse av dialog behandler dialogen som en form for kommunikasjon, som et middel mot et annet mål. Den ontologiske forståelsen av dialog plasserer derimot dialogen som senter for menneskelig eksistens, som er et mål i seg selv, og ikke kan brukes til noe annet. Et selv i en dialogisk verden er medforfattet av andre, det er et møtepunkt for en flerstemmig dialog. Eller som Klaus Hagerup sier det i sin biografi om sin mor Inger: "å beskrive et menneske er det motsatte av å utvikle et argument. Den ene setningen må motsies av den neste for at begge skal bli sanne" (Hagerup 1988:96).

En dialogisk forståelse av selvet som noe skapt i fellesskap og ikke bare av individet alene, utfordrer fortolkninger som er vidt akseptert. Det gjelder begrep som *det autentiske selvet*, *identitet* og *integritet*. Sidorkin mener at man bør fremelske et mangfold av stemmer, og ikke streve etter å oppnå et enhetlig selv. Et enhetlig selv er umulig i utgangspunktet, og en slik holdning fører til at man ikke tar ansvar for den andre. En person med dialogisk integritet er gjennomført forskjellig i ulike

³⁹ Dette korresponderer med begrepet *intertekstualitet* som jeg har anvendt

situasjoner. Ens moralske kompetanse er direkte linket til ens evne til å forbli i en internalisert dialog mellom ulike stemmer, for eksempel mellom stemmer som rettferdighet og omsorg representert av betydningsfulle andre (Sidorkin 1999).

Sidorkin tar for seg behovet vi i den vestlige verden har for å opptre som autonome individer og for å være oss selv nok. Dermed kan det å gå inn i dialog med andre oppleves som å miste kontroll, og bli en trussel gjennom at man må forholde seg til et mangfold av relasjoner som bare delvis er under ens egen kontroll:

“in a multitude of relations with multiple others, and it is only partially under my control. My self does not merely manifest itself through relation with others, rather, it exists only in relations with others. A narcissist inside of me is threatened and defensive. He likes to be self-sufficient. If he is not alone in the world, fine, at least in his internal universe he wants to be alone and in control. And yet I have to live in the world of relations” (Sidorkin 1999:143).

Sidorkin understreker betydningen vår evne til å inngå i dialogiske relasjoner har for å bevare demokratiske rettigheter for alle. Det å tro på én universell sannhet fører til fordømmelse av det som gjør oss forskjellig. Faren som ligger i det å fordømme én universell sannhet til fordel for mange forskjellige sannheter, er at man kan bli ført ut i nihilistisk og relativistisk tankegang. Buber og Bakhtin unngår en slik relativistisk tankegang gjennom det etiske grunnlaget som må være tilstede. Ansvar for den andre ligger som et grunnlag, og dette ansvaret kan vi bare ta på alvor gjennom å gå i dialog. Man kan være forskjellig, men samtidig spille konsert med andre. Mange stemmer kan skape kakofoni, men de kan også skape en symfoni.

Det er lett å havne i en romantisk og naivistisk forestilling om dialogen og dens betydning, hvor "ekte dialog" bare blir et uopnåelig ideal eller et begrep man bruker ukritisk om alle kommunikative forhold. I en artikkel om Mikhail Bakhtin og det dialogiske selvet peker Neumann på at dette kan synes som en naiv forståelse, og stiller spørsmål ved om det er en manglende maktdimensjon i Bakhtins fremstilling:

”Bakhtin har altså den avgjørende svakhet som politisk tenker at han ikke problematiserer hvorledes det å skape mening - det være seg i form av kunnskap eller kunst - er en avgjørende sosial kapital. Hvilke stemmer som får klinge er et maktspørsmål, og det å kunne la sin stemme klinge er en potensiell strategisk ressurs” (Neumann 2000:299)

Når det gjelder mennesker med utviklingshemming er maktbalansen i utgangspunktet ofte forskjøvet gjennom mangelfull kognitiv og språklig evne til å gå inn i en likeverdig dialog hvor man

kan gjøre selvstendige valg, og fullt ut forstå hva dette innebærer. Dette er et viktig poeng å ha med seg om ikke dialog bare skal bli et honnørord⁴⁰. Spørsmålet er om avvisning av en dialogisk mulighet ikke bare fører oss inn i et enda større uføre. Å åpne opp for rommet i mellom, hvor "den andre" er med å prege dette rommet gjennom sin egenart, krever at man som tilrettelegger hele tiden må strebe etter å være åpen for den andre gjennom respekt for dennes forskjellighet. Det etiske aspektet blir dermed viktig.

Peter Good har sett på dialogens kår innenfor et område hvor maktbalansen mellom aktørene er skjev, og hvor pasientenes stemme lett undertrykkes og presses inn i en monologisk diskurs. Good snakker om psykiatriens behov for å fremstå som en vitenskap som mest mulig taler med en tunge, og hvordan sterke personligheter blir trukket ut av skapet når nye sentrifugale krefter settes i sving⁴¹. Good reflekterer omkring hvordan psykiatrien ville fremstått, og kanskje oppnådd noen fordeler gjennom å gå i dialog med stemmer utenfor sitt eget medisinske område, i stedet for å bruke så mange krefter på å tie de andre stemmene i hjel.

Good viser hvordan dialogen innenfor psykiatrien blir truet gjennom det autoritative ordet som ikke tillater noen lek med konteksten det opptrer i, og ikke aksepterer at grensene blir utfordret gjennom spontane og kreative varianter. Mulighetene for utfordring av de monologiske kreftene ligger i karnevalistiske opptrinn hvor det autoritative og offisielle ordet avvises og dekonstrueres gjennom vanlige menneskers parodier, ironi og latter: "Laughter demolishes fear and piety before an object, before a world, making of it an object of familiar contact and thus clearing the ground for an absolutely free investigation of it" (Good 2001:23). Good viser dette gjennom eksempler på studentenes behandling av ulike tema gjennom bl.a. festlige ritualer som snur opp ned på vante forestillinger og hvor godkjente sannheter kan pirkes i. I tråd med Bakhtin viser han hvordan aktørene kan avvise det autoritative ordet gjennom "common peoples creative culture of laughter" (Good 2001). Man kan også tenke seg at mennesker med utviklingshemming representerer en trussel mot det monologiske fordi deres atferd ofte oppleves som uforutsigbar, og vanskelig kan styres ut fra internalisering av det som oppfattes som vanlige normer for atferd og sosial oppførsel. I kultur, humor og latter ligger det muligheter for å true og utfordre den monologiske kulturen. Men dette er

⁴⁰ Neumann anvender begrepet *sosial kapital*, og i en videre diskusjon av maktaspektet knyttet til utviklingshemmede og kulturfeltet (dialogiske muligheter) kunne også Pierre Bourdieu og hans diskusjon om ulike kapitalformer også vært nyttig. Det har jeg valgt å ikke gå videre på i denne sammenhengen.

⁴¹ Good trekker frem Karl Jaspars betydning for å monologisere det psykiatriske feltet (Good 2001)

en stor utfordring, og spørsmålet er om det innenfor felt med stort avhengighetsforhold og skjev maktfordeling i det hele tatt er mulig med dialogiske møter.

I sin brevveksling med psykologen Carl Rogers polemiserer Buber og fremholder sin mening om at pedagogisk dialog, eller dialog mellom ujevne parter er umulig.

"You have necessarily another attitude to the situation than he has. You are able to do something he is not able. You are not equals and cannot be. You have the great task, self-imposed – a great self-imposed task to supplement this need of his and to do rather more than in the normal situation. But, of course, there are limits, [...] the limits to simple humanity. To simple humanity meaning being I and my partner, so to speak alike to one another, on the same plane. I see you mean being on the same plane, but you cannot. There is not only you, your mode of thinking, your mode of doing, there is also a certain situation – we are so and so – which may sometimes be tragic [...]. You cannot change this" (Buber 1988:162).

Buber mente at pedagogisk dialog var en umulighet i utgangspunktet, fordi pedagogen har noe annet enn dialogen som mål. Målet for en pedagog er oppdragelse og læring, men som Sidorkin forsøker jeg å se om det finnes "noen veier rundt", slik at dialogbegrepet likevel kan oppleves som meningsfullt, selv om utgangspunktet er to ulike parter.

Hovedansvaret for at etikken ivaretas blir i et slikt resonnement liggende hos tilretteleggeren. I arbeid med mennesker er det ofte begrepet *empati* som blir trukket fram som en viktig forutsetning for god hjelp. Dette er heller ikke uproblematisk. I essayet "Dialog hos Dostojevskij" formulerer Bakhtin det slik:

"Å tilegne seg det indre mennesket, se og forstå det, er umulig hvis man gjør det til et objekt for en nøytral og likegyldig analyse. Det er heller ikke mulig å tilegne seg det indre mennesket gjennom å flyte sammen med det, føle seg inn i det. Nei, det indre mennesket kan man bare nærme seg, man kan bare få det til å åpne seg gjennom dialogisk samkvem med det" (Bakhtin 2003: 196).

I det direkte møtet mellom bruker og helper trekker Good frem ønsket om dialog fremfor empati, hvor illusjonen om at vi kan sette oss inn i andres situasjon gjør at vi lett kan overkjøre den andre i den tro at vi handler til dennes fordel. En bedre vei for å ivareta ansvaret for den andre er: "building up an encounter rather than seeking to uncover its history" (Good 2001:23). Å tro at man kan "leve seg inn i den andre", blir også et maktovergrep.

Sidorkin tar utgangspunkt i skole og undervisning i sin drøfting av dialogen. Dette er en fremstilling som også har overførbarhet til andre typer tilrettelegging og andre arenaer enn skole.

Det dialogiske møtet er i følge Sidorkin ofte betinget av at en klar monologisk diskurs skaper en gruppe hvor det etableres et felles referansesett og et delt, felles språk som kan danne utgangspunktet for den videre samtalen. Når en felles grunn er etablert, kan vi entre den andre diskursen hvor individet forholder seg til en felles tekst som utfordres, brytes ned, som man er aktivt enig eller uenig i, kommenterer eller latterliggjør. Denne andre diskursen kan ha tendenser til å være dialogisk, men trenger ikke være det. Som deltakere forstår vi teksten ved å forsøke å være medforfattere av teksten, å fortolke den og tilby vår fortolkning til de vi lytter sammen med. Noen ganger oppstår en genuin dialog og bringer oss inn i en dialogisk dimensjon. I den siste diskursen oppløses samtalen, man tar lett på ting, oppgir å overtale hverandre, snakker med sine følelser og forsøker å bli klok på hverandre. Når folk går glipp av den tredje diskursen, mister samtalen en kilde til glede og blir "starten på elendigheten". For at forskjellige meninger skal kunne eksistere sammen trengs en fruktbar karnevalistisk atmosfære hvor alt synes mulig og alt mulig å le av: "Slipping into nonsense and breaking logical connections is the only way to end any good conversation with dignity" (Sidorkin 1999:76). Sidorkin sammenligner en slik handlingsrekke med et selskap, hvor man gjennom velkomstdrinken etablerer en felles ramme og får en forståelse for hvilken setting man er i, og sammen med hvem. Så setter man seg til bords, man løser litt mer opp og improviserer omkring den informasjonen man fikk i starten, for så om det er et vellykket selskap, slapper av og kan møtes i et mer utflytende samvær omkring den tredje drinken.

Bakhtins dialogbegrep synes å inneholde mange elementer, og er på mange måter syntesen av hans begrepsapparat. Audun Johannes Mørch sier i sitt forord til Bakhtins *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*, at Bakhtins dialogismebegrep gir en viktig nøkkel til en dypere forståelse av den store diskursen der skjønnlitteraturen, massemediene, reklamen, de politiske slagordene og den offentlige debatten i alle sine avskygninger inngår som forskjellige stemmer (2003). Den store diskursen, eller samfunnsdiskursen, er en konstant dialog, men det finnes hele tiden stemmer som streber etter å monologisere diskursen og tvinge de andre stemmene til å tale sitt språk.

Forholdet mellom samfunnsdiskursen og dialog i de nære relasjonene, kan på noen punkter sammenlignes med forholdet mellom governmentality og styring i et Foucault-perspektiv. Dersom styring skjer enveis og uten motkrefter, monologiseres stemmene. Men anvendelse av makt kan også produsere kunnskap som bidrar til dialogiske møter slik Sidorkin har forsøkt å vise at tilrettelegging i skolesammenheng kan bidra til dialog.

Essensen i Bakhtins dialogforståelse er slik jeg opplever det, det som skapes i mellom og i møte, eller som Peter Good skriver: "Dialogism, the activity binding all Bakhtin's work together, is to be

understood as a living contribution of at least two consciuosnesses” (Good 2001:3). Dialog skapes i fellesskap mellom to eller flere bevisstheter, hvor oppmerksomheten er rettet her og nå, og ikke på et mål frem i tid. Det må være et møte hvor partene er åpne for endring, og skapes i en åpenhet for forskjellighet og flerstemmighet. Jeg skal nå videre se på faktorer som påvirker møter mellom mennesker, og dermed også virker hemmende eller fremmende for å oppnå dialogiske møter.

11. Kronotoper

Ethvert tidsrom er i følge Bakhtin "befolket", og gir derved det utvalgte tidsrommet en spesiell karakter. Bakhtin mente at mennesket i det moderne vesten hadde forkastet den gamle middelalderse, sirkulære tidsoppfattelsen, til fordel for Newtons lineære tidsoppfattelse. Eller som Good formulerer det: "Modern time, with its uniform duration of measurement, has become so ingrained within us that it is difficult to imagine time that does not move in a one-way motion from the past through the present and on to the future" (Good 2001:21).

Alle møter påvirkes av tids- og stedsdimensjonen. Begrepet kronotop kommer fra kronos (tid) og topos (sted). I følge Schmidt er det for Bakhtin ikke snakk om en abstrakt kobling av tid og sted eller rom: "Når mennesket tilegner sig det omgivne rum, dannes der tid" (Schmidt 2003:74-75). Bakhtins arbeider tar utgangspunkt i et skifte fra et lukket og reduksjonistisk mekanisk verdenssyn, til et relativitetsteoretisk verdenssyn påvirket av Einsteins teorier om at all observasjon må gjøres i et bestemt koordinatsystem (Bachtin 1991:14). Relativitetsteorien innbefatter muligheten for at flere system kan opptre i ulike koordinatsystem samtidig. Einstein bruker eksemplet med mannen som står på en strand og observerer et skip som passerer. På dekk spaserer en mann. Farten mannen på skipet beveger seg med oppleves annerledes for mannen på stranden enn for skipet. Tid er dermed relativ: "Relativity sees time as a highly flexible entity entirely dependent upon the subjective space of the one who was observing its moment" (Good 2001:22). Hvordan mennesker opplever møter med andre, blir avhengig av på hvilken måte man opplever sammenfall i tid og rom.

Ulike oppfatninger av tid og rom eksemplifiserer Bakhtin gjennom ulike romantyper; blant annet gjennom den greske romanen, ridderromanen og Rabelais folkloristiske romaner (Bachtin 1991). Bakhtin deler inn i hovedkronotoper og delkronotoper. Hovedkronotopene er eventyrkronotop, hverdagskronotop, blandingskronotop og karnevalskronotop. Delkronotopene er veien, møtet, flukten og terskelen. Jeg skal ikke gå detaljert gjennom hver enkelt kronotop, men se på noen hovedtrekk som jeg senere utleder og benevner som pasientkronotop og hjelperkronotop (Schmidt 2003).

Eventyrkronotopen kan sammenlignes med en Hollywoodfilm, hvor gutt møter jente, problemer oppstår, problemer løses og gutt får jente. Handlingen foregår på det ytre plan og karakterene gjennomgår ingen utvikling eller endring i løpet av filmen, og i denne kronotopen er det rommet som

dominerer. I hverdagskronotopen er det derimot tiden som strukturerer forløpet. Men til tross for at det skjer en viss endring av helten og hans sosiale status, skjer det hele i en statisk verden hvor det ikke skjer noen reell historisk utvikling. I karnevalskronotopen derimot plasseres helten i terskelsituasjoner mellom levende/død, galskap/normalitet, eller han blir presset til se hele situasjonen fra en ny synsvinkel. De situasjonene han blir konfrontert med gjør at han mister sin avsluttede og helstøpte karakter, og blir uavsluttet og åpen - og dermed åpnes det også for endring. Eller som Schmidt oppsummerer:

"I dens utvikling fra antikkens menippæiske satire frem mod Dostojevskijs dialogiske tærskelsituasjoner viser karnevalskronotopen sig at rumme meget heterogene træk. Alt dette samles af en karnevalisme, der bestandigt nedbryder grænser og barrierer, så lukkede tankesystemer og færdige identiteter åbnes og sættes i bevægelse" (Schmidt 2003:85).

Forholdet mellom tid og rom kan oppleves som noe utvendig, hvor delene bare "ligger inntil" hverandre, men ikke er i berøring:

"En helhet kallas mekanisk om dess enskilda element endast förenas i tiden och rummet av ett yttre samband och ej genomsyrs av innebördens inre enhet. Delarna i en sådan helhet är främmande för varandra /.../ Personligheten måste bli alltigenom ansvarig: alla dess moment får inte bara läggas efter varandra i livets tidsordning, utan måste genomtränga varandra i en enhet av skuld och ansvar" (Bachtin 1991:5).

Gjennom dette fremheves møtets betydning: Møtet er for Bakhtin det viktigste motivet i romanenes handligssusjetter, men skriver også om møtets betydning i livet generelt:

"Det är inte bara i litteraturen som mötesmotivet är ett av de mest universella motiven (det är svårt att finna ett verk där detta motiv saknas helt och hållet), utan också i andra delar av kulturen, samt i olika sfärer av samhälls- och vardagslivet/.../I vissa filosofiska riktningar som saknar strikt vetenskaplig karaktär erhåller mötesmotivet också en viss betydelse (till exempel hos Schelling, Max Scheler och särskilt hos Martin Buber)" (Bachtin 1991:25).

Bakhtin trekker videre fram betydningen møtet har både som diplomatisk redskap, men også hvordan hver og en er bevisst på betydningen: "av de möten (som ibland kan bästemma en människas hela öde) i livet och vardagen som sker mellan individer Bachtin 1991:25)

For Bakhtin er forholdet mellom privat og offentlig noe som skiller de ulike romantypene og forståelsen av kronotopenes funksjon. I både eventyrkronotopen, hverdagskronotopen og delvis også i blandingskronotopen er hendelsene av en privat og individuell karakter. Det vil si at

menneskene opptrer som private og isolerte mennesker, og hendelsene får ingen betydning utover denne isolerte enheten. Skyld, hevn, renselse og lykke blir den enkeltes privatsak, og forholdet mellom menneskets skjebne og verden forøvrig blir av en ytre karakter: "Människan förändras, genomlever metamorfosen helt oberoende av världen; själv förblir världen oförändrad" (Bachtin 1991:44).

Også Schmidt trekker frem hvordan menneskers forhold til omgivelsene har betydning for dannelsen av den konkrete kronotop, og hvordan opplevelsen av kontroll virker inn:

"Her skelner Bakhtin mellom, om mennesket har kontroll over sine omgivelser og selv tager initiativer eller tværtimod er kasterbold for uigjennemsiktelige kræfter, der somme tider manifesterer sig som tilfældet. En variant heraf er Bakhtins skelnen mellem offentlig og privat. Styrer mennesket sit eget liv og omgivelser, indgår han i en frugtbar dialog med et offentligt rum, hvor der opbygges konkrete, sociale relationer. Har mennesket ikke kontrol over sine omgivelser, henvises han til et privat liv, hvor gensidig kærlighed kan være svær at få til at lykkes" (Schmidt 2003:75).

Good tar med seg Bakhtins kronotopforståelse over i det psykiatriske feltet å forsøker å identifisere ulike kronotoper som opptrer ut fra egne koordinatsystemer. Møter mellom hjelpere og brukere skjer i en ulik forståelse av tids-rommet man opererer i. Den ene kronotopen forholder seg til et moderne verdensbilde, mens den andre kronotopen i større grad befinner seg i en sirkulær opplevelse av tid og rom. Gjennom å beskrive møtet mellom hjelpere og brukere med denne begrepsrammen, klargjør Good noen forhold som er med på å utvide forståelsen av hvorfor disse møtene ofte kan oppleves som problematiske, til tross for de beste intensjoner om å hjelpe den andre.

Jeg har i den videre fremstillingen av kronotopene delt inn i *pasient-* og *hjelperkronotop* for å forsøke å anvende dette begrepet på mitt forskningsfelt. Jeg har valgt begrepet pasientkronotop fremfor brukerkronotop som kunne vært et alternativ, fordi brukerbegrepet fremstår som for diffust. Alle er vi jo brukere av offentlige tjenester på et eller annet vis. Jeg har spesielt trukket fram det fysiske miljøets betydning for hvordan vi oppfatter de kronotopene vi befinner oss innenfor.

Hjelperkronotopen

Hjelper-kronotopen er alltid rettet mot fremtiden i en lineær tidsforståelse: "In chronotopic terms, psychiatry's vision is a vision always adressed to the future. And the future is one that is idealised and expressed positivly" (Good 2001:23). Løsningen ligger i fremtiden; i muligheten for

fremgang, fremskritt og forbedring. Målet er å overvinne det vonde i fortiden. Hjelperkronotopen preges av utviklingsbegrepet. Pasienten skal hjelpes til positiv utvikling. Good påpeker at dersom hjelper-kronotopen trues ved at noen stiller spørsmål og er kritiske, kaller man på tidligere helter innen faget. Man kan si at man samler og forener krefter innad mot en ytre "fiende". Gamle autoriteter innenfor faget blir trukket frem for å gjenske balanse og for å stilne kritiske røster.

Hjelperne er ofte preget av travelhet og tidspress, noe som står i motsetning til pasientenes rolige liv, hvor tiden heller oppleves som lang. Dette tidsmessige misforholdet kan skape dårlig samvittighet hos hjelperne, men de begrunner sine handlinger ut fra ytre bestemte rammevilkår, som stort arbeidspress, turnuser og mange pålagte oppgaver. Good beskriver hvordan han som pasient opplevde møtet med en travel hjelper på tur hjem etter to timers overtid, hvor hun knapt har tid til å avslutte dagens arbeid, mens det på Good virker helt absurd etter å ha prøvd gjentatte ganger å la være å se på klokken på en hel time, men aldri klarer mer enn 25 minutter, fordi tiden går så sakte.

Opplevelsen av at hjelpere og pasienter lever i ulike kronotoper, blir av og til svært tydelig når jeg besøker vernepleierstudenter på mine praksisbesøk: En veileder sier at det er så godt å ha studenter slik at de kan føle seg litt tryggere på at brukerne får noen å snakke med, og ikke bare pleie og nødvendig stell; *"vi har det jo så travelt"*. Et annet praksissted hadde innført vaskehjelp slik at miljøpersonellet ikke skulle bruke opp tida si til vasking, men ha bedre tid sammen med den enkelte bruker.

Peter Good er også opptatt av hvordan representanter for det offisielle språket har behov for å skape avstand, distansere seg fra det uoffisielle og holde på makten og konstituere kronotopen. Dette kan illustreres med en hendelse fortalt av en hjelper i praksisfeltet hvor man tidligere spleiset på gaver til hverandre til jul, bursdager og konfirmasjoner, både brukere og hjelpere på tunet. Men dette ble for lite profesjonelt - for liten avstand mellom den profesjonelle og brukeren, så det sluttet de med.

Pasientkronotopen

Pasientkronotopen er i følge Good farget av motstand, angst, svik og bekymring, og den er mer ustabil enn hjelperkronotopen. Pasientkronotopen er langt mer sirkulær, hvor man får en opplevelse av at tiden går rundt og rundt i gjentakende rutiner og hendelser. Når personalet kommer på jobb på mandag, friske og opplagte, fylt med nye inntrykk fra helgen, sitter pasientene og har opplevd en

helg som bare har gitt dem mer av hva hverdagene gir. Mer av de samme rommene, mer av de samme rutinene, færre inntrykk og mer venting (Good 2001).

Fra egen pedagogisk praksis kjenner jeg igjen hvordan vi strukturerer hverdagen til brukerne gjennom rutiner og planer. De fleste institusjoner jeg har vært innenfor organiserer sitt arbeid ut fra timeplaner, dagsplaner, dagsrytme og ukeplaner. Helt fra barnehagen av argumenteres det med viktigheten av at barnet lærer forutsigbarhet fordi det skaper trygghet. Og denne forutsigbarheten skapes gjennom detaljerte planer. Det snakkes mindre om hvordan rigide planer også kan bidra til å skape konflikter fordi barna i lek opplever sin tid mer sirkulær enn lineær, og stadige brudd gjennom krav til rutinemessige handlinger oppleves som en inngripen og forstyrrelse av leken.

Det å skulle forholde seg til et mer eller mindre institusjonalisert hjelpeapparat kan bety å tre inn i en annen tidsdimensjon også som voksen. Jeg satt i en korridor på sykehuset og ventet på å komme inn på besøk, og overhørte følgende samtale mellom to som tydeligvis var pasienter som var kommet i snakk. Her er samtalen gjengitt slik jeg husker den:

- Her skal man ikke være mer enn en uke før man mister koblingen til verden, alt går i ett. Etter to dager tror du at du har vært her en uke - kjenner alle.

- Jeg har vært her siden søndag (dette var en tirsdag) - det er nå ikke så lenge...

- ja, ja, men lenge nok

- ja, lenge nok.

- det er jo så mye venting

- ja, mest det

- venting hele tida

Denne samtalen foregikk mens vi satt på en korridor hvor sykepleiere hastet travelt forbi oss, og tydeligvis hadde arbeidsoppgaver som sto i kø. Kanskje ikke så rart at møtet mellom pasient og hjelper kan oppleves som et møte mellom to ulike verdener?

Hvordan tids-rommet arter seg ulikt for oss mennesker, ble jeg også påminnet da jeg var på tur til en bolig for å besøke en av mine studenter: Da jeg steg ut av bilen i snøføyka sto det en kar og trippet: "Ellen, Ellen jeg har ventet på deg?". Ja, det var jo hyggelig å bli møtt så entusiastisk av en fremmed kar. Mannen var på min alder, utviklingshemmet og med et noe utydelig språk når han ble ivrig, og det var han tydeligvis nå. Jeg håndhilste og mannen fortsatte entusiastisk og snakke: "Ellen, Ellen husker du ikke meg?" Jeg kikket nærmere, og et eller annet fra langt der bak i hjernen begynte å demre. "Husker du ikke at jeg var med deg og Bjarne til Namsos, faren hans jobbet på NA, er han der enda, og faren din, jeg husker han også, hvor jobber han?" I detalj kunne denne mannen fortelle

om hendelser ei enkelt helg for 20 år sida, og etter hvert som han fortalte, klarnet minnet mitt noe mer også. "Og hunden deres, jeg husker den også", og sånn trillet det ut detaljerte minnebilder på rekke og rad, bilder som jeg forlenget hadde glemt, men som denne mannen husket svært godt.

Først tenkte jeg at mange utviklingshemmede kanskje husker detaljer på en annen måte en oss andre. Eller er det en stereotypisk oppfatning? Var det heller slik at i mitt liv har det skjedd så mye på disse 20 årene, at denne helga var gravd langt ned under lag på lag av opplevelser, reiser, barnefødsler, utdanning og møter med et utall av mennesker? Mens det for denne mannen kanskje ikke hadde skjedd så mye? At den reisa på 15 mil med overnatting, og et vanlig besøk hos venner, var en av de få uvanlige hendelsene han hadde opplevd på disse 20 åra? Han kunne fortelle som om dette hadde hendt i går, for meg var det som om det hadde hendt i et annet liv. Vi lever i ulike kronotoper, og dette gir noen utfordringer for møtet oss i mellom.

Fysisk miljø

Den fysiske utformingen påvirker møtene vi har med hverandre. Peter Good beskriver sin utforskning av det psykiatriske landskapet som en mental reise, men også et faktisk fysisk prosjekt. Good beskriver sitt prosjekt som bokstavelig å klatre over murene som omgir store ærverdige psykiatriske institusjoner, for å kunne se dette landskapet med nye øyne og fremskaffe ny forståelse. Good tar utgangspunkt i det fysiske miljøet (blant annet med henvisning til Foucault) når han beskriver rammen for prosjektet: klokketårnet som viser tiden og regulerer all virksomhet. Korridorene, trappene og interiøret som gir institusjonen atmosfære og taust forteller et sterkt språk om overvåkning, kontroll, og gir inntrykk av: "a landscape arranged by systems of hierarcies that says something completely obvious to itself. It would be an impertience to question this organisation" (Good 2001:1). Den ytre rammen blir derved de fysiske omgivelsene som tilsynelatende er med på å opprettholde en sterk hierarkisk organisasjon.

Omgivelsene farger kronotopene; trappene, korridorene, fellesrommene og kontorene. Hvordan den fysiske utformingen er, påvirker hvordan hjelper og bruker forholder seg til hverandre og til de faktiske fysiske omgivelsene. Det landskapet Good vandrer inn i er preget av gamle ærverdige bygninger av stein, omgitt av murer og parker. Dette sender sterke signaler om makt og forlatthet. Gjennom å gå inn i dette landskapet forlater man også bokstavelig verden utenfor. Good påpeker at når man opptrer innenfor pasientkronotopen har man et sterkt forhold og oppretter bindinger til sine fysiske omgivelser. Pasienter får sterke opplevelser av et rift i en tapet, tråder i et teppe eller et

skår i en kopp. De skaper seg en slags trygghet i binding til fysiske objekter - slik stolen blir et trygt skjell for pasienten Good hvor han kan søke tilflukt.

Bakhtin knytter begrep som krisens og terskelens kronotop til ulike fysiske steder:

"Själva ordet "tröskel" har redan i vardagligt tal (vid sidan om sin reella betydelse) fått metaforisk betydelse och kombinerats med vändpunktens moment i livet, med krisen, med ett beslut som förndrar livet (eller med obeslutsamhet, fruktan att träda över tröskeln)/.../Hos Dostojevskij är t ex tröskeln och de till den angränsande kronotoperna trappan, tamburen och korridoren men också de kronotoper som finns i förlängningen härav - gatan och torget- de viktigste platserna i romanhandlingen, platser där kriser, fall, återuppståndelser, förnyelser, klarsyn och beslut som bestämmer ett helt människoliv inträffar (Bachtin 1991:157).

I den norske hverdagen ønsker vi at tjenestene for funksjonshemmede blir gitt på en helt annen måte enn innenfor høye murer, avsondret fra resten av omverdenen. Selv om mange, både brukere og hjelpere, fortsatt husker de store sentralinstitusjonenes tid, er målet at hjelpen i dag skal desentraliseres. Men hvordan preges vi av det fysiske miljøet i møtet mellom hjelper og bruker? Jeg skal se på noen særtrekk som går igjen, og som er med på å gi mange utviklingshemmede et felles erfaringsgrunnlag.

Som veileder for vernepleierstudenter i praksis har jeg reist over en stor del av Midt-Norge for å besøke studentene på deres praksisplasser. Stort sett er det enkelt å finne frem når man drar på praksisbesøk. Man skal ikke være særlig observant for å se at boliger for utviklingshemmede, eldre eller andre omsorgstrengende har sin egen arkitektur, ja selv barnehager. Vinkelformede boliger, gjerne kirsebærfargede eller lysegule. Mange såkalte OL-boliger har blitt benyttet til omsorgsboliger. Innomhus er det lakkerte furumøbler, hjørnesofa i imitert skinn. Av og til lurar jeg på om hele landsdelen kjøpte inn møbler til bo-fellesskapene samtidig. De dagene jeg har flere praksisbesøk samtidig, hender det at jeg stusser litt og lurar på om jeg virkelig har forflyttet meg. Jo, menneskene er forskjellige, men eksteriøret og interiøret er tilsynelatende det samme. Men dette er menneskers hjem, har de virkelig de samme behovene og ønskene for hvordan de vil forme sine omgivelser?

Thomas Hylland Eriksen er inne på noe av det samme i sin bok *Røtter og føtter. Identitet i en omskiftelig tid*, hvor han skriver om integrering av mennesker fra andre kulturer:

""Integrering" er et begrep som hører hjemme i statens og byråkatiets verden. Det er i slekt med ord som kontroll, styring, standardisering og planlegging. Integrering gir

assosiasjoner til en gledesløs trygghet, en verden på skinner der alt virker og ingenting svinger, der bordplaten alltid er av respatex og koppene av plast" (Eriksen 2004:209).

Mitt poeng er ikke å frembringe en ensidig negativ beskrivelse, men å være oppmerksom på at det fysiske miljøet vi omgir oss med, både er preget av det språket vi anvender, og kan leses som tekst, og det preger våre handlinger.

Nils Christie gjør seg noen interessante betraktninger i sin artikkel *Deviance as strenght* (2005). Her ser han på hvordan forskjellighet blir behandlet i det norske samfunnet, og hvordan man forsøker å assimilere annerledeshet, slik at de som er forskjellige skal kunne bli som oss, fordi det er best. Christie lurer på om hele ideen med å assimilere de som faller utenfor inn i den dominerende kulturen er feilslått: "Perhaps the idea of assimilation is fundamentally wrong. If deviance is to be turned into strenght, then the conditions for an increased variation in life ought to be organized" (Christie 2005:8). Christie spør seg om det er rettferdig at mennesker som er forskjellig fra de fleste, må ha det som de fleste, og hva er det for slags normalitet vi har tilbudt? Svaret er i følge Christie en gedigen boligreform, hvor de utviklingshemmede ikke er så vanskelig å finne likevel:

"The trained eye knows were to find this type of housing, even though the nameplates such as Solgløtt (Sunbeam) and Kveldro (Evening calm) have been lost. They are most likely a row of houses, often red, linked together, sometimes with a common inside hall and a common room for the personell" (Christie 2005:9).

I stedet for å se på segregering som noe entydig negativt, slår Christie et slag for ghettoen som en mulig organisering for å gi mennesker mulighet for å utfolde sin forskjellighet sammen med andre som er forskjellige:

"Deep in my heart I still believe that life in the ghetto is better in many ways than most of what we otherwise encounter. The reason is this: People in the ghetto resemble each other in the qualities that brought them to the ghetto in the first place. They are perhaps all either Jews, Gypsies, or Bosnians, or gays, or stamp collectors, or deaf, or blind. But in addition they are carriers of all the ordinary and strange variations that characterize humanity and are linked to the main trait. Therefore one often finds more variation within the ghetto than outside" (Christie 2005:10).

Christies syn kan synes å stå i kontrast til Bakhtins syn om at ingen alene kan definere seg selv. Kanskje handler det om et både- og og ikke et enten-eller? Christies ghetto er ingen ghetto totalt avsondret fra "de andre", og det er ikke en ghetto som er skapt av "de andre" for å beskytte seg selv. Slik han fremstiller det ligger det en styrke i å få lov til å samle seg om noe felles, for i gjennom

fellesskapet få trygghet og selvtillit på at man ikke er alene, og at man i fellesskap kan danne en motvekt til "det andre", fremfor å bli assimilert og bli som "de andre" på de andres premisser.

Jeg har forsøkt å vise hvordan oppfatning av tid og sted er med på å konstituere møter mellom mennesker, og hvordan ulik oppfatning av tid og sted kan være til hinder for at dialog kan finne sted, men at det å isolere seg fra den større samfunnsmessige dialogen også kan være med på å privatisere livet slik at utvikling og endring i liten grad blir mulig. Christie skriver om retten til å være forskjellig. Flerstemmighet og forskjellighet er også sentralt hos Bahktin, og det skal jeg se nærmere på i neste kapittel.

12. Forskjellighet og flerstemmighet⁴²

Forskjellighet blir et begrep som summerer og samler de trådene jeg har tatt for meg. Det å akseptere forskjellighet og flerstemmighet blir helt avgjørende for at alle mennesker, uansett forutsetninger, skal kunne møtes i dialog. "Man's world is manifold, and his attitudes are manifold. What is manifold is often frightening because it is not neat and simple. Men prefer to forget how many possibilities are open to them". Dette åpner Walter Kaufman med i sin innledning til sin oversettelse av Martin Bubers *I and Thou* (Kaufmann 1970:9). Og han fortsetter med at verden har en tendens til å møte angsten for forskjellighet, med å ville bedras: "Mundus vult decipi". Sannheten oppleves å være kompleks og skremmende, derfor har vi en tendens til å dele verden inn i to forenklete versjoner: "one way turns out to be common and the other one is celebrated as superior" (Kaufmann 1970:9).

Vi lever i et samfunn hvor vi hver dag må ta stilling til mye ny informasjon, og vi lever i et samfunn som endrer seg hurtig. Vi møter nye språk og kulturer, og det som var "sannhet" i går settes det spørsmålsteget ved i dag. For å møte disse utfordringene av endring og pluralitet, kan det være lett å ty til forenklinger og søke ensretting av mening, fordi det virker umulig og skremmende å skulle forholde seg til dette mangfoldet. Bakhtin opererer som tidligere beskrevet med begrepene sentrifugal- og sentripetalkraft for å forklare hva som skjer når kulturen monologiseres eller blir utsatt for ensretting. Bakhtin, som levde og virket i midten av forrige århundre, under Lenin og Stalin i et undertrykkende Sovjet-regime, var opptatt av hvordan sterke krefter alltid ville forsøke å skape ensretting, slik at man kan operere med én sannhet, og gjennom ulike mekanismer disiplinere andre til å slutte seg til den monologiske stemmen (sentripetalkrefter). Alexander Sidorkin er i Bakhtin-tradisjonen opptatt av hvordan vi i dag skal kunne møte disse sentripetale kreftene for å kunne bevare demokrati og åpenhet, både i skole og samfunn, også i et omskiftelig samfunn (Sidorkin 1999).

Forskjellighet- eller annerledeshet, virker truende på mange av oss, i alle fall før vi får tenkt oss om. Nazismens utryddelsesleire kan stå som et grotesk eksempel på ytterligheten av hva redselen eller forakten for det som er annerledes, kan få oss mennesker til å gjøre (Sidorkin 1999). I en verden av forskjellighet skapes det i følge Foucault en kamp mellom ulike grupper (diskurser), hvor

⁴² Bakhtin bruker begrepet polyfoni

maktforhold står på spill: "Foucault was the first (or, the most persuasive at least) to describe how, through a supposed knowledge of "normal case", difference among people become targets of power" (Allen 2005:93).

Forskjellighet skapes gjennom å slippe fram et mangfold, og gjennom denne erkjennelsen forkaster man monologismens søken etter det ene rette svaret som nødvendigvis må forvaltes av én bevissthet, slik Bakhtin legger det fram:

"Man kan lika väl anta och tänka sig att en enda sanning kräver en mångfald medvetanden, att den principiellt inte ryms inom ramen för ett enda medvetande, att den så at säga har en händelse- karaktär och skapas i en skärningspunkt för olika medvetanden./.../Den filosofiska monologismen omöjliggör en äkta växelverkan mellan medvetanden och därmed också en äkta dialog" (Bakhtin 1991:88).

Dette Bakhtin-sitatet kunne vært sagt på en annen måte med Per Solvangs tittel: *Annerledes. Uten variasjon, ingen sivilisasjon* (2002). Per Lorentzen skriver at anerkjennelse av det som er annerledes er en forutsetning for dialog mellom ikke-utviklingshemmede og mennesker med utviklingshemming på grunn av utviklingshemmedes radikale annerledes omverdensforståelse. Dette beskriver Lorentzen gjennom sitt møte med Einar:

"I den grad jeg skulle involvere meg i hans liv, ble det viktig for meg å finne måter å bekrefte og anerkjenne ham på i hans annerledeshet og å forsøke å forstå mer av hva denne besto i. Jeg så på en slik anerkjennelse som et nødvendig ledd før jeg kunne tenke på å gjøre noe for å "endre" ham. (Lorentzen 2003:82).

Dersom vi skal forstå alle mennesker inn i vår egen forståelsesramme, kan vi fort komme til å begå overgrep.

Med et kritisk blikk kan man se for seg muligheten av at man i for stor grad blir opptatt av å dyrke forskjelligheten for forskjellighetens egen skyld. En slik dyrking av forskjellighet kan igjen føre til monologisering. Solvang viser i et eksempel fra idrettens verden hvor fokuset på forskjellighet ga noen merkelige og kunstige utslag, men som kan forstås i en sammenheng hvor makt står på spill. På en fotballkamp for døve mellom USA og Iran fikk en iraner ballen i hodet og høreapparatet falt ut, med den konsekvens at det iranske laget ble utestengt fra hele turneringen. I døvheidrett er det nemlig tabu å bruke høreapparat. Og i Sidney-OL i 2000 deltok normaltfungerende på det spanske basketlaget for utviklingshemmede, og når de følte seg truet av avsløring, lot de hår og skjegg gro for å skjule normale ansiktstrekk. I disse eksemplene var det ikke det å skape noe sammen som hadde fokus, men det å skape noe sammen med noen som hadde samme definerte funksjonshemming.

Forskjellighet ivaretas gjennom at alle stemmer får slippe fram. I følge Bakhtin er det nødvendig å åpne opp for polyfonien, eller det flerstemte for å kunne gå inn i dialogiske relasjoner: "Polyphony will demand that I approach others as if they were free and unfolding personalities" (Good 2001:16). Gjennom å akseptere det flerstemte fremfor å gi seg hen til midtpunktsøkende krefter, oppmuntrer vi deltakerne i dialogen til å bygge opp relasjoner, fremfor å forsøke å skulle avdekke underliggende forklaringer eller årsaksforhold. Good viser gjennom sine undersøkelser hvordan de midtpunktsøkende kreftene, som i det store og hele er de offisielle stemmene, stadig undertrykker mangfoldet av stemmer gjennom ikke å anerkjenne eller akseptere forskjellen i de ulike kronotopene. Bakhtin fremhever: "the essential role of otherness in shaping and defining the self" (Morson & Emerson 1990:200). Det finner sted en konstant kamp for å bevare det etablerte verdenssynet i disse møtene med andre. Denne kampen spilles ut på et landskap av ord, ytringer og diskurser for å skape mening. Gjennom å fremheve den offisielle versjonen som det eneste rette verdensbildet, undertrykker man samtidig andre stemmer fra å komme til overflaten. I prosessen for å bevare et monologiserende hegemoni for den rådende diskursen, blir flerstemmigheten satt under press, noe som for den enkelte fører til at dennes stemme etter hvert stilner hen, og tilpasning blir en mer eller mindre ubevisst strategi. I følge Bakhtin er det slik at flerstemmighet blir en motsetning til monologisering: "Polyfoniens kjerne består nettopp i at stemmene forblir selvstendige, og som sådanne forenes de i en enhet av en høyere orden enn homofonien/.../ Polyfoniens kunstneriske vilje er viljen til å føre sammen mange viljer, viljen til begivenheten" (Bakhtin 2003:161).

Good beskriver hvordan han opplever møtet med en psykiatrisk avdeling som pseudopasient⁴³. Han beskriver hvor fort han søker tilpasning for ikke å forstyrre det rådende regimet, og hvordan han gjennom raskt å tilpasse seg rutinene unngår ubehageligheter og relativt raskt glir inn i en passiv pasientrolle. Han forteller hvordan stolen blir som et trygt skjell å gjemme seg i, hvordan han lager seg egne tidsleker med klokken hvor han ikke skal se på klokken før det har gått en time, men at han aldri klarer mer enn 25 minutter, overbevist om at det må ha passert minst en time. Good viser hvordan han selv, men også andre fagfolk som har bodd som pasienter på institusjoner, raskt blir institusjonalisert, og hvordan de "fanges" av pasientkronotopen. Et eksempel på slik tilpasning er et møte pasienten Good har med psykiateren: "But had he told me to open my mouth and swallow four enormous horse-tablets I am certain I would have complied without protest" (Good 2001:195).

⁴³ Peter Good utgir seg for å være pasient, i utgangspunktet med en overordnet leges tillatelse.

Timothy Lensmire er opptatt av hvordan det flerstemmige kan tilrettelegges i skolesammenheng, og ser på forholdet mellom autoritet/makt og frihet i tilrettelegging av progressiv skriving i klasserommet. Lensmire har en vid inngang til klasseromsskriving som gjør at det han skriver i stor grad handler om møtet mellom lærer og student, eller tilrettelegger og den/de det skal tilrettelegges for. Lensmires arbeid er fruktbart fordi han gjennom sin anvendelse av Bakhtin kan tilby en ytterligere nyansering og konkretisering som vil gi viktig tilgang til forståelse for hvordan man kan legge til rette for at det flerstemmige kan slippe frem.

I likhet med Sidorkin er Lensmire opptatt av det flerstemmige klasserommet. Lensmire problematiserer det Sidorkin var inne på; forskjellen på kakafoni og symfoni, og faren for å ende i en komplett ansvarsløs nihilisme gjennom å slippe til og akseptere og oppmuntre alle stemmer. Lensmire trekker frem eksempler fra skolen hvor elever skriver nedsettende og sårende tekster om hverandre, og han diskuterer balansegangen mellom støtte og avvisning. I denne diskusjonen trekker Lensmire frem Dostojevskijs forfattertilnærming som et mulig ideal å lære fra, noe som heller ikke er uproblematisk. Lensmire er da tilbake til diskusjonen Neuman trakk opp, om hvorvidt Bakhtin (og her Dostojevskij) mangler en maktdimensjon i sin fremstilling. Lensmire konkluderer med at kanskje er det slik. Men slik jeg leser ham er han opptatt av at det er lærerens oppgave og ansvar å slippe frem alle stemmene, også de undertrykte. Det betyr at man ikke skal forholde seg likegyldig til det som blir sagt. Her er det at Sidorkin og Lensmires fremstillinger utfyller hverandre, for dette vakuemet fyller Sidorkin med Buber og Bakhtins respekt for "den andre" som en gjensidig respekt, hvor ivaretagelsen av "den andre" må gå begge veier. Ingen kan alene definere seg selv, vi skapes alle i det som er i mellom, vi er alle en del av noe mer.

“A plurality of independent and unmerged voices and consciousnesses, a genuine polyphony of fully valid voices is in fact the chief characteristic of Dostoevsky’s novel. What unfolds in his works is not a multitude of characters and fates in a single objective world, illuminated by a single authorial consciousness; rather a plurality of consciousness, with equal rights and each with its own world, combine but are not merged in the unity of the event” (Bakhtin 1984a:6).

Bakhtin mener at hos Dostojevskij får hver karakter i romanene utfolde sine liv på egne premisser, og ikke som følge av en plan utformet av andre (her forfatteren), men hvor dialogen mellom den enkelte og omverden gjør at hver enkelt får fremstå som egne selvstendige personer. Bakhtin mener ikke at dette skjer fullstendig fritt og uhemmet, men at det foreligger rammer man handler innenfor. Det viktige blir at rammene ikke blir for snevre og monologiserende gjennom en detaljert plan for utviklingen, men understøtter muligheten for dialog, og dermed den enkeltes valg.

Begrep som forskjellighet, annerledeshet og difference går hyppig igjen i ny litteratur innenfor felt som berører funksjonshemming på ulike vis. Slik det reflekteres i titler som *Choreographing difference. The Body and Identity in Contemporary Dance* (Albright 1997), *Annerledes. Uten variasjon ingen sivilisasjon blant andre* (Solvang 2002), og slik det fremgår i introduksjonen til *Making an entrance. Theory and Practice for Disabled and Non-Disabled Dancers*:

"Today, we still need to think just as deeply about the world we live in, to seek to understand and value differences rather than eradicate them, to celebrate our (bio)diversity and uniqueness; in short, we need to be educating people whose concern are both aesthetic **and** ethical and, dare I say it, the need for this kind of person currently far outweighs the global demand for ballet dancers. Perhaps, who knows, there is room for both". (Benjamin 2002:10):

Beck og Gernsheim-Beck ser at det i den fragmenterte, postmoderne virkelighet ligger muligheter for valuering av forskjellighet og konstruksjon av en annerledes forståelse fordi *alt kunne vært annerledes* (Beck og Gernsheim-Beck 2002). Her ligger også etiske utfordringer i forhold til å unngå et "dog-eat-dog" samfunn, hvor det kun blir den sterkeste rett som rår. Hvordan kan så disse utfordringene møtes slik at det å hylle forskjellighet ikke blir en hyllest av et ødeleggende anarki? Sidorkin trekker fram viktigheten av at omsorg og rasjonalitet må dialogisere med hverandre slik at det etiske aspektet alltid er nærværende og sikrer sammenheng i tilværelsen, og sammenheng mellom teori og praksis, og hvor det flerstemmige blir tatt på alvor slik at stemmene oppnår et stadium hvor de helt og fullt retter seg mot hverandre. Dette betyr at stemmene "utfordrer" hverandres posisjon. Sidorkin trekker fram som eksempel at det aldri har vært reell dialog mellom kristne og jøder fordi begge underkjenner den andres posisjon i utgangspunktet. Dette kan vi kjenne igjen fra politiske debatter, valgkamp etc. Men som Sidorkin fremholder: "we simply cannot know anything significant about ourselves by using just one brain; none of us can state any truth alone" (Sidorkin 1999:31).

Karakter eller person

Kan man så si noe om hvilke subjektforståelser som konstrueres i og utenfor dialogiske relasjoner? I møter mellom mennesker, og i særlig grad når profesjonelle hjelpere og tilretteleggere skal delta i andre menneskers liv, ligger utfordringen i å forholde seg til den andre som *person og ikke som karakter*, i Bakhtinsk forstand:

"A character is a superficial, monological, fixed, unvarying and static category that may be assigned to describe generalized features of otherness. In contrast, a person is truly dialogical, an ever unfolding set of infinite possibilities, unfixed and dynamic, unpredictable and indeterminate" (Bracken og Thomas 2005:211).

Innenfor den tradisjonelle medisinske diskursen mener Bracken og Thomas at man forholder seg til den andre som en karakter i et monologisk og ensrettende system, og ikke som et levende menneske hvor forskjellighet blir verdsatt. Vi må være villige til å møte den andre som noe mer enn en sjablong som passer med merkelappen *elev, bruker, pasient, student* og så videre.

"Dialogue here is not the threshold to action, it is the action itself. It is not a means for revealing, for bringing to the surface the already ready-made character of a person; no, in dialogue a person not only shows himself outwardly, but he becomes for the first time that which he is-and, we repeat, not only for others but for himself as well. To be means to communicate dialogically" (Bakhtin 1984a:252).

Jeg har tidligere trukket fram Bakhtins (og Dostojevskijs) kamp mot tingliggjøring av mennesket. Slik jeg leser Bakhtin er dette noe som gjennomsyrrer det han skriver. Hvordan kan mennesket i samhandling med andre unngå å bli noe mekanisk som behandler andre som en avsluttet og sjablongaktig figur, og selv bli utsatt for det samme? Innenfor både pedagogikk og helse- og sosialfaglig arbeid er dette en utfordring slik både Bracken og Thomas skriver om det, og slik jeg stadig har vist til både Lorentzen og Good. Det er også et spørsmål om det er mulig med *pedagogisk dialog*. Ligger det en innebygget motsetning i det å handle pedagogisk, og samtidig legge til rette for dialog? Vil det ikke bli en skinn-dialog hvor eleven, klienten eller pasienten uansett er utsatt for et monologisk regime, hvor svarene i stor grad er gitt på forhånd? Bakhtin diskuterer dette og problematiserer den pedagogiske dialogen, men også hvordan andre ideologiske handlinger får en monologisk karakter fordi de i liten grad åpner opp for andre innfallsvinkler, men forholder seg til en på forhånd oppsatt plan (Bakhtin 1984a:81).

Spørsmålet blir om det i det hele tatt er mulig å gradere dialogisk aktivitet, og om det er mulig med dialog i relasjoner som er asymmetriske, hvor hjelperen eller pedagogen besitter mye makt. Jeg synes gjennom de teoretiske arbeidene og det empiriske materialet jeg har undersøkt å se, at *viljen* til dialog og tilretteleggelse av dialogiske miljø kan bety mye for menneskers livskvalitet og opplevelse av selvverd, men at ansvaret i stor grad ligger hos tilretteleggeren, nettopp fordi avhengighetsforholdet er skjevt.

Fritidsklubben *Grotta* er et sted for tilrettelegging av kulturaktiviteter, og i neste kapittel skal jeg se nærmere på dette tilbudet i lys av Bakhtins begrepsapparat.

DEL IV

13. Grotta, -fritidstilbud med rom for dialog?

I dette arbeidet har jeg med utgangspunkt i governmentalityanalyse og diskursanalyse beskrevet faktorer som er med på å skape feltet vi forstår utviklingshemming og funksjonshemming i forhold til, og hvordan en spesiell fritidsarena for utviklingshemmede kan forstås ut fra en diskursanalytisk beskrivelse.

Grotta kan forstås innenfor ulike diskurser. Jeg har beskrevet normaliseringsdiskursen, økonomidiskursen, pedagogiskdiskursen, ekthetsdiskursen og kulturdiskursen. Innenfor de ulike diskursene skapes ulike subjekter, det vil si at gjennom ulike styringsmekanismer påvirkes atferden til både deltakere og tilretteleggere. Disse styringsmekanismene kan vise seg i form av forventninger og ytre press, men handler også om de valg man tar på *Grotta* i form av pedagogisk tilrettelegging, repertoarvalg, utforming av det fysiske miljøet og i det hele tatt valg av aktiviteter.

Innenfor en normaliseringsdiskurs forsøker man å legge til rette for at mennesker med utviklingshemming skal kunne ta del i de samme tilbud som alle andre. Et av virkemidlene har vært å unngå segregerte tilbud fordi dette kan oppfattes som en stigmatisering av en gruppe, og kan bli en sovepute i forhold til å gjøre vanlige tilbud tilgjengelige for alle. Dersom mennesker med utviklingshemming skal anvende fritidstilbud på andres premisser, vil dette medføre at de må tilegne seg ferdigheter og kunnskaper som gjør at de kan tre inn på disse arenaene. For mange med utviklingshemming vil dette være vanskelig og kanskje umulig. Feltet styres i stor grad av et normaliseringsprinsipp hvor målet er "å bli lik de andre", eller i størst mulig grad tilegne seg ferdigheter, arbeid og bolig, noe som anses som normalt for befolkningen ellers. Styring med utgangspunkt i normaliseringsprinsippet fører i stor grad av målstyring gjennom de redskapene som anvendes i feltet. Dette viser seg i den grad man anvender kartleggingsredskaper som utgangspunkt for blant annet arbeid i ansvarsgrupper og individuelle planer, som jeg har beskrevet tidligere. Dean viser hvordan et prinsipp som empowerment også kan anvendes til å skape en spesiell type brukere av dem som har makt (Dean 2006). Til tross for at normalisering som prinsipp har vært viktig for å

sikre mennesker med utviklingshemming viktige demokratiske rettigheter, kan det også medføre en del utilsiktede problemer.

Som jeg tidligere har vært inne på viser blant annet Masschelein hvordan moderne styringsmekanismer med utgangspunkt i en nyliberalistisk tankegang støtter opp under skapelsen av et individualistisk selv fundert på aktivitet og deltakelse hvor målet er å bli myndiggjort gjennom å fri seg fra ytre styring. Det handler om å skape seg selv og sitt livsprosjekt gjennom det Masschelein kaller entreprenørskap. Gjennom en slik tankegang blir fellesskapet en krenkelse av den individuelle frihet, fordi man ikke ønsker å stå i gjeld til andre, enhver blir stående ansvarlig for seg selv. Dette er i følge Masschelein med på å nøytralisere (immunisation) individet fordi i entreprenørsamfunnet er det reglene, normene og guidelinene som bestemmer rammene for samhandlingen, ikke ansvaret for den andre:

"The concrete form of this immunisation becomes most evident in the transformation of social relations into contracts, the insistence on agreement and consensus in communication, the necessity of accountability, and the view that human beings, as autonomus entrepreneurs, have the ability to express their needs and to solve problems (in other words, 'to learn'). Interpellation of this kind is a making immune in the sense that, for all the importance of interaction with the environment and with others in this environment, individuals are adressed in the first place as separated and isolated from each other. Indeed this is what it means be individualised, and so the the constitutive dependency of others is obfuscated." (Masschelein og Simons 2002:602).

Til tross for intensjoner om integrering og inkludering av mennesker med utviklingshemming spesielt, men også funksjonshemmede generelt, virker det som om de strategiene vi velger oss ikke helt lykkes, selv om mye har skjedd de siste 50 årene. Hvorfor? Det finnes sjelden enkle svar, men kanskje er Adam Benjamin inne på noe når han skriver at vi ikke lykkes fordi strategien vi velger oss bekrefter det vi ønsker å avkrefte, det at noen er annerledes (Benjamin 2002). For å integreres eller inkluderes må du først være ekskludert, det vil si at vi ikke har en oppfatning av likeverdighet i utgangspunktet. Eller som Masschelein og Simons skriver "To live with others and otherness is not something we should undertake to do (as a discrete task), but what life is all about" (Masschelein og Simons 2002:604). Christies svar på disse utfordringene blir en radikal løsning; vi skal godta at vi er forskjellige og at forskjellige løsninger kreves, og da vil en av løsningene være muligheten for å velge "ghettoen". Men det må være en ghetto som er selvvalgt og ikke påtvunget. Så kan man stille spørsmål om det er reelle valg som ligger bak, eller om det er lettvinde løsninger for samfunnet som legger til rette for en ghettofisering for å skjule annerledes mennesker. Distinksjonene kan være hårfine. Å akseptere forskjellighet, og også at det finnes forskjellige løsninger for forskjellige mennesker, blir viktig, slik Stiker også trekker fram:

"Whatever you do, whichever battle you fight, whichever course of action you attempt, with what are you going to inform it all? The love of difference or the passion for similarity? The former - especially if it becomes socially contagious (through education, cultural action, political action)- leads to human life. The latter leads, in full-blown or latent form, to exploitation, repression, sacrifice, rejection" (Stiker 1999:11).

Gjennom mine observasjoner av aktiviteten på *Grotta* har jeg sett en arena som delvis kan forstås som et ledd i en normaliseringsdiskurs, men hvor det ligger andre og alternative muligheter i å utforske kultur som omdreiningspunkt som kanskje er med på å gi rom for den forskjelligheten Stiker etterlyser, men som også balanserer på kanten av det jeg har kalt *ekthetsdiskursen* hvor forventningene om den "snille, søte og ekte" utviklingshemmede kan bli overstyrende.

Grotta er en arena hvor deltakere og tilretteleggere møtes gjennom å skape felles musikkuttrykk. Det er en arena frikoblet fra mange redskaper som anvendes for tilrettelegging for utviklingshemmede, slik som individuelle planer og målstyring av aktiviteter. Ved hjelp av Bakhtins begrepsapparat skal jeg se på hvorfor denne arenaen oppleves som meningsfull både av deltakere og tilretteleggere, og hvordan tilbudet kan utvikles videre.

Grotta, -et fritidstilbud tilrettelagt for dialog?

Bakhtins forståelse av begrepet dialog har blitt et bærende element. Dialogen som noe som skapes sammen, hvor svaret ikke er gitt på forhånd og som lar den andre være en uavsluttet person med muligheter for endring. På *Grotta* er det dialog på ulike nivå og mellom ulike parter. Det er først og fremst dialogen mellom deltakere og tilretteleggere som har vært mitt fokus. En viktig forutsetning for denne dialogen er dialogen mellom *Grotta* og omverdenen, og da særlig den kommunikasjonen man har med det øvrige kommunale apparatet hvor man skal legitimere sin virksomhet for å få sikret økonomisk drift. Et tredje forhold er forholdet mellom publikum og aktører, og hvordan konsertene blir omtalt.

Jeg har trukket fram noen forhold som Bakhtin mener er med på å påvirke mulighetene for dialog. Det er forholdet mellom de sentrifugale og sentripetale kreftene, og et stadig press for ensretting av mening og monologisering av diskursene. I forlengelsen av dette blir det viktig å legge til rette for at det finnes motkrefter slik at flest mulig stemmer slipper til og at ikke én eller få stemmer får representere "sannheten". Så er det oppfatningen man har av tid og rom, eller det Bakhtin omtaler som kronotoper. *Grotta* er et tilbud som oppleves som godt av deltakere og

tilretteleggere. Jeg skal se nærmere på hvordan det å forstå *Grotta* innenfor en kulturdiskurs kan gi rom for dialog, og hvilke utfordringer som ligger her.

Menneskelig dialog skapes *mellom* mennesker, ikke som informasjon som går fra den ene til den andre. En slik forståelse av kommunikasjon innebærer at vi som deltakere i kommunikasjon i større grad må forhandle med andre om å skape mening sammen, fremfor å utveksle informasjon. Det åpner for å se på kommunikasjon som et hele, ikke bare bestående av ord, men av alt det vi omgir oss med i en kommunikativ situasjon, slik som gester, lukt, klær, plassering i forhold til hverandre etc. Lorentzen er opptatt av hvor viktig det er at vi faktisk deltar og søker felles opplevelser i hverandres opplevelses- og handlingsverden (Lorentzen 2003:146). I hvor stor grad vi lar hverandre delta i denne typen forhandlinger varierer, og mennesker med utviklingshemming blir ofte utelatt og oversett av hjelpere i kommunikative situasjoner. Mark Rapley viser i sine undersøkelser hvordan mennesker med utviklingshemming blir utsatt for en slags catch 22, der de blir offer for personalets tiltaksløst uansett hvordan de kommuniserer (Rapley 2004). Det meste av kommunikasjonen fra hjelpernes side blir en kilde til data som skal tolkes for å avstedkomme nye tiltak for læring og modifisering av atferd. Dette fører i følge Rapley de utviklingshemmede inn i en kommunikasjonsform bestående av unnvikelse for å unngå tiltak. Rapley avdekket også en annen type kommunikasjon, og det var hjelpernes tendens til å snakke med de utviklingshemmede uten å forvente svar. Det var situasjoner hvor de utviklingshemmede i det hele tatt ikke slapp til i en forhandlingsposisjon. Også Lorentzen beskriver hvordan mennesker med utviklingshemming blir utsatt for et tiltakskåt og læringsfokusert personale som griper inn i den utviklingshemmedes hverdag på alle nivå. Selv det som skal være kos og trivsel blir preget av at hjelperen styrer kommunikasjonen ut fra ønske om endring, eller som Lorentzen litt ironisk sier det: "Hver gledesstund du har på jord skal betales med innlæring av en ny ferdighet" (Lorentzen 2003:78). Alle disse momentene forholder seg til brukerne som objekter for hjelpernes innsats gjennom stor grad av målorientering og ensidig styring. Bakhtin er inne på hvordan bestemte måter å forholde seg til hverandre på, er med på å objektivere "den andre":

"Men andra medvetanden kan inte betraktas, analyseras, definieras som objekt, som ting - man kan bara dialogiskt umgås med dem. Att fundera över dem betyder att tala med dem, annars vänder de genast sin objektsida mot oss: de förstummas, sluter sig och stelnar till avslutade objektbilder" (Bachtin 1991:76).

I mine observasjoner av samspillet på *Grotta*, var noe av det som først slo meg, hvordan kommunikasjonen faktisk ble opplevd som noe som ble skapt "i mellom" hvor begge parter justerer seg etter den andre og skaper en felles forståelse. I øvingssituasjonene på rock-verkstedet observerte jeg at selv i dette som kunne karakteriseres som en lærings situasjon, hvor både musikk og tekst

skulle innlæres i samspill, ble de utviklingshemmede lyttet til og tatt på alvor. De ble henvendt til og det ble ventet på svar, og svaret ble tatt hensyn til på samme måte som hos andre. På denne måten får man inntrykk av at det som skapes er noe felles skapt. Dette fremsto som tydelig fordi situasjonen ble opplevd som annerledes enn det Rapley beskriver i sin bok, og som er beskrivelser som samsvarer med egne tidligere opplevelser fra andre arenaer. Sauer beskriver også hvordan skillet mellom teater og andre virksomheter for utviklingshemmede var påtakelig (2004:209).

Men også på *Grotta* er det en hårfin balansegang mot det å gå over i å bruke mer mekaniske fraser som fører til at kommunikasjonen blir overflattisk, og hvor det er hjelperen eller lederen som styrer. Jeg observerte også tilfeller andre veien, hvor hjelperen går inn i en type kommunikasjon som blir styrt av den utviklingshemmede, men hvor hjelperen gjennom å forsterke denne heller ikke tar den utviklingshemmede på alvor. Det kan synes som om diagnosen og særtrekkene blir stående i veien for en "autentisk" kommunikasjon. Dette var det også en bevissthet omkring hos nøkkelpersonen på *Grotta*. For å unngå slike og lignende situasjoner mente nøkkelpersonen at alle må *gjøre seg ferdig med den emosjonelle biten*. Det *emosjonelle* kan bli stående i mellom tilrettelegger og deltaker som et stengsel for kommunikasjon. Sagt på en annen måte kan man si at resultatet blir en objektivisering ved at diagnoser og spesiell og uvant atferd får fokus fremfor møtet og det som skapes av begge parter: *så må du gjennom ein sånn bit, dæm vil utforder dæ emosjonelt på ein ainnan måte, fer dæm har ein spesiell væremåte som du må gjør dæ ferdig med, så derfor så fainn æ ut at det va itj nå vits å forser (Nøkkelperson)*. Nøkkelpersonen snakket også om at dette var prosesser den enkelte tilrettelegger måtte erfare, og som ikke kunne læres gjennom instruksjon: *Ailtså, når æ har brukt så lang tid på min, på å kommi gjennom derre sjøl, så mått dæm å som skoill jobb i lag me få lov te det å, å det skjer itj me at æ sett å forklare det skjer, men at du må ta dæm med på nån treff læmme, bring dæm ihop (Nøkkelperson)*.

Denne måten å forstå kommunikasjon på forsterker synet på at for at vi lettere skal kunne kommunisere "godt", må vi ha noe å kommunisere om. Dette høres selvfølgelig og banalt ut, men er kanskje ikke det likevel. På *Grotta* blir aktivitetene, og da i særdeleshet musikken, noe mellomliggende, noe man kommuniserer gjennom og om. Sangen og musikken fyller dette kommunikasjonsrommet mellom aktørene med noe å kommunisere om, men er også et redskap i kommunikasjonen. Dette blir noe man kan "forhandle" med, i den forstand at mange som ikke kan uttrykke seg på andre måter, får musikken som en måte å delta på. En sang gir en struktur som gir rom å improvisere innenfor:

Det vil sei at vesst at ein kjæm å sei at'n vil søng "Pippi Langstrømp" så har hainn bestemt struktur'n fer det tre-fire eiller fæm menuttan vi ska hoill på, å det e ikke æ..æ

må ferhoill mæ te dein struktur'n æ å, å hain har en oppfatning av dein struktur'n vi ska gjør ilag å dein heite "Pippi Langstrømp" å det e ikke æ som har lagga dein, det trur æ e Georg Riedel, å det trur æ e et vesentlig poeng her ailtså, at vi itj...Vi tar nå struktura som vi har nå felles språk omkring..det e nå felles meining å nå felles oppfattelsa oppi haue som gjer at vi kain gjørra nån ting å samskap omkring dæm etterpå det..det trur æ ..å da kain vi utforsk kværteinner på ein heilt ainnan måte.."
(Nøkkelperson)

En sang gir trygghet og skaper et tidsrom som slipper fram den som skal syngje. Dersom Raply's observasjoner og samtaleanalyser også kan være gjeldende i disse menneskenes liv, er det dette tidsrommet og forhandlingsrommet de ofte blir frarøvet av mennesker som snakker forbi, og som egentlig ikke er interessert i hva de mener og ønsker å uttrykke.

Mennesker deltar og er medskapere i kommunikative sammenhenger på ulike måter. Noen okkuperer et rom på den mest selvfølgelige måte, mens andre må ha tålmodige lyttere for å kunne komme til orde (Sawyer 2001). Vi opplever tid og rom forskjellig ut fra hvem vi er, men også ut fra den livssituasjonen vi er i (Good 2001). Og som Lorentzen sier, mennesker med utviklingshemming er mer forskjellig enn mange andre, og kanskje også kvalitativt annerledes på den måten at de har det han kaller en annerledes "omverdenforståelse". Utfordringen blir å skape gode samhandlingssituasjoner selv om vi som samhandler opplever verden radikalt forskjellig, og det å finne noe som kan danne et felles utgangspunkt, eller et felles mellomliggende, blir da viktig. Lorentzen viser stor kreativitet i sin bok *Fra tilskuer til deltaker*, for å vise hvordan vi kan forstå denne radikale annerledesheten, og hvordan det å snu opp ned på situasjoner kan skape noe helt nytt, ikke ulikt en bakhtinsk karnevalistisk tankegang. Lorentzen viser hvor innkjørt vi er i rutiner og forestillinger, og hvor redde vi er for å forsøke å gå inn i den utviklingshemmedes forestillingsverden fordi vi er redde for å forsterke "negativ" og/eller avvikende atferd (Lorentzen 2003). På denne måten får de utviklingshemmede sjelden bekreftelse på egne følelser og handlinger.

Min opplevelse er at man på *Grotta* i stor grad lykkes med en dialogisk kommunikasjon hvor man gir seg muligheter for å se den andre som et helt menneske man ønsker å samhandle med, og ikke som et objekt man skal gjøre til gjenstand for vurdering eller tiltak. Selv om man skal være forsiktig med å trekke for vidtrekkende konklusjoner, er det interessant å høre ledere si at man på *Grotta* ikke opplever noe man vil kalle atferdsavvik eller atferdsproblemer. Det var også inntrykket jeg fikk; at her var det en arena som en av lederne uttrykte det er "*ja, så normalt, det e så vanvettig normalt, fer du føle itj at du e læmme nån som e ainnsles, gjer itj det i det hele tatt*" (Leder III). På *Grotta* er det musikken, men også de andre aktivitetene som boccia, karaoke og sosialt samvær omkring kaffe- og matservering, som blir det mellomliggende i møtet, på *Ållateatern* er det teater (Sauer 2004), og

Lorentzen (2003) viser hvordan turgåing og "beltesnurring" også kan gjøres til en måte å møtes i en felles opplevelses- og handlingsverden.

Forholdet mellom rammer og fleksibilitet synes å ha en innvirkning på i hvor stor grad man klarer å skape en felles dialog. På *Grotta* opplevde jeg at det var forskjell på konsertene og klubbkveldene. Når det fysiske rommet blir større på en scene enn på et rockeverksted, får man på konserten i større grad opplevelse av at rollene er fordelt ut fra utviklingshemmet/ikke utviklingshemmet. Kommunikasjonen blir heller ikke så tett mellom alle i gruppa, og opplevelsen av "det felles skapte" blir noe borte til fordel for at noen støtter og tilrettelegger for at solisten skal lykkes. Det kan være flere momenter som bidrar til at denne endringen skjer. Det kan være de rent fysiske forholdene som skaper avstand, det kan være forventningene man tror at publikum har og man selv har til hva en forestilling bør være, slik at fokuset på produktet blir større enn samhandlingen. Et viktig moment synes å være valg av presentasjonsform hvor fokuset er på solistprestasjoner med backing-band, noe som forsterker skillet mellom tilretteleggere og deltakere.

Språk og dialog

Dialog er språk og samhandling. Bakhtin ønsket å innføre en vitenskap om språket som kunne si noe om relasjonene mellom ord, tekster og mennesker: "For Bakhtin er det altså i sprogbruken man kan lokalisere dialogiske relasjoner, og slike relasjoner foreligger mellom mennesker, mellom mennesker og tekster, og mellom tekster, og mellom tekster og tekster i mennesker" (Neumann 2001:20). Eller som Bakhtin selv skrev: "Language lives only in the dialogic interaction of those who make use of it. Dialogic interaction is indeed the authentic sphere where language lives" (Bakhtin 1984a:183). For å skape forutsetninger for det mellomliggende felles rommet hvor dialog kan skapes, er man på *Grotta* opptatt av å utvikle en forståelse for et "felles språk". Det er en mer eller mindre uttalt forståelse at det man konsentrerer seg om, er det man har felles. Man dyrker ikke konfliktlinjer, men har en bevissthet om at man er forskjellig og fyller ulike roller. Når jeg skriver at denne forståelsen var mer eller mindre uttalt, er det fordi det kom fram i intervjuene at dette ikke var noe de snakket om seg i mellom:

"æ har liksom ikke vorri så opptatt av å gjørra herre te ein sånn fagplass på gruinn av at æ veit at vi har veldig sånn forskjellig faglig ståsted, å da kain det fort bli sånn at språket bli sånn at når bli sånn at det... fer vi ska værre ein sånn flat struktur, at når har språket men at når ainnan ikke har språket å da, du kain få ein makt."
(Nøkkelperson)

I dette sitatet trekker nøkkelpersonen inn forholdet mellom språkets funksjon og utøvelse av makt. Her legges det vekt på at språket ikke må bli et hinder for samhandling, eller et middel for å oppnå en hierarkisk struktur, noe som kan skje ettersom ulike fagretninger profileres gjennom

språket. Har du ikke tilgang på dette språket kommer du heller ikke i en posisjon hvor du kan forhandle om mening. Det ligger en erkjennelse i at ulike faglige ståsted kan bli kilde til konflikt. Dette er en virksomhet som er basert på å finne det minste felles multiplum, fremfor å se på forskjellene. I dette arbeidet blir språket viktig, for det er gjennom språket at man i stor grad kan skape skillelinjer og vise distinksjoner. På *Grotta* har nøkkelpersonen gjort et valg om *ikke* å være opptatt av distinksjoner, men først og fremst av det som er felles, samtidig som respekten for det forskjelligartede er der. Selv om man har en oppfatning av konsensus, beskriver nøkkelpersonen hvor de andre i lederteamet står, og hvilke ulike faglige diskurser han tolker dem inn i. I følge Rapley er en diskurs både *situated*, *active* og *constructed* (Rapley 2004). Det vil her si at man hele tiden konstruerer og forhandler diskurser gjennom en aktiv eller passiv bruk av språket. Det at de faglige diskursene ikke blir en kamparena, betyr ikke at ulikhetene ikke er tilstede, men at man gjennom å kunne enes om en felles plattform - ikke i kraft av nedfelte prinsipper, men i kraft av erfaring og anerkjennelse av hverandres arbeid og posisjon, har funnet et minste felles multiplum. Dette kan være en god strategi, men kan også bli et hinder for å utvikle nye impulser, ved å se at konflikt og ulikhet også kan være produktivt. Det er en balansegang mellom for mye søking etter det som oppfattes som felles og som kan gi et statisk tilbud, og konfliktorientering som kan virke ødeleggende og splittende.

Det som preger kommunikasjonen på *Grotta*, både lederne i mellom, men også mellom lederne og deltakerne, er at kommunikasjonen sentrerer seg omkring den aktiviteten man skaper sammen. Sauers beskrivelse av lederskapet i *Ållateatern* er gjenkjennbar:

”Här skall inte stickas under stol med att det finns en gräns mellan ledarna och aktörerna på teatern, men det konstnärliga arbetet innehåller inte samma element av asymmetri som i den traditionella rollfördelningen mellan persolan och brukare/.../. Det konstnärliga arbete leds av teaterns ledare utifrån andra kännetecken och mål än den personalroll som har till uppgift att sträva efter normalisering, integrering och habilitering” (Sauer 2004:179).

Min studie har først og fremst konsentrert seg om situasjoner hvor lederne har vært involvert som en part, men jeg har også sett at atmosfæren som helhet har vært preget av noe jeg har opplevd som forskjellig fra erfaringer fra andre arenaer. Jeg har hatt en opplevelse av at dette har vært deltakernes egen arena, og i lesningen av Sauers beretning om *Ållateatern*, kjente jeg igjen noe av hans beskrivelse basert på en uttalelse fra en informant:

”Ylvas beskrivning, som bygger på en jämförelse med hur det ser ut i en annan verksamhet för personer med utvecklingsstörning, handlar om att det finns en skillnad i hur personer med utvecklingsstörning kommunicerar och integrerar med varandra och personalen. På teatern, menar hon, råder en stämning som präglas av kamratskap ock

där man kommunicerar med varandra, hon beskriver dem som ett gäng som utmärker sig även på fritiden. I andra verksamheter kommunicerar och interagerar de utvecklingstörda med varandra via personalen” (Sauer 2004:176).

Jeg har beskrevet hvordan det å ha noe å snakke sammen om, og det å anerkjenne den andre og ikke forholde seg til denne som et objekt, er gode forutsetninger for dialog. I sitatet ovenfor ser vi at de ulike virksomhetene synes å resultere i ulike kommunikasjonsmønstre. I et Foucault-perspektiv kan dette forstås slik: “For Foucault, the body does not act in and on the world; rather, the body is *dolcile*” (Huges 2005:86). Det vil si vi lar oss disiplinere av kreftene omkring oss: “The body, in other words, is a product of the play of power; for power reaches into the very grain of individuals, touches their bodies and inserts itself into their actions and attitudes, their discourses, learning processes and everyday lives” (Huges 2005:86). Vi styres inn i ulike atferdsmønstre ut fra de strategier som velges, og den måten kommunikasjonen foregår på. I en slik forståelse handler ikke mennesket ut fra frihet, men som en refleks av undertrykkelse eller maktbruk. Dette kan ligne på Bakhtins forståelse av kampen mellom de sentrifugale og de sentripetale kreftene. Huges mener at styringsperspektivet ikke er dekkende for forholdet mellom individ og omgivelser, og søker en mer interaktiv forståelse hos fenomenologen Merleau-Ponty, som kan være med å nyansere bildet noe. Mennesker utsettes for stort press fra ulike diskurser om å innordne seg, og fordi det ofte er vanskelig å avdekke de diskursive mønstrene er det vanskelig å bryte med disse. Mange mennesker med utviklingshemming har ikke verbalspråk, og mer enn mange andre blir de henvist til både å erfare og bli erfart gjennom sin kropp fremfor verbalt språk. Merleau-Ponty snakker om at vi er i verden i kraft av vår kropp, ikke bare språk som ord og tekst, men at kroppen også kan leses som tekst. Forholdet mellom kroppen, og omverdenen er to-sidig. Vi både erfarer verden gjennom kroppen og vi blir erfart av verden gjennom vår kropp.:

“.. fer dæm e rimelig ordfattig mang av dæm å dæm kommunisere med oss på ein heilt ainnan måte..kroppsspråk, smil åsså videre/.../ nedstemt, protesta, vil ikke, ailtså så du e nødt te å ta i bruk ainna ting av dæ fer å koinna læssa det herre her, så du trøng itj å lætt moinn gå heile tida, å heilst ikke, fer det e ikke dæmmes, det e ikke dæmmes sterke side.” (Nøkkelperson).

I en slik kontekst som *Grotta* er det viktig å gi det non-verbale plass i en diskusjon om språk, og med Foucault i minne er det lett å se for seg at mennesker med utviklingshemming kan bli lette offer for andres intensjoner. Derfor er det interessant å se at nøkkelpersonen trekker fram viktigheten av å gi rom for deltakernes egen kommunikasjonsform. Det synes også å være helt avgjørende fordi maktforholdet er ulikt mellom ledere og deltakere. Lederne har en annen type kunnskap, er de som rår over rammebetingelsene, og det er på ledernes premisser deltakerne har mulighet for å ytre seg: “det e itj nå, det e itj nå sånn likemainnsarbe, sjøl om det langt på vei e likemainnsarbe fer det at det

gir oss nå å sånn, men det e itj det, vi e tross ailt funksjonsfresk, vi har muligheten te å organiser, å te å led å sånn" (Nøkkelperson). Kunnskap er makt, og kunnskap presenteres gjennom språk, derfor vil evnen man har til å uttrykke seg språklig være av avgjørende betydning for hvordan man klarer å posisjonere seg i et felt.

Slik jeg har presentert det her, er språk viktig for opplevelsen av at *Grotta* er et godt sted å være, av flere årsaker. Det handler om at man er bevisst språkets funksjon, ikke bare som refererende til objekter og fenomener, men som den betydning språket har for den sosiale konteksten, og hvordan makt konstitueres gjennom språkbruk som kan fremme eller hemme dialog. Det er viktig å ha en bred språklig forståelse gjennom å se at språk er mer enn verbale ytringer. Det kan være non-verbale ytringer og også arkitektur kan leses som tekst. På *Grotta* er musikken en særlig form deltakerne kan ytre seg gjennom. Hvordan vi forholder oss språklig til funksjonshemming, utviklingshemming og integrering, er med på å forme de oppfatningene vi skaper. Adam Benjamin, en sentral person innenfor integrert dans, har denne uttalelsen om språkets funksjon: "Today, those of us involved with disability in some way will know that it is language rather than anything else that most frequently threatens our equilibrium and continues to limit expectations" (Benjamin 2002:12).

Anvendelsen av språket, hvilke begrep man velger å anvende og lydhørheten for den andre, er viktig. Men skal man nå frem med språket som et middel for dialog, er de ulike aktørenes oppfattelse av tid og rom viktig.

Forhandling om tid og rom

Jeg har beskrevet hvordan hjelpere og brukere kan ha ulik oppfatning av tid og rom, og derved opptre i ulike kronotoper. I min undersøkelse på *Grotta* opplevde jeg at deltakere og tilretteleggere syntes å "tune seg inn" mot hverandres kronotoper gjennom at møtene er preget av felles forhandling, eller som Buber sier: "Relation is reciprocity" (Buber 67:1970). Gjennom å åpne for disse "forhandlingene" med respekt for at vi opplever tid og sted på ulike måter, og hvor relasjonen bygger på gjensidighet, unngår man den ensidighet i kommunikasjon som Lorentzen og Rapley beskriver ofte er tilstede i møter mellom hjelpere og utviklingshemmede. Gjensidigheten i relasjonen settes under press gjennom trykket utenfra om å innrette seg etter en "institusjons-tid", hvor vakter og turnus preger synet på hvordan tilbudet bør organiseres. Man tar ikke hensyn til brukernes behov eller ønske om et "normalisert" fritidstilbud en vanlig kveldsstund. Dette kommer frem gjennom ønsker om at *Grotta*-kveldene bør avsluttes tidligere slik at helperne rekker tilbake til boligen før vaktskifte.

Det har også kommet "krav" om at det må serveres mat på kveldene slik at deltakerne ikke trenger kveldsmat når de kommer hjem om kvelden.

Febe Friberg skriver om *Pasienten som vill veta och förstå* (Friberg 2005). Fra en fenomenologiske innfallsvinkel er hun opptatt av hvordan ulike verdener møtes, og hvordan pasientens hverdagsverden kommer på kollisjonskurs med sykehusverdenen. Ut fra hennes sykehushistorier er det ingen av sykepleierne som tar hensyn til dette spriket i oppfatning i sine møter med pasientene. Friberg henviser til Merleau-Ponty og hans forståelse av tid. Han skriver at tiden "*arises from my relation to things*" (Friberg 2005:63). Og med Merleau-Pontys teori kan Bakhtinperspektivet utdypes og konkretiseres, gjennom fokus på den levde kroppen og hvordan mennesket bebor og erfarer verden i rom og tid: "The ambiguity of being-in-the world is translated by that of the body, and this is understood through that of time" (Merleau-Ponty referert i Friberg 2005:85). Nadja Carlsson har et lignende perspektiv på skolen, og skriver i *Livsvärldar på kollisionskurs i skolan* (Carlsson 2005) om hvordan det at lærere og barn ikke forstår at den andre har en annen tids-og rom oppfatning, og ikke gjør forsøk på å nærme seg hverandres livsverdener, kan resultere i en objektivisering av den andre.

Lorentzen beskriver sitt møte med en svaktfungerende bruker som gikk alene rundt i rommet og stirret i lufta, og vred seg unna som en ål når noen ville ha kontakt. Brukeren hadde tempoproblemer og vanskelig med å koordinere seg i forhold til andre. Når den andre var i bevegelse klarte han ganske enkelt ikke å forholde seg til vedkommende. Hvem er det da som må justere sin atferd? Lorentzen sier at han måtte gjøre sin atferd *kompatibel* i forhold til den andre for å oppnå kontakt, han måtte sette seg stille for at den andre skulle få anledning til å handle. Fordi det er et skjevt maktforhold mellom bruker/hjelper, og det er hjelperen som besitter definisjonsmakten, er det hjelperen som må tilpasse seg brukeren i første omgang.

Hjelperkronotopen er preget av rutiner. På *Grotta* har det vært slik at hjelperne knyttet til deltakernes boliger har ønsket å påvirke tilbudet på *Grotta* slik at tilbudet kunne innrette seg og tilpasses etter turnuser og dagsrytme i boligen. Hvordan rutiner blir overstyrende beskriver også Good fra psykiatrien, og Lorentzen fra omsorgen for utviklingshemmede. Rutinene brukes som argument for at det gir trygghet for brukerne, men det kan også synes som om det kan ligge andre motiver bak. Når deltakerne på generalprøven til *Grottas* vårkonsert må gå hjem før det er ferdig fordi det er vaktskifte, synes ikke dette å være ensidig begrunnet i deltakerens velvære, men også uttrykk for lite fleksibilitet fra hjelperne. Det hadde kanskje vært mulig å finne andre hensiktsmessige ordninger som kunne ivaretatt begge parter? De ulike behandlingsregimene anvender rutinene for å

disiplinere brukere og pasienter til medgjørlige kropper. Sullivan viser til eksempler fra rehabiliteringsprosessen til mennesker med lammelser:

"Until a regime of regularity is imposed upon the evacuation of bodily wastes, the paraplegic body can hardly be considered docile. Thus, it is here, in the establishment of a regime of regularity, that the greatest struggle between medical power, the body, and the paraplegic subject takes place" (Sullivan 2005:36).

En slik disiplinering gjør noe med forholdet mellom de som gir og de som får hjelp, og påvirker hvordan hjelp blir gitt. En deltaker i et forskningsprosjekt sa det slik: "I didn't mind the routine, it was the attitude. They weren't patient enough with every individual person's body" (Sullivan 2005:34). Tida blir en viktig faktor for hvordan hjelp og tilrettelegging oppfattes.

Grotta er preget av en fast rytme, så hvorfor oppleves ikke den som problematisk? Rytmen på *Grotta* oppleves som problematisk i det øyeblikket den kommer på kollisjonskurs med rutiner på andre arenaer som deltakerne også må forholde seg til, slik som boligen (hjemmet)⁴⁴. Innad på *Grotta* oppleves ikke rytmen som noe som skaper problemer, men i større grad som noe som skaper trygghet. Og hvordan kan dette forstås? Det kan muligens forstås dersom man trekker en distinksjon mellom rutiner og rytme. Rutinene knyttet til boligene er sterkt knyttet opp til hjelpernes turnus og andre faktorer enn det som isolert sett er brukerens behov. På *Grotta* er rytmen knyttet til aktivitetene, og til å få en god og hensiktsmessig dramaturgi som gir plass til de aktivitetene man skal ha og de behovene brukerne har. I et Bakhtinperspektiv blir det ikke viktig at man skal finne den ene riktige kronotopen, men ha åpenhet og rom for at tid og rom oppleves forskjellig, og at man ut fra denne erkjennelsen kan forhandle seg frem til noen felles møtepunkt.

Å være i dialog med samfunnet utenfor *Grotta*

Forholdet mellom *Grotta* og samfunnet forøvrig er viktig for hvordan tilbudet skal videreutvikles. For å holde dialogen levende trenger man impulser utenfra, og man kan ikke isolere seg. Dette blir viktig både for å påvirke "den store dialogen" og å vitalisere den indre dialogen på *Grotta*.

⁴⁴ Begrepet "bolig" som anvendes om hjemmene til mennesker med utviklingshemming kan i allerhøyeste grad problematiseres ut fra den fremmedgjørende effekten et slikt begrep kan ha. Jeg bruker her begrepet bolig for å fremheve at dette er en arena som er "innvadert" av andre enn den som bor der.

Med utgangspunkt i Dostojevskij viser Bakhtin at mennesket ikke kan leve med holdningen at *a man is an island*, men at hvert menneske er innvevd i ulike gruppe- og samfunnsmessige strukturer som påvirker valg og konsekvenser av de valg man foretar seg (Bakhtin 1991:85). Nick Hornbys hovedperson i boka "About a boy", tematiserer dette gjennom den "frisatte", uavhengige Will som lever et uforpliktende liv med mottoet "a man is an island", men som i møtet med unggutten Marcus og hans suicidale mor etter hvert ser hvordan hans valg om å involvere seg eller å la være, faktisk har konsekvenser for flere enn ham selv (Hornby 2002). Psykologi og sosiologi blir ut fra et slikt syn to sider av samme sak. Forståelsen av *Grotta* må sees i sammenheng med de endringene som har vært innenfor det helse- og sosialfaglige feltet, og de offentlige føringene som legges gjennom stortingsmeldinger og reformer. På individnivå handler det om hvordan den enkelte leder og deltaker ser seg selv som en del av et større hele.

Selv om dette kan sies å være en klart avgrenset arena, ble det ofte i møter og intervjuer trukket opp diskusjoner av ideologisk og politisk art som handlet om forholdet mellom den enkelte og gruppa, og videre dynamikken mellom *Grotta* og det storsamfunnet man er en del av. Det var diskusjoner knyttet til omsorgspolitiske strategier og plassering av *Grotta* inn i et historisk perspektiv. Det ble diskutert hvordan virksomheten i større grad skulle settes under debatt av eksterne aktører, som faglig, politisk og administrativ tjeneste i kommunen. Det ble uttalt et ønske om at andre utenfor *Grotta* skulle ta del i debatten omkring organisering og forankring av tilbudet. I første rekke ønsker man å trekke inn kommunens administrasjon og politiske ledelse i spørsmål som: Skal dette være et tilbud for en spesiell aldersgruppe? Hvordan skal tilbudet finansieres? Er dette et segregert tilbud som ikke er politisk korrekt? Dette er prosesser som kan forstås slik at man ønsker å fremme en flerstemmig dialog hvor andres stemmer blir viktig for å utvikle sin egen. For å trekke linjene tilbake til Bakhtins beskrivelse av Dostojevskijs forfatterideal, var sammenhengen mellom helten og samfunnet forøvrig viktig for heltens selvforståelse. Dialogen mellom individet og samfunnet er viktig fordi ingen kan definere seg selv alene. Faren ligger i at man møter sterke, monologiserende krefter som ikke er interessert i dialog, men ensretting: "Denna sammansmältning av hjältens ord om sig själv med hans ideologiska ord om världen ökar på ett utomordentligt sätt självutsagans direkta betydelse, försterkär dess inre motståndskraft mot varje ytre fullbordan" (Bachtin 1991:85-86). Det å holde dialogen levende blir viktig for at tilbudet på *Grotta* ikke skal bli en isolert enhet, hvor man i sin vellykkethet blir seg selv nok og avskjærer seg fra samfunnet forøvrig. Samtidig trenger man motstandskraft for å ikke bli overkjørt.

En måte å motstå ytre press på er en selvvalgt segregering, slik man delvis kan se på *Grotta* hvor man har blitt tatt under Kulturskolens beskyttende vinger og dermed i stor grad kan utvikle tilbudet

som et selvstendig kulturtilbud, uten å måtte forholde seg til andre kommunale enheter. Man kan si at *Grotta* har et ghettofisert preg. Fellestrekket for de fleste som møtes på *Grotta* er at de er mennesker med utviklingshemming, men rent bortsett fra det er de svært forskjellige. De som går der gir uttrykk for at dette er et sted de trives. Hvilke muligheter og hvilke begrensninger ligger det så i dette ghettofiserede tilbudet?

Ghettofisering kan både sees på som en hyllest til forskjellighet og innebære en begrensning. Man kan spørre seg om det kan være en nødvendighet å samle seg i en ghetto for å utvikle kultur og identitet. Det synes som om en viss ghettofisering er viktig for mennesker som på ulike måter er marginaliserte, for å kunne prestere på egne premisser. Det som blir problematisk er når segregeringen og ghettofiseringen skjer fordi samfunnet forøvrig stenger spesielle grupper ute, eller at man som gruppe gjør seg utilgjengelig for inntrykk utenfra og dermed blir en lukket enhet. Dette må ikke innebære valg om enten-eller. Det å være medlem på *Grotta* må ikke bety at man utelukkes fra andre såkalte normaliserte fritidstilbud. Men det å ha et sted hvor man i trygge og anerkjennende omgivelser får utfolde seg, kan være med på å gi mot til og ønske om å bevege seg inn på andre områder også. Som tilretteleggere er det viktig å ta inn over seg at mange ønsker å søke mot andre man deler noen erfaringer med (Crutchfield og Epstein (ed.). 2000, Darke 2003, Christie 2005).

Grotta er et eksempel på et tilbud som står i fare for å eksistere i et vakuum mellom det Sauer beskriver som omsorgsrasjonalet og kunstrasjonalet, dersom tilbudet først og fremst plasseres inn som "et tilbud for utviklingshemmede", hvor det å gi en underpriviligert gruppe et tilbud er fokuset, og ikke først og fremst det å utvikle det unike kulturpotensialet som ligger der. Det hadde vært interessant om man i større grad kunne tatt tak i tilbudets innhold på *Grotta* og utviklet dette, og så får lokaliseringen av tilbudet justeres etter innholdet.

Et sted med rom for flerstemmighet og forskjellighet?

Menneskene på *Grotta* representerer på mange måter en annerledeshet som kan virke truende på samfunnet. Mennesker med utviklingshemming har skapt ulike handlingsstrategier, alt fra utsetting av spebarn, til forvaring i institusjoner og til i dag å være kilde for debatter innenfor gen-teknologi og retten til å velge bort det som er annerledes (Stiker 1999, Solvang 2002). Det å ha gode og gjennomtenkte strategier for å møte de nye utfordringene knyttet til annerledeshet og mangfold, krever gode forbilder og noen som på vegne av og sammen med mennesker med utviklingshemming hjelper til med å sette disse spørsmålene på dagsordenen, både gjennom ord og handling. *Grotta*

representerer en slik forskjellighet, både gjennom de som er deltakere, men også forskjellighet gjennom å ha et differensiert tilbud som aksepterer og anerkjenner den enkeltes forskjellighet: *dæm mangle jo veldig et tilbud der dæm kain værre sæ sjøl, der dæm itj fell utigjennom å bærre bli tilskuera te det som skjer (Leder III).*

Det har tradisjonelt vært sterke krefter som har bestemt hvilke stemmer som skal slippe frem, og på hvilken måte forskjellighet kan presenteres. Eksponering av annerledeshet har hatt mange former, fra det å gjemme bort til det å stille ut. Å stille ut annerledeshet har vært en del av underholdningskulturen, knyttet både til varieté og sirkus. I en tid hvor det sosiale sikkerhetsnett var fraværende, og velferdsstaten enda ikke påtenkt slik vi kjenner den i Skandinavia i dag, kunne det å fremstille sin annerledeshet for andre være en inntektskilde. Hvordan dette kunne være en vei til fristilling på tross av handikap, beskrives på en interessant og god måte av den svenske skjønnlitterære forfatteren Carl-Johan Vallgren i boka *Den vidundelige kjærlighetens historie* (Vallgren 2003), om den meget spesielt utseende Hercule Barfuss' skjebne. Dette temaet blir også tatt opp av Diana Snigurowicz i artikkelen "The Phénomène's Dilemma. Treatology and the Policing of Human Anomalies in Nineteenth- and Early-Twentieth-Century Paris" (2005). Her viser hun hvordan det ble forbudt ved lov å vise fram anomalier i Paris på begynnelsen av forrige århundre, og hvordan mennesker med deformerte hoder og ansikter ble sett på som "ikke menneskelige" fordi de ikke hadde normalt utseende. Det ble også fremholdt at mennesker med stor grad av avvikende utseende kun burde være kasus for medisinen, og at de ikke hadde noe på en scene å gjøre. Det ble også reist en diskusjon knyttet til en spesiell kvinne som ble anklaget for brudd på politivedtektene, om hvorvidt hun kunne betraktes som "a phénomène or an artiste". Denne artikkelen viser hvordan man har kjempet om definisjonsmakten knyttet til forskjellighet på mange områder. Man kunne tro at loven som forbød å stille ut annerledes mennesker var til for å beskytte sårbare mennesker. Men slik det fremgår av Snigurowicz's artikkel, var loven til for å beskytte samfunnet mot disse "inhumane skapningene", slik at selv de som ønsket å opptre av kunstneriske årsaker var uønsket.

På samme måte står vi i fare for å hindre utfoldelse hos annerledes mennesker i dag, fordi vi ønsker å beskytte andre eller oss selv. Når Kai Werner Danielsen ble møtt med motstand når han ønsket å sette opp teaterstykket "Mongo" med mennesker med Downs syndrom, og dette ble sett på som forkastelig, hvem er det da vi vil beskytte (Solvang 2002)? Skal ikke mennesker med utviklingshemming kunne stå fram med et politisk og ideologisk budskap på linje med andre annerledes grupper som homofile i sin homsepatrulje eller homseoptog eller døve med sine språkpolitiske kampsaker (Jacobsson 2000)?

Grotta er et tilbud hvor man på klubbkveldene lar de "andre stemmene" slippe til i stor grad på egne premisser, og gjennom dette ivaretar viktige aspekt ved det å være menneske. Det å ha denne type meningsfulle tilbud å velge i er ikke en selvfølge, for som en av deltakerne sa da jeg traff henne sittende i gangen 1 time før *Grotta* åpnet; "ja, jeg kan jo like greit sitte her, og hit må jeg jo, slik at jeg kommer meg ut av leiligheta".

"Dostojevskijs hjälte strävar alltid efter at krossa den ram som utgörs av de andras ord om honom, en ram som fullbordar och liksom dödar honom" (Bachtin 1991:66). Det er av avgjørende betydning at man ikke presses inn i andres forutinntatte bårer og rammer for forståelse, men at man gjennom dialog må gi rom for ulike forståelsesrammer: "Personlighetens sanna liv är tillgängligt bara för ett dialogiskt inträngande i det, för vilket det självt öppnar sig i ett fritt gensvar." (Bakhtin 1991:67). Det at *Grotta* består som et mer eller mindre segregert tilbud, kan tyde på at samfunnet har vanskeligheter med å møte den forskjelligheten som disse menneskene representerer, men det kan også bety at det å skulle møte forskjellighet betyr å akseptere at vi alle må ha rett til å velge spesialsydde tilbud. Hva ville skjedd om *Grotta* ble en plass for "alle", med stor oppslutning også blant "normale"? Ville de med spesielle behov falt gjennom fordi andre med større gjennomslagskraft ville "tatt over" tilbudet? Og dersom *Grotta* blir åpent for alle i større grad enn i dag, vil det fortsatt være et tilbud der "*dæm kain værra sæ sjøl*", som det ble sagt ovenfor? Dersom det er slik at sannheten ikke er et gjennomsnitt av alle de ulike "stemmene", men at den best kan finnes gjennom å slippe til flest mulige stemmer, må vi da akseptere at annerledesheten finner sine egne måter å ytre sin stemme på? Så kan vi spørre oss om hvem det er som har bestemt at stemmene på *Grotta* skal fremstå i den formen de gjør.

Dersom man skal ivareta flerstemmighet og forskjellighet på *Grotta*, må fokuset være på en anerkjennende dialog fremfor endring av atferd. Dette kan synes som et enkelt perspektivskifte. Men det er ofte det enkle som er det vanskelige, og fordi tiltak for utviklingshemmede nettopp argumenteres i forhold til en normaliseringsstrategi, ligger målsetningen utenfor selve aktiviteten. Omsorgen for utviklingshemmede har også vært preget av en utviklingsorientert omsorg basert på målstyring med fokus på opplæring og endring av atferd. I integreringens ånd har man vært opptatt av normalisering, og av at den enkelte skulle få et så tilnærmet normalt liv som mulig. Med egen bolig, så fram det har vært mulig⁴⁵, og vanlig dagsrytme med måltider til faste tider⁴⁶. Skolegang og

⁴⁵ Har i stor grad resultert i bo-fellesskap hvor den enkelte har sin egen leilighet eller eget rom, tilknyttet et fellesareal (Tøssebro 1996).

arbeidstiltak har også vært viktig. Denne utviklingen kan sees på som en sterk disiplinering. Som ledd i denne disiplineringen har mennesker med utviklingshemming blitt kartlagt, og det har blitt satt opp store og små mål for at de skulle kunne tilegne seg ferdigheter som er viktige for å oppnå en mest mulig normalisert hverdag. De siste årene, etter ansvarsreformen i 1991, har de aller fleste mennesker med utviklingshemming fått langt bedre levekår enn de tidligere hadde, men ensomheten synes å ha blitt større (Tøssebro 1996), så det kan synes som om noe er blitt borte på veien. Med Bakhtin og Dostojevskijs forfatterideal som referanse, kan det synes som om forfatteren, eller her tilretteleggeren, har funnet en ny monologisk form i integreringens navn. Dersom vi i møtet med andre blir opptatt av å lede disse til et mål - hvor man alltid skal oppnå noe eller tilegne seg noe, vil dette prege kommunikasjonen. "Opplevelse i nuet" kontra "måloppnåelse i framtiden", kunne vært en annen måte å formulere dette på. Et hjelpemiddel i å se konsekvensene av de valgene man gjør, er å anvende Bakhtins skille mellom karakter og person, slik jeg tidligere har vært inne på. Man må vurdere om man ønsker å legge til rette for en aktivitet som skaper elever, pasienter, utviklingshemmede eller om man vil legge til rette for at hver enkelt kan få skape seg selv, med muligheter for å re-forhandle ut fra endrede personlige forutsetninger, og ikke ut fra for eksempel målstyring gjennom anvendelse av ulike kartleggingsverktøy.

Lorentzen har mange eksempler på hvordan forutdannede holdninger og et ensidig og sjablongmessig syn på utviklingshemmede kan føre til at menneskers handlefrihet og muligheter blir sterkt begrenset (Lorentzen 2003). Et ensidig syn på aktiviteten på *Grotta* kan også føre til at handlingsfriheten begrenses og nye muligheter ikke blir utnyttet. Det kan være verdt å spekulere på hvordan pressdekningen hadde vært om konsertene hadde profilert politiske tema knyttet til funksjonshemmingspolitikk for eksempel, eller om forskjelligheten hadde vist seg på måter hvor deltakerne hadde fått vist et bredere og mer kontroversielt innhold. Innen ledelsen gir man i utgangspunktet uttrykk for en åpenhet i forhold til musikalske sjangre:

"å vesst du itj kain sjå kvalitetan i det herre her, å sjå ektheita, å e meire opptatt av dein flybridgen å det perfekte.. da ..vesst du e der einno da kain du itj byinn åt oss, men det e deffer æ sei at det e vi i Namsos å ainna jazz-musikera som kain hoill på sånn som det herre her..altså leit etter nå klanga å leit etter nå samspell her, æ veit itj om moden e det rette, men du må iværtfaill ha passert dein der" (Nøkkelperson).

Det å åpne opp for forskjellighet kan virke skremmende fordi man ikke har kontroll på hva man åpner for. Bakhtin skrev om det klassiske og det groteske, og hvor den klassiske kroppen er en kropp

⁴⁶ Hvor mange norske familier har det i dag?

disiplinert inn i et monologisk syn på hvordan en kropp skal forstås. Det å slippe fram det groteske betyr mangfold, åpenhet og det å få være på egne premisser, og ikke bli tvunget inn i andres mer eller mindre uoppnåelige ideal. Et slikt ideal gir mulighet for et kunstnerisk uttrykk hvor man tar utgangspunkt i forutsetningene til utøverne og ikke i klassiske idealer, slik man for eksempel gjør i den danske teatergruppen *Billedspor*. *Billedspor* er en teatergruppe for mennesker med psykiske lidelser, hvor man er opptatt av at den enkeltes kropp og forskjellighet ikke skal undertrykkes og bli et hinder, men er en kunstnerisk ressurs gjennom å anvende teatermetoder som understøtter et slikt utgangspunkt (<http://www.billedspor.dk/om.htm> 26.09.2006)⁴⁷. *Billedspor* skal jeg komme tilbake til i sluttkapitlet.

På *Grotta* kan det synes som om rammene for konsertene i større grad overstyrer den enkeltes særpreg. Konsertene som *Grotta* holder blir i liten grad en felles arena for de utviklingshemmede og ikke-utviklingshemmede. Med inspirasjon fra en karnevalistisk tankegang, kan man se for seg en større grad av fellesskap også på konsertene. Hvorfor er det bare de utviklingshemmede som har sine solistnummer? Kanskje kunne elevene fra den videregående skolen også bidra i større grad slik at det musikalske produktet i enda større grad kunne blitt felles skapt, og hierarkiet kunne blitt utfordret. Dette kunne gitt en viktig musikalsk impuls i form av "friske" og ungdommelige repertoarvalg. Det ligger mange muligheter i å utvikle et videre samarbeid med andre deler av kulturlivet, og ikke minst den videregående skolen som allerede er deltakere med musikere til bandet. Her synes det å ligge mange ubrukte muligheter for å gjøre *Grotta* til en arena for nyskaping når det gjelder å utfordre bestående holdninger til mennesker med utviklingshemming, men det betinger at man tør ta sjanser og finner varierte uttrykksformer hvor man utfordrer det trygge og kjente.

Det kan synes som om det er noen fellestrekk ved utviklingen på *Grotta* og det som Sauer beskriver på *Ållateatern*. *Grotta* er i mindre grad enn *Ållateatern* en kunstinstitusjon. De ulike diskursene er mer innleiret i hverandre, og bevisstheten om det kunstneriske potensialet er i mindre grad til stede på *Grotta*.

⁴⁷ *Billedspor* anvender bl.a. Jerzy Grotowskis teatermetodikk

14. Ekthet som styrke og fallgruve

Et begrep som stadig dukker opp i både det teoretiske og det empiriske materialet, er opplevelsen av "det ekte". Bakhtin bruker begrepet autentisk når han skal karakterisere de dialogiske møtene: "Dialogic interaction is indeed the authentic sphere where language lives" (Bakhtin 1984:183), og for å beskrive Dostojevskijs forfatterskap:

"This is no stenographer's report of a finished dialogue, from which the author has already withdrawn and over which he is now located as if in some higher decision-making position: that would have turned an authentic and unfinished dialogue into an objectivized and finalized image of a dialogue, of the sort usual for every monologic novel" (Bakhtin 1984a:63).

For Bakhtin ligger det autentiske i evnen til å møtes i en åpen dialog som skapes her og nå, og som ikke er forutbestemt av ytre mål. I gjennomgangen av mitt empiriske materiale kan jeg se at ulike historiske oppfatninger av autenticitet lever side om side. Oppfatningen er at det ekte ligger i det "opprinnelige", det barnlige: deltakerne er ekte og ærlige i måten å være på: *"Dæm e så positiv å glad og dæm e liksom så ujlåt at du bli liksom på en måte lik ens"* (Leder III). *Grotta* oppleves som en arena for "ekte møter". Det trekkes fram som en kvalitet av flere. Atmosfæren er spesielt god, her oppleves det som godt å være. En av forklaringene på hvorfor *Grotta* er en arena hvor dette opprinnelige får bestå, beskrives gjennom at dette er et sted avsondret fra resten av samfunnet og det sosiale.⁴⁸

"Fer æ syns no vel kanskje itj at samfunne ferøvrig e sånn at æ føle mæ heilt veltepass bestandig, Nei, så det e nok nokkå der trur æ/.../fer det at du møtes jo med krav, vi møtes med at du ska bli vurdert, æ skoilla ner sagt vurdert både innant og utant. Å her e du god nok som du e på ein måte" (Leder III).

I intervjuene kom det fram at noe av årsaken til at lederne fortsatt finner glede i å være tilretteleggere på *Grotta*, henger sammen med at det blir oppfattet som en oase avsondret fra samfunnet utenfor med sine krav, forstillelse, press om å være eller å bli noe. *Grotta* blir opplevd å være et fristed fra det moderne samfunnet.

⁴⁸ Det kan trekkes linjer fra et slikt syn og til Rousseau, som så på samfunnet som en trussel mot "det ekte" og behovet for å vende tilbake til naturen (Guignon 2004).

Guignon fremholder den nære sammenhengen det er mellom utviklingen av synet på autentisitet og fremveksten av den moderne kunstforståelsen. Koblingen mellom musikalsk uttrykk og det ekte og autentiske knyttet til det å være utviklingshemmet (barnlig) er også mulig å spore her. På *Grotta* handler det mye om det musikalske uttrykket, men også det generelle kommunikative uttrykket. Solistene som opptrer på *Grotta* oppfattes som personlige og ekte, og som gjennom sin autentisitet "henter fram følelser, rører ved strenger i oss og gjør noe med oss alle" (Namdalsavisa⁴⁹). De opptrer ikke med andre agendaer enn "pur spilleglede" (*Leder IV*). Her er det ikke kommersielle interesser som gjelder. Her er det "nakkehårsfaktoren" som er kvalitetsstemplett (*Nøkkelperson*). Forholdet mellom det kommersielle og det ekte er også et tema i andre musikalske sammenhenger enn på *Grotta*. Vi gjennomskuer et stort, glatt sceneshow som turnerer landet på kryss og tvers, vi går ikke dit for å oppleve det "ekte", men kanskje for å la oss imponere av teknikk og det grandiose. Et kriterium på det autentiske uttrykket er at det ikke skal oppfattes som maniert og affektert - men fremstå som rent og ekte.

Det finnes kunstnere som søker det autentiske uttrykket hos såkalte PU-band. Kurt Cobain i Nirvana lot seg visstnok inspirere av The Kids of Widney High, et band bestående av ungdommer med utviklingshemming knyttet til en skole i California (<http://www.xmfan.com/kids.php>). Andre som har sett at mennesker med utviklingshemming kan tilføre musikken noe, er samtidsmusikkfestivalen Borealis i Bergen. Under festivalen i mars 2006 optrådte det argentinske kult-bandet Reynolds med sin trommeslager Miguel Tommasin. Tommasin har Downs syndrom. I festivalavisa for 2006 står følgende: "Psykisk utviklingshemma kan lære sine medmenneske mykje om å vere opne for eksperimentell lyd og samtidsmusikk. Uvanlege tonar og bråk kan ha kvalitetar fleire bør opne seg for" (<http://www.borealisfestival.no/index06.html:21>. februar 2006). Festivalledelsen henviser også til Per Solvangs artikkel *Mongoer på offensiven?* (som er gjengitt i sin helhet i festivalavisa), hvor han trekker fram at det finnes andre måter å se på utviklingshemming, enn gjennom en kategorisering med røtter i en defekt-tenkning: "Vi finner samtidig en lang tradisjon som opphøyer det som er annerledes til noe besjelet og særlig begavet" (<http://www.borealisfestival.no/index06.html:21>. februar 2006).

Bob Dylan og Tom Waits kan vel neppe vurderes ut fra tradisjonell sangteknikk, og Olga Marie Mikalsen er hun bare et morsomt tilfelle, eller tiltrekker hun publikum fordi hennes særegne sangstemme i kraft av å være så ekte og annerledes, likevel treffer noe i oss? Barry Shank beskriver

⁴⁹ Se vedlegg 6

musikkmiljøet i Austin, Texas i boka *Dissonant identities. The Rock 'n 'Roll Scene in Austin, Texas*, og viser hvordan ærlighet og oppriktighet i uttrykket blir en viktig markør for deler av musikkmiljøet:

“One night Dorsett managed to convince Louis Black that Jonathan Richman’s naive sincerity was more interesting than Peter Gabriel’s clever intellectualism, that direct expressions of personal commitment meant more than instrumental virtuosity” (Shank 1994:3).

På samme måte ble Willie Nelson vurdert som: “a master of sincere performance. /.../ that audience member knew that Willie was singing genuinely, honestly, directly to her or him.” (Shank 3:1994). En viktig del av musikkmiljøet i Austin hadde sitt utspring i dyrkingen av myten om det ekte og opprinnelige gjennom den syngende og uavhengige cowboyen, en identitet som har fått konkurranse og omformes gjennom kommersialisering og ønske om et alternativ til den konservative Texas-identiteten. Shank beskriver en årelang identitetskamp, hvor musikken har vært et av de viktigste våpnene.

Musikken som middel for identitetsskaping er ikke spesielt for Austin. Hippiebevelsen og punken har vært sterke identitetsmarkører hvor musikk og klær/utseende har vært viktig. Og i Namsos som er stedet hvor *Grotta* er forankret, brukes musikken som en aktiv identitetsmarkør, markedsført gjennom Trøder-rock og Rock-city. Å bruke musikken som identitetsskaper er derfor gjenkjennbart også i Namsos. *Grotta* oppfattes som autentisk, ekte og oppriktig med et repertoar som i stor grad består av kjente artister fra byen og med støtte fra disse⁵⁰.

Det er i denne sammensatte forståelsen av autenticitet at *Grotta* må forstås. Autenticitet kan forstås som at det er noe ekte og opprinnelig knyttet til det å være utviklingshemmet, på samme måte som det å være barn eller det å tilhøre en ikke-vestlig stamme, som har vært forskånet fra modernitet: “There is the distrust of society and its demands and the idea of an inner, “true self”, where this notion captures both the spontaneous child within the “noble savage” that existed (or is imagined to have existed) in some “happy age” in the distant past” (Guignon 2004). Dette synet reflekterer at det innerst inne finnes en kjerne av sannhet; at det finnes noe genuint trøndersk eller et genuint og ekte musikk-uttrykk, i motsetning til noe uekte. Da knytter begrepet seg ikke til handlingen der og da, men til mennesket eller fenomenet i seg selv. Det medfører en tankegang om at utviklingshemmede oppfører seg på en bestemt måte i forhold til bestemte atferdskoder, slik man ofte kan høre at mennesker med Down Syndrom er spesielt blide og musikalske, og man forventer at

⁵⁰ Da bandet *DDE* fikk kommunens kulturpris, ga de den videre til *GroMus*.

de skal leve opp til en slik generell beskrivelse (Solvang 2002, Gürgens 2004, Sauer 2004). Dette er et syn som står i kontrast til et konstruktivistisk syn som innebærer muligheten til selv å konstruere sin identitet ut fra den historiske, kulturelle og sosiale konteksten individet lever i. Kunstneriske arenaer kan bli arenaer for befestning av fordommer, men også arenaer for å utfordre eksisterende oppfatninger.

Mennesker med utviklingshemming er i større grad enn andre prisgitt omgivelsene i sin mulighet for å konstruere sin identitet, da det kan synes som om fokus på diagnose overstyrer andre faktorer (Solvang 2002, Good 2001, Lorentzen 2003). Dersom de blir gitt muligheter for å opptre innenfor kunstneriske rammer, kan de også få muligheten til å konstruere en identitet og påvirke oppfatningen av seg selv utfra andre kriterier enn de gjeldende fordommer, slik det kommer fram i et av intervjuene Sauer gjorde: "Javisst man tycker dom är duktiga och gulliga och så där. Men man blev mött av nogonting helt annat. Personarna hadde gått in i sina roller, ja det spelade inte nogon roll vem personen var" (Sauer 2004:184). Eller som en profesjonell teaterarbeider hadde uttrykt etter å ha sett *Ållateaterns Carmen*-forestilling: "jag åkte til x-stad med flyg från Stockholm för att jag skulle se teater med utvecklingsstörda men det var inte det jag satt och såg utvecklingsstörda utan jag satt och såg ock lyssnade til en fantastisk föreställning av Carmen. Förstår du?" (Sauer 2004:185).

Gjennom et syn som forfekter at det knytter seg spesielle atferds- og kommunikasjonstrekk ved det å ha en diagnose, føler vi oss som tilskuere sikre på at dette er et autentisk uttrykk når denne forutsetningen er tilstede. En slik forståelse kan stenge for eksperimentering med uttrykkene fordi det vil så tvil om ektheten. På en konsert jeg overvar ble en av tilskuerne, som var utviklingshemmet, kommentert og irettesatt fordi vedkommende ble vurdert til å ha en påfallende klesstil og noe "vulgær" oppførsel. Slik jeg tolket episoden handlet det om en blanding av "grensesetting", overføring av et læringssystem inn i fritidskonteksten, og et forsøk på å hindre at vedkommende kom på kollisjonskurs med "det snille" og familievennlige uttrykket som konserten ellers hadde, fordi vedkommende ikke passet inn i rollen som utviklingshemmet. Episoden kan også tolkes inn i en annen kontekst gjennom å se vedkommende som en representant for et mer ungdommelig og utfordrende uttrykk, ikke ulikt den spenningen man ellers også kan formemme på tilstelninger som rommer flere generasjoner.

Disse posisjonene fanger både det som er styrken og svakheten til det å ha en forståelse av at "ekthet" eller autenticitet er et suksesskriterium. Det ekte - i betydning av kongruent kommunikasjon, det vil si at vi opplever samsvar mellom innhold og form, og at man faktisk uttrykker det man mener uten skjulte agendaer, er forutsetninger for dialog og gir opplevelse av troverdighet.

Det oppleves som en styrke fordi det står i kontrast til det mange opplever som truende verdier i et flyktig samfunn hvor identitet skifter, og det stadig reforhandles hva som er gyldig kunnskap. I en slik flyktig verden vil det å kunne oppleve "å være seg selv", være en kvalitet i seg selv, og *Grotta* blir et fristed hvor opplevelsen der og da er nok.

Problemet oppstår når dette autentiske og ekte blir knyttet sammen med utviklingshemming, diagnose og atferd. Når utviklingshemmede blir forventet å opptre eller være på en bestemt måte for at vi som tilskuere skal kunne oppleve dem som "ekte" og tilfredstille våre forventninger. Når dette skjer kan det beskrives som om forfatteren (her tilretteleggeren) blir for opptatt av sitt eget prosjekt, slik at det monologiske og ensrettede får råde grunnen

En måte å forstå denne problematikken på, som ikke medfører at mennesket helt mister sin mulighet for å påvirke sitt eget liv, selv om troen på at det finnes noe opprinnelig og autentisk bestrides, er å se mennesket eller selvet som dialogisk skapt, som en motvekt til det monologiske selvet og det postmoderne selvet uten kjerne (Guignon 2004:120). "An authentic life, one that is lived and engaged with, is not to be gained solely by abstract values but by an interactive dialogue with real people set within real encounters" (Good 2001:35). Men hvordan kan vi vurdere om den andre går inn i dialogen ektefølt og ærlig? Hvordan kan vi vite at vi ikke blir manipulert? Det gjør vi heller ikke, vi vil aldri ha noen garantier, men må stole på vår subjektive opplevelse. Å gå inn i dialog fordrer en type autentisitet som ikke arter seg i form av forenkling gjennom slagord og tingliggjøring gjennom merkelapper som diagnoser, men som fordrer at man tør "miste seg selv" gjennom faren for å endres i dialogiske møter: "Pitiful are those who leave the basic word unspoken, but wretched are those who instead of that address the ideas with a concept or a slogan as if that were their name" (Buber 1970:65). Sannhet er en kompleks prosess som ikke kan oppnås gjennom forenkling og slagordspreget språkbruk, men må være felles skapt.

For å kunne skape noe sammen, må man kunne møtes i en forståelse av tid og rom som skaper muligheter for endring, og hvor møtet konstitueres av begge parter, og ikke blir en arena hvor den ene ensidig legger premissene for den andre.

Grotta, - en arena for de ekte møtene?

Denne opplevelsen av ekthet som skapes på *Grotta* kan sies å være stedets største styrke, men også den største fallgruven. Det å ha en arena som gir rom for at gjensidige relasjoner bygges er

unekkelig viktig, men fortsatt er det slik at funksjonshemmedes uttrykk blir forsøkt strømlinjeformet eller gjemt bort, slik at man presses inn i en akseptert rolle som oppleves som ufarlig.

Dersom *Grotta* skal bevege seg tydeligere mot et tilbud hvor kulturdiskursen skal være det bærende elementet, må man ta et oppgjør med det jeg har kalt "ekthetsdiskursen", slik at tilbudet i større grad kan utnytte det potensialet og den muligheten som ligger i å gjøre tilbudet til en myndiggjørende kraft for de menneskene som går der. Å bevege seg bort fra "ekthetsdiskursen" vil kunne bidra til å se kunsten og kulturens frigjørende potensial, både i form og innhold. Det vil innebære at man må løfte fram det frigjørende aspektet knyttet til det å få være skuespiller/musiker/scenograf/lydtekniker/forfatter etc., og det frigjørende i det å kunne bruke kunsten til å sette fokus på politiske spørsmål knyttet til denne gruppen. For å kunne gjøre dette trenger virksomheten større armslag. Dersom det kunstfaglige skal løftes fram, kreves det også kunnskap innenfor dette området. På *Grotta* er det tilretteleggerens kunnskap og erfaring innenfor blant annet musikk som er en bærende kraft i tilbudet. Det som i stor grad ser ut til å underbygge en likeverdig dialog er at deltakere og tilretteleggere møtes i et felleskap omkring en aktivitet som begge parter har et engasjement i forhold til. Det å møtes i respekt og felles glede hvor man anerkjenner den andres likeverdige deltakelse gjør at man unngår å redusere den andre til en sjablong eller en stereotypi.

Man trenger også armslag i forhold til tid til den enkelte. Slik det er i dag på *Grotta*, er det etter hvert blitt så mange aktører at den reelle tida de får brukt til utøvelse i rocke-verkstedet er svært liten, ca. 10-15 minutter solo-opptreden hver 14.dag. Det er i dag organisert slik at alle som ønsker det får delta. Med et totalt deltakerantall på rundt 50, sier det seg selv at det blir lite tid på hver enkelt. En mulighet er å utvide tilbudet. Det vil sannsynligvis kreve flere ledere, eller ledere som kan inngå i en annen type ansettelsesforhold, dvs. større stillingsandel. Det som synes viktig, og som Sauer også viser, er at det er viktig at lederne har mer enn helse- og sosialfaglig og/eller pedagogisk kunnskap, og at kunnskap og interesse innenfor kulturfeltet er viktig. Det bør skapes rom for å våge litt mer slik at dette kan bli en arena med større kunstnerisk kraft, og dermed også bli en politisk kraft for mennesker med utviklingshemming.

Dersom kunst og kultur skal få en større myndiggjørende betydning, krever det at man både i innhold og form gir rom for mer enn å vise at mennesker med utviklingshemming er søte og snille mennesker som gir oss som tilskuere en god opplevelse. I forbindelse med konserten våren 2006 blir en av lederne intervjuet i lokalavisa i forkant:

"De rundt 45 deltakerne i Grotta musikk går alle under fellesbetegnelsen psykisk utviklingshemmede. Dette er mennesker man før ikke ville ha noe med å gjøre, men som etter min mening er den mest hjertevarme gruppa vi har i samfunnet/.../Alt som skjer er uventet og spontant og folk vil se en mer ekte musikalitet enn noen annen konsert kan oppdrive. Her kommer alt fra hjertet, ingenting er påtatt" (Namdalsavisa 5. april 2006, Go'morn-spalten, ingen journalist oppgitt).

Det han her gir uttrykk for er ikke enestående for bare denne lederen, men gjenspeiler det øvrige materialet jeg har. En måte å forstå denne uttalelsen på, er å se den rådende holdningen til de utviklingshemmede som et steg videre i en historisk utvikling, fra det å være bortgjemt til å bli sett. Men det vil være viktig å kunne se videre, slik at denne gruppen ikke blir fanget i en låst rolle som "hjernevarm" og "ekte", men også får mulighet for å fremstå som ulike individ, og med et variert uttrykk.

På *Grotta* synes det å være en motsetning mellom de ordinære klubbkveldene en gang i uka, og slik tilbudet fremstår gjennom konserten en gang i året. De ordinære klubbkveldene fremstår med en likeverdig kommunikasjon, og som en arena hvor alle er deltakere på fritidsklubben, men kan inneha ulike funksjoner. På konserten blir de utviklingshemmede deltakerne i større grad fremstilt som gruppe hvor både publikum og tilretteleggere trekker fram at dette først og fremst er enestående fordi dette er en gruppe som er "ekte og rørende".

Fokuset ligger på hva denne opplevelsen gjør med tilskueren fremfor å ha fokuset på innholdet i forestillinga. Slik kan det ligge en fare i at man kan frata denne gruppen muligheten for å vise et mer variert uttrykk gjennom at man som arrangør også prøver å møte de forventningene man tror ligger hos publikum, og muligens også ut fra en redsel for at man som tilrettelegger og leder kan bli anklaget for å skyve en svak gruppe mennesker foran seg.

"I en monologiskt avfattad roman är hjälten sluten och hans betydelse fast avgränsad: han handlar, upplever, tänker och er medveten inom ramarna för vad han är, dvs. inom ramarna för sin som verklighet definierade bild; han kan inte upphöra att vara sig själv, dvs. gå utanför sin karaktär, sin typiskhet, sitt temperament utan att samtidigt kränka författarens monologiska avsikt ifråga om honom" (Bachtin 1991:58).

Bakhtin viser hvordan en slik monologisk holdning avskjærer oss fra å se helten som en del av verden, og hvor helten avskjæres fra å være medskaper i eget liv. Bakhtin eksemplifiserer gjennom å trekke fram hvordan Makar Devusjkin blir krenket av å lese Gogols "Kappen", hvor han opplevde at man "tjuvtittat" på hovedpersonens fattigdom, og hvordan man analyserte og beskrev hele hans liv: "att man definierat honom en gång för alla och lämnat honom utan några som helst utsikter"

(Bachtin 1991:65). Er det da sånn at deltakerne på *Grotta* opptrer i de andres bilde ut fra hvordan andre definerer dem? Representasjonen av mennesker med utviklingshemming som snille og søte er ikke enestående for den pressedekningen som blir *Grotta* til del. Stavanger Aftenblad hadde en større reportasje 9. mars 2007 om et spesielt hotellkonsept i Tyskland, hvor det er opprettet hoteller hvor en stor del av arbeidskraften er mennesker med utviklingshemming. Her står det blant annet. "Damen har Downs syndrom, det vil si at hun raskt får humøret opp på andre." eller "Også en skittjobb forløser sang når man er funksjonshemmet, men likevel har fast stilling og tarifflønn". Det å være glad og å synge blir her egenskaper tillagt funksjonshemmingen og ikke som et uttrykk for at man er fornøyd med situasjonen.

Det ligger et stort potensial for videreutvikling av tilbudet på *Grotta*. Kanskje er det ikke bare de utviklingshemmede deltakerne som er ekte og rørende, kanskje handler det om et samspill som i enda større grad kunne vært utnyttet til fordel for alle parter, uten at noen blir "gissel" for at vi som tilskuere skal kunne oppleve det autentiske. Det er alltid en utfordring å utvikle et tilbud. Det handler om å ta vare på det beste, samtidig som man skal gi rom for endring. Nøkkelpersonen er selv inne på dette i intervjuet:

"fer at main kain godt værri kritisk te konserten, men det e ein sånn bitteliten bit av det vi heill på med fer at det e no liksom eit sånt treffpunkt mellom byens befolkning som vi på ein måte har lagga te på vegne av dæm , å dein e jo å på ein måte problematisk, vi har gjort din biten, så ska vi balanser dein biten, men det som e viktig e jo det som foregår oppi her kvær onsdag, ikke det her konsertan, å æ va jo skeptisk i utgangspunktet, men æ må jo sei at du verden ka det her konsertan betyr fer brukeran vorres" (Nøkkelperson).

Ållateaterns oppsetning av operaen *Carmen* viser at det er mulig å kombinere ulike hensikter. Deltakerne hadde en opplevelse av at de var ordentlige skuespillere og musikere som fikk produsere et stykke kjent kunst, noe som i seg selv var med på å gi omverdenen et nytt syn på hvem de var. Men også operaens tema, undertrykkelse og utstøtelse av sigøynere som folkegruppe, var noe de kjente seg igjen i. Teaterets musikkleder sa det slik: "Javisst man tycker dom är duktiga och gulliga och så där. Men man blev mött av nogonting helt annat. Personerna hade gått in i sina roller, ja det spelade ingen roll vem personen var" (Sauer 2004:184). Informanten er oppatt av at diagnose blir underordnet i denne sammenhengen. Senere sier samme informant:

"-zigenarmusiken, flamenco, och att det är ett minoritetsfolk, likaså den här gruppen är en minoritet. Zigenare som slåss for sin sak, vi kände liksom den här glöden i det hela och dom här personerna behöver också slåss för sin sak men har kanske inte talet för att

kunna sloss utan behöver andra röster som hjälper till att slåss, så det var väl grundkänslan" (Sauer 2004:211).

Her ser man hvordan en slik kultursatsning kan romme flere aspekter. Man er opptatt av å lage et godt kunstnerisk produkt, samtidig som formen og innholdet gir deltakerne rom for å vise noe mer enn et endimensjonalt bilde av seg selv.

Innenfor feltet disability culture/art, er behovet for selv å få være med å definere sin identitet og la denne identiteten få prege det kunstuttrykket man velger, fremholdt som viktig. Dette er vanskelig fordi det etablerte synet på funksjonshemming og kunst presser utøvere til å gjøre kompromisser de selv ikke ønsker. Dette presset kommer både fra grupperinger av funksjonshemmede (Jacobsson 2000) og fra de som representerer kunstfeltet (Albright 1997, Crutchfield og Epstein (ed.) 2000, Benjamin 2002, Darke 2003). Ulike diskurser er i spill. Innenfor funksjonshemmingsfeltet kan man si at det foregår en kamp om hvorvidt den enkelte skal kunne definere sine behov individuelt, eller om det å være funksjonshemmet innebærer noen kollektive krav eller forutsetninger som skal legge føringer for hva og hvordan kunstuttrykket skal være. Innenfor kunstdiskursen er det spørsmålet om hva som kan defineres som kunst, som er viktig. Kan en funksjonshemmet danser prestere kunst når vedkommende ikke oppfyller de klassiske fysiske kravene? Dersom danseren skal oppnå anerkjennelse må den komme i forhold til hvorvidt danseren overkommer sin funksjonshemming, og til tross for denne kan bedømmes ut fra klassiske krav? Eller er det mulig innefor bedømming av kunstuttrykk å si at den funksjonshemmede i kraft av sin annerledeshet faktisk kan skape noe helt nytt ut fra andre standarder enn de klassiske, og bli bedømt ut fra det, og på denne måten kunne fri seg fra heroisme og/eller et tragediesyn? Tanken bak antologien til Crutchfield og Epstein er nettopp å bidra til en annerledes måte å forstå disse koblingene på: "When this project began, in 1995, we felt there were few compelling collections of writings that discussed disability in the humanities in a manner that did not continue to pathologize or infantilize disability as a medical condition" (Crutchfield og Epstein (ed). 2000). Så er jeg vel tilbake til Bakhtin og hans både-og holdning, fremfor å lete etter et enten-eller. Kunsten og livet er ikke ett i følge ham, men likevel to sider av samme sak som relaterer seg til ansvaret for den andre.

"Och det hjälper inte att man försöker rättfärdiga sin ansvarslöshet med att hänvisa till "inspirationen". Den inspiration som ignorerar livet och själv ignoreras av livet är inte inspiration, utan ett slags besittningstagande. Den korrekta, ej självutnämnda meningen med alla de gamla frågorna om konsten och livet, den rena konsten o d, deras verkliga patos ligger bara i att båda konsten och livet ömsesidigt önskar underlätta sin uppgift, kasta av sig sitt ansvar, ty det är lättare att skapa om man inte behöver ansvara inför livet, och det är lättare att leva om man inte räknar med konsten. Konsten och livet är inte ett, men måste bli en enhet i mig, i mitt ansvars enhet" (Bachtin 1991:6).

Enhver befattning med politiske spørsmål knyttet til funksjonshemming kommer inn på spørsmål som integrering, segregering, likhet, like muligheter og hvem som skal sitte med definisjonsmakten. Masschelein som jeg har referert til i kapitlet om *Brukermedvirkning*, ser på hvordan *deltakelse* og den subjektforståelsen som skapes gjennom individualiserende styringsredskaper og teknologier (metoder) kan problematiseres, og hvordan styringsredskapene skaper isolerte (immuniserte) subjekter (Masschelein og Quaghebeur 2005). Innenfor kunst og kulturfeltet står ulike subjektforståelser "mot" hverandre og det er strid om hva som bør være de viktigste identitetsmarkørene.

Bakhtin er opptatt av at ingen kan definere seg selv alene. Alle lever vi i et samspill med andre på et eller annet nivå, og ingen av oss kan sitte med den hele og fulle sannhet alene, heller ikke om oss selv. Vi er alle avhengige av de andres blikk for å speile oss selv, vi trenger mange stemmer for å nærme oss noe vi kan kalle en sannhet. Det betyr ikke å overprøve andres erfaringer, men at alle erfaringer må sees i forhold til noe. Selv om vi lever i et mer og mer individualisert samfunn, er vi avhengige av relasjonelle bånd. "To live with others and otherness is not something we should undertake to do (as a concrete task), but what life itself is about. Hence, being is divided and always a matter of *being-together with*" (Masschelein og Simons 2002:604). For å unngå at individene isoleres og nøytraliseres gjennom snevre subjektforståelser som bygger på en ensidig individualisering blir dialogen og møtet en livsnødvendighet for å oppleve seg som menneske, slik jeg har vist gjennom anvendelse av Bakhtin, og som Masschelein setter inn i en moderne kontekst på denne måten:

"Our critique of this immunisation is as a eulogy to the values of community life or of relations with others. Being-together-with (which might serve as our translation of community) is not to be conceived as a value (a positive or conservative or traditional value) but as a condition of our existence. Taking this condition seriously requires the refusal, as Foucault pointed out, of the type of individuality or subjectivity that is imposed upon us; it requires us to invent other and new forms of subjectivity and of being-together (Foucault, 1982, p.232)" (Masschelein og Simons 2002:604).

Spørsmålet jeg stiller meg, er om kulturdiskursen kan by på en arena hvor det er mulig for mennesker med utviklingshemming å skape nye former for subjekter og en arena hvor det å være sammen er målet i seg selv og utgangspunktet for det man gjør. Et sted hvor dialogen er målet og ikke midlet til noe annet.

Kulturdiskursen som et alternativ

Jeg har tidligere holdt frem at det er viktig å gi rom for forskjellighet. Hva vil så det bety når man skal tenke omkring kunst, kultur og funksjonshemming? Det handler for det første om å anerkjenne den forskjelligheten som ligger i det å være funksjonshemmet. Det å være funksjonshemmet gir mennesker andre erfaringer, noen kan være felles for gruppen, andre er unike for den enkelte. Så må man anerkjenne at det ikke finnes bare ett riktig svar, men at ulike mennesker velger ulikt, fordi funksjonshemming oppleves forskjellig, og mennesker er i utgangspunktet ulike. I Darke sin fremstilling, kunne vi lese en sterk forsvarstale for at funksjonshemmedes kunst må gjenspeile de erfaringene kunstneren har som funksjonshemmet fordi dette er noe som legger premisser for måten å oppleve seg selv, sin identitet og sin kunst på. Spørsmålet er da om hva som har forrang når man representerer seg selv, er det identiteten som kvinne/mann, mor/far, innvandrer og/eller funksjonshemmet? Det må åpnes for at det kan være andre særtrekk som kan overskygge det å være funksjonshemmet. Det å være døv har forrang fremfor å være innvandrer i det norske døvemiljøet. Det vil si at de andre i miljøet ikke er opptatt av hvorvidt noen er innvandrere, slik vi er rask til å registrere og forholde oss til ellers (Jan Kåre Breivik, seminar i regi av Nordlandsforskning 6. juni 2006). På samme måte kan man tenke seg at andre karakteristika kan ha forrang foran det å være funksjonshemmet. Mange av de største og mest kjente kunstnerne har skapt sin kunst under store personlige kriser. Både Edvard Munch og Amalie Skram hadde perioder hvor de var i institusjon for å få hjelp for psykiske plager. De var nyskapende både når det gjaldt form og innhold, og selv om forholdet mellom liv og kunst diskuteres, er det ikke slik at sykdom eller funksjonshemming "overskygger" kunsten, men er med på å forstå betingelsene for det skapende arbeidet. En sterk disiplinering gjennom at det blir oppfattet som nærmest moralsk forkastelig å velge bort et sterkt funksjonshemmingsperspektiv i kunstuttrykket, kan også virke reduserende. Det er likevel ikke vanskelig å forstå de betenkeligheter som Albright og Darke trekker fram når de påpeker at de fleste kunstuttrykk synes å bli vurdert ut fra et klassisk kunstsyn, og at dette i seg selv virker begrensende på hvordan funksjonshemmede både kan forstås og uttrykke seg. Det jeg er redd for er at man havner i et uføre av moralske anføkkelser, som virker mer utelukkende og hemmende enn stimulerende.

Darke skriver at det er de færreste funksjonshemmede kunstnere forunt faktisk å kunne presentere kunst på "de normales" premisser. Betyr det at de kunstuttrykk som ikke tar hensyn til klassiske standarder er dårligere, eller handler det om at de er annerledes? Dikotomier er vanskelige å forholde seg til, det er sjelden at noe opptrer som enten det ene eller det andre i ren form. Kunst- og kulturuttrykk bør være åpne for det som er annerledes, uavhengig av om den som er skapende

har en funksjonshemming eller ikke. Slik Lennart Sauer presenterer *Ållateatern*, har dette blitt en arena hvor man både produserer "godt teater", og en arena hvor deltakerne i kraft av alternative roller som teaterarbeidere ikke blir klienter i et fysisk miljø preget av institusjonstenkning, men fristilt fra en "omsorgsvård". Det blir en arena for myndiggjøring. Sauer viser hvor forskjellig både utviklingshemmede og deres hjelpere handler innenfor omsorgsrasjonalet og kunstrasjonalet. Mens omsorgsrasjonalet knyttet til bosted og tradisjonelle dagsentra er preget av paternalisering og asymetriske relasjoner knyttet til klient- og hjelperrolle, blir teateret et sted hvor alle har ulike oppgaver; musikere, skuespillere, scenograf, regissør etc.:

"Skillnaden mellan teatern och andra verksamheter inom handikappomsorgen är så märkbar och påtaglig för lederna och aktörerna att den leder till att teatern blir unik i förhållande till den mer traditionella omsorgsverksamheten. /.../De är alla bärare av samma kulturgemenskap och företräder denna gentemot socialtjänsten, boende, socialnämnden och andra dagliga verksamheter" (Sauer 2004:209).

Teatererfaringene på *Ållateatern* gir, slik jeg tolker Sauer, gir deltakerne gode og annerledes erfaringer som de kan speile sine erfaringer knyttet til omsorgsrasjonalet i, og gjennom disse andre erfaringene kan de også si noe om hvordan de vil ha det på områder i livet utenfor teateret.

Et slikt tilbud som på det vi finner på *Grotta* eller *Ållateatern*, hadde neppe vært den suksessen det er om ikke hadde vært en trygg arena hvor de som er deltakere fungerer godt sammen. Inkludering og integrering er vanskelig: "Yet, if we look around the school playground, one quickly finds those who have been "integrated" or "included"" (Christie 2005:9). Det å ha trygghet i et miljø hvor du er velkommen og hvor du ikke skal prestere på andres premisser, men kan skape ditt eget, er utvilsomt viktig.

Peter Goods beskrivelse av det psykiatriske landskapet har mange fellestrekk med det Sauers informanter forteller, og viser hvor sterk disiplineringen er innenfor helse- og sosialfaglig omsorg, fordi det ligger så mange både uttalte og uttalte forventninger til hvordan denne omsorgen skal fungere, og fordi makten ligger hos personalet på ulike nivå. På *Ållateatern* resulterte dette i diskusjoner om hvorvidt man skulle frigjøre seg helt fra Socialtjänsten, og forholde seg til kunstdiskursen først og fremst gjennom å danne en selvstendig virksomhet. Det man ønsker er å drive teater hvor det kunstfaglige står i sentrum, og hvor det ikke skal være en trenings- eller terapiarena.

Grotta har potensiale til å utvikle seg til noe mer, og man kan ta lærdom av de erfaringene man allerede har gjort seg på *Grotta* (og på steder som *Ållateatern*) i etablering av nye tilbud. Kunst- og kulturfeltet kan tilby andre organisasjonsmodeller enn det man tradisjonelt ser i dagsenter for utviklingshemmede som har en tendens til å være etablert i et omsorgs rasjonale styrt av en normaliseringsdiskurs med fokus på læring og utvikling i ADL-ferdigheter. Det fysiske miljøet skaper her skiller mellom hjelper og bruker. På *Ållateatern* er alle ansatt, de har sin egen nøkkel og kan komme og gå som de vil. "Det här är inget dagcenter!", sier en av Sauers informanter knyttet til *Ållateatern*. Forskjellen mellom et vanlig dagsenter og *Ållateatern* ligger i følge vedkommende i at det kreative arbeidet i teateret gir mulighet for initiativ, skaperglede og individualitet (Sauer 2004:164). Dette er i tråd med det jeg observerte av kommunikasjon på *Grotta*. Det vil si at denne typen kunst- og kulturtilbud kan understøtte en annen kommunikasjonsform enn det Raply beskriver som det som kjennetegner kommunikasjonen mellom hjelpere og brukere, som vel kan sies å være nærmest det motsatte (Rapley 2004). Anders Gustavsson trekker linjer mellom "Livsform, språkspel och sätt att tänka" (Gustavsson 2001:19). Han henviser til Henri-Jaques Stiker, som med inspirasjon fra Wittgenstein har forsket på hvordan ulike måter å leve på (livsformer) gir opphav til ulike måter å snakke på (språkspill). Det er nærliggende å gjøre den antakelsen at kulturaktiviteter gjennom å gi andre handlingsbetingelser også påvirker språket på en annen måte enn i et tradisjonelt omsorgsrasjonale. I stedet for å diskutere hvorvidt *Grotta* er et segregert tilbud som ikke er politisk korrekt, kan man velge å se på dette som et tilbud som har potensial til å utvikle seg videre, og i enda større grad bli en arena hvor mennesker med utviklingshemming kan være, og hvor de kan velge andre roller enn det som tilbys innenfor den tradisjonelle omsorgstenkningen hvor de lett blir disiplinert inn i en klient-rolle, og en stereotypisk oppfatning. Dette krever i følge Masschelein at vi tenker og utvikler vår subjektforståelse ut fra vilkårene om "being-together-with, of being-exposed and in contact", fremfor å bli isolerte og nøytraliserte individer (Masschelein og Simons 2002:604).

15. Tilbake til utgangspunktet

Hvordan kan kulturelle aktiviteter bidra til dialog mellom deltakere og tilretteleggere på Grotta, en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming?

Innenfor helse- og sosialfaglige arenaer anvendes kultur på ulike måter. Kultur kan anvendes som terapi og som pedagogisk virkemiddel for læring. En slik tilnærming omtales som instrumentell bruk av kultur. Kultur kan også anvendes fordi man anser opplevelsen som verdifull i seg selv. Dette tar utgangspunkt i et syn på at kultur har en egenverdi. Det er kultur som egenverdi som er begrunnelsen for fritidstilbudet på *Grotta*. I et slikt kulturtilbud hvor man møtes "for å ha det arti", har jeg sett at det kan ligge muligheter for dialogiske møter. I en setting hvor man møtes omkring en lystbetont aktivitet ligger det til rette for at man kan møtes i et felles "rom" hvor begge parter må gi og ta, og hvor det ikke ensidig er den ene som legger premissene for kommunikasjonen. Det å skulle lage en musikalsk forestilling hvor både tilretteleggere og deltakere er aktører, og hvor aktørens funksjonsnivå ikke er avgjørende, men den enkeltes uttryksmåte, gjør det mulig å arbeide med musikken "innenfra". Det vil si at man bygger på det som er tilstede hos den enkelte og utvikler dette, fremfor å starte med en ytre ramme som skal være styrende. Dette gir mulighet for at læring og utvikling kan være biprodukter av dialogen, men ikke utgangspunktet. Det er viktig at man også kan ha arenaer som er frikoblet fra instrumentell tenkning, der man som deltaker må prestere i forhold til mål og aktiviteter bestemt av andre. Mennesker med utviklingshemming har lett for å havne i en situasjon hvor livet blir regulert av mål og planer bestemt av andre. Dette ser man også på et sted som *Grotta*, hvordan man kan påvirkes av de rutine og planene som deltakerne har "i verden utenfor".

Fritid og kulturelle aktiviteter er i følge NOU 2001:22 *Fra bruker til borger. En nedbygging av funksjonshemmende strategier*, fortsatt segregert og organisert av personalet. *Grotta* er også en segregert fritidsarena, men den er ikke organisert av det personalet som til daglig er deltakernes hjelpere. *Grotta* kan derfor sees på som et fristed. Et sted hvor det er andre regler som gjelder, og hvor deltakerne også er med på å forhandle om reglene. Dette kan de gjøre gjennom at de har stor frihet innenfor de rammene som er satt av tilretteleggerne.

Grotta har vokst fram i forlengelsen av HVPU-reformen. Det er et tilbud som på den ene siden har den årlige konserten som man arbeider ut fra som et felles referansepunkt. Likevel er det i det daglige arbeidet, det som skjer på hver enkelt klubb-kveld som har hovedfokuset. Aktivitetene er i stor grad organisert rundt musikken, men det er også en sosial møteplass. Som i mange andre fritidstilbud med utgangspunkt i kulturelle aktiviteter, er det en spenning mellom det fokuset man skal ha på *produkt* i forhold til *prosess*. I hvilken grad man er opptatt av produktet påvirker også hvordan man møter den enkelte. Valg av uttrykksform vil prege det daglige arbeidet. Det gjør det også på *Grotta*. I dag presenteres det enkeltvise solistnumre, som gir fleksibilitet helt til siste del av forberedelsene. Man kan øve på enkeltnumre, de kan endres og tas ut av programmet om det er behov for det, uten at konsekvensene blir for store. Dette gjør at stressnivået i forhold til den enkelte blir lavt, noe som virker positivt på prosessen på de vanlige klubbkveldene. Man kan likevel spørre seg om man i for liten grad prøver ut nye ting, og at ensidig å satse på solistnumre fremhever det individuelle og spesielle. Gjennom å ha fokus på det som kollektivt skapes på scenen kan man åpne opp for andre uttrykk som kan gi rom for nyskaping.

- **hvordan kan fritidstilbudet *Grotta* forstås ut fra ulike diskurser**

For å forstå hvordan ulike valg i tilretteleggingen påvirker innholdet og møtene mellom deltakere og tilretteleggere, har jeg gjennom dette arbeidet forsøkt å vise at ulike styringsmentaliteter danner ulike diskurser. Når man handler innenfor ulike diskurser skaper man ulike typer subjekter gjennom den måten man beskriver "virkeligheten" på. Jeg har sett på hvordan man kan forstå og beskrive *Grotta* ut fra ulike diskurser, og hvordan dette har betydning for den forståelsen man har av deltakerne sett "utenfra", men også hvordan dette er med på å forme deltakerne inn i ulike roller eller subjektforståelser. Jeg har beskrevet hvordan normaliseringsdiskursen på mange måter er overgripende gjennom det store fokuset normalisering har hatt som prinsipp i hele etterkrigstida, og for mennesker med utviklingshemming spesielt etter HVPU-reformen.

Innenfor en pedagogisk diskurs blir man også preget av normalisering gjennom fokus på læring og utvikling i forhold til "det normale" ved at man ønsker å minske skillene mellom utviklingshemmede og ikke utviklingshemmede. Noen oppfattes som normale og det er i forhold til disse normene man legger opp treningsprogram og organiserer bolig og fritid. Men innenfor en pedagogisk diskurs kan man også velge tilrettelegging som tar utgangspunkt i den enkeltes forutsetninger og i større grad være opptatt av den kvaliteten som kan ligge i forskjellighet, fremfor å etterstrebe størst mulig homogenitet. På *Grotta* preges den pedagogiske tilretteleggingen av at man legger til rette for den enkeltes frihet til å velge ut fra egne forutsetninger. Når det gjelder valg av

aktiviteter og repertoar synes det å være et potensiale for utvikling ved at man i større grad kan bygge opp egne musikalske forløp, og ikke bare anvende coverlåter. Eller ved i enda større grad å gi rom for de enkeltes egne uttrykk. Dette vil kreve mer tid, og i større grad organisering i grupper fremfor at hver enkelt utviklingshemmet stiller som solist med backing-band. Her vil man også kunne profitere på i større grad å trekke med ledsagere og hjelpere som i dag i realiteten bare er tilstede og inntar en "vokter" rolle. Her ligger det også et potensial i et mer utstrakt samarbeid med videregående skole, som i dag er rekrutteringsarena for musikerne i backing-bandet og som også er den skolen flere av deltakerne sogner til. Det å utvikle denne typen samarbeid vil kunne forhindre at det lukker seg som et segregert tilbud, men samtidig bevarer den tryggheten stedet gir gjennom at dette er en arena på de utviklingshemmedes premisser hvor det skal gies rom for dialogiske møter. Dette krever at funksjonen som tydelig rollemodell som nøkkelpersonen i dag har, også må bevares dersom flere ikke-utviklingshemmede trer inn på arenaen i mer aktive posisjoner. Dette vil kunne kreve større grad av samsnakking og tydeliggjøring av ideologi slik at fleksibiliteten og rommet for dialog blir bevart, og ikke skviset til fordel for andre agendaer som "utenforstående" vil kunne ha. Dette kan være agendaer hvor man ønsker at aktiviteten skal være et ledd i sosial trening, språktrening og lignende.

Moderne helse- og sosialfagttjenester er påvirket av økonomisk tenkning, gjerne benevnt som new public management. Innenfor en slik tankegang er det budsjetter, effektivitet og målbare resultater som teller. *Grotta* er i mindre grad preget av denne tankegangen, selv om det også her gjøres valg med økonomiske begrunnelser. Dette viser blant annet valget om å legge virksomheten inn under kulturskolen slik at deltakerne skrives inn som elever og dermed utløser et mer oversiktlig og stabilt økonomisk bidrag. Det kan synes som om den bevisstheten man har om at stedets kvaliteter ikke kan måles i målbare resultater, men likevel synliggjøres gjennom den årlige konserten, er med på at man har en viss motstandskraft mot å la seg styre av en økonomisk diskurs. Også *Grotta* har vært truet av nedleggelse, men dagens situasjon hvor man får god omtale og tildeles kommunens kulturpris, tyder på at man blir annerkjent.

Mennesker med utviklingshemming kan bli utsatt for stereotypifisering. I det jeg benevner som ekthetsdiskursen blir utviklingshemmede sett på som snille, søte og representanter for det utilslørte og ekte. I representasjonen av *Grotta* og særlig knyttet opp mot konsertene, er ekthetsdiskursen fremtredende. En slik stereotypifisering av mennesker med utviklingshemming kan redusere deltakerne og bidra til at forskjellighet blir truende, dersom dette uttrykkes på måter som oppleves som motsetning til bildet av den blide, snille og artige utviklingshemmede. Dette påvirker både valg av aktiviteter, repertoar og scenisk fremtreden.

Videre har jeg forsøkt å utforske kulturdiskursen som en mulig forståelsesramme og styringsmulighet som kan være med på å gi mennesker med hjelpebehov et alternativ til den subjektforståelsen man forsøker å skape innefor en rådende normaliseringsdiskurs, økonomidiskurs eller ekthetsdiskurs, hvor man lett blir satt i et dualistisk forhold som bruker og hjelper eller kunde og utfører.

Mitt mål har ikke vært å fremstille de ulike diskursene som alternativer til hverandre, men gjennom å skille dem ut, bedre få øye på de ulike diskursene som lever ved siden av hverandre og er innleiret i hverandre. Det handler ikke om riktig og galt, men om å øke bevisstheten om hvilke konsekvenser det å operere innefor de ulike diskursene kan få. *Grotta* er en kulturell møteplass. Jeg har valgt kulturdiskursen for å se nærmere på hvordan stedet kan forstås, og om det å opptre innefor en kulturdiskurs kan være med på å bidra til dialogiske møter mellom tilretteleggere og deltakere, som kan være med å motvirke det jeg ser som negative sider ved normaliseringsdiskursen, økonomidiskursen og ekthetsdiskursen.

- **hvorfor kan dialogbegrepet forstås og anvendes i forståelsen av et slikt fritidstilbud**

Dialog forstås i denne avhandlinga som noe som skapes sammen. I en dialog må begge parter være forberedt på å gi slipp på noe av seg selv, men uten å gå helt inn i den andre. Gjennom å respektere hverandres forskjellighet kan man skape noe nytt i en felles forhandling. Mange møter mellom tilretteleggere og brukere preges av at tilretteleggeren i stor grad har bestemt retningen gjennom å ha fokus på mål som er satt på forhånd. Jeg har gjennom min diskusjon av kulturdiskursen og anvendelse av Bakhtins begreper spesielt sett på hvilken betydning det kan ha å sette dialogen i sentrum som et mål i seg selv, og ikke som et middel for å nå noe annet. Jeg har sett på det karnevalske og hvordan vår forståelse av kropp og samfunn har en tendens til å ensrettes og bli endimensjonal, og hvor bare noen få standarder gjelder, slik at mangfoldet undertrykkes. Et annet forhold som er viktig er Bakhtins begrep kronotop, eller forholdet mellom tid og sted, og hvordan vår oppfattelse og organisering av tid og sted er med på å påvirke våre møter med andre.

Tids- og romdimensjonen har betydning for møter mellom mennesker. Hvor ofte tar vi for gitt at andre opplever tid og rom på samme måte som oss selv? Det å bygge opp en teaterforestilling, det å lære seg en sang sammen med noen, fremføre en konsert og det å skape dialog gjennom stor grad av improvisasjon, betinger at man forhandler om en felles oppfatning av tid og rom. Når man arbeider

sammen om et kunstnerisk prosjekt er det muligheter for å møtes i det man skaper sammen. Når en hjelper møter en bruker, er det slik Good og flere har beskrevet, ofte et sprik mellom tidsopfatningen (Good 2001, Friberg 2005, Carlsson 2005). Hjelpere går ofte fra oppgave til oppgave, fra bolig til bolig og fra bruker til bruker. Dette medfører at det er vanskelig å stoppe opp og tune seg inn på den man skal hjelpe, fordi fokuset er på neste oppgave, på travelhet og det å være effektiv. Man fanges i et tidsperspektiv hvor den andre ikke taes inn og får være med å forhandle om et felles "rom" for møte. Profesjonsutøvere kan ha begrenset med innflytelse på hvordan tjenester organiseres. Men i møtet med den enkelte kan man gjennom å være oppmerksom, trene seg på å justere sin oppfatning av tid, gjennom å stoppe opp og forsøke å komme i forhandlingsposisjon, legge til rette for dialogiske møter. Slik jeg opplevde at de ofte greide å gjøre det på *Grotta*. Forståelse av kronotopbegrepet kan være med på å utdype forståelsen og muligheten for å legge til rette for dialog på en slik måte at begrepet får et reelt innhold ved at man sammen skaper en felles oppfatning gjennom å stille seg spørsmålet om hvordan den andres oppfatning av tid og rom er. Det krever at man ikke har den oppfatningen at man alene kan skape forutsetninger for dialog.

Et av de viktigste bidragene til at *Grotta* oppleves som et godt sted å være, er at tilretteleggerne møter deltakerne med åpenhet og rom for at man sammen forhandler om mening. Det er ikke et sted hvor man arbeider med læring av ferdigheter og den enkeltes mål for videre utvikling. Det er et sted hvor man møtes og sammen skaper et sosialt felleskap og musikalske opplevelser. Det er ofte det som tilsynelatende er det enkle som er det vanskelig. I denne sammenhengen handler det om evne til å møte den andre som likeverdig, selv om makten i utgangspunktet er skjevt fordelt. Utfordringene ligger i koblingen mellom det man gjør hver enkelt klubbkveld, og hvordan dette overføres til det offentlige rommet gjennom konsertene som kan oppleves som en styrking av ekthetsdiskursen, og medføre til at deltakerne får et begrenset handlingsrom fordi deres sceneopptreden ikke må kollidere med rollen som snill, ekte og blid utviklingshemmet.

Governmentalityanalyse og diskursanalyse har vært redskap jeg har anvendt i denne avhandlinga for å se hvordan ulike tilnæringsmåter og styringsredskaper skaper ulike måter å handle på. Det synes som om det i dette feltet handler om å bevege seg mellom det man ønsker å uttrykke, det politisk korrekte og det hverdagslig opplevde. Hvordan møter vi disse utfordringene? Vi kan velge mellom ulike strategier. Jeg har trukket fram fire strategier eller redskaper som anvendes stadig mer i helse- og sosialfaglig arbeid. Det er forsøk på endring av språk/begreper, brukermedvirkning, ansvarsgrupper (tverrfaglig arbeid) og individuelle planer. Dette er redskaper som betinger en viss grad av bekjennelse slik Foucault fremstiller bekjennelsen som disiplinierende faktor. Man må

blottlegge seg selv gjennom kartlegging og fremstille seg innefor en akseptert og normalisert subjektforståelse. For Bakhtin derimot kan bekjennelsen både være en berikende mellommenneskelig opplevelse, men også bidra til objektivisering. Å bruke sine erfaringer og sin kropp til skapende virksomhet sammen med andre, kan legge til rette for en Bakhtinsk form for bekjennelse, hvor man ikke tvinges inn i relasjoner hvor man ensidig må gi for å få.

Dialog og forskjellighet, dette er begrep som fort kan oppleves som tømt for innhold fordi de anvendes ukritisk og i "alle" sammenhenger, ofte som honnørord, men uten at man diskuterer forutsetninger for dialog eller hva det vil si å respektere forskjellighet. Per Solvang skriver i sin artikkel i boka *Normalitet* (2006) at det ikke bare er viktig å ha en nyansert forståelse av normalisering som gir rom for forskjellighet eller annerledeshet, men at det også er viktig å finne noen felles utgangspunkt. For meg er nettopp denne balansegangen mellom ensretting og flerstemmighet, noe Bakhtin kan være med på å belyse gjennom å tenke at det meste er både- og, og ikke et spørsmål om enten-eller. Det vil ikke være mulig å gå inn i dialogiske møter med alle man møter, og i alle sammenhenger. Buber problematiserte pedagogiske møter og andre møter hvor maktforholdet er skjevt, og mente at dette ikke kunne karakteriseres som dialogiske møter. Det vil likevel være behov for denne typen møter hvor noen står i et maktforhold til andre, slik skolesituasjonen vil være. Det som oppleves som problematisk i forhold til mennesker med utviklingshemming er at denne typen læringssituasjoner også overføres til det som skal være deres fritidsarena.

- **hvordan kan dialog, kunst og kultur åpne opp for tilrettelegging for mennesker med utviklingshemming**

Dersom man forstår dialog som et mål i seg selv, er det viktig at det finnes muligheter for å tilrettelegge for arenaer som er frikoblet fra mål-middel tenkning. Det må legges vekt på at det er helt greit at ikke alle døgnetimer er fylt med målrettet og strukturert trening. Det må synliggjøres at innholdet i en aktivitet og opplevelsen av det å delta i aktiviteten, endrer seg om man går inn i aktiviteten med et mål om å lære, eller om man går inn i aktiviteten og kan tillate seg å "miste seg selv" i selve aktiviteten. I en diskurs preget av økonomi og effektivitet som styringsredskap, vil man bli forsøkt presset inn i en new-public management tenkning hvor resultatmål blir noe man styrer mot. Man skal dokumentere at det man gjør har virkning og kan beskrives. Det kan være viktig i noen sammenhenger. Når det gjelder omsorg for mennesker med utviklingshemming eller andre med store hjelpebehov, er dette mennesker som er prisgitt andres hjelp, ofte i alle deler av hverdagslivet, gjennom hele livsløpet. Begrepet "livslang læring" får et noe grelt innhold i denne sammenheng.

Det å ha mulighet for en kvalitativt god fritid er viktig, men det er også mulig å ha et utvidet syn på arbeid og sysselsetting.

Under arbeidet med *Grotta* har jeg søkt rundt for å se og sammenligne med andre kunst- og kulturtilbud. Jeg skal beskrive disse erfaringene gjennom to reiser jeg gjorde mot slutten av arbeidet, fra *Grotta* til *Billedspor* og *Ållateatern* og tilbake igjen. Det finnes flere kulturtilbud til mennesker med store hjelpebehov av ulike årsaker, noen på grunn av sykdom andre på grunn av funksjonshemninger. Noen av tilbudene har vakt spesiell nysgjerrighet. I november 2006 reiste jeg for å besøke det danske teateret *Billedspor* i Århus, et teater for mennesker med psykiske lidelser, og i januar 2007 var jeg på besøk ved *Ållateatern* i Sundsvall, Sverige.

Billedspor er et teater som er hjemmehørende i Kragelund i Århus, Danmark. Teateret har eksistert i 18 år, hele tiden med instruktøren Franck Staub som leder og som startet det hele med bare en skuespiller. I årenes løp har opptil 100 stykker vært innom. I dag er gruppen på ca 10 stykker, inklusive musikere. *Billedspor* holder til i lokalene til Dagcenteret Kragelund. Ensemblet øver 3 dager i uka fra 9-14. 2006 har vært hektisk med forestillinger både i Århus, opptreden på teaterfestivalen Art and Madness i Tyskland og turnering i Danmark. Skuespillere og musikere er mennesker med psykiske lidelser.

Jeg var sammen med *Billedspor* over 2 dager, hvor de viste to forskjellige forestillinger. Jeg fikk også noe innblikk i arbeidet rundt selve forestillingene. *Billedspor* har en fyldig og informativ hjemmeside som jeg har hentet informasjon fra. *Billedspor* er et kunstnerisk teater, hvor man skaper kunst med utgangspunkt i livene og kroppene til de menneskene som er aktører gjennom en Grotowski-inspirert metodikk⁵¹.

Kvelden 21. november ankom jeg Papirfabrikken jazz og teaterhus i Silkeborg sammen med mitt reisefølge. Forestillingen skulle begynne kl. 20, og vi var tidlig ute. Vi støtte på et par skuespillere i foajeen, antrukket i slåbrok og løstsittende dress, klar for de siste gjennomkjøringene før forestilling. Vi ble bedt inn og fikk se instruktør Franck Staub gi sine siste instruksjoner før publikum skulle slippes inn. Forestillingen som ble vist var *Du ser så sær ud i den slåbrok*, som er en forestilling arbeidet fram av skuespillere og instruktør i fellesskap. Den var ikke bygd opp som en klassisk, realistisk teaterdialog. Dette var et stykke fysisk teater, hvor virkemidlene var kropp, stemme og masker, og en

⁵¹ Den polske regissøren Jerzy Grotowski var inspirert av Stanislavskij og videreutviklet hans fysiske teater (Nygaard 1993)

tekst som skuespillerne hadde improvisert fram ut fra egne erfaringer med det psykiatriske hjelpeapparatet.

Etter forestillingens første del var det pause, før andre del startet med en monolog som også fungerte som en innledning til debatt mellom scene og sal. Skuespillere, musikere og instruktør satte seg på scenen, og det ble åpnet for debatt som ble ledet av en av skuespillerne. Her var det fritt for publikum å stille spørsmål og komme med kommentarer. Publikum ved denne forestillingen var deltakere på en Recovery-konferanse, og var folk som arbeidet innenfor psykiatrien for det meste. Mange av spørsmålene dreide seg omkring spørsmålet; er det kunst eller terapi *Billedspor* bedriver? Og hvilke konsekvenser får det om det defineres som det ene eller det andre?

Skuespillerne fikk spørsmål om hvordan de hadde blitt med i *Billedspor*, hvor lenge de hadde vært med etc. Noen hadde vært med i 10-15 år og andre i 1-2, men felles for dem alle var at de var med fordi de ønsket et sted hvor de ikke skulle behandles, men hvor de kunne gjøre et meningsfullt stykke arbeid hvor de ikke først og fremst var sinnslidende, men hvor de også fikk være dét. Som en av skuespillerne sa; hun hadde sovet det meste av det første halve året, men hadde vært med på alle forestillingene. Og som en annen sa det, "*Billedspor holder meg fast*". En tredje sa helt klart at han var lei av at han i alle sammenhenger skulle behandles. Han hadde startet med kontorarbeid på dagsenteret og ble etter hvert rekruttert som musiker. En fjerde fremholdt at han ikke kunne klare en vanlig 9-4 jobb, men at han likevel opplevde at han drev med meningsfullt, produktivt kulturarbeide. Først og fremst holdt de alle frem sin stolthet over å lage kvalitativt godt kunstnerisk arbeide. I denne settingen var de kunstnere. Som en av skuespillerne sa på bussen hjem etter forestillingen: "*Jeg har sluttet å fortelle at jeg er sinnslidende når folk spør hva jeg gjør, jeg sier bare jeg er skuespiller, ellers blir dette med sinnslidelsen det som skygger over, og gjør at de oppfatter den kunstneriske prestasjonen helt annerledes - det blir terapi, ikke kunst.*" Min opplevelse av de to forestillingene jeg fikk se, var at dette var kunst⁵²

Instruktøren Franck Staub er kunstner, og det var som kunstner og ikke behandler han kom inn i det psykiatriske feltet da han startet *Billedspor* for 18 år siden. Han fremholder helt klart at for ham er dette kunst og ikke terapi, men at det også kan være et arbeide som kan ha terapeutiske bivirkninger. Fra skuespillernes side kom det fram at det er terapiens fravær som gjør dette til en

⁵² Jeg går ikke inn på debatten om hva som kan defineres som kunst eller faller utenom. Dette er en stor og omfattende diskusjon i seg selv. I denne avhandlinga er jeg opptatt av uttrykket og aktørenes egne opplevelser av det de skaper.

attraksjon. De er også klare på at de ikke nødvendigvis har blitt friske av å arbeide med teater, men at dette er med på å gi et meningsfullt liv. Det er et sted for samvær og samhold, og et sted for å skape noe sammen med andre. En opplevelse av å bli tatt på alvor av en instruktør som kan faget sitt og som "jobber meget konfronterende", som flere uttrykte det. I de kunstneriske prosessene i *Billedspor* har man selv ansvaret og kontrollen for sin egen prosess, men prosessen skapes sammen med andre. Instruktøren er ingen terapeut, men en med kunstneriske ferdigheter og kunnskaper som er garantist for den kunstneriske prosessen. Som Staub sa på en av debattene etter at ensemblet hadde vist den andre forestillingen jeg fikk se, "*Carried by shadows: På mange måter utnytter jeg disse menneskenes erfaringer på en noe kynisk måte, fordi det er dette som er utgangspunktet for det kunstneriske produktet.*" Skuespillernes mot til å vise sin smerte og sårbarhet blir forestillingenes styrke.

Ållateatern, januar 2007. Vi er en delegasjon fra Høgskolen, fra Namsos kommune og Olav Duun videregående skole som besøker *Ållateatern*. *Ållateatern* er som jeg har beskrevet tidligere i avhandlinga, et teater for mennesker med utviklingshemming. Det ble et møte som berørte oss. *Ållateatern* holder til i et stort lokale, et gammelt industrilokale som er ombygd for å fylle de behov et produserende teater har. Her er det ulike produksjonsrom; systue, farge- og vaskerom, verksted, musikk-rom og et fellesrom innredet for møter med kjøkken for å lage kaffe og enkel bespisning. Vi fikk først informasjon av lederen for virksomheten, Eva Jalmar og noen av skuespillerne. Sammen fortalte de teaterets historie, og hva det betydde for dem å være en del av *Ållateatern*. Det var spesielt to ting som jeg festet meg med, det var den store opplevelsen det hadde vært å sette opp operaen *Carmen* og reise til Spania med den oppsetningen, og hvor viktig det var å ha egen nøkkel til teaterbygningen og kunne komme og gå som man vil. Vi fikk omvisning i teaterlokalet, og fikk se hvordan de jobber med en forestilling av Moliere. De leser om Frankrike, historie, studerer klær og musikk fra Molieres tid. Og som scenografen sa, her jobbet hun som med en hvilken som helst forestilling, bare med et helt annen tidsperspektiv, for det er også mange omsorgsoppgaver som skal ivaretas. Skuespillere som må trenes til å ta bussen for å komme seg på teateret, hjelp til påkledning og lignende hverdagslige oppgaver. Men utgangspunktet er ikke trening på ferdigheter for treningens eller ferdighetens skyld, men fordi det er nødvendig for å kunne skape teater. Med min drama- og teaterbakgrunn, var det teater jeg så da jeg ble vist rundt, ikke et tiltak for mennesker med utviklingshemming.

Både på *Billedspor* og på *Ållateatern* er det det skapende uttrykket som er i sentrum. Utgangspunktet er det kunstneriske arbeidet, og arbeidet med det kunstneriske produktet skjer "på alvor". Man jobber med de ulike komponentene for å skape et produkt man kan stå inne for, og det

er ikke en sysselsetting for å oppfylle noen intensjoner i en normaliseringsprosess. Startpunktet og det feltet man argumenterer aktiviteten innefor, blir avgjørende for hvordan utøvelsen av aktiviteten blir. Man gies rom for å både være psykisk syk eller utviklingshemmet og kunstner. Men det er identiteten som skapende som er overstyrende, så tar man med seg de erfaringene man har i sitt eget liv inn i det skapende arbeidet. Dette kan være erfaringer knyttet til funksjonshemming, kjønn, etnisitet osv.

Forholdet mellom skole, arbeid og fritid er ikke alltid klart. Det viktigste er ikke hvilken arena man er på, men innholdet og begrunnelsene. Säfvenbom skriver at også arbeid kan oppleves som fritid dersom man opplever stor grad av selvutfoldelse (Säfvenbom 2005). Både på *Ållateatern* og på *Billedspor* blir aktiviteten organisert som et regulært tilbud, som en jobb. På *Ållateatern* ble det poengtert at det å ha egen nøkkel var en viktig del. Dette ga de utviklingshemmede medbestemmelse og lik tilgang som tilretteleggerne. Den ytre styringen gjennom at man har valgt teateret som organisasjonsmodell, fører til at man oppfatter seg selv som musiker og teaterarbeider, og ikke som bruker og hjelper. På disse stedene er det deltakernes arbeidsevne som regulerer hvor mye de jobber. Det å organisere teateret som et arbeidssted hvor man går hver dag, gir tid til de langsomme prosessene. Dette er en av de faktorene som *Grotta* sliter med. De har et stort antall deltakere og liten tid til å utvikle innholdet i takt med endrede rammebetingelser. Her ligger det muligheter for å utvikle et dagsentertilbud på bakgrunn av de erfaringene man har gjort seg. Et dagsentertilbud organisert som teater kan være med på gi *Grotta* utviklingsmuligheter, og behøver ikke å bety at fritidstilbudet på kveldstid endres vesentlig.

Et annet fellestrekk ved disse tre tilbudene er at de ledes av sterke, bevisste faglige ledere. Det er ledere som har visjoner, kunnskaper og ferdigheter innenfor det kunstneriske området de beveger seg. Ledelsesaspektet innefor teater generelt, er ofte et diskusjonstema. At ledelse er viktig ser vi av de diskusjonene nyansettelser innenfor teaterverdenen skaper. På arenaer for mennesker med spesielle bistandsbehov stilles det store krav til ledere og tilretteleggere i kraft av tverrfaglige kunnskaper og ferdigheter innenfor et bredt område, samt at personlig egnet er viktig. Dette kan resultere i at denne typen tilbud blir for de få, og at det blir avhengig av ildsjeler. På *Grotta* kan det ligge til rette for videre rekruttering av tilretteleggere gjennom den kontakten man har med videregående skole og musikere fra linje for musikk, dans og drama. Gjennom dette samarbeidet får man kontakt med unge mennesker som kan se på de mulighetene som dette feltet representerer for jobbmuligheter senere, hvor de kan bringe med seg kunnskap fra musikk, dans og dramafeltet.

Dersom det er slik jeg påstår, at innholdet i aktiviteten endrer seg ut fra hvilke argumenter man har for aktiviteten, så vil aktiviteten bli annerledes om man må måle i hvor stor grad den faktiske helsetilstanden blir bedre, enn om man godtar at opplevelsen er et gode i seg selv. Som jeg refererte en av skuespillerne på *Billedspor*: "*det er Billedspor som holder meg fast.*" Og kanskje er det nettopp det at aktiviteten ikke er behandling som gir den største behandlingsmessige effekten. På *Billedspor* uttalte man at teaterarbeidet er noe som holder dem fast i en ellers ofte vanskelig tilværelse. De vet ikke om de blir bedre, men de vet at det oppleves meningsfullt. Det ligger innebygd i den logikken jeg har skissert at kjernen i arbeidet er at det *ikke* har terapi eller behandling som formål, og at det er dette utgangspunktet som kan gi store terapeutiske gevinster, dersom man med terapi mener opplevelse av mening. Samtidig vil ikke bi-effekten være der om man har et terapeutisk utgangspunkt, fordi da vil det ikke være dialogiske møter, men møter med et annet formål utenfor dialogen selv. Dialogen blir da redskap for noe annet, og dermed ikke vært reell dialog i Bakhtinsk forstand⁵³. Dette betyr ikke at medisinsk behandling og terapi ikke er viktig. Men det må skje i andre rom. Alle rom kan ikke være laget for behandling og terapi. I noen rom må mennesket oppleve at det blir respektert som det *er* og ikke for det man skal *bli*. Som en skuespiller sa, "*jeg er jo ikke mot psykiatrien, jeg trenger en nødtelefon å ringe til når jeg blir dårlig og jeg trenger hjelp, men jeg trenger også Billedspor.*"

Kunst og kulturtiltak må ofte argumenteres inn i andre sammenhenger for å få midler til etablering og drift. Det kan være som næringstiltak, argumenter som at kultur lønner seg, at det er produktivt gjennom å skape arbeidsplasser og være noe man lokker turister med. Eller det kan være som tiltak innenfor pedagogikk og helse- og sosialsektoren; kultur skaper mindre kriminalitet, bedre helse, bedre undervisningsklima etc. Denne argumentasjonen kan etter mitt synspunkt anvendes på to nivåer. Man kan 1) godta at kunst og kultur er viktig for menneskers liv generelt, og derfor er det viktig å skape arenaer for denne typen aktivitet, 2) man må argumentere instrumentelt ved å vise at hvert enkelt tiltak har sin berettigelse utenfor aktiviteten i seg selv. Innefor den første argumentasjonen godtar man at det er dokumentert at kunst og kultur er viktig i seg selv, og dermed blir det kunsten eller kulturen selv som definerer innholdet i aktiviteten. Da blir det også i større grad deltakernes egne behov som er utgangspunktet. Dersom det derimot må argumenteres for hver enkelt aktivitet, blir det gjerne snudd på hodet, slik at det er det utenforstående målet som må defineres. Da må aktiviteten skreddersyes slik at man med størst mulig sikkerhet kan designe aktiviteten ut fra målet, og slik at man kan måle effekten i forhold til start og slutt. Kunst og kultur

⁵³ Alexander Sidorkin skriver om hvordan man i pedagogisk arbeid kan bruke pedagogisk tilrettelegging som et redskap for å skape økte muligheter for at dialogiske møter kan oppstå (Sidorkin 1999).

blir et *redskap* for bedre helse. I motsatt fall kan man se at bedre helse kan være en bi-effekt av kunst og kulturtiltak. Et tilbud som styres av helsepolitiske og/eller næringspolitiske argumenter kan stå i fare for å bli styrt av andre enn deltakerne, og det vil ha betydning for utbyttet. Konsekvensen av min argumentasjon er at innholdet i selve aktiviteten vil bli annerledes ut fra hva som er formålet med den; bedre helse eller dialog for dialogens skyld.

I en slik tilnæringsmåte ligger det muligheter for å trekke brukermedvirkning ned på et individuelt nivå. Det kunstneriske ansvaret ligger hos den enkelte gjennom at det er den enkeltes stemme og kropp som er utgangspunktet for det kunstneriske arbeidet. Dette gir den enkelte selvbestemmelse, og det gjør det også mulig å arbeide med meget syke mennesker som endrer atferd fra dag til dag. Det gir arbeidet en fleksibilitet som gir makt til den enkelte. Eller som det står på *Billedspors* hjemmeside:

"Vi bestemmer selv. I modsætning til gymnastik, hvor læreren bestemmer, hvad armen skal, bruger vores lærer Franck, at vi selv må bestemme, hvordan vi bevæger armene bare vi bevæger dem. Det er meget konfronterende, fordi man så selv skal tage ansvar for at skabe. Det er vi vist ikke så vant til i vores samfundsopbygning!"
(<http://www.billedspor.dk/om.htm>).

Dette gir arbeidet troverdighet og ekthet. Jeg har tidligere i avhandlinga beskrevet hvordan begrepet ekthet kan forstås på ulike måter og kan bli en felle, men at det også er opplevelsen av ekthet som er styrken i det kunstneriske arbeidet. Nærhet til emosjonene, gleden, smerten sårbarheten har blitt nevnt som et viktig kriterium for at man opplever både *Grotta*, *Ållateatern* og *Billedspor* som meningsfulle arenaer.

Tida fra Ansvarsreformen og frem til i dag har vist oss at mange mennesker med utviklingshemming har fått et forbedret bo-tilbud, men de bor i boliger, ikke i hjem. De har fått dagsentertilbud og integrert skolegang i nærmiljøet, med en hverdag preget av trening, utvikling og læring, hvor opplevelsen for opplevelsens egen skyld kan synes å bli noe borte. *Grotta* er et sted som reflekterer mange av disse brytningene. Brytninger mellom deltakernes bolig og fritidstilbud, mellom trening og opplevelse, mellom integrering og segregering. På *Ållateatern* og teateret *Billedspor* har man forent omsorg og det å skape kunst, hvor omsorgen er et middel for å skape kunst, og nettopp derfor skaper kunsten rom for omsorg. *Grotta* har også disse elementene i seg, men de er noe uforløst. Viktige faktorer er at presset er stort gjennom stor økning av deltakere og liten tid til rådighet.

Livene til mennesker med utviklingshemming, men også andre med hjelpebehov, står i fare for å bli preget av at de befinner seg i en konstant lærings- og behandlingssituasjon. Det vil si at de styringsredskapene vi anvender, slik som individuelle planer og opplæringsplaner blir redskaper som understøtter at den enkelte hele tiden skal utvikle seg mot større og mindre mål. Man settes i lærings- og bekjennelsessituasjoner også når man skal utføre sine fritidsaktiviteter. Aktivitetene blir et middel for å bedre motorikk, bedre sosiale ferdigheter eller gi språktrening. Fritiden blir et middel for noe annet, opplevelsen i nuet er ikke nok. Dette forsterkes ved at deltakerne ofte må ha med seg hjelpere fra en arena til en annen, og dersom helperne ikke har forståelse for at de ulike arenaene krever ulike roller av helperen, ser det ut for at den helperrollen som slår igjennom er den som er knyttet til et tradisjonelt helperregime, slik det viser seg på *Grotta* når helperne som er med som ledsagere prøver å påvirke innholdet slik at de slipper å endre på rutinene i boligene. Det ser ut som om helperne har fokus på personen, og i mindre grad flytter fokuset over til aktiviteten og det som skapes sammen med andre. Vi som i dag ikke har behov for hjelp til å klare hverdagslivet vårt, kan spørre oss om hvordan vårt liv hadde vært om vi skulle hatt andre til å styre innholdet slik at alt vi gjør blir nyttig og et ledd i læring av nye ferdigheter som vi ikke velger selv, eller at noen andre definerer at det er "godt for oss".

I kunst og kulturuttrykk ligger det en draging mellom forståelsen og hyllesten av *den klassiske kroppen* og *den groteske kroppen*. Den klassiske kroppen som det rene uttrykket, det nærmest uoppnåelige klassiske bildet av den velproposjonerte kroppen som et ideal innefor for eksempel klassisk dans. Innefor andre kunstuttrykk kan kunsten bli sett på som et rom for å utforske det uvanlige og det som Bakhtin benevner som *den groteske kroppen*, og som fikk utfolde seg i middelalderens karneval. *Billedspors* valg av Grotowskis teatermetodikk som en viktig inspirasjonskilde gir mulighet for kunstnerisk utforskning av kroppen og bevegelsene til den enkelte, og med den enkelte som utgangspunkt. Ikke med et på forhånd definert mål. Her kobles selvbestemmelse og kunstneriske valg på en slik måte at forskjelligheten blir et middel til å skape noe sammen.

På *Grotta* arbeider man også ut fra den enkeltes forutsetninger, og det er ikke den enkeltes ferdigheter som bestemmer om han eller hun kan være med. Det kan likevel synes som om det er en normaliseringsdiskurs som slår igjennom når man planlegger konsertene, hvor man blir opptatt av hvorvidt noen av deltakerne blir eksponert på en "feil" måte som skaper klovner, fremfor å skape et uttrykk hvor fokuset er på det felles skapte og aktiviteten. Både på *Ållateatern* og *Billedspor* kan det synes som om det var større grad av samarbeid og medbestemmelse, og hvor det kunstneriske også i større grad ble kjernepunktet gjennom både produktet og prosessen. Gjennom dette kan det synes

som det ble større frihet for den enkelte. Dersom det er aktiviteten i seg selv som er utgangspunktet, og at det kunstneriske får overstyre omsorgsrasjonalet, vil det være større frihet for den enkeltes uttrykk.

Det er både mulig og viktig å legge til rette for arenaer med dialog, kunst og kultur for mennesker med utviklingshemming. Men også dette er arenaer som forstås og begrunnes ulikt innenfor ulike diskurser. Det vil derfor være naivt å tro at kunst og kultur i seg selv er positivt, men at det også her kreves kunnskap og bevissthet omkring tilretteleggingen slik at man unngår å forsterke stereotyper og fordommer.

Kritisk tilbakeblikk på eget arbeid

Gjennom å anvende diskursanalyse og governmentalityanalyse har jeg beskrevet et felt slik det fremstår for meg gjennom datamaterialet. Den organiseringen av materialet jeg har gjort vil derfor være farget av den forforståelsen jeg hadde med meg inn i dette arbeidet og det teoretiske utvalget jeg har gjort. Diskursanalyse og governmentalityanalyser er mer å anse som en måte å forholde seg til et felt på enn at det gis klare metodiske retningslinjer. Dette medfører at forskeren må ta aktive valg. En av svakhetene ved disse analyseredskapene er at forskeren må gjøre utvalg blant et stort informasjonstilfang. Enhver diskurs må avgrenses av forskeren, og dette gjøres ut fra den enkeltes valg. I dette arbeidet kunne jeg også ha valgt ut annet materiale eller vektlagt materialet jeg har valgt ut på en annen måte. Selv om jeg har tilstrebet meg nærhet i intervju og observasjon, har jeg forsøkt å betrakte arenaen som helhet og analysen av datamaterialet med en viss avstand. Dette for å bedre kunne justere og korrigere underveis slik at de valgene jeg tok ikke skulle få slagside i en eller annen retning. Her var også teorien til hjelp, slik at de valgene jeg gjorde ikke bare ble styrt ut fra min forforståelse.

Jeg har også foretatt andre valg underveis i arbeidet som har hatt betydning for retning og utfall. Et av de valgene er å i stor grad rette oppmerksomheten på tilretteleggingen av tilbudet og tilretteleggernes begrunnelser for dette. Det har ført til at deltakernes egne diskurser kan bli underkommunisert gjennom at jeg har lagt mindre vekt på deres påvirkning av tilbudet. Jeg ser at det i løpet av den perioden jeg har vært på *Grotta*, så har det blitt tydeligere at spesielt en gruppe av ungdommene har skapt seg sin egen arena i gangen utenfor ballettstudioet. Her har de skapt sine egne aktiviteter som ikke er initiert av lederne. Dette er noe som har utviklet seg etter at jeg var ferdig med min datainnsamling, men som jeg også forstår på en annen måte i dag enn da jeg først la merke til det. Slik er det jo også når man forsker som ellers når man lærer, etter hvert som man arbeider ser man det gamle i lys av den nye kunnskapen man har tilegnet seg.

Jeg har vært nødt til å endre metodisk innfallsvinkel underveis, da jeg så at deltakerne i liten grad ønsket å snakke i en tradisjonell intervjusetting. Dette kan ha vært et resultat av at jeg hadde forberedt meg for dårlig slik at jeg ikke godt nok klarte å formidle det jeg ønsket å vite noe om, slik at det av den grunn ble vanskelig å holde samtalen i gang. Dette løste seg imidlertid da vi flyttet oss inn i miljøet der aktivitetene foregikk.

Både når man intervjuer, observerer og analyserer materialet, står man i fare for å se det man vil se gjennom at man på forhånd har klare oppfatninger av hva som foregår. Det at jeg er utdannet innenfor drama og teater har vært med på å bestemme retningen av dette prosjektet. Dette kan være både positivt og negativt. Det at man har en spesiell kunnskap kan gjøre at man får øye på noe andre uten denne kunnskapen ikke ser, men det kan også bidra til at andre flekker blir blinde.

Anvendelsen av Bakhtin som teoretisk redskap har vært inspirerende, men også utfordrende. Bakhtin har et mangslungent forfatterskap. Det er et forfatterskap som er preget av at det er skrevet i en annen tid og i et annet samfunnssystem. Bakhtin kan være vanskelig å forstå og kommer ikke med klare teoretiske anvisninger. Dette er noe av det som er spennende med hans forfatterskap, men kan medføre at overføring til andre felt enn det litteraturteoretiske kan bli preget av synsing og raske konklusjoner. Jeg har ved siden av Bakhtin anvendt andre som bygger på hans teorier. Dette kan føre til at jeg har fjernet meg fra hans utgangspunkt, men har vært viktig for meg fordi det har hjulpet meg til å anvende Bakhtin innenfor det pedagogiske og helse- og sosialfaglige feltet.

Kunst- og kultur er vide felt og begrep som ikke er entydige. Jeg har heller ikke gått inn på en systematisk avgrensning. Jeg har forholdt meg til aktiviteter som ligger innenfor feltet, og problematisert kunstbegrepet i forhold til funksjonshemmede og oppfatninger om på hvilken måte disse dimensjonene påvirker hverandre, men ikke gått inn i de ulike representasjonene av hva som defineres som kunst og ikke. Jeg har gjort dette valget for å tydeliggjøre noen problemstillinger, men med den risikoen at viktige momenter kan ha blitt utelatt. I denne sammenhengen har det ikke vært viktig å vurdere hvorvidt det som produseres på *Grotta* eller andre arenaer er kunst i offisielle kunstinstusjoners øyne, men hva som oppleves som kunst og skapende prosesser av deltakerne selv.

Et forskningsarbeid skal kunne leses og vurderes av de som har levert datamateriale gjennom å være informanter. På denne måten kan de si noe om gjenkjennelse og vurdere hvordan eget bidrag blir anvendt. En stor og teoretisk avhandling som dette vil kunne by på utfordringer for mennesker

med utviklingshemming. Den vil kunne oppleves som vanskelig tilgjengelig, og dermed vil disse informantene ha liten mulighet for å vurdere det jeg har skrevet. Det vil derfor være viktig at deltakerne på *Grotta* får mulighet for å ta del i kunnskap som formidles i diskusjoner i etterkant, og være med i dialog om den videre utviklingen av tilbudet.

I et slikt langt prosjekt som arbeidet med denne avhandlinga har vært, har veien til en viss grad blitt til mens jeg har gått. Styrken i å ikke ha et fasttømret design på forhånd er den åpenheten og fleksibiliteten man kan møte feltet med, og dermed se mer enn det man har bestemt seg for å se etter på forhånd. Svakheten er at man i for stor grad kan la seg påvirke, og dermed miste retningen og gå seg vill. Jeg har gått noen omveier, men kom i mål.

Avslutningsvis

Mitt utgangspunkt for å skrive denne avhandlinga har vært som lærer for profesjonsstudenter som skal yte hjelp til mennesker som har tildels omfattende hjelpebehov. Jeg har vært opptatt av å se på hvordan ulike forståelser av utviklingshemming og tilrettelegging kan være med på å gi ulike handlingsbetingelser, og dermed legge til rette for forskjellige måter å samhandle på. Innledningsvis skrev jeg at denne avhandlinga har vokst fram fra et behov jeg har hatt som lærer for vernepleierstudenter, men også andre studentgrupper innenfor pedagogikk og helse- og sosialfag, for å forstå dette feltet bedre: På hvilken måte skal jeg legge til rette for undervisningen slik at jeg kan bidra til at mine studenter blir gode profesjonsutøvere og dermed gode hjelpere? Hva er det viktig at jeg formidler? Hvordan kan møter i det virkelige liv beskrives og formidles? Hvordan kan det feltet de skal ut i forstås?

Det å akseptere forskjellighet handler om å ta inn over seg kompleksiteten i det feltet man beveger seg i, og i det feltet man skal formidle noe om. Det handler om å ikke falle for fristelsen å søke de enkle, monologiserende svarene og løsningene. Forenkling må være et skritt mot å akseptere kompleksitet, ikke et forsøk på å redusere kompleksiteten og forskjelligheten for å oppnå ensretting. Det handler om å gi redskaper for å stå imot normaliserings- og effektiviseringsdiskurser som reduserer mennesker og fratrar dem muligheter til å leve fullverdige liv. Ikke gjennom å legge til rette for egoistiske og urealistiske løsninger, men gjennom dialog og forståelse av sammenhenger mellom individ, gruppe og samfunn gi alle like muligheter, ikke like løsninger. Å ta inn over seg forskjellighet og kompleksitet betyr å akseptere at andre velger annerledes enn en selv.

I en utdanningssammenheng, vil det si at profesjonsutøvere innenfor helse- og sosialfag må få kunnskap innefor kunst- og kulturfeltet, hvor fokuset er opplevelse og skapende aktivitet som noe

viktig i seg selv, og ikke som middel for å nå noen mål om bedre sosiale ferdigheter, bedre språk og så videre. De må læres til å se verdien av å samarbeide med utøvende kunstnere og kulturarbeidere som kan gå inn i feltet med sin spesialkunnskap, og gjennom det sikre at aktiviteten i seg selv blir oppgradert. Dette betyr ikke at kunst og kultur bare kan være til glede og atspredelse. Kunst og kultur kan være med på å gi oss noen redskaper for å utforske og formidle alternative oppfatninger av funksjonshemming gjennom å tilby andre roller, en måte å utforske identitet på, og som kan utfordre etablerte oppfatninger og maktmønstre. At etablerte oppfatninger kan rokkes ved gjennom kunstneriske prosjekter, viser blant annet dansegruppen DV8's forestilling *Cost of Living*, det argentinske bandet Reynolds som spiller eksperimentell musikk, og som har med trommeslageren Miguel Tommasin, en mann med Downs Syndrom. Margaret Olin og hennes filmsselskap har med sine mange dokumentarfilmer om mennesker i ulike faser av livet, også gitt stemmer til mennesker med utviklingshemming, slik som i filmene *Onkel Reidar* (1997) og *It's Hard To Be a Rock'n Roller* (2006), om et band hvor medlemmene er utviklingshemmede. Forskjelligheten i uttrykkene er store, og i det ligger styrken og muligheten for å unngå en monologisering av oppfatningen både av mennesker med funksjonshemming og kunst og kulturuttrykk, og dermed en stereotypifisering av roller.

Profesjonsutøvere eller hjelpere er i stor grad med på å forme livene til mennesker med hjelpebehov. De nære relasjonene skapes i møter mellom mennesker, men det er også politiske vedtak som bestemmer hvilke rammer disse møtene foregår innenfor. Vi lever i en tid hvor en økonomisk og individualistisk tankegang også anvendes på områder som vi tradisjonelt ikke har tenkt på i forhold til innsats og utbytte. Jeg har gjennom denne avhandlinga forsøkt å se på hvordan ulike styringsredskaper kan anvendes og at menneskelige møter ikke ensidig kan vurderes i forhold til bytte og utbytte. Relasjoner bygges gjennom erfaringer og dialog hvor møtet er målet i seg selv og hvor fellesskapet er utgangspunktet for å unngå et isolert og nøytralisert individ:

"In other words, experience originates precisely from our being-with-others, from our being exposed in a community of singularities, from language as a circulation of meaning. For this reason, experience as being-with- some-other (something or someone) has the power to confront our individuality and subjectivity, and to rend the discursive horizon of our immunised world. At this point we might say that immunisation forgets, or forfeits, community, and entails the cessation of our exposure of experience" (Masschelein og Simons 2002:604).

I beskrivelsen av forskningsarenaen refererte jeg fra ordførerens tale da *Grotta/GroMus* fikk kulturprisen for 2006. Han sa at "Kultur blir kunst når dette blir en kommunikasjon som går ut over de definerte grenser - lager noe nytt - kommuniserer dette slik at det har en verdi ut over

øyeblikket". *Grotta* er i så måte mulighetenes sted, et sted for being-with-other, og det blir avgjørende om en kulturpris skal markere høydepunktet, eller være en inspirasjon til videre utvikling av kultur som mulighet og alternativ til etablerte diskurser som bidrar til objektivisering.

Kommunal- og regiondepartementets veileder til balansert målstyring (BMS)'s tittel *Resultat og dialog* (2002) ville i en bakhtinsk terminologi kunne blitt til *Resultat **eller** dialog*, eller *Dialog som resultat*. For oss som arbeider med mennesker i utdanning og helse- og sosial feltet, der møter mellom mennesker danner grunnlaget for "utbyttet", blir balansert målstyring og andre former for skjematiske styringsredskaper ikke bare rammer, men virksomheten blir gjennomsyret av et språk som ikke er egnet til å beskrive forutsetninger og det som skjer i dialog mellom mennesker. I et Foucault-perspektiv ser vi hvordan medarbeidere og brukere tilpasser seg systemene og styringsredskapene. For hva med det som ikke kan måles - betyr det at det ikke er viktig å forholde seg til? Dersom det ikke kan måles og faller utenfor kommunens balanserte målstyring, blir det da ikke viet oppmerksomhet og ressurser? Eller vil virksomheten langsomt men sikkert endre karakter og innhold slik at den kan fanges opp av styringsredskapene?

Litteratur

- Albright, Ann Cooper (1997) *Choreographing Difference. The Body and Identity in Contemporary Dance*. Hanover NH: Wesleyan University Press
- Allan, Julie (2005) "Inclusion as an Ethical Project" I: Tremain, Shelly (ed.) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Allen, Barry (2005) "Foucault's Nominalism" I: Tremain, Shelly (ed.) *Foucault and the Government of Disability* Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Andersen, Niels Bjerre (1982) "En behavioristisk og adfærdsmodificerende pædagogik" I: Svendsen, P. og Kjerulf, S. (red.) *Pædagogiske teorier* Billesø & Baltzer
- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999) *Diskursive analysestrategier – Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann* København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne
- Andreassen, Tone Alm (2004) "Brukermedvirkning i praksis: faglig fortolkning av politiske mål" I: Dahle, Rannveig og Thorsen, Kirsten (red.) *Velferdstjenester i endring: når politikk blir praksis* Bergen: Fagbokforlaget
- Askheim, Ole Petter (1998) *Omsorgspolitiske endringer - profesjonelle utfordringer*. Oslo: AdNotam Gyldendal
- Aukrust, Knut (2005) "Det informerte samtykke og andre kategoriske imperativ" I: Gustavsson, Anders (red.) (2005) *Kulturvitenskap i felt. Metodiske og pedagogiske erfaringer*. HøyskoleForlaget
- Aune, Inga Karin Ellingsen (2002) *Rehabilitering med vekt på selvoppfatning og indre motivasjon- Et utviklingsprosjekt i Nord-Trøndelag om brukermidvirkning og koordinering*. Steinkjer: Høgskolen i Nord-Trøndelag Rapport nr. 4
- Aune, Inga Karin Ellingsen (2006) *Evaluering av "Best på tvers". Et kompetanseprogram for utvikling og implementering av ansvarsgruppe og individuell plan* Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag rapport nr. 6-2006
- Bachtin, Michail (1991) *Det dialogiska ordet*. Gråbo: Anthropos
- Bakhtin, Mikhail (1981) *The dialogic imagination: four essays*. University of Texas Press Slavic series; no 1
- Bakhtin, Mikhail (1984a) *Problems of Dostoevsky's Poetics* Manchester University Press
- Bakhtin, Mikhail (1984b) *Rabelais and His World* Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press
- Bakhtin, Mikhail (2003) *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

- Baklien, Bergljot og Carlsson, Yngve (2000) *Helse og kultur. Prosessevaluering av en nasjonal satsing på kultur som helsefremmende virkemiddel*. NIBR Prosjektrapport 2000:11
- Basnett (2001) "Health Care Professionals and Their Attitudes toward and Decisions Affecting Disabled People" I: Albrecht, G.L., Seelman, K.D. and Bury (ed.) *Handbook of Disability Studies* SAGE
- Beck, Ulrich og Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002) *Individualization*, London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications
- Becker, Gaylene (1999) *Disrupted Lives. How People Create Meaning in a Chaotic World*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press
- Benjamin, Adam (2002) *Making an Entrance. Theory and Practice for Disabled and Non-Disabled Dancers*. London: Routledge
- Besley, Tina (2002) *Counseling Youth. Foucault, Power, and the Ethics of Subjectivity* Westport, Connecticut, London: Praeger
- Billedspor (2006) <http://www.billedspor.dk/om.htm> 26.09. 2006.
- Borealisfestivalen (2006) <http://www.borealisfestival.no/index06.html> 21. 02. 2006
- Bracken, Patrick og Thomas, Philip (2005) *Postpsychiatry. Mental health in a postmodern world*. Oxford University Press
- Breivik, Jan-Kåre (2006) Døve - et mangfoldig marginaliseringscase. Foredrag i regi av Nordlandsforskning 6. juni 2006
- Bruun, Jørgen og Lundquist, Jan (2003) "Introduktion af Jørgen Bruun og Jan Lundquist" I: Bachtin, Michail *Det dialogiska ordet* Gråbo: Anthropos
- Buber, Martin (1970) *I and Thou* New York: A Touchstone Book Simon & Schuster
- Buber, Martin (1988) *The Knowledge of Man: Selected Essays*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International
- Burr, Vivien (1995) *An introduction to social constructionism* London: Routledge
- Carabine, Jean (2001) "Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis" I: Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie og Yates, Simeon J. *Discourse as Data. A Guide for Analysis* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications in association with The Open University
- Carlson, Marvin (1992) "Theater and Dialogism" I: Reinelt, J.G. & Roach, J. R. (red.): *Critical Theory and Performance* The University of Michigan Press
- Carlsson, Nadja (2005) "Livsvärldar på kollisionskurs i skolan" I: Bengtsson, Jan *Med livsvärlden som grund, bidrag till utvecklandet av en livsvärldsfenomenologisk ansats i pedagogisk forskning* Lund: Studentlitteratur

- Christie, Nils (2005) "Deviance as strenght" I: Kirsti Malterud og Per Solvang (red.). Scandinavian Journal of Public Health. Supplement 66: *Vulnerability as strenght* Taylor & Francis
- Clausen, Hans; Kirkebæk, Birgit og Sætersdal, Barbro (1998) *Fortelling, konstruksjon og mennesker med funksjonshemming* Oslo: Tano
- Crow, Liz (1996) "Including All of Our Lives: renewing the social model of disability." I: C. Barnes og F. Mercer: *Exploring the Divide*. Leeds, The Disability Press.
- Crutchfield, Susan og Epstein, Marcy (ed.) (2000) *Points of Contact. Disability, Art and Culture*. The University of Michigan Press
- Darke, Paul Anthony (2003) "Now I Know Why Disability Art Is Drowning in the River Lethe (with thanks to Pierre Bourdieu)" I: Riddell, Sheila og Watson, Nick *Disability, Culture and Identity* (ed.) Riddell, S. og Watson N. Harlow, England: Pearson Prentice Hall
- Dean, Mitchell (2006) *Governmentality. Magt og styring i det moderne samfund* Fredriksberg: Forlaget Sociologi
- Denzin, Norman K. (1997) *Interpretive ethnography. Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks/London/New Dehli: SAGE Publications
- Denzin, Norman K. og Lincoln, Yvonna S. (red.) (2000) *Handbook of qualitative research, second edition*. Thousand Oaks/London/New Dehli: Sage Publications
- Dostojevskij, Fjodor (2000) *Forbrytelse og straff*. Oslo: Den norske Bokklubben
- Dostojevskij, Fjodor (2001) *Idioten*. Oslo:Den norske Bokklubben
- Eide, Arne (2005) *Brukerdeltakelse i forskning*. Forelesningsnotat fra forelesning ved Høgskolen i Sør-Trøndelag Mai 2005
- Enquist, Per Olov (2005) *Boken om Blance og Marie*. Oslo:Gyldendal
- Eriksen, Thomas Hylland (2004) *Røtter og fjøtter. Identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug
- Eriksen, Thomas Hylland (2006) "Innledning: I de enøydes land" I: Eriksen, Thomas Hylland og Breivik, Jan Kåre (red.) *Normalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fairclough, Norman (2001) "The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis" I: Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie og Yates, Simeon J. *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications in association with The Open University
- Fairclough, Norman (2003) *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge
- Falzon, Christopher (1998) *Foucault and Social Dialogue. Beyond fragmentation*. London and New York: Routledge
- Fontana, Andrea og Frey, James (2000) "The Interview: From Structured Questions to Negotiated Text" I: Denzin, N.K. og Lincoln, Y.S. (ed.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications

- Foucault, Michel (1991) *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo:Gyldendal
- Foucault, Michel (1999a) *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Foucault, Michel (1999b) *Viten til viljen* Bind 1 i verket *Seksualitetens historie*. Oslo:Exil
- Foucault, Michel (2000) *Klinikkens fødsel*. København: Hans Reitzels forlag
- Foucault, Michel (2001) *Bruken av nytelsene*. Bind 2 i verket *Seksualitetens historie*. Oslo: Exil
- Foucault, Michel (2002) *Omsorgen for seg selv*. Bind 3 i verket *Seksualitetens historie*. Oslo: Exil
- Friberg, Febe (2005) "Pasienten som vil veta och förstå" I: Bengtsson, Jan *Med livsvärlden som grund, bidrag till utvecklandet av en livsvärldsfenomenologisk ansats i pedagogisk forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Froestad, Jan; Solvang, Per og Söder, Mårten (2000) *Funksjonshemming, politikk og samfunn* Oslo: Gyldendal akademisk
- Gardiner, Michel (2003a) "Foucault, Ethics and Dialogue" I: Gardiner, M. (ed.) (2003) *Mikhail Bakhtin*. vol.IV. London: Sage Publications
- Gardiner, Michael (2003b) "Bakhtin's Carnival: Utopia As Critique" I: Gardiner, M. (ed.) (2003) *Mikhail Bakhtin* vol.III. London: Sage Publications
- Good, Peter (2001) *Language for Those Who Have Nothing. Mikhail Bakhtin and the Landscape of Psychiatry*. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publishers
- Grue, Lars (2006) "Normalitetens oppfinnelse. Bidrag til en forståelse." I: Eriksen, Thomas Hylland og Breivik, Jan Kåre (red.) *Normalitet* Oslo: Universitetsforlaget
- Gubrium, Jaber F. og Holstein, James A. (ed.) (2003) *Postmodern Interviewing* Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications
- Guignon, Charles (2004) *On being authentic* London:Routledge
- Gustavsson, Anders (2001) *Inifrån utanförskapet. Om att vara annorlunda och delaktig*. Lund: Studentlitteratur
- Grue, Lars (2004) *Funksjonshemmet er bare et ord. Forståelser, fremstillinger og erfaringer* Abstract forlag
- Gürgens, Rikke (2004) "*En usedvanlig estetikk*", en studie av betydningen av egenproduserte teatererfaringer for det usedvanlige mennesket Doktoravhandling Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet, Institutt for kunst- og medievitenskap.
- Hagen, Roar (2006) *Nyliberalismen og samfunnsvitenskapene* Oslo: Universitetsforlaget
- Hagerup, Klaus (1988) *Alt er så nær meg, om Inger Hagerup* Oslo: Aschehoug
- Hansen, Hans C. (2002) *De glemte. Nye perspektiver på utviklingshemming og sosialt nettverk*. Forlaget Udvikling
- Helse Midt-Norge (2004) *Handlingsprogram for fysikalsk medisin og rehabilitering og habilitering i Helse Midt-Norge*

- Hofseth, Christina (2000) *Brukermedvirkning i psykiatrien - fra politikk til praksis*. SINTEF Unimed Rapport nr. STF78 A00524
- Hornby, Nick (2002) *About a boy* London: Penguin
- Horndalen, Bjørn (2001) *Ideologi, fag og virkelighet. Vernepleierutdanningen gjennom 50 år*. Oslo: Universitetsforlaget
- Horton-Salway, Mary (2001) "The Construction of M.E.: The Discursive Action Model" I: Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie og Yates, Simeon J. *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications in association with The Open University
- Huges, Bill (2005) "What Can a Foucauldian Analysis Contribute to Disability Theory?" I: Tremain, Shelly (Ed.) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Høigjelle, Mari Valen (2007) "10 år med ekte musikkglede". I: Namdalsavisa 13. januar 2007.
- Høium, Kari (2004) "Selvbestemmelse for voksne utviklingshemmede -hva vil det kreve?" I: Bollingmo, Leif, Høium, Kari og Johnsen, Bjørn-Eirik (red.) *Det er mitt liv. Brukermedvirkning og nye roller i habilitering og rehabilitering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Iversen, Rolf (2002) "Gledessprederne". I: Namdalsavisa 13. april 2002.
- Jacobsson, Katarina (2000) *Retoriska strider. Konkurrerande sanningar i dövvärlden*. Lund: Palmkronas Förlag.
- Jensen, Carsten (2000) *Jeg har sett verden begynne* Oslo: Geelmuyden.Kiese
- Johansen, Oddbjørn og Saur, Ellen (2005) *Evaluering av ordningen med mappe som pedagogisk redskap ved vernepleierutdanningen ved HiNT avd. helsefag Namsos Høgskolen i Nord-Trøndelag* Arbeidsnotat nr. 196
- Jørgensen, Marianne Winther Og Phillips, Louise (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag: Samfundslitteratur
- Kaufmann, Walter (1970) "I and You. A prologue" I: *I and Thou* New York: A Touchstone Book Simon & Schuster
- Kjetsaa, Geir (1993) "Forord" I: Dostojevskij, Fjodor Michajlovitsj *En forfatters dagbok* Oslo: Solum Forlag
- Kjetsaa, Geir (2003) *Fjodor Dostojevskij. Et dikterliv*. Oslo: Gyldendal
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1973-74) St. meld. nr. 8 *Ny kulturpolitikk*.
- Kommunal- og regiondepartementet (2002) *Balansert målstyring (BMS) i kommunal sektor. Resultat og dialog*.
- Lensmire, Timothy J. (2000) *Powerful Writing, Responsible Teaching*. New York, London: Teachers College Press

- Lofland, John, Snow, David, Anderson, Leon, Lofland, Lyn H. (2006) *Analyzing Social Settings. A guide to qualitative observation and analysis*. Thomson Wadsworth
- Lorentzen, Ludvig (2007) "Velkommen til Stadhaushotel - et hotell i særklasse" I: Stavanger Aftenblad 9. mars 2007.
- Lorentzen, Per (2003) *Fra tilskuer til deltaker. Samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ludvigsen, Kari (2006) "Psykososialt forebyggingsarbeid overfor barn som governmentality." I: Scandia. Tidsskrift for historisk forskning. Volum: 72, År: 2006, Heftenr.: 2, side 45-59
- Masschelein, Jan og Simons, Maarten (2002) "An adequate education in a globalised world? A note on immunisation against being-together." I: Journal of Philosophy of Education, Vol. 36. No. 4, 2002.
- Masschelein, Jan (2004) "How to conceive of critical educational theory today?" I: Journal of Philosophy of Education, Vol. 38, No. 3, 2004.
- Masschelein, Jan og Quaghebeur, Kerlijn (2005) "Participation for better or for worse?" I: Journal of Philosophy of Education, Vol. 39, No. 1, 2005.
- Masschelein, Jan (2006) "Experience and the limits of governmentality." I: Masschelein et al. *The learning society from the perspective of governmentality* Malden-Oxford-Victoria Blackwell Publishing.
- McWhorter, Ladelle (2005) "Foreword" I: Tremain, Shelly (ed.) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Morrison, Toni (2004) *De blåeste øyne* Oslo: Aschehoug
- Morson, Gary Saul & Emerson, Caryl (1990) *Mikhail Bakhtin: creation of a prosaics*. Stanford: Stanford University Press.
- Mørch, Audun Johannes (2003) "M. M. Bakhtin" I: Bakhtin, Mikhail (2003) *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Namdalsavisa (2006) "Go'morn" (Navn på journalist ikke oppgitt).
- Neumann, Iver B. (2001) *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget
- Normann, Trine; Sandvin, Johans Tveit og Hanne Thommesen (2006) *Om rehabilitering. Mot en helhetlig og felles forståelse*. Kommuneforlaget
- Næss, Atle (2004) *Munch. En biografi*. Oslo: Gyldendal
- Oliver, Mike (1990) *The Politics of Disablement*. Basingstoke: Macmillan
- Oliver, Michael (1996) *Understanding disability. From theory to practice*. Palgrave Macmillan
- Petersen, Lone og Schmidt, Marianne (2003) *Projekt Fælles Sprog*. København: Akademisk Forlag

- Pinder, Ruth (1995) "Bringing back the body without blame? The experience of ill and disabled people at work." I: *Sociology of Health & Illness*. Vol 17 No. 5 605-631.
- Planke, Terje (2005) "Feltarbeid i fortiden" I: Gustavsson, Anders (red.) (2005) *Kulturvitenskap i felt. Metodiske og pedagogiske erfaringer*. HøyskoleForlaget
- Postholm, May Britt (2005) *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Quaghebeur, Kerlijn (2006) "Participation for free. Exploring (limits of) participatory government." I: Masschelein et al. *The learning society from the perspective of governmentality* Malden-Oxford-Victoria Blackwell Publishing.
- Rapley, Mark (2004) *The social construction of intellectual disability*. New York: Cambridge University Press
- Riddell, Sheila og Watson, Nick (2003) *Disability, culture and identity*. Harlow, England: Pearson Prentice Hall
- Rønning, Rolf (2004) *Omsorg som vare? Kampen om omsorgens sjel i norske kommuner*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Sagmo, Liv Jorunn Denstadli (2007) "Randi, en gledesspreder" I: *Namdalsavisa* 6. januar 2007
- Sandvin, Johans Tveit (et al.) (1998) *Normaliseringsarbeid og ambivalens: bofellesskap som omsorgsarena*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sauer, Lennart (2004) *Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern*. Doktorgradsavhandling. Umeå: Umeå Universitet. Institutionen för socialt arbete.
- Saur, Ellen og Johansen, Oddbjørn (2002) *Fra skippertak til kontinuerlig prosess. Innføring av mappevurdering og individuelle læringsmål ut fra et sosiokulturelt kunnskapssyn ved vernepleierutdanningen*. Høgskolen i Nord-Trøndelag Rapport nr. 6
- Sawyer, R. Keith (2001) *Creating conversations. Improvisation in everyday discourse*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press
- Scaanning, Espen (1997) *Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis* Oslo: Spartacus forlag
- Schmidt, Rigmor Kappel (2003) *Bakhtin og Don Quixote*. Århus: Klim
- Shank, Barry (1994) *Dissonant identities. The rock'n roll scene in Austin, Texas*. Hanover, NH: University Press of New England
- Sidorkin, Alexander M. (1999) *Beyond Discourse. Education, the self and dialogue*. State University of New York Press
- Sidorkin, Alexander M. (2005) Forelesningsrekke med Buber og Bakhtin som tema i perioden 22. august - 19. september. Ved Bowling Green State University, Ohio

- Simons, Maarten (2006) "Learning as Investment: Notes on governmentality and biopolitics" I: Masschelein et al. *The learning society from the perspective of governmentality* Malden-Oxford-Victoria Blackwell Publishing
- Simons, Maarten og Masschelein, Jan (2006) "The learning society and governmentality: An introduction." I: Masschelein et al. *The learning society from the perspective of governmentality* Malden-Oxford-Victoria Blackwell Publishing.
- Sirnes, Thorvald (2006) "Den gode normaliteten" I: Eriksen, Thomas Hylland og Breivik, Jan Kåre (red.) *Normalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skau, Greta Marie (1999) *Gode fagfolk vokser- personlig kompetanse som utfordring*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag
- Skårderud, Finn (1998) "Idéhistorier om kroppen" I: Skårderud, Finn og Isdahl, Per Johan (red.). *Kroppstanker. Kropp-kjønn-idéhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Snigurowicz, Diana (2005) "The *Phénomène's* Dilemma: Teratology and the Policing of Human Anomalies in Nineteenth- and Early- Twentieth- Century Paris" I: Tremain, Shelly (Ed.) *Foucault and the Government of Disability* Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Solvang, Per (2002) *Annerledes. Uten variasjon, ingen sivilisasjon*. Oslo: Aschehoug
- Solvang, Per (2006) <http://www.persolvang.no/PRINT/disability.html>
- Solvang, Per (2006) "Problematisering, utdefinering eller omfavelse? Om normaliteten." I: Eriksen, Thomas Hylland og Breivik, Jan Kåre (red.) *Normalitet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sosialdepartementet (1986-87) St.melding nr. 67 *Ansvar for tiltak og tjenester for psykisk utviklingshemma*.
- Sosial- og helsedepartementet (1994) NOU nr 8 *Kompetanseutvikling i arbeidet for psykisk utviklingshemmede*:
- Sosial- og helsedepartementet (2001) NOU nr. 22 *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*
- Sosial- og helsedepartementet (1998-99) St. melding nr 8 *Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede*
- Sosial- og helsedepartementet (1998-1999) St. melding nr. 21 *Ansvar og meistring*
- Sosialdepartementet (2002-2003) St. melding nr. 40 *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*.
- Sosial- og helsedepartementet (2001) *Forskrift om individuelle planer*
- Sosial- og helsedirektoratet (2005) *Mestring og medvirkning. Nasjonal strategi for styrking av helsetjenestens rolle i individuelle rehabiliteringsprosesser* Utkast til nasjonal plan for rehabilitering

- Statens helsetilsyn (2000) *Den internasjonale statistiske klassifikasjon av sykdommer og beslektede helseproblemer (ICD-10)*.
- Steinsholt, Kjetil (2004) *Steinsholt Live*. Trondheim: Tapir akademisk forlag
- Stiker, Henri-Jaques (1999) *A History of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan
- Sullivan, Martin (2005) "Subjected Bodies: Paraplegia, Rehabilitation, and the Politics of Movement" I: Tremain, Shelly (Ed.) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Säfvenbom, Reidar (2005) *Fritid og aktiviteter i moderne oppvekst*. Oslo: Universitetsforlaget
- Taylor, Stephanie (2001) "Locating and Conducting Discourse Analytic Research" I: Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie og Yates, Simeon J. *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications in association with The Open University
- Thorbjørnsrud, Berit (2005) "Feltarbeid: en personlig reise til økt innsikt" I: Gustavsson, Anders (red.) (2005) *Kulturvitenskap i felt. Metodiske og pedagogiske erfaringer*. HøyskoleForlaget
- Thorsen, Kirsten og Toverud, Ruth (red.) (2002) *Kulturpsykologi: Bevegelser i livsløp* Oslo: Universitetsforlaget
- Tremain, Shelly (ed.) (2005) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Trier, Lars von (1998) *Idiotene. En film av idioter, om idioter, for idioter*.
- Tøssebro, Jan (1996) *En bedre hverdag*. Oslo: Kommuneforlaget
- Vallgren, Carl-Johan (2003) *Den vidunderlige kjærlighetens historie*. Oslo: Tiden
- Villadsen, Kaspar (2006) "Forord til den danske udgave" I: Dean, Mitchell (2006) *Governmentality. Magt og styring i det moderne samfund*. Fredriksberg: Forlaget Sociologi
- Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie og Yates, Simeon J. (2001) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications in association with The Open University
- <http://www.xmfan.com/kids.php>)
- Yates
- Zahavi, Dan (2003) *Fænomenologi*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag

Vedlegg:

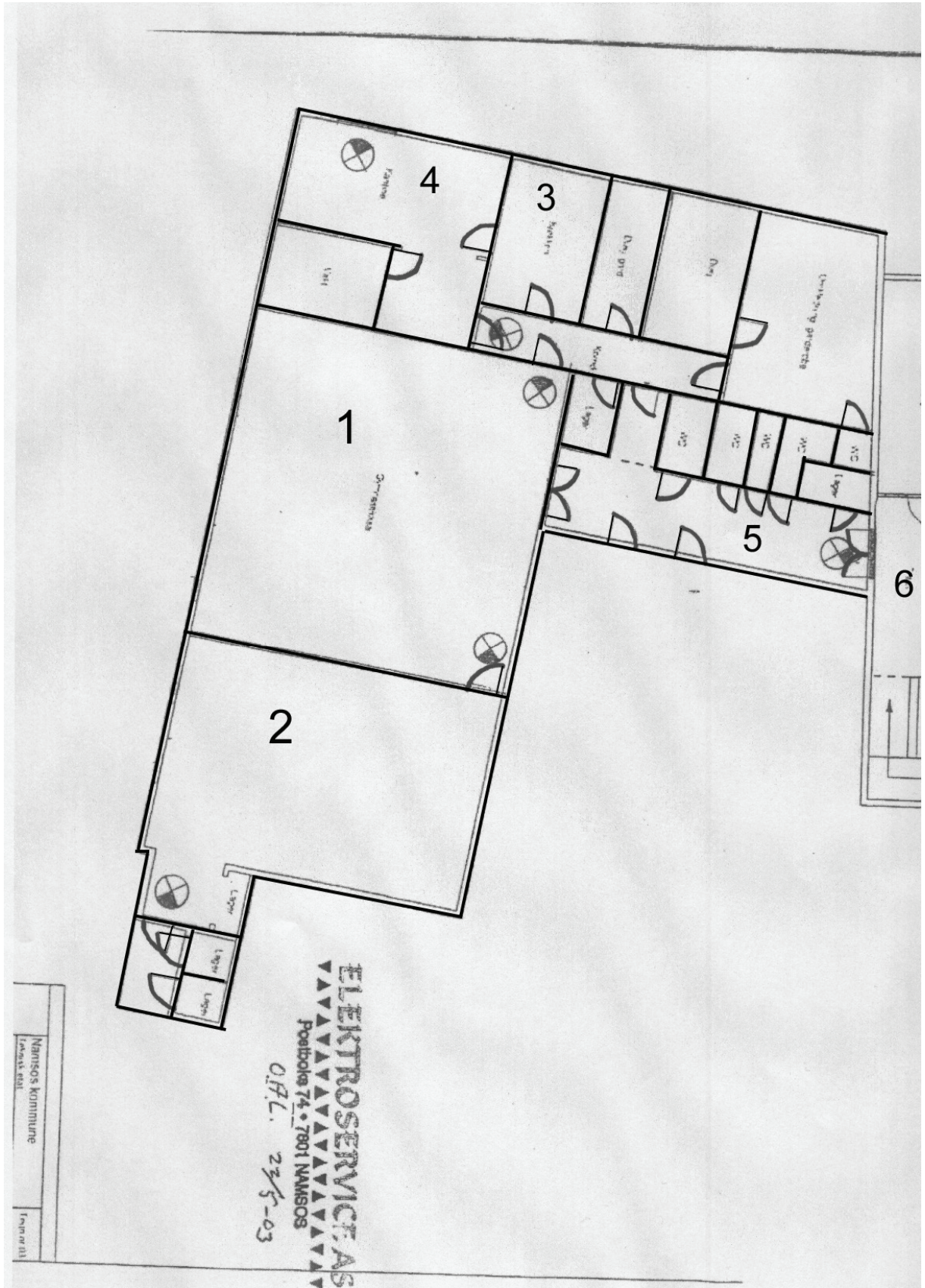
Vedlegg 1. Rombeskrivelse Grotta

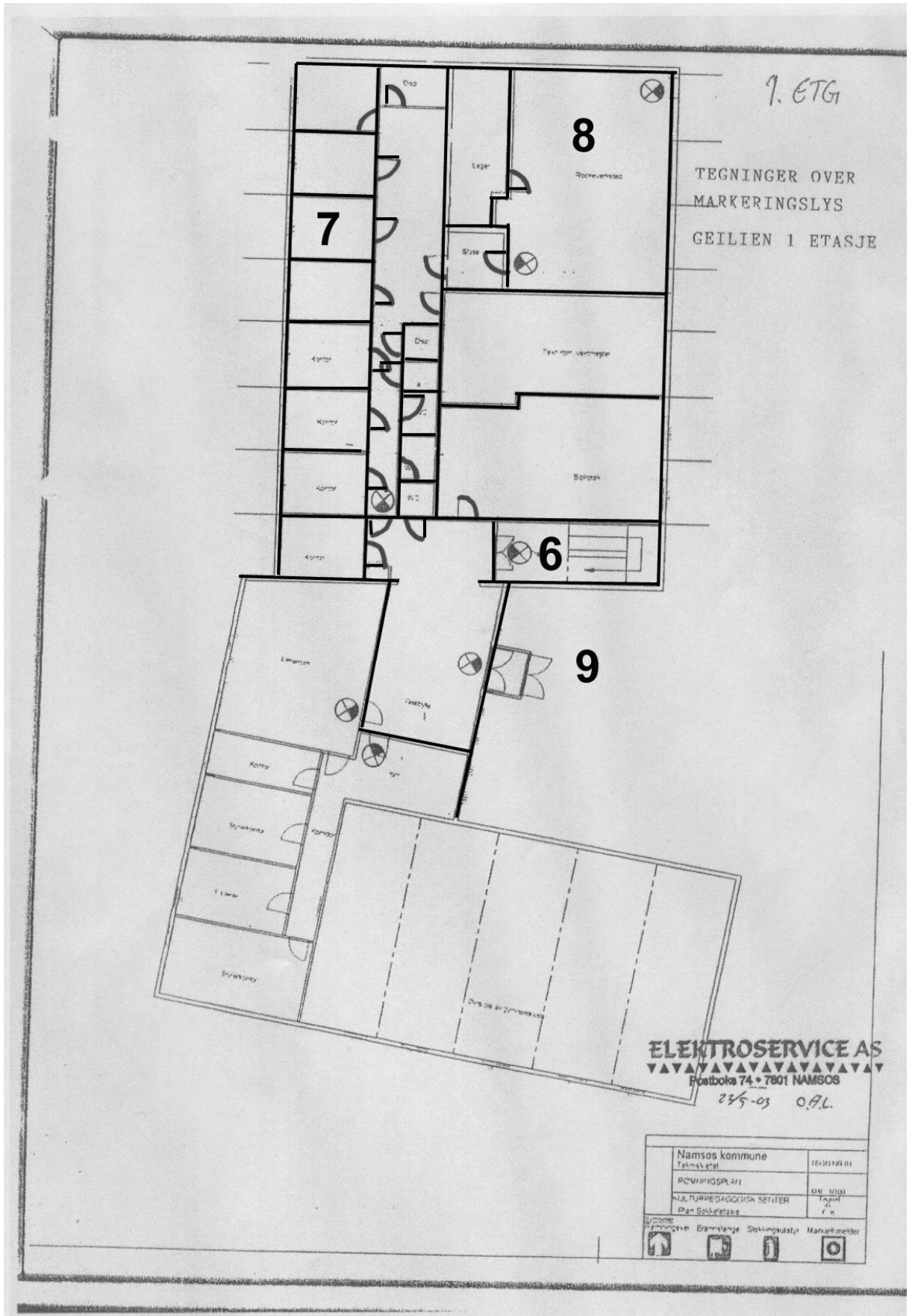
KJELLER

1. Ballettstudio hvor salg, bespisning og dans foregår
2. Ballettstudio hvor det er bowling
3. Kjøkken
4. Rom med karaoke
5. Gang hvor særlig mange av ungdommene bruker å samles
6. Trappegang

1. ETASJE

7. Møterom
8. Rock-verksted
9. Inngang

Vedlegg 2. Intervjuguide ledere

Dette er spørsmål og tema som jeg ønsker å være innom, men det som står her er kun veiledende og ikke ment som spørsmål til et strukturert intervju hvor spørsmålene ønskes besvart slavisk etter tur. Jeg er først og fremst ute etter å få ta del i de erfaringene, tankene og intensjonene dere har i forbindelse med Grotta, så får spørsmålene og temaene her være et hjelpemiddel dersom det trengs.

"Hvorfor holder vi på med dette år etter år?" har vært en gjennomgående kommentar når jeg har vært sammen med dere, - ja, hvorfor?

Grotta oppleves som et suksessforetak, hva tror du kan være suksess-kriterier? Hvorfor oppleves dette som et så positivt tiltak av de som er her, både brukere, hjelpere og ledere?

Er det eventuelt noen som ikke opplever det som positivt, hva kan i så fall innvendingene være?

Hva er intensjonene med Grotta?

Grotta er et frivillig fritidstilbud, hvilken betydning har det, tror du?

Hvordan ser du på Grotta i en større samfunnsmessig og historisk sammenheng? Dere har vært med i mange år, og sett endringer opp gjennom denne perioden, hvor er Grotta sin plass i dette landskapet?

Hva er musikken sin plass her? Kunne det ha vært noe annet? Kunne det ha vært andre ledere? Hvilke krav måtte i så fall stilles til dem?

Hva betyr dynamikken mellom dere som ledere?

Hvilken plass og funksjon har elevene fra videregående?

Hvordan er dynamikken/relasjonene mellom ledere og brukere? Legger dere vekt på noe spesielt, som er uttalt og/eller avtalt? Eller skjer samhandlingen mer intuitivt?

Hvem bestemmer repertoaret og hvordan øves det inn?

Aktiviteten på rockeverkstedet er sentralt, men hvor viktig er det andre som foregår, rammen rundt?

Ønsker dere at informasjonen fra dere (både intervjuet og videomaterialet) skal anonymiseres slik at det i materialet ikke kan spores tilbake til hvem av dere som har sagt hva? Alternativet er å fremstå med navn/fornavn eller delvis anonymisert slik at det ikke står navn, men hvor det likevel noen ganger vil kunne være mulig å spore tilbake til hvem som har gitt deler av informasjonen ut fra den rollen dere har som ledere. Ettersom dere har ulike roller er full anonymisering vanskelig, men selvsagt mulig, men det vil begrense bruken av materialet. Alle data vil slettes når prosjektet er ferdig, og dere vil selvsagt få anledning til å lese det ferdige produktet.

Spesielt til nøkkelpersonen

Du har en variert bakgrunn, både teoretisk og praktisk; kan du si noe om sammenhengen mellom det teoretiske grunnlaget som ligger i f. eks tenkningen bak "Målrettet miljøarbeid" og bruk av musikken som kommunikasjonsmiddel?

Hvor ligger fallgruvene?

Tror du at noen av de erfaringene dere har gjort dere (suksess-kriteriene) kan være overførbare til andre settinger f.eks. hjelpere som står disse menneskene nært i hverdagslivet?

Eller opplever du at du anvender den samme arbeidsmåten som på Grotta også i andre arbeidssammenhenger? Er noe av dette generaliserbart? Evt. hva?

Vedlegg 3. Intervjuguide deltakerne

(presentere formålet med intervjuet og prosjektet)

Jeg har noen spørsmål eller tema, og jeg gjerne vil høre hva dere tenker omkring disse. Dere kan gjerne diskutere og snakke sammen, og så spør jeg når det er noe jeg lurer på

Kan vi snakke litt sammen om hva Grotta er, slik at jeg bedre kan forstå hva dere gjør her og hvorfor dere kommer hit?

Hva betyr Grotta for deg?

Kan du beskrive det dere gjør når dere er her? Hva liker du å holde på med? Hva er artig?

Hvorfor kommer du hit?

Hva er det viktigste med Grotta?

Kan du fortelle om det dere gjør på rock-verkstedet og konserten?

Og i kjelleren?

Vedlegg 4. Intervjuguide musikerne fra videregående skole

(presentere formålet med intervjuet og prosjektet)

Jeg har noen spørsmål eller tema, og jeg gjerne vil høre hva dere tenker omkring disse. Dere kan gjerne diskutere og snakke sammen, og så spør jeg når det er noe jeg lurere på

Hva er Grotta, slik dere opplever det?

Kan dere beskrive det dere opplever her?

Hva er deres rolle?

Hvorfor er dere med i bandet? Motivasjon?

En av lederne stilte spørsmålet "Hvorfor driver vi med dette år etter år?" Hva tror dere kan være svaret på det? Dere som er "nybegynnere"?

Vedlegg 5. Utskrift fra Namdalsavisa

HÅVARD HOVIK LØRDAGSSAK

– Jeg innrømmer gjerne at jeg er stolt over å være leder for en slik institusjon.

– En opplevelse som Gromus-konserten henter fram følelser.

Håvards hobby = Håvards arbeid

– Jeg har fått et helt annet liv etter at hobbyen ble mitt faste arbeid. Jeg våkner hver morgen med et sug i magen og gleder meg til å gå på jobb. Trivsel på arbeidsplassen betyr svært mye, for meg som for alle andre.

NAMSOS: Rektor Håvard Hovik ved Namsos kommunale kulturskole har hele sitt liv hatt musikken som sin store hobby, og sønnene Daniel og Lars Jacob deler denne interessen med pappa. Like før jul spilte de inn fire julesanger på cd og sendte den som julekort til slekt og venner.

Daniel har halv stilling i NIS – Norsk institutt for scenekunst

– og skal senere i måneden sammen med Askil Holm holde både skolekonsert og seminar for de unge i byen. Yngstesønnen Lars Jacob er lærerstudent ved Dronning Mauds minne i Trondheim.

– Men tilbake til jobben min. Jeg kan betro deg at siden jeg startet som lærer ved den kommunale musikkskolen i Namsos i 1996, har jeg ikke hatt fravær, ikke så mye som en halv time, sier han, og forteller om dyktige og trivelige kolleger ved lokalene i Geilin.

Etter at han var ferdig utdannet ved Dronning Mauds minne i Trondheim i 1996, der han i tillegg til førskoleutdanninga gjorde unna både 6–10-årspedagogikk, spesialpedagogikk og studium på ti vekttall innenfor emnet skoleledelse, ble han oppringt av daværende musikkskolerektor Terje Adde.

– Han tilbød meg jobb i musikkskolen, og understreket at han visste det var en jobb jeg passet til. Jeg nøyte ikke et øyeblikk med å takke ja. Lysten til å flytte tilbake til Namsos var stor. Etter flere år med bopel i Stjørdal var valget såre enkelt.

Fra gitarlærer til rektor

Dermed ble det først to år som gitarlærer og undervisningsleder, og i 2000 ble han fast tilsatt som undervisningsinspektør ved kulturskolen.

10. november i fjor ble han rektor etter å ha vært konstituert i stillinga i vel tre måneder.

– Med 930 elever, 22 lærere med allsidig kompetanse og dessuten et mangfold av tilbud er det lett å finne seg til rette på en slik arbeidsplass.

– Men i korridoren i NA-huset henger et bilde av deg der du skjærer kjøtt. Du har med andre ord erfaring også fra det vi kan kalle «daukjøtt», selv om slik materie synes totalt fraværende innenfor veggene her i Geilin?

Hovik ler og forteller at han egentlig er utdannet agronom.

Han gikk to år på Mære landbruksskole, og nevner at han også har bakgrunn fra handelsskole, folkehøgskole og et år med markedsføring i tillegg til flere kurs på ulike felter. Kulturskolerektoren har som en skjønner både bred og allsidig bakgrunn.

– Ved skolen har vi fantastiske elever og dessuten utviklet et godt samarbeid med foreldrene. Vi har godt tilrettelagte lokaler og jeg synes også vi har brukbare rammebetingelser.

I tillegg har vi et utrolig flott arbeidsmiljø og et godt samarbeid med Namsos opplæringscenter som vi deler lokaler med. Dessuten gjennomfører skolen også flere prosjekter.

Forebyggende

Det eneste han beklager er at de 20 elevene som i fjor hadde undervisning på to instrumenter, fikk et redusert tilbud siden kommunen måtte foreta innsparinger.

– Men det er vel korrekt å påstå at skolen gir de 930 elevene et meningsfylt fritidstilbud?

– Det kan en trygt si, og jeg mener at det vi driver også kan kalles forebyggende arbeid. Dersom bare en av elevene våre holdes borte fra gata på grunn av tilbudet skolen gir, er det etter min mening snakk om regningssvarende investeringer.

Hovik føyer til at dette selvfølgelig vanskelig lar seg måle,

men er likevel overbevist om at utgiftene til kulturskolens drift spares inn på andre kommunale sektorer.

– Skolen er en arena for utvikling av talent, og jeg innrømmer gjerne at jeg er stolt over å være leder for en slik institusjon.

Uansett hvor i landet jeg er får jeg høre at alle kjenner til Namsos, musikkmiljøet og den kommunale kulturskolen som mottok prisen som landets beste musikk-skole i 1996. Og fortsatt har vi ambisjoner om å være en av de beste i landet. Vi har et godt nettverk, samarbeider godt med både oppvekstsjefen, kultursjefen og kommunens økonomiavdeling, og skal snart ansette en fast assisterende rektor, understreker han.

Dansebandmusikeren

– Men tilbake til musikken. Du har hatt den som hobby hele livet?

Hovik nikker. Instrumentene har vært gitaren, trompeten og sangen, og spilling i band har gitt han mange gledesstunder.

– Helt til for fire–fem år siden var det spillejobber annenhver helg, året gjennom.

Han innrømmer at det etter hvert ble slitsomt, men spiller fortsatt i Swingers, et populært danseband som ble stiftet i 1975. Bandet kan altså se tilbake på 30-årsjubileum i år.

– Men vi hadde pause fra 1986 til 1992, og i disse årene spilte jeg i Brothers sammen med Terje Tranaas, Roger Skaret, Knut Juliussen og Stig Hollup. De to sistnevnte er medmusikanter i Swingers der en også finner Sturla Hustad og Arnt Ødegård Nilsen.

Swingers har flere ganger deltatt i NRKs tv-sendte konkurranse om Årets danseband, og kan se tilbake på en tredjeplass som beste resultat. Det må sies å være meget respektabelt.

Ekte glede

– Etter tidligere samtaler har vi forstått at

Gromus er ditt

virkelige hjertebarn?

– Ja, **Gromus**, eller Grotta Musikk som vi startet for åtte år siden, har en bred plass hos oss alle. Elevene trives og er storfornøyde med opplegget, noe som for øvrig vises tydelig

både i ansiktsuttrykk og kroppsspråk, sier Hovik. Han legger til at aktivitetene betyr mye både for selvbildet og selvtilliten for denne gruppa.

– Ingen av publikum forlater en slik konsert upåvirket. En opplevelse som Gromus-konserten henter fram følelser, rører ved strenger i oss og gjør noe med oss alle.

Hovik gleder seg like stort hver gang over den ekte gleden de oppviser. De imponeres av det den enkelte gjør, og ser det som en like stor tragedie hver gang 17. mai faller på en onsdag.

– Onsdag er nemlig vår faste øvingsdag.

Første Gromus-konserten ble holdt i 1997, og har gått for fulle hus hvert år siden. Elever fra musikklinja ved Olav Duun videregående skole utgjør det faste orkesteret, og Hovik viser til et enestående samarbeid med støttespillerne hver gang.

– I fjor stilte Spillum damekor opp sammen med aktørene, og opplevelsen gjorde et sterkt inntrykk på damene i koret. Hvem som stiller i år er ikke bestemt, men det blir ny konsert i april, lover Hovik, og sier at de allerede er i gang med planlegginga også for den tiende jubileumskonserten.

Kunstneriske gener

– Vi skjønner at du har en givende jobb?

– Den er interessant og spennende, men også tøff med mye arbeid i perioder, sier Hovik, og forteller om 14 og et halvt årsverk som sammen med et godt samarbeid med Olav Duun videregående, grunnskolen og det frivillige kulturlivet betyr mye.

– Potensialet er stort, sier Hovik som ikler seg en litt mer beskjeden image når vi ber han fortelle litt om de kunstneriske genene i familien.

– Jeg hadde en meget musikalsk far, og Johs. Rian var mors onkel.

Alle hennes søsken spilte et instrument.

Han nevner også sine søskenbarn, arkitekten Jan Inge Hovig som tegnet Ishavskatedralen, og den kjente stävhopperen Kjell Hovig.

Geir Hovig som er kjent for «Hovigs hangar» i NRK er også søskenbarn, mens billedkunstneren Arve Hovig som hadde utstilling i Fylkesgalleriet i fjor høst, var hans tremenning.

Kulturskolerektoren har som en skjønner litt å leve opp til, men leverer «varene» – til stor glede for både små og store namsosinger.

ROLF IVERSEN

Julebord i Gromus Grotta musikk

Julebord i **Gromus** Grotta musikk, eller **Gromus** som den gjerne kalles, arrangerte sitt 8. julebord onsdag.

NAMSOS: Stemninga var stor da medlemmene sammen med sine ledsagere tok plass i lokalene i Geilin. Richard Raaen ønsket velkommen og orienterte om kveldens program.

– Og aldri har det vært så mange på julebordet vårt som denne gangen, sa Raaen og la til – som den Bangsund-patriot ha er – at maten var levert av Bangsund Samvirkelag.

Deretter var det gang rundt juletreet, og med mer enn 90 deltakere ble det hele fire ringer. Kjente og kjære julesanger ble sunget, og Tove Skorstad var forsanger i Prøysens «Julekveldsvise» som var siste sang før deltakerne benket seg, klar for et bedre måltid.

Etter å ha tatt for seg av de mange godsakene var det konsert og dans i salen der juletreet sto, og medlemmene lot seg ikke be to ganger før de inntok plassen foran mikrofonen. De liker å opptre, og de gjør det på sin måte. Flott og gripende. Det er med et julebord som med Gromus-konserten på vårparten, den gjør noe med oss. Vi blir påvirket av sanggleden og spontaniteten. Senere på kvelden var det kaffe og kaker, før julebordet fortsatte med mer musikk, sang og dans. Gleden og trivselen sto å lese i øynene på deltakerne.

– Vi har flyttet julebordet heim igjen til Geilin i år, etter å ha vært et par år på Tino's og to ganger i Overhalla. Her har vi bedre plass, og her får vi med både gangen rundt juletreet og dansen etterpå, sier Richard Raaen, og føyer til at Gromuskonserten har 10-årsjubileum i 2006.

– Det bør markeres på skikkelig vis.

– Ja, vi har planer om det, men først må vi konsentrere oss

om vårens konsert. Vi er litt usikre på hvem vi skal få med oss. I fjor stilte Spillum Damekor opp, og det var en ubetinget suksess, sier Raaen.

ROLF IVERSEN

Trekkfuglene fra Gromus

Et herlig vårtegn

Aktørene i **Gromus** er som trekkfuglene. De kommer oss i møte omtrent samtidig som de flygende og fjærklede skapningene sørfra, og de fyller oss med den samme gleden.

NAMSOS:Ikke vet vi hvem som har størst glede av den årlige Gromus-konserten, publikum eller aktørene på scenen. Det vi i alle vet er at ingen går uberørt heim etter en slik forestilling.

Gromus-konserten gjør noe med oss alle. Den rører ved strenger i oss, vi får gåsehud og føler tårene presse på flere ganger undervegs. Og slik skal det være.

– Vi i Spillum damekor har fått en strålende vårgave som har fått oppleve gleden ved å synge sammen med dere i kveld. Sangen og sanggleden har fått en ny dimensjon etter denne opplevelsen, sa dirigent Inger Andsnes Berg før avslutningsnummeret «Lys og varme», der alle aktørene inntok scenen.

Da var det allerede delt ut roser til sangerne i koret, til bandet og til konferansieren, og blomster til ildsjelene bak dette vårens vakreste eventyr.

Selv fatter vi neppe fullt ut hva det betyr for aktørene i Grotta Musikk å få opptre på scenen i byens storstue. Hvilken utfordring det er med en slik oppgave foran en fullsatt sal, men vi aner både gleden og spenninga. Måten de tar imot applausen på, de strålende smilene, muligheten til en dans foran scenen mens vennene opptrer, og den synlige gleden kanskje aller mest.

Det publikum får oppleve er ekte, det er varmt og det er strålende. Opplevelsen griper oss i hjerterota, og det vi måtte ha av problemer blir bagateller mens vi sitter og suger til oss. Som da vi opplevde Harald Heistad som byens største Gluntan-fan.

– Han kan alle låtene, og for meg er dette av større betydning

enn å stå på scenen en lørdagskveld. Å få fram deres uttrykk gir meg både gåsehud og kribling i magen, sier Bengt Åge Nordbakk. Om de sang, leste dikt, slo trommer, spilte trekkspill eller keyboard. Det spilte ingen rolle. Vi var med på noe stort og verdifullt som vil følge oss i dagene som kommer. Takk til dere alle, til aktører, koret og bandet, til konferansier Inger Johanne Fuglår og ildsjelene med Håvard og Richard i spissen som gjør dette mulig, år etter år.

ROLF IVERSEN

Vårens vakreste – med Gromus

Dato: 20040417

Klart for vårens vakreste

Onsdag 21. april er det igjen klart for vårens store opplevelse, konserten med Grotta Musikk som i år har med seg Spillum damekor som samarbeidspartner.

NAMSOS: Årets konsert er den sjuende i rekka, og igjen kan publikum se fram til møtet med smilende aktører, musikken, gleden og det smittende humøret.

Kjente og kjære toner som «Du ska få en dag i mårå», «Se min kjole», «Kjærlighetsvisa» og D.D.E.-låten «Vinsjan på kaia» er blant sangene som framføres, og de ivrige aktørene har i tillegg til bandet også et helt kor i ryggen denne gangen. Men i tillegg blir det flere instrumentale innslag.

– Var det vanskelig å takke ja til tilbudet?

– Nei, det var ikke engang diskusjonsgrunnlag. Damene i koret har flere ganger snakket om at det ville være artig å få synge sammen med Gromus-gjengen, så dette gleder vi oss virkelig til, sier dirigent Inger Andsnes Berg i Spillum damekor.

Hun sier det er en glede å få være med på deres premisser, og understreker at det er **Gromus** og deres medlemmer som står i fokus.

– Vår oppgave er å støtte opp og gjøre dette til en trivelig opplevelse, både for dem og for oss. Denne konserten har hele koret sett fram til, og vi har vært med på liknende før og vet

hvor mye det betyr. Deres sangglede rører ved strenger i oss alle, og ingen, verken vi på scenen eller publikum er uberørt av det vi opplever, sier hun, og føyer til at koret skal framføre et par sanger alene.

I tillegg til koret har tre elever fra musikklinja ved Olav Duun videregående skole vært med på øvelsene hver onsdag gjennom hele sesongen. De tre er Ragnhild Haugdal på piano, Alf Gøran Taraldsen på slagverk og Jon Rune Strøm på bass. I bandet finner vi også Håvard Hovik og Bengt Åge Nordbakk.

Sanggleden og humøret er alltid på plass på disse vårkonsertene, og med våren like om hjørnet er det naturlig at «Danse mot vår» og «Kom mai du skjønne milde» også er på repertoaret. Som alltid før avsluttes også denne konserten med Åges «Lys og varme», akkurat det aktørene gir oss alle massevis av under vårens vakreste eventyr.

ROLF IVERSEN

Musikk som varmet Karianne H.

Dato: 2003.04.11.

Spille- og sanggleden preget kvelden da **Gromus** (Grotta musikk) onsdag kveld holdt sin årlige vårkonsert i kulturhuset.

Konferansier Lille Fuglår åpnet med å sitere fra Åge Aleksandersens «Lille Søster». Videre snakket hun om håp og drømmer, og at dette var drømmer som kom i oppfyllelse. Drømmer om å stå på scenen og være midtpunktet, om ikke annet for en kveld. At det var en stor kveld for mange er det ingen tvil om, både aktører og publikum koste seg hele kvelden, og de som ikke stod på scenen, gikk gjerne fram og danset. Det var også rom for allsang. Under sanger som «Ølvillan» og «Bestefars vals» bidro også publikum med sitt. Grotta musikk har et stort repertoar, de har sangere, og musikere som spilte blant annet trekkspill, keyboard og slagverk. Hele kvelden gjennom var de akkompagnert av disse flink musikerne: Aleksander Gifstad (bass), Fredrik Skreddernes (tangenter), Espen Knarvik (slagverk), Bengt Åge Nordbakk (gitar), Willy Bendiksen (gitar) og Håvard Hovig, gitarist og støttespiller.

Dette var en kveld av ekte musikkglede og prestasjoner som imponerte.

Av Karianne H. Askeland og Malin Johansen

Monika Ekrem storkoste seg på scenen da hun framførte «Can't fight the moonlight» av LeAnn Rhymes. Her sammen med Bengt Åge Nordbakk.

Ikke alle sang. Her trakterer Jan Andreasen trommene i et rent musikknummer. I bakgrunnen (fra venstre) Aleksander Gifstad og Håvard Hovig.

Agnar Østvik imponerte alle da han spilte trekkspill til «Bestefars vals"».

Variert jubileumskonsert

Dato: 20030313

Variert konsert

NA - Ove Magne Ribsskog

15 år med Kulturhuset i Namsos ble markert med en variert og fin jubileumsforestilling i går kveld.

Ordfører Snorre Ness siterte i sin jubileumshilsen Guttorm Hansen, som under åpningen i 1988 sa at dette skal være et hus for hverdagen – hver dag.

Både Ness og konferansier Rolf Iversen nevnte debatten forut for bygginga. Folk fryktet det ville bli for dyrt, og at det ikke skulle bli penger til eldreomsorgen.

– De 15 årene som har gått, har vist at vi ikke hadde råd til å la det være. Det er blitt et kulturhus for de mange, ikke et kulturpalass for de få, sa Rolf Iversen.

Nettopp mangfoldet preget også jubileumsforestillinga. Fra Ketil Bjørnstads «Sommernatt ved fjorden» til Sang-Lir-As viltre sprell.

Danserne måtte dessverre melde avbud i siste liten på grunn av sykdom. Men Maren Flasnes var sporty og stilte opp på en times varsel, og ga oss Chopins «Nocturne» på klaver.

Distriktsmusikerne har hatt fast tilhold i Kulturhuset i 15 år, og var nærmest selvsikre på en slik kveld. Anne Kathrine Nylands fløytetoner var vakre som alltid.

Gromus, eller Grotta Musikk, ligger i hardtrenoing foran vårens

store konsert. Bertil Fjær og Signe Hustad serverte en forsmak, og høstet stor applaus.

Namsos Sangforening satte et verdig punktum for kveldens forestilling, som hadde fortjent et noe større publikum.

Mangfoldet har preget Kulturhusets første 15 år, og mangfoldet preget gårsdagens konsert. Blant bidragsyterne fra foran fra venstre: Blomsterpiken Amanda Flornes Kamara (9), Bertil Fjær og Jim Aglen. Bak fra venstre: Jo Sigurd Engstad, Lasse Kløvvik og Arnljot Aglen.

Lill-Iren Sørnmo og medelever fra Olav Duun videregående skole, tok oss med til en sommernatt ved fjorden, fra «Kristianiabohemen». Lasse Kløvvik var den siste pasient ved Sykehuset Namsos i Sang-Lir-A sin oppsummering av framtidens nedleggelser. Meieriet, hattkail'n og politiet var allerede borte.

Kulturhuset jubilerer

Dato: 20030310

Kulturhuset jubilerer

NA - Rolf Iversen

Med åpent hus, muligheter til å synge inn egen cd, teater, utstillinger og konserter markerer Kulturhuset i Namsos sitt 15-årsjubileum onsdag 12. mars.

– Det kanskje mest spennende for de fleste er muligheten til å synge inn sin egen cd i lydstudio i kjelleren, på selve jubileumsdagen, sier kulturhusleder Egil Torvin.

I biblioteket blir det eventyrstund med Nils Mentsen på formiddagen, og dessuten har både hagelaget og husflidslaget egne stands.

Slektsgranskergruppa vil også bli synlig, blant annet gjennom at et par av pc-ene i biblioteket blir tilgjengelige for gruppa.

Rian hentes fram

– I tillegg har husflidslaget åpne dører i sine lokaler i kjelleren, sier biblioteksjef Harald Skevik.

I tillegg til dette vil Fylkesgalleriet hente fram bilder av Johs. Rian, Inger Sitter og andre nordtrønderske kunstnere, og brukerne av huset vil synliggjøres, blant annet gjennom egne

stands.

– Vi stiller med hus, og brukerne sørger for aktiviteten, sier Torvin.

Som kjent foreligger det planer om utvidelse av huset, blant annet med et Rian-galleri, og planene for dette sammen med visjonene framover vil bli presentert i forbindelse med jubileet.

– Planene er det redegjort for gjennom avisene flere ganger, men vi presenterer det med en pedagogisk ramme rundt, sier gallerileder Asbjørn Hagerup, som sterkt understreker det gode samarbeidet mellom fylket og kommunen.

– Det fungerer utmerket, og nettopp av den grunn blir det litt usynlig i det daglige. Konfrontasjoner ville nok bli lagt bedre merke til, sier han.

Musikk, sang og dans

På ettermiddagen viser det internasjonale teaterprosjektet forestillinga «De tre små griser», etterfulgt av huskonsert i galleriet med elever fra Namsos kommunale kulturskole.

– Og på kveldstid er det jubileumsforestilling i konsertsalen, forteller husets driftsleder Runar Hegdahl, som i sterk grad har bidratt til å sy sammen jubileumsmarkeringa.

Her blir det både musikk, sang og dans. **Gromus** deltar, og det samme gjør elevene ved Olav Duun videregående skole som viser utdrag fra «Kristiania-bohemen» som skolen nettopp satte opp.

– Dessuten vil det bli innslag av Musikk-tjenesten i Nord-Trøndelag, dans av kulturskolens elever og dansegruppa Kvinner på randen.

Eventuelle pauser og sceneskifter sørger aktørene fra «Sang-Lir-A» for å gjøre minst mulig kjedelig ved å presentere biter fra årets revy, slutter Hegdahl.

Og det kanskje beste av alt. Alle arrangementer på jubileumsdagen er gratis.

Åpne dører og gratis adgang på arrangementene når Kulturhuset markerer sitt 15-årsjubileum onsdag 12. mars. Fra venstre: Harald Skevik, Egil Torvin, Runar Hegdahl og Asbjørn Hagerup.

Gledessprederne Lørdagsblomsten

Dato: 20020413

– Kjempeartig, men denne må vi ta med på øvelsen onsdag slik at også brukerne av **Gromus** føler at de er delaktig i anerkjennelsen.

Det sier trekløveret Anni Moe Tørum, Richard Raaen og Håvard Hovig som får ukens Lørdagsblomst etter en strålende Gromus-konsert i Kulturhuset onsdag kveld.

At kvelden er like trivelig for dem som for brukerne og publikum, er det neppe tvil om.

– Virkelig artig. Det skjer noe hele tida, og spontaniteten preger denne konserten mer enn andre, og selv synes jeg det var fint samspill mellom scene og sal denne gangen, samtidig som det var god lyd. Og Billy og Bengt Åge er en berikelse som gjør jobben langt lettere for oss andre, sier Håvard Hovig, og Raaen og Moe Tørum nikker og er enig.

– Vanlig foran en konsert er at koret aller korpset øver intenst mot det spesielle målet, men vi føler derimot at det hver eneste onsdag er en «her-og-nå-opplevelse», uavhengig av konserten, mener Raaen.

Moe Tørum er glad for responsen som det har vært rikelig av i dagene etterpå.

– Mange sier at de skal komme på øvelsene i Grotta, men uten at vi ser dem. Heldigvis finner de vegen til den årlige konserten, og det betyr mye, sier hun, og føyer til at **Gromus** har både stolte brukere og stolte pårørende.

De tre understreker at det er viktig å ta små steg. Raske skifter med tanke på raske resultater er umulig.

– Her må det tenkes langsiktig og være en fast struktur, mener Moe Tørum, men trioer ser likevel ikke bort fra at det om fem år kan bli snakk om konserter sammen med det frivillige musikklivet.

Da blir det enda mer meningsfylt.

De tre roser også ungdommene i orkesteret, og registrerte at flere av deres unge medelever var i salen.

– Det varmer og viser noe av smitteeffekten, sier Hovig, som i likhet kollegene påpeker at jobben er inspirerende, og det samme er støtten fra befolkningen.

– Ikke minst må vi ta med Kjell Arne Molden som i alle årene har vært med på å trekke i trådene og gjort den årlige Gromus-konserten mulig.

Av Rolf Iversen

Tørum og Richard Raaen, som takk for arbeidet med **Gromus** og en strålende konsert onsdag kveld.

Grotta spredte lys og varme

Dato: 20020411

Spredte

lys og varme

NA - Ove Magne Ribsskog

Stian Solum (foto)

Stort mer lys og varme fra en scene kan ingen utstråle. Når gjengen fra Grotta trer fram i lyset, gir publikum seg ende over.

Ikke alle trekker fullt hus i Kulturhuset i Namsos. Men det gjør **Gromus** (Grotta musikk). Og med rette: For maken til scenesjarm, spille glede og entusiasme skal du lete lenge etter.

Grotta har i elleve år vært et kjærkomment samlingssted for folk med utviklingshemming. **Gromus** har holdt på i fem år, mens Grodans ble startet for to år siden.

Både danserne og musikerne opptrådte i Kulturhuset i går kveld, der Vegard Skarstad åpnet forestillingen med en hyllest til «by'n æ bur i» og D.D.E.

Enkeltprestasjoner verken kan eller skal trekkes fram. Til det er hver enkelts prestasjon så stor at den fortjener et eget avsnitt. Her fikk vi servert alt fra go'biter som «Engerdalsvalsen» til «Emil i Lønneberget», «Laustenner», «You are my sunshine» og en forrykende versjon av Rolling Stone-låta «Satisfaction». Danserne tok også pusten fra publikum, der de i «Breathless» danset vinkende kledd i rød overdel og mørke bukser. Her var det ladys and gentlemen alle vegne.

Danserne imponerte, ikke minst med sin spontanitet. Da Gluntan-vokalist Bengt Åge Nordbakk og husbandet framførte en av låtene på Gluntans

nye CD, inntok danserne spontant gulvet foran scenen og plutselig var det rene dansegallaen i Kulturhuset.

– Jeg synes denne sangen passer veldig godt i kveld, sa Nordbakk da han presenterte låta med refrenget: «Gir du my' – enda meir du får!»

Publikum fikk i alle fall mye i går kveld, og forhåpentlig ble det en minnerik kveld også for artistene.

Grottas festkveld

Dato: 20010406

Maken til spille glede og utfoldelseslyst som ble presentert fra scenen i Kulturhuset i Namsos onsdag kveld, skal man lete lenge etter. Dette var kvelden da alle aktører var stjerner – uten nykker av noe slag, men med store porsjoner med smittende humør.

Gromus – er et unikt tilbud til mennesker med utviklingshemming. Den årvisse Gromus-konserten er et av de sikreste vårtegnene, ifølge konferansier Anders Skaugen, som har hentet stor inspirasjon fra både Grotta-tilbudet og konsertene siden han kom til for noen år tilbake. Nå er konserten et like sikkert vårtegn som stæren. Han er neppe den eneste som henter inspirasjon fra denne sprelske gjengen som uten omsvøp legger all sin glede og humør i deltakelse og utfoldelse.

Fra Håvard Grendal slo an tonen med «Gullbruna ögon» sto høydepunktene i kø fram til avslutningsnummeret med alle aktørene på scenen; «Lys og varme». Her burde egentlig alle være nevnt, for alle som bidro fra scenen høstet sin velfortjente applaus fra et publikum som lett lot seg rive med av entusiasmen og spillegleden som utfoldet seg fra scenen. Her var uttrykksformene mange: Sang, resitasjon, solistinnslag på musikkinstrumenter som munnspill, trekkspill og keyboard, swing og koreografert dans. Dessuten innslag med bandet Brum, som er et produkt av instrumentopplæring i musikkskolen.

Likevel kan vi ikke unngå å nevne at kvelden sannsynligvis ble

ekstra spesiell for Gluntan-tilhengeren Harald Heistad som fikk æren av å synge «Langs hver en veg». Midt i sangen troppet Gluntan-vokalist Bengt Åge Nordbakk opp – og etterpå kunne han overrekke ei signert t-skjorte fra det evigunge og populære bandet.

Grotta Musikk har holdt på i mer enn ti år og mottok i 2000 stipend fra Dissimilis for sitt arbeid. Det skjønner vi godt når vi ser hva de faste instruktørene og medhjelperne i Grotta får til i samarbeid med aktørene. Håvard Hovig, Richard Raaen, Anni Moe Tørum og Halina Elden var høyt og lavt i Kulturhuset – som de er det på de faste kveldene i kulturskolens lokaler i Geilin. I løpet av det siste året har også overhallingene inntatt Grotta og fått ta del i dette tilbudet.

Alle bidragsytere fikk god støtte fra husbandet; Håvard Hovig og Richard Raaen sammen med Stig Johansen, Per Andreas Gulbrandsen og Lars Jakob Hovig. Bengt Åge Nordbakk bidro aktivt, og det samme gjorde nesten hele Swingers som var gjesteartister.

Når en går ut av Kulturhuset en slik kveld, er det med varme om hjertet og smittet av det humøret og gleden som ble utvist fra kveldens aktører. Her fikk de demonstrert grundig at de først og fremst er mennesker med store utviklingsmuligheter.

Ragnar Prestvik

Foto: Stian Solum

Kveldens duett – Ove Romstad og Tone Husvik Dahl ga en uforglemmelig og innlevende tolkning av «Mari du bedåre».

Danserne var på plass på eller foran scenen både titt og ofte.

Her i et koreografert innslag

Vegard Skarstad sang D.D.E.-sangen «Det går likar no» med god støtte fra koret.

Danseløvene Trude Moen og Roger Haugen imponerte med sin swingdans.

GM Konsertarrangør Håvard Hovig

Dato: 20010404

Konsertarrangør Håvard Hovig

– Go'morn Håvard Hovig. I kveld er det store ting som skjer

i Kulturhuset i Namsos?

– Det stemmer det. Da er det nemlig **Gromus** sin kveld i kulturhuset.

For tredje år på rad skal vi ha vår egen konsert, og det gleder vi oss selvfølgelig til.

– Hva er **Gromus**?

– Det er en forkortelse for Grotta Musikk. Kort fortalt er det en gjeng psykisk utviklingshemmede som treffes hver onsdag i Geilin. Da øves det både på musikk og dans, og i tillegg har vi mange sosiale aktiviteter. Og brukerne er ivrige til å møte, det er ikke mye unnasluntring her i gården, nei.

– Dere har vel noen medhjelpere?

– Vi har ei styringsgruppe bestående av Anni Tørum, Richard Raaen og meg. Vi har også tre studenter fra musikklinja på Namsos videregående skole som er med som støttespillere, og Halina Eiden er danseinstruktør sammen med Anni. I tillegg har vi veldig god hjelp av Inger Johanne Fuglår.

– Og nå er dere veldig spent før kveldens konsert?

– Selvsagt. Konserten er på en måte gulrota gjennom hele vinteren, og det er den vi jobber mot hele vegen. Nå har vi kommet til selve finalen, og da er vi jo spent. Men mest av alt gleder vi oss.

– Hva står på programmet i kveld?

– Vi starter med å servere forfriskninger. Og da kan det lønne seg å komme tidlig. En time før konserten åpner ei barnekunstutstilling i kunstskolens regi. Dermed går det an å slå to fluer i en smekk og få med seg både utstilling og konsert.

– Det er mye spennende i kulturhuset i kveld, med andre ord?

– Absolutt. Og vi kan love en konsert utenom det vanlige med mange forskjellige innslag. Konserten er delt i to akter, og alle får være med. Noen som solister, mens andre er med i koret. Vi har også en egen instrumentalgruppe «Brom», og det blir flere danseinnslag.

– Hvor mange deltar?

– Vi begynner å bli ganske mange etter hvert. Nå har vi også fått Overhalla som faste medlemmer, og har kommet opp i 50 brukere,

så det blir en ganske stor konsert dette. I tillegg til medlemmene i **Gromus**, har vi også noen gjesteartister.

– Hvem er det?

– I år er det Swingers og Bengt Åge Nordbakk. Han er som kjent vokalist i Gluntan, og de har mange tilhengere her. Vi håper selvsagt på fulle hus, og ønsker alle hjertelig velkommen på konsert.

PU dag3: Full musikk i «Grotta»

Dato: 20010124

Full musikk i «Grotta»

«Grotta» har i ti år vært et sosialt samlingspunkt for psykisk utviklingshemmede i Namsos. Det startet i Oasen som et fritidstilbud.

Nå er «Grotta» blitt et svært populært musikkverksted med fullt hus hver onsdagskveld i Geilin.

– Dette blir artigere og artigere, og det baller mer og mer på seg, sier Håvard Hovig, som er en av de tre i styringsgruppa for «Grotta». De andre er Richard Raaen og Anni Moe Tørum. «Grotta» er nå et samarbeid mellom Namsos musikkskole og Namsos opplæringscenter. En del av tilbudet kalles Grotta Musikk – «**Gromus**».

Opptil 70 brukere kommer til klubben om onsdagskveldene. Også

Overhalla kommune har knytta seg til tilbudet, så nå kan man virkelig snakke om fullt hus og stormende jubel. Brukere fra Flatanger og Fosnes pleier også å komme på besøk enkelte klubbkvelder.

FIRE GRUPPER

Brukerne i «Grotta» er delt i fire grupper. To av gruppene får musikkopplæring hver uke. Det går dermed to uker mellom hver gang de er i sving med egne musikkferdigheter – noe de fleste synes er for sjelden. I ballettsalen er det diskotek med egen diskjockey.

– Vi har et fast band med elever fra musikklinja på Namsos videregående skole sammen med oss. Brukerne er i utgangspunktet med som sangere – og dansere. Når vi møtes, starter vi hver gang med å gå marsj.

Deretter samles de som har musikk, i rockverkstedet mens de

Øvrige er i ballettstudioet. Her er det kafe, dans og pølsesalg.

Vi har også knyttet til oss Halina Eiden som driver danseopplæring sammen med Anni Moe Tørum, forteller Håvard Hovig. Hovig og Raaen er dessuten støttemusikere når det synges.

LÅTER GODT

– Det låter skikkelig godt. Her får brukerne tatt ut kvaliteter som overrasker både dem sjøl, pårørende og oss som arbeider med dette. Og det er gildt når de får opptre for publikum, sier Hovig. I rockverkstedet får deltakerne skikkelig komp, de bruker topp lydutstyr og har noen av musikk skolens lærere som instruktører.

Iveren er stor, og Hovig sier at dette utvilsomt er med på å øke livskvaliteten til brukerne. Det blir et godt samhold og mange gode fellesopplevelser for brukerne – dessuten et svært verdifullt samarbeid med elever fra musikklinja – elever som kanskje seinere skal være kulturarbeidere på ett eller annet nivå.

Som ei forlengelse av dette tilbudet, er det nå en del av brukerne som får musikkopplæring. Det spilles på bassgitar med to strenger, på gitar, keyboard og trommer.

– Vi bruker alternative noter i musikkopplæringa. Det er Dissimilis fargenote-system som er basis for dette, forteller Hovig.

Etter at **Gromus** startet i 1997, har tiltaket blitt svært populært, og de siste par åra har **Gromus** hatt egne konserter i Kulturhuset i Namsos. Nå planlegges en ny konsert 4. april. Og **Gromus** blir også spurt om deltakelse i andre sammenhenger. På slutten av fjoråret deltok **Gromus** både på Namsos sanitetsforenings jubileumsfest og med sang på Festplassen under nissetoget.

Grotta Musikk – **Gromus** – er et svært populært tiltak som samler fullt hus og opplever stormende jubel i Geilin hver onsdagskveld.

Her fra en konsert i fjor der «**Gromus**» gjorde stor lykke.

PU, dag 2: Namsos kommune

Dato: 20010123

– Viktig å ivareta retts-

sikker-
heten

– Vi har et tilfredsstillende tilbud i forhold til regelverket, mener konsulent for funksjonshemmede i Namsos, Siv-Tove Aune.

Hun erkjenner likevel at det eksisterer et betydelig gap mellom behovet og de ressurser som stilles til rådighet for de psykisk utviklingshemmede i kommunen.

Siv-Tove Aune mener at kommunen har lyktes godt med å integrere tilbudet til de psykisk utviklingshemmede i det ordinære pleie- og omsorgstilbudet. Kommunen har ikke noe særomsorgs-tilbud for denne gruppen, men de henter tjenestene fra det pleie- og omsorgsdistriktet de hører heime i. I noen av distriktene er det en del ansatte som har fast arbeidssted knyttet til bofellesskapene for psykisk utviklingshemmede på grunn av brukernes særskilte behov.

RETTSSIKKERHETEN

– Jeg tror også vi kan si at vi i Namsos er flinke til å ivareta rettssikkerheten til disse brukerne. Det har vært et grunnleggende prinsipp gjennom mange år hos oss å fatte enkeltvedtak på tjenestene. Dette er også pliktig i forhold til forvaltningsloven.

– Vi har mange dyktige fagfolk som jobber tverrfaglig for å finne gode tiltak og skape endringer der bedre livskvalitet er målet, sier Aune.

– Vi har nok dessverre et stykke igjen før vi er i mål med dagtilbudene. Vi må også bli flinkere på planleggingssiden, til å planlegge «overganger». Ikke minst overgangen fra skole til voksenliv, sier Siv-Tove Aune.

Når konsulenten for funksjonshemmede sier at det er et gap mellom behov og tildelte ressurser, viser hun til oppgaver som blir stående uløst.

RESSURSKNAPPHET

– Tett oppfølging av flere enkeltbrukere over tid kunne ha gitt bedre resultater, men ressursknappheten bidrar til at noen ganger ikke er mulig. Det er ikke tilfredsstillende.

– Har effektiviseringsarbeidet i Namsos kommune slått negativt

ut for tilbudet til de psykisk utviklingshemmede?

– I og med at tilbudet inngår i de ordinære pleie- og omsorgstjenestene, er det ikke målt om denne gruppen spesielt har fått et dårligere tilbud. Det er vanskelig å argumentere sterkt for større ressurser når det finnes andre grupper med store pleie- og omsorgsbehov. Ingen spesielle grupper er blitt skjermet for innsparinger. Hjelpe- og bistandsbehovet er stort på ulike områder. Individuelt tilpassede tilbud er målsettinga uansett hvilken diagnose brukeren har. Det kan i innsparingsprosesser være fare for en vi tilrettelegger tjenester for gruppa som helhet og ikke ut fra den enkeltes behov.

INNHold I TILVÆRELSEN

Selv om kommunen overholder kravene til tilbud og tjenester, er hun bekymret over at en del brukere ikke får fylt sine behov for innhold i tilværelsen.

– Vi har ei utfordring i forhold til ensomhet. Men i denne sammenhengen er familie, venner og andre nettverk også viktig, sier hun.

Namsos kommune hadde i 1999 64 brukere som var berettiget til overføring av midler fra staten som psykisk utviklingshemmede.

Det er registrert ei økning i 2000, og trolig vil dette stige ytterligere, blant annet fordi en del psykisk utviklingshemmede ser ut til å ville flytte til Namsos på grunn av skoletilbud, fritid, arbeid, Asvo og andre forhold..

Nye forskrifter pålegger kommunene å fatte enkeltvedtak på tjenester før brukeren faktisk kommer flyttende til kommunen.

– Dette gir brukerne en større frihet til å velge bosted. Faktisk kan brukerne flytte dit de får det beste tjenestetilbudet.

Tidligere var ikke kommunen pliktig til å utrede slikt til andre enn dem som allerede var bosatt i kommunen.

BOTILBUDE

Namsos kommune planlegger et bedre botilbud til enkelte brukere som er psykisk utviklingshemmede. 17 nye boliger planlegges, derav om lag halvparten i omsorgsboligene på Østre byområde.

Åtte av de boligene som planlegges, kommer i stedet for eksisterende boliger.

– Intensjonene er å gi et individuelt tilpasset tilbud, for noen vil det si en egen frittliggende bolig. For andre er et bofellesskap en bedre løsning. Det er imidlertid også her viktig å tenke enkeltindivid og ikke gruppe. Det er ikke slik at alle i denne gruppa har noe felles fordi de er psykisk utviklingshemmede. De kan ha like ytre kjennetegn, men ellers er de like forskjellige som deg og meg, sier Siv-Tove Aune.

Hun viser til undersøkelser utført av Norsk Forbud for Utviklingshemmede i 1995 som viser at 56 prosent av brukerne ikke ønsker å bo så tett som i et bofellesskap. 70 prosent av brukerne uttrykker også at de ikke har valgt denne boformen sjøl.

– Vi kan ikke presse noen til å bo på bestemte plasser – det er heller ikke ønskelig, sier Aune.

PASIENTRETTIGHETER

Fra nyttår i år kommer de psykisk utviklingshemmede, i likhet med andre med pleiebehov, inn under den nye loven om pasientrettigheter, blant annet å utarbeide individuell plan..

De psykisk utviklingshemmedes situasjon preges også av kapittel 6A i sosialtjenesteloven – om tvang og makt.

– Dette tvinger oss til å fokusere på tjenestetilbudet og innholdet i brukernes tilværelse, ikke bare på bolig og kommunale tjenester, sier Siv-Tove Aune. Rammebetingelsene rundt bruker er helt sentralt – bolig, type tjenester og så videre. Samhandling med brukerne har redusert bruk av makt og tvang vesentlig.

ARBEIDSTILBUD

Namsos kommune har både dagsenter og Asvo-tilbud, og de har dermed muligheten til å tilpasse dagtilbudet etter funksjonsnivå. Dagsenteret på Solvang har faste brukere, samt en del som dropper innom. Namsos Asvo på Spillum har eksistert i mange år og har sine faste brukere.

– Vi har noen brukere som kunne hatt behov for bedre tilrettelagt tilbud, sier Aune.

Kommunen har begynt å arbeide med planer for bedre dagtilbud. Flere burde hatt tilbud i ordinære bedrifter. Integreringstilskuddene har imidlertid en varighet på bare tre år og arbeid i bedrift

faller derfor ofte ut etter disse tre årene.

– Vi kan ikke forvente at det private næringslivet bærer kostnadene med integrering. Bedriftene burde ha hatt muligheten til å ha lengre perspektiv enn tre år når de tar psykisk utviklingshemmede og andre yrkeshemmede inn i arbeid. Arbeid med bistand er også et viktig tiltak, sier hun.

FRITID

Når det gjelder fritid har kommunen et meget populært tilbud i «Grotta». Det har pågått i mange år og er meget godt drevet. Her kan brukerne blant annet drive mange ulike musikkaktiviteter (**Gromus**), og de årvisse Gromus-konsertene har høstet mye oppmerksomhet. Også i andre sammenhenger har Gromus-gjengen gledet tilhørerne med sang og musikk.

– Det er primært et tilbud for psykisk utviklingshemmede, men åpent for flere. Mange benytter dessuten tilbudet til Namsos handikapidrettslag. Men i det store og hele kan vi ikke si oss fornøyd med integreringa av psykisk utviklingshemmede i ordinære organisasjons- og fritidsaktiviteter, sier Siv-Tove Aune.

Hun slår fast at dette ikke har vært noen suksess i Namsos i likhet med de fleste andre kommuner.

– Det vil heller ikke være naturlig at det er de som arbeider innen pleie- og omsorgssektoren alene som skal drive fram dette, sier hun. Kultursektoren har et medansvar, og de gjør ifølge Aune en god innsats. Hun er imidlertid glad for det brede, offentlige tilbudet av aktiviteter som de psykisk utviklingshemmede kan delta i på linje med alle andre; kino, Oasen, treningsstudio, konserter og teater. Ordninga med ledsagerbevis fungerer dessuten godt i Namsos.

Hun forteller at en ny situasjon er i ferd med å oppstå når bedre levekår høyere levealder –utviklingshemmede som oppnår pensjonsalderen og dermed kommer inn under eldreomsorgen. Noen av disse vil forlate dagsenter og Asvo og benytte aktivitetsentre på eldreinstitusjonene.

– Også her er det et viktig prinsipp å tenke normalisering, slår Siv-Tove Aune fast.

FOKUS PÅ DET VIKTIGSTE

Ti år er gått siden reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Arbeidet rundt dette er i stadig utvikling, og Namsos kommune

prøver å spille en aktiv rolle. Blant annet er kommunen blitt

med i et prosjekt om brukermedvirkning og koordinering av tjenester.

Viktige virkemidler i dette prosjektet er individuelle planer

og ansvarsgrupper.

– Formålet med individuelle planer er å gi et helhetlig og best

mulig tilpasset tilbud. Pasientens mål og behov skal være utgangspunktet

for den bistanden som ytes. Det vil gi bruker og pårørende større

forutsigbarhet – ikke minst i forhold til overganger. Når ressursene

er knappe, må vi i størst mulig grad ha fokus på det viktigste,

sier konsulent for funksjonshemmede i Namsos, Siv-Tove Aune.

Siv-Tove Aune er konsulent for funksjonshemmede i Namsos, og

inngår i helse- og sosialsjefens stab. Hun mener Namsos kommune

har lyktes på mange områder i reformen for de psykisk utviklingshemmede,

men det er mange oppgaver som gjenstår.

Kulturstipend til Gromus med bil

Dato: 20000504

Kulturstipend til GromusNA - Rolf Iversen

Gromus – Grotta Musikk – er tildelt 7500 kroner i kulturstipend

av styret i Landsforbundet Dissimilis. En fin fjær i hatten

for både brukerne og ildsjelene med Håvard Hovik i spissen.

I den gledelige meldingen fra Landsforbundet Dissimilis heter

det at kulturstipendet gis til «Husband» og forestilling. Som

kjent avviklet Gromus sin årlig konsert for tredje året på rad

i begynnelsen av april i år, med tilnærmet full konsertsal og

dans på programmet for aller første gang.

Forbundet sier i brevet at det også ønsker rapporter om prosjekter

når slike er ferdige, gjerne med bilder, slik at alle kan få

lese om Gromus i bladet Crescendo.

– Prisen er selvsagt en fin anerkjennelse for den jobben vi

gjør, og jeg må også medgi at prisen motiverer til å fortsatt

å stå på, sier Håvard Hovik.

Han forteller at da Terje Vie og han selv var på kurs hos Dissimilis for en tid siden, var det tydeligvis spredt rykter om den allsidige aktiviteten i Namsos. Mange var interesserte og ville vite mest mulig, og Hovik og Vie fortalte mer enn gjerne.

– Utrolig artig å jobbe med denne gruppen. Jeg blir virkelig varm av å se hvilken glede de utstråler, og samtidig se hvordan de sitrer av spenning og forventning, sier Hovik.

Han understreker at han og hans medhjelpere tar utgangspunkt i det den enkelte kan, uten å fokusere på det de behersker dårlig.

– Følelsen og vissheten av at vi mestrer noe er viktig for oss alle, hver på vår plass, sier Hovik, og mener at de årlige konsertene øker både selvfølelsen og selvtilliten hos deltakerne. Samtidig legger han stor vekt på å ha en realistisk oppfatning av det han og de andre lederne driver med. Lista må altså ikke ligge for høyt, men på et nivå der hver enkelt av utøverne har følelsen av å lykkes.

– Med denne prisen og de øvrige midlene vi har mottatt i år, 21 000 kroner fra lokallaget i Norsk Forening for utviklingshemmede og 10 000 kroner fra Lions, kan vi fortsette driften, sier Hovik, og føyer til at det likevel slett ikke er meningen å bruke alt til drift.

– Vi må også sørge for nyanskaffelser, sier Hovik.

Kulturpris på 7500 kroner til **Gromus**, her representert ved Håvard Hovig, Trude Moen, Håvard Grendahl og Annie Moe Tørum.

Gromus

Dato: 20000408

Gromus-gjengen og Arnes Band avsluttet Gromus-konserten onsdag med å synge «Lys og varme».

– Vi e' vænna for livet, sånne' e' gode å ha, sang Arnes Band fra Snåsa.

Lise Nilsen framførte Abbas «Super trooper», her sammen med Håvard Hovik.

Slik takker en blueskonge for seg etter endt opptreden, og kongen

– det er Ole Johan Vangsmo.

Orgelfantomet Roger Haugen spilte en forrykende versjon av «Gitarboogien».

Kjersti Aas sang «Marte kom hem», her sammen med Richard Raaen.

Sangtalentet Tove Skorstad med en nydelig versjon av «Kom mai
du skjønne milde».

Full fart på dansegulvet under Gromus-konserten.

- Vi e' venner for livet sånne

Dato: 20000408

- Vi e' venna for livet, sånne e' gode å ha

Vi har vært på mange konserter opp gjennom årene, men få gjør slikt inntrykk som **Gromus'** sin årlige konsert Namsos kulturhus.

Onsdag var de på plass igjen, og maken til spilleglede skal man lete lenge etter.

Og hva skal man si etter en slik fantastisk konsertopplevelse.

Det er rett og slett vanskelig ikke å gå helt av skaftet når man forsøker å finne de riktige skryteordene i ordboka. For å si det med mange ord, så er konsertene med **Gromus** konserter vi aldri glemmer. De er rett og slett helt fantastiske.

Bensin og ild i baken

– Kultur er ikke en sutteklut eller et gipsbind til avstivning av slappe lemmer. Kultur er bensin og ild i baken. En evne til å sitte, men hele tiden flytte seg. Å finne takten, ikke i det taktfaste, men i den store ubestemmelige rytmikk som er vårt felles grunnlag. Med disse ord åpnet musikkskolerektor Anders Skaugen årets Gromuskonsert og la til:

– Å være på leting – være i bevegelse og være nysgjerrig er kjennetegnet på begrepet Grotta Musikk eller **Gromus**.

Og så var det klart for kveldens artister som trippet etter å komme på scenen. Først ute var Gluntans kanskje aller største fan, Harald Heistad, med sangen «Langs hver en veg», den samme låta Harald sang med selveste gluntanvokalist Bengt Åge Nordbakk under fjorårets konsert. Med husbandet, Stig Johansen, Lars Jacob Hovik, Per Anders Gulbrandsen og Håvard Hovik, viste Harald at han klarer seg godt alene uten idolet. Det svingte godt, Harald, og det satte publikum stor pris på som var med på allsangen fra første refreng.

Etter Heistad var det Trude Moen sin tur til å sjarmere publikum i senk. Det gjorde hun til gagns med Trygve Hoff's «Har en drøm».

Halleluja!!!!!!!

Åge Aleksandersens låtmateriale blir flittig bruk av **Gromus**.

En av sangene er «Min dag». Bare så det er sagt: Det ble både min dag og din dag Ove Romstad og alle de andres, for det trykker skikkelig når Ove slipper seg løs på scenen, og ikke minst når Ove får med hele salen som Hallelujakor.

Så var det Magnus Steen da, med den hyperaktuelle låta «I natt jag drömde». Veldig bra Magnus. Vi drømmer fortsatt.

Arnt Gunnar med dansere

Arnt Gunnar Alte er en kar som virkelig får det til å svinge rundt seg. Hans bidrag på konserten var «Hello Mary Lou». Men det var ikke bare Arnt Gunnar som høstet applaus. Med seg hadde han en gjeng Gromusdansere som imponerte så stort at vi også fikk lyst til å ta et swingkurs.

Gromus enerådende blueskonge heter Ole Johan Vangsmo. Når han tar fram munnspletten og bluser seg, så oser det spilleglede.

Den som ikke blir rørt i en sådan stund, er følelsesløs. Og med Jorid Sællæg på trommer er det helt fullkomment. Tove Husvik og Ove Romstad er også sjarmtroll av høy klasse. Denne gangen sjarmerte duoen oss i senk med Alf Prøysens «Mari du bedåre».

Super Trooper

Lise Nilsen assistert av Ida Fuglem ga oss en forrykende versjon av ABBA's «Super trooper». Med ekte ABBA-kostyme og innøvd sceneshow var det umulig ikke å bli revet med. Super dupert, Lise. Det samme gjelder for Håvard Grendahls framføring av Vikingarnas «Gulbruna ögon». Første avdeling ble avsluttet av musikk-skole-bandet BROM, som består av Ove Romstad, Magnus Steen, Rita Dekkerhus, Bjørg Nesjan og Roger Haugen. To låter serverte de før det var duket for pause, nemlig «Amazing Graze» og «Blue Hawaii».

Kveldens gjester

Arnes Band fra Snåsa er et band som har opparbeidet seg en stor tilhengerskare opp gjennom årene, og nå kan de skilte med ennå flere. Arnes Band var kveldens gjester, og de langveisfarende smelte til med fire låter. I løpet av den tida snåsningene sto på scenen, ble vi satt på en emosjonell prøve. Vi ble våte i øyekroken av glede og ettertenksomhet. Bandet framførte en forrykende

versjon av «La oss leve», for så å gjøre våre øyne våte med Åges «Akkurat no». Så tørket vi en tåre og jublet over «Østre minner», en vals komponert av bandets egen trekkspill-Leif. Helt utrolig. Arnes Band takket for seg med Halvdan Sivertsens «Venner». Da ble det både snufset og applaudert kraftig i salen.

– Vi e' vænna for livet. Sånne' e' gode å ha, ljommet det fra scenen. Og det er nettopp det som er så fint med **Gromus** og musikk. Trekkspill-Leif i Arnes Band sa det slik etter konserten.

– Jeg har fått mange venner gjennom musikken, og nå har jeg fått mange nye venner i Namsos også.

Lys og varme

Det er ikke hver dag vi får overvære en urframføring, men det fikk vi onsdag. «Hylla by night» het låta som ble framført av munnsplilleren Ole Johan Vangsmo, som beviste at det ikke bare er blues denne karen behersker. Låta er for øvrig inspirert av en lørdagskveld på Shell-stasjonen på Hylla. Livet på stasjonen og området rundt denne.

Roger Haugen er en skikkelig racer på orgel. Det er ikke hvem som helst som kan «Gitarboogien» på orgel. Det kan Roger, som etter endt opptreden tok sats på ekte rockevis og hoppet i tilnærmet Jan Bokløy-stil ned fra scenen i sine skinnklær til stor jubel.

Kjersti Aas gjorde i år som i fjor stor suksess med sin versjon av «Marte kom hem». «Levva livet» med Rita Dekkerhus som solist fikk nesten taket i kulturhuset til å lette, ikke minst takket være de spreke danserene hun hadde med seg.

Er det noen som virkelig behersker kunsten med å framføre dikt, er det Dagfinn Fuglår. Å høre mannen framføre Reidar Tommesens «Natten før dagen» er en fornøyelse.

Våren kom med Tove Skorstad. Med sin klokkeklare røst sang hun «Kom, mai, du skjønne milde», før Anne Margrethe Gartland avsluttet det hele med diktet «Aftensang om våren». Skjønt – helt over var det ikke før alle deltakerne felles avsluttet konserten med «Lys og varme»

21 000 kroner til **Gromus** Nok en gang har Gromus-gjengen smeltet våre hjerter, men det var en mann som smeltet deres også på onsdag. Etter endt konsert

entret Harald Skevik podiet med en god og en dårlig nyhet. Lokallaget til Norsk forening for utviklingshemmede (NFU) skal legges ned da det er liten aktivitet i laget og få medlemmer. Det var den dårlige nyheten. Den gode nyheten var at foreningen ga alle midlene de rådte over til **Gromus** – 21 000 kroner.

Av Jan Aage Hals

Nytt møte med Gromus

Dato: 20000404

Nytt møte med **Gromus** NA - Rolf Iversen

Når **Gromus**, eller Grotta Musikk som er det korrekte navnet, inviterer til ny konsert i Kulturhuset onsdag kveld, er det tredje gangen på tre år.

Tiltaket har slått an på en måte som initiativtakerne ikke torde drømme om.

– Vi håpet at 10-12 ville bli med på dette musikktilbudet da vi startet. I dag er det 47 brukere, fordelt på tre grupper hver mandag, forteller Håvard Hovig.

Konserten onsdag kveld byr på hele 24 sang- og musikkinnslag, to av dem med bevegelse til musikk.

– Det siste er nytt av året etter at vi har etablert samarbeid med danselinja på Namsos videregående, sier Hovig, og føyer til at Namsos ASVO har sydd draktene til dem som skal danse.

Arnes Band kommer

Orkesteret består som før av musikkelever fra videregående, i år med en helt ny sammensetning. Stig Johansen fra Salsbruket og Per Andreas Gulbrandsen og Lars Jakob Hovig fra Namsos.

– Men i tillegg har vi en lang rekke hjelpere, sier Anni Moe Tørum, og understreker at det å trekke inn framtidige kulturarbeidere er noe av hensikten med tilbudet.

Under fjorårets konsert var Frode Viken og Bengt Åge Nordbakk med som gjester. I år kommer populære og kjente Arnes Band fra Snåsa.

– Marty Kveli forteller at det lenge har vært en stor drøm for bandet å få opptre i Namsos, og vi gleder oss til å få dem som gjesteartister, sier Hovig.

Urframføring

Arnes Band deltar med fire innslag, og fellesnummeret til slutt blir Åges kjente «Lys og varme». Undervegs blir det både kjente og mindre kjente låter. Blant annet blir det en urframføring, «Hylla by night» med Ole Johan Wangsmo som solist på munnsspill. Av andre nyheter må nevnes Brom, et eget band som spiller etter samme fargesystemet som Dissimilis benytter. Besetningen er slagverk, to keyboards, gitar, bass og congas, og noen av instrumentene er anskaffet takket være pengegavene på 5000 kroner hver fra Namsos Sanitetsforening og D.D.E. som ga kulturprisen til **Gromus**.

– Vi hadde nesten fullt hus i fjor, og i år håper vi å fylle alle stolene i konsertsalen, slutter Hovig.

Fire av deltakerne under konserten med **Gromus** i Kulturhuset i Namsos onsdag. Fra venstre Håvard Hovig, Trude Moen, Håvard Grendahl og Anni Moe Tørum.

D.D.E.

Dato: 19990930

Tre x tre Ohwææææh!!!

NA - Jan Aage Hals

Det ble en skikkelig høytidsstund da selveste super-duper-heltene i D.D.E. dukket på øvelsen til Gromus-gjengen på musikkskolen i Geilin i går. Det var ikke uten grunn at de tok turen, for på innerlomma hadde de en overraskelse som fikk fram jubelscenene. De ga rett og slett bort kulturprisen de fikk i 1996.

De psykisk utviklingshemmede i **Gromus** har i flere år øvd iherdig, noe som har gitt resultater. I overkant av 70 musikkglade har møtt opp til felles musisering og dans i flere år nå. Ja, dette er uten tvil et høydepunkt i hverdagen for noen og hver. Men som så mange plasser ellers, sliter man også her med å få endene til å møtes.

Nye instrumenter

I fjor holdt Gromus-gjengen en konsert i Namsos kulturhus som det ennå går gjetord om. Etter den konserten kom det inn sårt trengte midler som man nå har fått glede av. En spesiallaget el-gitar og en el-bass er kjøpt inn, men fortsatt har man en rimelig lang ønskeliste. Etter at D.D.E. kom på besøk, kan ønskelista bli betraktelig kortere.

Kulturprisen til **Gromus** 1996 fikk D.D.E. kulturprisen i Namsos. Med den fulgte 5 000 kroner. Og nettopp disse pengene ble høytidelig overrakt Gromus-gjengen i går.

c Da vi fikk prisen, ble vi enige om der og da at disse pengene skulle gå til et godt formål, en håndsrekning til folk som trengte pengene, sa Frode Viken mens Gromus-gjengen sitret av spenning.

c Helt siden 1996 har vi lett etter et slikt formål, sa Frode som nå nærmet seg et poeng.

c Vi vet at dere mangler instrumenter og slikt. Derfor har vi bestemt at dere skal på denne sjekken på 5 000 kroner, var det siste Viken fikk sagt før jubelen brøt løs. Og etterpå ble det en aldri så liten konsert, med selveste D.D.E. på tilhørerbenken.

Ove Romstad og Gromus-englekoret takket gutta i D.D.E. for deres raushet med en mini-konsert, og den som tror at det kun er D.D.E. som får til liv i salen, må nok tro om igjen.

Vedlegg 6. Referat fra møte i Kulturpriskomiteen

Namsos kommune

Ordfører

Kåre Aalberg

Direkte tlf.: 74 21 71 06

Dato: 27.11.06

Møte i "Kulturpriskomiteen" 2006

Mandag 27. november kl 09.00.

Til stede:

Inger Rosset og Kåre Aalberg.

Roy Pedersen forhindret fra å være til stede. Det var telefonisk drøftinger med Roy Pedersen underveis i møtet

Det var kommet inn 6 forslag med 5 kandidater til Namsos kommunes Kulturpris 2006.

Disse forslag, sammen med tidligere års forslag til kandidater, ble gjennomgått og vurdert i forhold til retningslinjer og begrunnelser for forslag til kandidater.

Komiteen kom fram til følgende enstemmige beslutning.

Namsos Kulturpris for 2006 tildeles GROMUS v/ Richard Raaen og Håvard Hovig

Prisen tildeles GROMUS for deres fantastiske forestilling i Kulturhuset hver vår. Forestillingen er en dokumentasjon på glede over å opptre for en feststemt forsamling under mottoet VI KAN.

Prisen er samtidig en anerkjennelse av det arbeidet ildsjelene Richard Raaen og Håvard Hovik utøver slik at GROMUS i dag er en ukentlig aktivitet for mange gjennom hele året fram til det som for mange er vårens vakreste kulturopplevelse i Namsos.

Roy Pedersen

Utvalg for Service

Inger Rosset

Medlem

Kåre Aalberg

Ordfører

Vedlegg 7. Ordførerens tale ved utdeling av kulturprisen 2006

Namsos kommune

Ordfører

Kåre Aalberg

Direkte tlf.: 74 21 71 06

Dato: 14.12.06

KULTURPRISEN 2006

Gode forsamling.

Årets kulturpris tildeles ei gruppe - det arbeidet som gjøres sammen med denne gruppa.

Den tildeles ei stor gruppe med mange forskjellige mennesker.

Og den tildeles sentrale aktører som får menneskene i gruppa til å trives og ha det gøy, samtidig som de lager en forestilling som vi i Namsos er utrolig stolte over.

Kultur betyr jo i sin opprinnelse å dyrke fram.

I de siviliserte samfunn er kultur blitt en betegnelse med å dyrke fram kommunikasjon mellom mennesker. Kultur blir kunst når dette blir en kommunikasjon hvor en går ut over de definerte grenser – lager noe nytt – og kommuniserer dette slik at det har en verdi ut over øyeblikket.

I en slikt perspektiv blir årets kulturpris å regne som en kunstpris.

Her er det mennesker som er villige til å utfordre sine egne grenser

Her er det mennesker som tør å kommunisere for hele verden

Her er det publikum som opplever en forestilling hvor latter og tårer som vekselvise reaksjoner.

Prisen er en hyllest til alle deltakerne – og like mye en hyllest til alle de som er med og tilrettelegger for at både hverdagen og festforestillinga er høydepunkter.

Namsos er glad for at dette arbeidet har lyktes så godt.

Namsos Kulturpris for 2006 tildeles GROMUS v/ Richard Raaen og Håvard Hovig

Prisen tildeles GROMUS for deres fantastiske forestilling i Kulturhuset hver vår. Forestillingen er en dokumentasjon på glede over å opptre for en feststemt forsamling under mottoet VI KAN.

Prisen er samtidig en anerkjennelse av det arbeidet ildsjelene Richard Raaen og Håvard Hovik utøver slik at GROMUS i dag er en ukentlig aktivitet for mange gjennom hele året fram til det som for mange er vårens vakreste kulturopplevelse i Namsos.